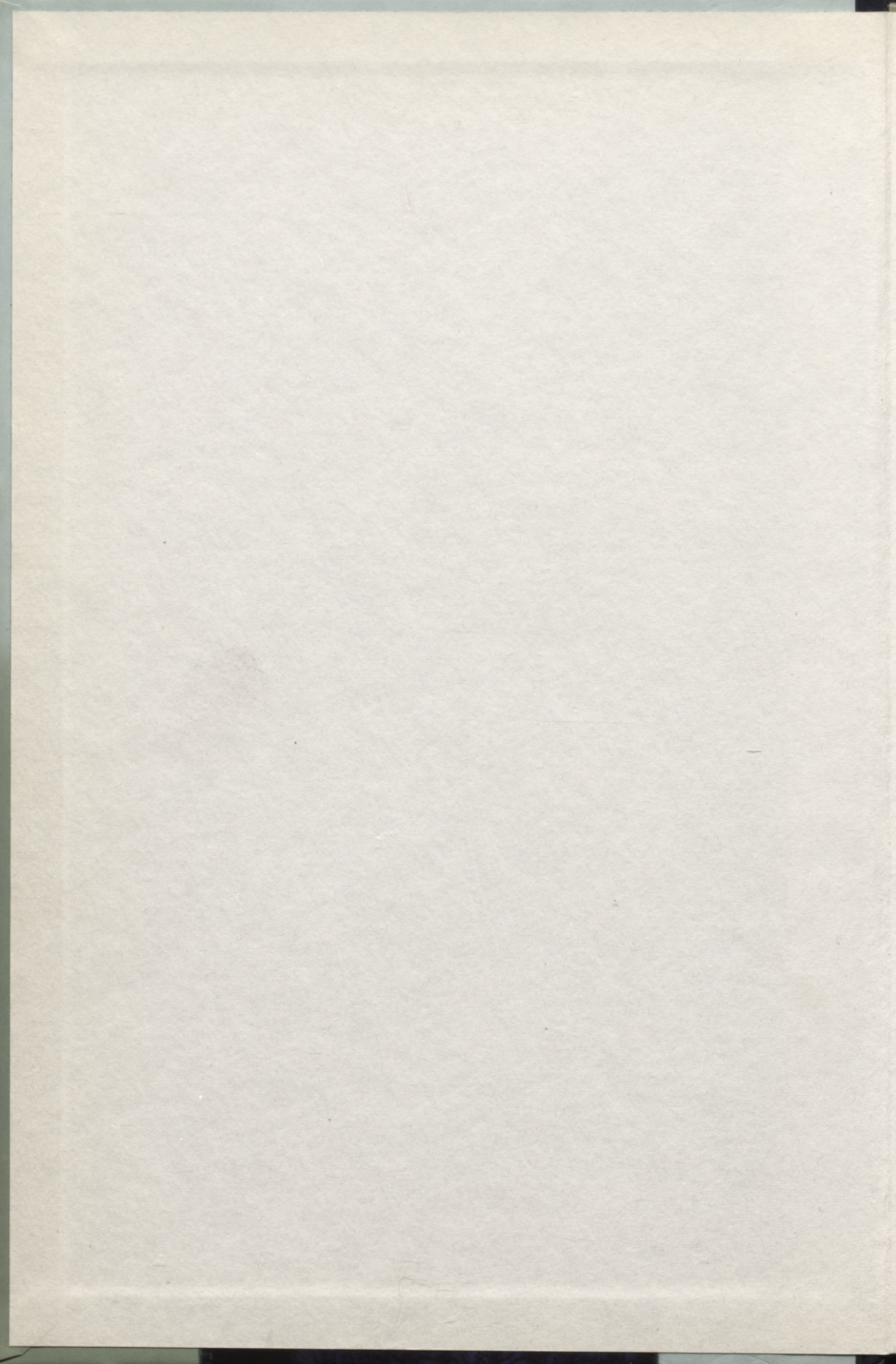
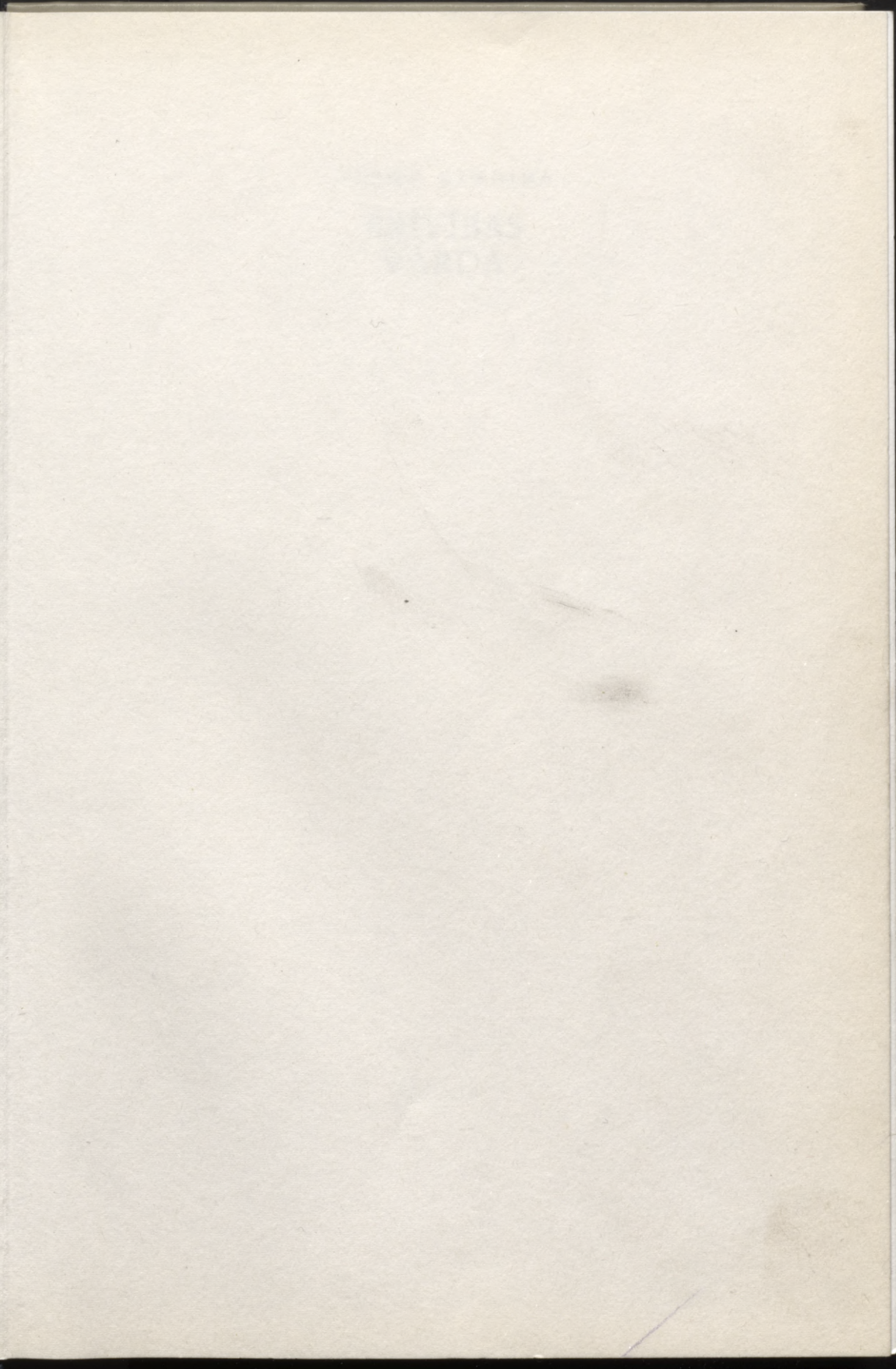

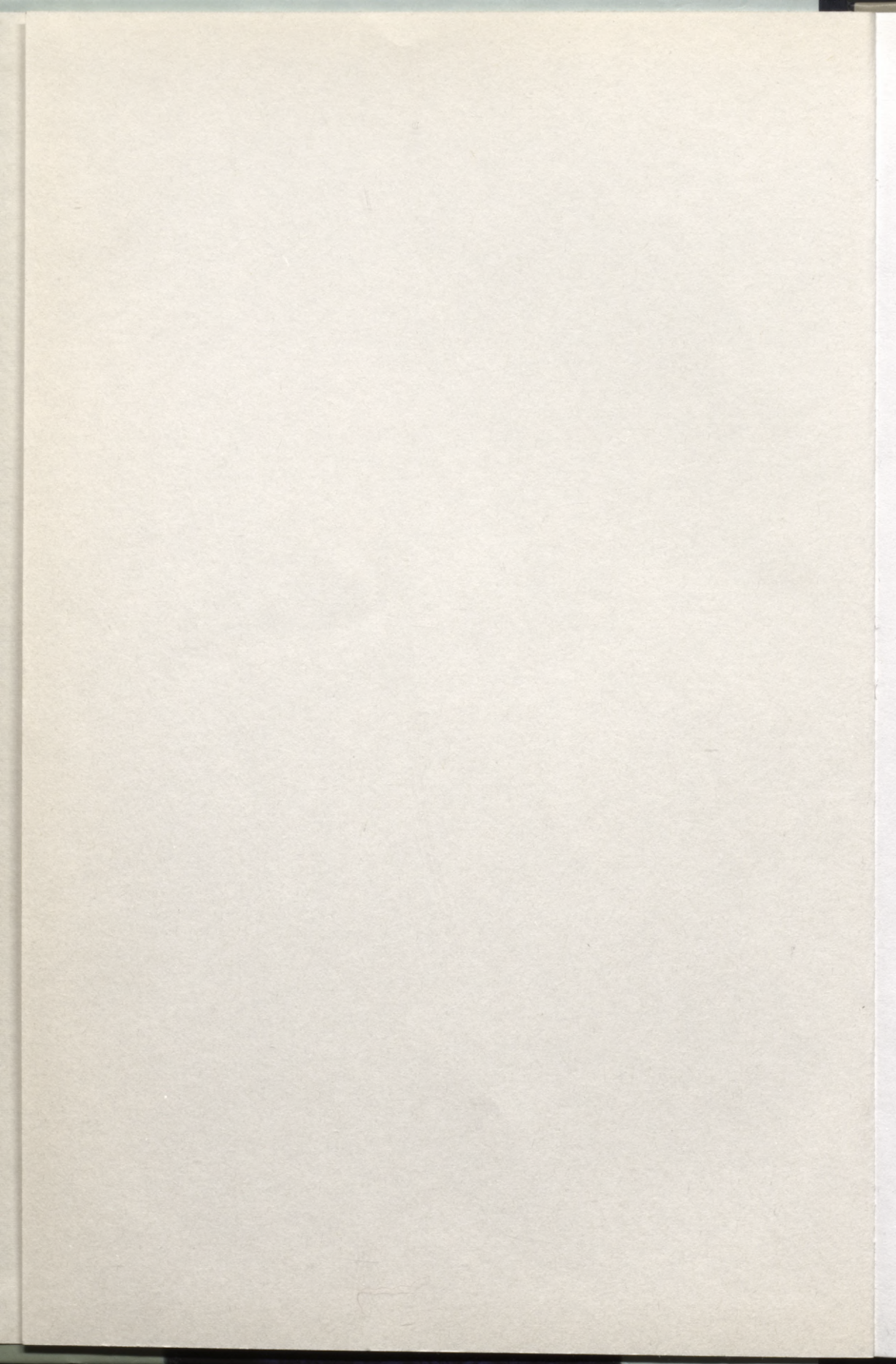
Ausma Cimdiņa

Brīvības vārdā

AUSMA CIMDIŅA

BRĪVĪBAS
VĀRDĀ

JUNĀS

43125

BRITISH
LIBRARY

L 2001-5
63

L

AUSMA CIMDIŅA

BRĪVĪBAS
VĀRDĀ

JUMAVA

UDK 929+328 (474.3)
Ci 446

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA
0301023440

Pateicamies par sadarbību *Vairai Viķei-Freibergai*
un *Imantam Freibergam*

Mākslinieks *Juris Petraškevičs*
Maketētājs *Viesturs Frišenbrūders*

Grāmatas noformējumam izmantotas *Gunāra Janaiša*, *Jura Krūmiņa* un
V. Strautnieces fotogrāfijas, kā arī materiāli no *Vairas Viķes-Freibergas*
un *Imanta Freiberga*, kā arī *Džemmas Skulmes* personiskā arhīva

ISBN 9984 – 05 – 375 – X

© SIA "J.L.V.", izdevums
latviešu valodā, 2001
© Ausma Cimdiņa, teksts, 2001
© Juris Petraškevičs, mākslinieciskais
noformējums, 2001
© Vaira Viķe-Freiberga, attēli no
personiskā arhīva, 2001

Biogrāfiska apcere par
Vairu Viķi-Freibergu

*E*s zvēru, ka viss mans darbs būs veltīts Latvijas tautas labumam. Es darišu visu, kas stāvēs manos spēkos, lai sek-
mētu Latvijas valsts un tās iedzīvotāju labklājību. Es turēšu
svētus un ievērošu Latvijas Satversmi un valsts likumus. Pret
visiem es izturēšos taisni un savus pienākumus izpildīšu pēc
labākās apziņas.

LATVIJAS VALSTS PREZIDENTA
SVINĪGAIS SOLĪJUMS

E

Es ist ein...
...
...
...
...

...

...

I

TĀLĀS GAITAS SĀKUMS

Vaira Viķe-Freiberga ir dzimusi 1937. gada 1. decembrī Rīgā. Otrā pasaules kara beigu posmā, nevarēdami samierināties ar domu par dzīvi komunistiskā terora apstākļos, Vairas Viķes vecāki Latviju atstāj, un no 1945. gada līdz 1998. gadam viņa dzīvo emigrācijā — Vācijā, Marokā un Kanādā.

Latvijā

Pasaulē nākšana

Bērni rodas no mīlestības, no viņu vecāku dzīves alkām un vēlmēs šo pasauli turpināt. Kad 1937. gada 1. decembrī pasaulē nāk Annemarijas Raņķes un Kārļa Viķa mīlestības bērns, viņu nosauc par Vairu. Cilvēkam pašam nav lemts atcerēties savas dzīves pirmos mirkļus, pat mēnešus un gadus, un tos cilvēkus, kas viņu šai pasaulē saņēmuši un auklējuši. Tāpēc sava dzīves stāsta pirmās lappuses mums katram nākas aizpildīt, paļaujoties uz citu cilvēku, savu tuvinieku — vecāku, vecvecāku, vecāko brāļu vai māsu, radu vai kaimiņu — vērojumiem un nostāstiem. Cilvēka pasaulē nākšana, vienalga, pilī vai būdiņā, — tā allaž ir vesela mistērija, un vien zvaigznēs stāv rakstīts, kāda būs cilvēka dzīve un liktenis.

Pirmais lielākais notikums mazā cilvēka dzīvē ir kristības jeb vārda došana, bet, būdams notikuma centrā, mazulis tomēr nav aktīvi līdzdalīgs šai procesā, jo vārda izvēle notiek bez paša kristāmbērna ziņas un piekrišanas. Vārds ietekmējot cilvēka dzīvi un likteni,

Vaira 1938. gadā

un latvieši ir viena no tām nedaudzajām tautām pasaulē, kas svin vārdadienas un tās atzīmē kalendārā ne tikai svēto kārtā pasludinātajiem, bet arī katram mirstīgajam. Kaut arī Vaira ir samērā sens latviskas cilmes vārds (saskaņā ar Klāva Siliņa “Latviešu personvārdu vārdnīcas” ziņām, starp latviešu personu vārdiem pirmo reizi minēts 1882. gadā, Rīgā reģistrēts 20. gadsimta 1. ceturksnī), gan meitenes dzimšanas laikā, gan arī šobrīd Vairas ir reti sastopamas. Tāpēc zīmīgs un intriģējošs šķiet fakts, ka no šiem pieticīgajiem Vairu resursiem par Valsts prezidenta amata kandidātēm 1999. gada pavasarī tika izvirzītas pat divas Vairas, turklāt abas no trimdas latviešu puses.

Vai eksistē kādi nostāsti par Vairas vārda izvēli nākamajai Latvijas Valsts prezidentei Vairai Viķei-Freibergai? Kurš pirmais to ir piesaucis un izvēlējis kā kaut ko jaunu un apkārtnes ļaudīs nebijušu vai arī tieši otrādi — noskatījis vārdu pie kādas krietnas un stipras latviešu sievas? Vaira ir kristīta Doma baznīcā Rīgā: viņas kristību ceremoniju ir vadījis mācītājs Bergs, bet vārda izvēli

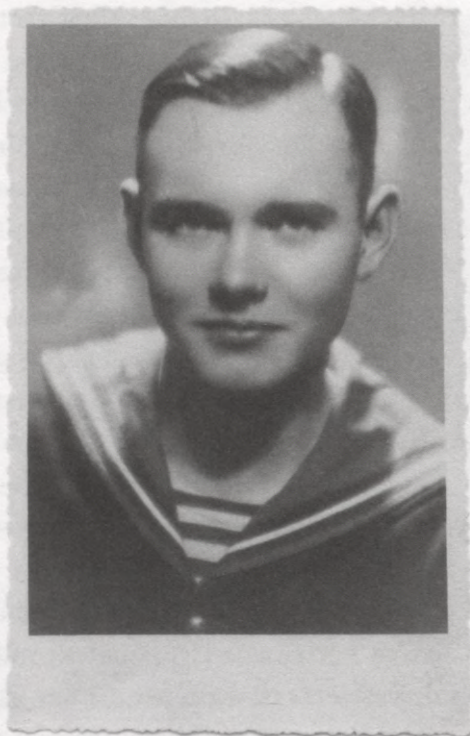
noteikusi meitenes māte Annemarija Raņķe. Viņa esot bijusi liela stāstu un romānu lasītāja, un, būdama mātes cerībās ar savu pirmdzimto, aizrāvusies ar Jāņa Veseļa darbiem par senlatviskām un mītiskām tēmām par Saules meitām, īpaši stāstu par Kairu. Bet šis vārds viņai šķitis par daudz seksuāls mazam bērnam, un tāpēc viņa izvēlējusies Kairai skaniski tuvu — Vaira. Varbūt arī tāpēc šī no rakstu zīmēm nākusi un rakstu zīmēs apjaustā cilvēka dzīves pasaule ir tik būtiska visā Vairas Viķes-Freibergas dzīves ceļā. Visā viņas *Curriculum Vitae*, kā latīņu valodā sauc cilvēka dzīves gājuma raksturojumu oficiālos dokumentos, stājoties atbildīgā amatā.

Tagad ir pavisam citi laiki, cita pasaule un citi ļaudis ap viņu. Kam šodien vaicāt, kas varētu atcerēties Vairas Viķes-Freibergas bērnu dienas? Un kāda tam visam šodien vairs nozīme? Bērības pasaules nozīmība cilvēka dzīvē parasti tiek ieraudzīta un saprasta tieši spēka gados, un, jo lielāka dzīve, jo savā nozīmībā lielāka aug bērības pasaule. Laimīgā kārtā, cauri garajiem trimdas gadiem, pārceļoties no vienas dzīvesvietas uz otru, zudībā nav gājušas ģimenes fotogrāfijas, kas glabā Vairas bērnu dienu veidolu un pasaules elpu ap to. Melnbaltās fotogrāfijas no tām tālajām bērnu dienām pirmskara un Otrā pasaules kara gadu Latvijā, no kurām preti raugās dziļš un nopietns, mazliet skumjš un norūpējies, bet vērīgs un šai pasaulei atvērts, tālumā vērsts acu skatiens.

Agrā bērībā mani sauca par nabaga bārenīti, atceroties savas bērnu dienas, ir izteikusies Vaira Viķe-Freiberga, tūlīt piebilstot, ka viņa tā nav jutusies, jo viņai bijuši treji radi — vairāk par citiem.¹ Kas slēpjas aiz šiem vārdiem, un kā šī treju radu bagātība ir iemantota? Dažas nedēļas pēc Vairas piedzimšanas ģimene piedzīvo smagu satricinājumu — Atlantijas okeānā traģiskā nāvē bojā iet meitenes tēvs, pēc profesijas jūrnieks, un viņš tiek guldīts Atlantijas okeāna viļņos, savu pirmdzimto un vienīgo bērnu nekad neredzējis. Kaut gan Vaira toreiz bija par mazu, lai to apzināti pārdzīvotu, notikušais nav pagaisis viņas apziņā bez pēdām, un, iziedama

---

¹ Latviešu literatūras darbinieki rietumu pasaulē [Virsedakt. V. Runģe, red. A. Zariņš, tehn. red. B. Abula]. — Itaka: Mežābele, 1991. — 356. lpp.

Tēvs Kārlis Viķis, 1936

tautās, viņa nav atscājusies no sava dzimtā meitas uzvārda un nēsā to vēl šobaltdien. Vēlāk tēva piemiņai par godu Kārļa vārdu mantos viņas dēls, un pirmā kopējā Vairas Viķes-Freibergas un Imanta Freiberga grāmata “Saulės dainas” (1988) sāksies ar goddevību Viķu dzimtas vīrišķībai — tā būs veltīta “divu brāļu piemiņai, kas aizgāja Viņšaulē, ne kapa vietu, ne pieminekli šai saulē neieguvuši”. “Tie ir mans tēvs Kārlis Viķis, kas palika Atlantijas okeāna viļņos, un viņa brālis Vilis Viķis, kas palika Volchovas purvos,” — grāmatas “Saulės daina” ievadā raksta Vaira Viķe-Freiberga.²

Kad meitene jau ir paaugusies (Vaira Viķe-Freiberga skaidri atceroties kleitiņu, kas viņai bijusi mugurā vecāku kāzu dienā), viņas māte savu turpmāko dzīvi saista ar Edgaru Hermanoviču, jaunībā arī jūrnieku. Stājoties laulībā, māte pieņem vīra uzvārdu —

² Latviešu literatūras darbinieki rietumu pasaulē [Virsedakt. V. Runģe, red. A. Zariņš, tehn. red. B. Abula]. — Itaka: Mežābele, 1991. — 361. lpp.

Māte Annemarija
Raņķe, 20. gs. 30. gadi

Hermanoviča, bet meitai atstāj likteņa nolemto — Viķis. Ar šo vārdu parādās arī viņas pirmās publikācijas latviešu un franču valodā ārzemēs, bet, sākot publicēties padomju Latvijā, viņa pakļaujas šeit pastāvošajiem pareizrakstības standartiem un nepretojas sava uzvārda rakstībai sieviešu dzimtē — Viķe.

Tā kā ģimenes sociālo stāstus tolaik bija parasts saistīt ar tēva nodarbošanos, var teikt, ka prezidente ir dzimusi un augusi jūrnieku ģimenē. Latvijas izcilāko ļaužu radu rakstos tā ir diezgan reta un netipiska izcelsme, Vairas Viķes-Freibergas gadījumā savā ziņā pat simboliska. Viņai nav tādas mierīgas laimīgās bērnu dienu zemes, kādu to savos atmiņu tēlojumos aprakstījuši izcilākie latviešu literatūras klasiķi. Stāsts par Vairas vecākiem, māti un audzītēvu, kas prata meitenes dzīvei ielikt drošus un stingrus pamatus un izvadīt cauri kara laika šausmām un trimdas gadu daždien pārcilvēciskajām grūtībām, būtu īpašas uzmanības vērts.

No dzimšanas līdz 1944. gada 10. oktobrim, kad vairs ir palikušas tikai trīs dienas līdz Sarkanās armijas ienākšanai, Vaira Viķe dzīvo Rīgā. Pirmās bērnu dienu atmiņas viņai saistās ar Rīgu un tās apkaimi abos Daugavas krastos — Doli, kur dzimis viņas tēvs, un Salaspili. Dodoties svešumā, meitene bija nepilnus septiņus gadus veca. Tātad līdz aizbraukšanai viņai bija doti tikai septiņi gadi Latvijas, un tomēr šis laiks ir atstājis tik dziļus nospiedumus meitenes sirdī un dvēselē, ka Latvijas pievilšanas spēks visus garos trimdas gadus ir izrādījies stiprāks par visiem citiem pievilšanas spēkiem pasaulē.

Jautāt, tas nozīmē atgādināt. Un, zinot, cik sāpīgs un traģisks trimdiniekiem ir bijis Latvijas zaudējums, atgādināt — tas nozīmē sāpināt. Pēc lietainās vasaras oktobris šogad Latvijā ir uzstādījis simtgades siltuma rekordus, vēl oktobra vidū daždien turoties virs plus divdesmit grādiem pēc Celsija robežas, un jaunieši Rīgas ielās staigā T kreklos. Ir silta un saulaina 2000. gada oktobra sestdienas priekšpusdiena, un Latvijas Valsts prezidente Vaira Vīķe-Freiberga ir tikko atgriezusies no gadskārtējās Baltijas jūras reģiona drošības un sadarbības konferences Stokholmā, kur viņa teica pasākuma galveno runu, atgādinot Latvijas ārpolitiskās prioritātes — vēlmi pēc iespējas ātrāk pievienoties *NATO* un iestāties Eiropas Savienībā, norādot, ka ikvienas valsts pievienošanās *NATO* līdz šim ir vairojusi stabilitāti un Latvija sava ģeopolitiskā stāvokļa dēļ šodien nevar atļauties neitrālas valsts statusu.

Mēs tiekamies mājas kārtībā viņas rezidencē Jūrmalā. Prezidente ir pavisam vienkāršā mājas tērpā — sūnzaļā svīterī un pelēkrūtainās vilnas biksēs, kokvilnas zeķītēs un ērtos mājas apavos (domājams, atpūzdamās no protokola un ar to saistītās glances, kas valda ap viņu ikdienā). Dzīvesbiedrs Imants Freibergs sēd pie rakstāmgalda, vērīgi lūkojoties datora ekrānā, un mūsu sarunā piedalās arī divi cienījama vecuma kaķi — Riekstiņš un Zilīte, kas līdz ar Freibergu ģimeni kā pilntiesīgi tās locekļi ir pārcēlušies no Kanādas uz dzīvi Latvijā un pieņēmuši Latvijas “pavalstniecību”. Sirds dzīvo no niekiem, saka latviešu dzejnieks Kārlis Skalbe, un tā tas laikam arī ir. Sevišķi, ja runājam par bērnības pasauli. Es lūdzu prezidentei uz mirkli piemirst lielās valsts lietas un stratēģiski svarīgo šodienu, lai atcerētos.

Viņas spilgtākais bērnības pārdzīvojums, kas pat nesaukts allaž pirmais uzpeld atmiņu virspusē, ir karš un ar to saistītās tīri eksistenciālās sajūtas — pastāvīgās dzīvības briesmas kara aviācijas uzliedojumu laikā, neciešamā bada sajūta kara beigu posmā Vācijā, trauksme un panika, atstājot Rīgu 1944. gada oktobrī. Bet nevarētu taču būt tikai tas — ir jābūt kādam saulainam stūrītim vai bērnu dienu takai, kas ir saistīta ar pavisam citām sajūtām. Kā gan citādi būtu bijis iespējams izturēt un saglabāt to gaišo skatu uz dzīvi un

pasauli, kas Vairu Viķi-Freibergu ir pavadījis visā viņa dzīves ceļā, rodot ticības spēku pat šķietami bezcerīgās situācijās? Kuras no vietām Latvijā — kādas ainavas, cilvēka vai notikuma dēļ Jūsu sirdi bija palikušas visdziļāk un sauca atgriezties, es viņai jautāju, skaidri redzot, ka to jautāt, tas nozīmē — sāpināt. Dziļi dvēselē slēptā laimīgo mirkļu pieredze smeldz dziļāk un citādāk nekā fiziskās ciešanas un pāridarījumi.

Rīgas trotuāru smarža pēc lietus

“Man ir ļoti daudz bērnības atmiņu,” prezidente saka. “Es esmu runājusi ar sava vecuma ļaudīm, un daudzi teic, ka no savas agrinās bērnības vairs lāgā neko neatceroties. Man šķiet, ka man kā bērnam bija diezgan agri atmodusies apziņa, un es atceros ļoti daudz. Varbūt tāpēc, ka bērna atmiņa ir kā balta lapa, un, kas reiz tur iesēžas, tas tur paliek uz mūžu. Man ir arī tāda teorija, ka atmiņā paliek tas, kas ir tajā brīdī pārdzīvots, un ka tas atkarājas no apziņas stāvokļiem. Bērnība man rādās tādās kā kinematogrāfiskās ainās — it kā es varētu attīt šo filmu un skatīties atkal. Vizuali tēli un smaržas... Tas ir arī zinātniski pierādīts, ka cilvēks smaržas atceras ļoti ilgi. Franču rakstniekam Žoržam Diamelam (*George Duhamel*) ir slavena grāmata, kas sākas ar vārdiem (viņa norāda uz savu grāmatplauktu un pēc atmiņas citē franču valodā, tūlīt pārtulkot latviski): “Ja man kādu dienu būtu lemts augšām celties, tad pēc smaržām es atpazītu savas bērnības tēvu zemi.” Man ir viena tāda bērnības atmiņa no Rīgas, tieši uz Lāčplēša ielas mūsu mājokļa priekšā. Es eju uz kaimiņu sētu meklēt kādu bērnu, ar ko spēlēties. Tikko ir nolijis lietus, uzspīd saulīte, uz ielas ir peļķes, un man tās peļķes liekas ļoti skaistas un fascinējošas. Man milzīgi patika pa peļķēm bradāt, bet tad pēc tam es, protams, dabūju rājienu. Man atmiņā ir ļoti īpatnēja smarža, ko izgaro pilsētas akmeņi. Saulīte uzspīd pēc lietus, un akmeņi smaržo. Viss trotuārs... Man ļoti patika šī izgarojošā akmens smarža. Tā saistās ar mūsu dzīvokli Lāčplēša ielā 81.”

Uz jautājumu, vai viņas dzimtās mājas ir saudzējis laika zobs un tās vēl ir šodien ir saglabājušās un apskatāmas, Vaira Viķe-Freiberga atbild negaidīti tieši un racionāli: “Manas dzimtās mājas ir Rīgas 1. slimnīca.” Zemnieku ģimeņu atvasēm dzimtās mājas 20. gadsimta 30. gados vēl nebūt nenozīmēja tikai poētisku lingvistisko konstrukciju, bet visīstāko realitāti — piedzimšana mājas kārtībā Latvijas lauku sētās tolaik nebija nekāds retums, un mājas vārds līdz ar to tika ierakstīts arī bērna dzimšanu apliecinošos dokumentos. Vaira nāk pasaulē laikmetīgāk, un no viņas dzimšanas fakta Rīgas 1. slimnīcā nekāda tautiski romantiska pasaulē nākšana neiznāk.

Lai pilsētas bērns laukos atkopjas

“Tad vēl tāds moments vienā no pēdējām vasarām pirms aizbraukšanas. Es esmu ciemos “Riekstiņu” mājās pie mūsu patāliem radniekiem, kas mani bija paņēmuši 1943. gada vasarā, lai es dabūtu vairāk svaiga gaisa un labāku lauku ēdienu. Todien mans paps bija atbraucis no Rīgas pie manis ciemos un mēs gājām gar Daugavas krastu apmeklēt kādus kaimiņus. Tas bija Dolē, tieši pretī Salaspilij, pašā vasaras sākumā ceriņu ziedēšanas laikā, un viss tas Daugavas krasts bija apaudzis ar bieziem ceriņiem. Atkal tikko bija nolijis lietus, un sāka izgarot ceriņu smarža... Šī smarža dzīvoja manā atmiņā vēl tad, kad mēs jau bijām aizbraukuši uz Vāciju. Un tā katru reizi, kad es sasmaržojos ceriņus, man kaut kas it kā ar nazi iedūra sirdī. Tāda vārdos nepasakāma nostalgija pēc tā visa...

Daugavas krastos man ir daudz atmiņu, arī Jāņi. Tas varēja būt 1943. vai 1944. gadā. Mēs bijām Salaspils pusē, un pa Daugavu slidēja liellaivas, tieši tādas, kā dziesmās apdzied — izpušķotas ar puķu vītņēm, un tur iekšā bija ļaudis ar jāņuzālēm. Jauni cilvēki — meitu laivas un puišu laivas, un visas appušķotas. Viņi irās pa strauti uz leju no Lielvārdes uz Rīgas pusi. Siens vēl nebija nopļauts, un visas Daugavas pļavas bija saziedējušas vienos ziedos un puķēs. Šī Jāņu aina, šī vīzija ir viena no tām, kas man ir nogūlusi atmiņā un vienmēr nākusi līdzī.

Vaira. Rīga, ap 1942. gadu

Starp gaišākajām bērības atmiņām man vēl prātā ir palicis Salaspils muižas parks. Lai tiktu uz "Riekstiņiem", mums vajadzēja iet caur Salaspils muižas parku uz Daugavas krastu, lai sasauktu pārcēlēju (viņu laikam par Strazdiņu sauca) no Doles krasta. Tur auga balto akāciju aleja un arī citi diezgan eksotiski koki, kā jau pie muižām. Jau toreiz tas parks bija mazliet nolaists, bet, domājams, ka daži no tiem kokiem tur vēl šodien ir atrodam. Vecāki brauca ar riteni, es sēdēju priekšā groziņā, bet, caur parku ejot, riteni viņi stūma pie rokas. Baltās akācijas ziedēja, un bija ļoti skaisti."

Vairas Viķes-Freibergas māte ir kurzemniece, dzimusi Nīcā. Tātad viņas atmiņā vajadzētu būt noglabātam arī kādam iespaidam no Kurzemes puses. "No Kurzemes visdzīvākā atmiņā man ir palicis kāds gadījums, kad es dabūju to rētu uz vaiga, kas vēl šodien ir redzama," viņa turpina. "Kādreiz vasarā es mitinājos pie vecāsmātes Dunikas "Raņķos". Todien pieaugušie bija aizgājuši no "Birznieku" mājām uz "Raņķiem", kur dzīvoja mātesmāsa, linus plūkt. Es biju aizvesta uz "Riekstiņiem", lai tur paliktu kopā ar māsicām un brālēnu, kas bija kādus gadus vecāks par mani. Tolaik bija tādi metāla marmelādes spainīši ar osiņu. Kaut kur ceļmalā mēs atradām vienu tādu sarūsējušu marmelādes spainīti, un brālēns nolēma to izmantot par rotaļlietu. Viņš bija atklājis, kā centrifugālais spēks spēj pretoties gravitācijas spēkam, un gribēja man to ļoti lepmi nodemonstrēt un palielīties. Viņš pielēja to spainīti ar dubļainu ūdeni no grāvja un grieza sev ap galvu, lai parādītu, ka ūdens netek ārā. Un tad, kad tas spainītis bija labi iegriezts, sarūsējusi osiņa nolūza, un tas ar visu savu saturu pilnā spēkā nāca man tieši virsū. Man jau no sākuma tā lieta nepatika. Man bija bail, un es intuitīvi atkāpos sāņus, bet brālēns mani izrāja: es esot muļķe, ka nenākot tuvāk, lai viņa eksperimentu varētu labāk redzēt.

Tas bija viens no pirmajiem gadījumiem, kad es sapratu, ka man ir intuīcija, kurai vajag klausīt. Paklausīdama brālēnam, es gāju pret savu intuīciju, bet man nevajadzēja to darīt. Un, tā kā tas viss notika dažu sekunžu laikā, man nebija iespējams no šī spainīša izmukt. Tas bija ļoti sāpīgs un garš piedzīvojums. Vaigs bija pārgriezts līdz kaulam jau rīta pusē, bet pieaugušie, kas man varētu sniegt palīdzību,

Vaira kopā ar
mammu un māšicu
Dzidru Latvijā 20. gs.
40. gadu sākumā

mājās atgriezās tikai pievakarē. Brūces apakšmala atkarājās, ārā gāzās asinis, un, lai tās apturētu, mans brālēns un māšica saplūca zemenes un sapakoja tur iekšā. Rūsa, dubļi un zemenes — ar šo pakojumu es sēdēju visas dienas garumā līdz vēlam vakaram, jo mani rotaļu biedri baidījās par to ziņot pieaugušajiem. Tikai vēlu vakarā tante paņēma mani, lai vestu uz “Raņķiem”. Tur mani atkal uzsēdināja uz riteņa un nakts tumsā pa grambainu ceļu veda tālāk uz doktorātu. Doktorāts nesen bija sabumbots un nodedzis (tātad tas varēja būt 1941. gada vasarā), un mans garais brauciens ar sāpošo brūci izrādījās gandrīz veltīgs, jo doktorātā nebija medikamentu, ar ko manu brūci varētu sakopt un sašūt. Ja nu vienīgi izmazgāt un dezinficēt ar alkoholu.”

Ko piebilst šim stāstam? Bērņības pasaules skaistums un vienreizība saistās tieši ar to, ka tā ir nepārtraukta izziņa un atklāsme. Un šajā izziņas procesā vislielākie atklājumi nereti notiek tad, kad vecāku nav mājās. Vairāk vai mazāk pamanāmas, bet bērnu dienu

spēlēs, rotaļās un negadījumos iemantotās rētas un rētiņas ir ierakstītas katra cilvēka ķermenī. Protams, ne visi piedzīvojumi galu galā beidzas tik laimīgi kā nule aprakstītais gravitācijas spēku pārbaudes eksperiments ar marmelādes spainīti Dunikas pagastā. Par bērna fizisko neaizsargātību un ar to saistītajiem viņa vēl vārgo dzīvības spēku apdraudējumiem brīnišķīgu apceri ar nosaukumu "Kā milēt bērnu" ir publicējis poļu pedagogs un rakstnieks Janošs Korčaks, atgādinot, ka akla, bērnu pārāk saudzējoša mīlestība spēj viņu pasargāt ne tikai no nelaiemes briesmām, bet arī no dzīves laimes un pasaules saprašanas. Ka trauma un atklāsme ir ciešāk saistītas parādības, nekā mums gribētos. Ielūkojoties Vairas Viķes-Freibergas bērnības pasaulē, atklājas, ka viņa ir augusi un veidojusies redzīgas mīlestības paspārnē.

Mīlās omammas un skarbie opapi

Kaut arī Vairai šo attiecību stabilitāti iztraucēja Otrais pasaules karš un bēgļu gaitas, bērnības pasaulē katram cilvēkam īpaša vieta ir vecvecākiem, arī Vairai. Mūsu vectēvi un vecāsmātes (pie veiksmes katrs no viņiem varbūt pat divos eksemplāros) — un katrs tik atšķirīgs, bet tomēr īsts. Reiz bērnu dienās tverti, viņu veidoli dzīvo mūsu domās un atmiņās Bībeles tēlu izteiksmībā un spilgtumā un dziest tikai reizē ar mūsu pašu acu gaismu. Mazās Vairas treju radu bagātība. Tātad varbūt pat trīs vecmāmiņas, un kura no viņām bijusi meitenes vistiešākā tuvumā un palikusi visilglai-cīgākā iespaidā?

"Man bija Rīgas omamma, Dunikas omamma un Doles omamma," stāsta Vaira Viķe-Freiberga. "Vēl Latvijā būdama, es pieredzēju arī Doles vectēva bēres, kurš ir apglabāts Ķekavā tādā mazā mīlīgā kapsētiņā," viņa turpina. "Es biju arī vienreiz pie viņa slimnīcā, kad viņš gatavojās operācijai, un tur arī pēdējo reizi es viņu tiku redzējusi. Viņš izgāja ar mani slimnīcas dārzā pastaigāties, un man bija tāda divaina sajūta, ka viņš no manis atvadās. Es nevaru atcerēties tos vārdus, ko viņš man sacīja, bet manu galviņu viņš

noglaudīja tā, ka es sapratu — tas ir uz nesatikšanos. Man šķiet, ka viņš teica — tad nu audz liela, gudra un vesela. Un te atkal mana intuīcija bija likusi sevi manīt. Pēc šīs pēdējās tikšanās reizes bija vēl viena svētdiena, kad mamma man piedāvāja iespēju braukt viņai līdzī uz slimnīcu apciemot slimo opapu. Mamma man piedāvāja izvēli, vai nu iet kopā ar papu (ar manu patēvu) makšķerēt, vai arī ar viņu uz slimnīcu. Es izvēlējos makšķerēšanu, jo man ļoti patika brist pa niedrēm un ūdeņiem un būt kopā ar papu. Vēlāk šī izvēle man ļoti smagi gulēja uz sirdsapziņas.

Kopā ar Doles omammu vecotēvu apciemot mēs gājām nākamajā svētdienā, bet viņa gulta bija apklāta un tukša. Vecāmāte bija pavisam apmulsusi, kur viņš ir palicis. Tad atnāca žēlsirdīgā māsa baltā halātā un baltā stērķelētā cepurē, un vecāmāte viņai jautāja, kur tad ir viņas vīrs. Kā sauc jūsu vīru, viņa jautāja. Kad vecmamma pateica — Vilis Viķis, medmāsa strupi izmeta: Viķis ir miris. Brutālā un primitīvā veidā — nu kas tur vēl ko jautāt un nesaprast — tas tak bija sagaidāms, un kāds tur brīnums, ka viņš ir miris. Mana omamma saļima un sāka skaļi raudāt, to dzirdot. Un tā manām atmiņām par Doles opapu līdzī nāk šīs briesmīgi brutālais un neiejūtīgais cilvēks un vecmāmiņas bēdas.

Arī Dunikā bija abi — vecaistēvs un vecāmāte. Vecāmāte bija mīlīga. Vecaistēvs skaitījās skarbs un ass pēc dabas, bet man tā nelikās. Viņš varēja būt arī ļoti mīlīgs. Kara laikā jau nekas nebija dabūjams, bet man ir palicis atmiņā, kā viņš piegāja pie aizslēgtā skapiša un no turienes izņēma divas priekš manis noglabātas bonbonkas. Manā acu priekšā stāv aina, kā viņš uz tecilas asina kādu darbarīku. Kā viņš ļāva man blakus stāvēt un to novērot, šo to arī paskaidrojot. Man tas ļoti patikās, jo es jutu, ka vecaistēvs pievērs man uzmanību un mani respektē. Vecomāti gan es neko daudz neatceros. Man ir palicis prātā, kā mēs gājām rudmieses lasīt un tad novārijām, un likām sālit māla podiņā. Viņa pazina ārstniecības augus, gāja palīdzēt dzemdībās un kopa smagi slimos. Viņa mīlēja visu dzīvo radību, sevišķi suņus un puķes. Ar visu mīļumu arī viņai kāds skarbums bija iekšā, bet man patika staigāt viņai pakaļ un tīties brunčos.”

Dunikas vecaistēvs ir miris drīz pēc kara, bet ar Dunikas vecomāti Vairai ir laimējies sastapties vēlreiz, jau lielai esot. Tas noticis 1969. gadā, viesojoties Padomju Latvijā, kad attiecībā pret ārzemju latviešiem pastāvēja stingrs aizliegums: ne tālāk par Rīgu! Lai sastaptu savu mazmeitu, Dunikas vecmāmiņa kopā ar citiem lauku radiem esot devusies ceļā uz galvaspilsētu, kur viesnīcā "Rīga" tika izmitināti un pieskatīti trimdas latvieši, arī Vaira Viķe-Freiberga.

Visu mūžu nodzīvojuši, dzīvesvietu nemainot, viņas vecaistēvs un vecmāte atdusas Dunikas kapsētā.

Jūrmalas rezidencē kādā intīmākā stūrītī uz galda stāv sena, vēl Latvijas laika rāmīti iestiprināta Vairas bērnu dienu fotogrāfija, kurā viņa ir redzama ziemas mētelīti ar siltu trušādas mufi, apkakli un cepurīti. Stāsts par šo fotogrāfiju un mētelīti ir arī stāsts par Vairas Rīgas vecmāmiņu, viņas patēva māti, kas Vairai bijusi sevišķi mīļa. "Toreiz bija tāda paraža, ka cilvēki visu gāja darīt pie speciālista," stāsta Vaira Viķe-Freiberga. "Mēтели gāja šūt pie skrodera, kleitu pie šuvējas, cepuri pasūtīja pie cepurnieces, un fotografēties gāja pie fotogrāfa, un viss, kas cilvēkam bija, tas bija speciāli viņam gādāts un taisīts. Ik pa laikam aiziet pie fotogrāfa un nofotografēties ne tikai pases vajadzībām Latvijas laikā bija pavisam normāla parādība, varētu pat teikt — paraža." Atceroties savu silto ziemas mētelīti, Vaira Viķe-Freiberga atgādina, ka tas bija liels notikums, ja kara laikā kāds varēja atļauties ko jaunu uzšūt. Preces tolaik izsniegtas uz speciāliem kuponiem, bet kupons vēl nepavisam negarantējis, ka pie tev paredzētās lietas būs iespējams tikt. Preču deficīts radījis melno tirgu, kur nonākušas arī tās preces, ko bijis paredzēts izsniegt uz kuponiem, un tā jau kara gados sākusies tā saucamā blata sistēma, ko mēs iepazīnām vēlāk Padomju Latvijā. "Ja tev nebija kaut kas, ko pa blatu dot pretī, jaunu drēbi dabūt bija praktiski neiespējami, un tāpēc notika liela pāršūšana," viņa turpina. "Cilvēki gāja pie modistēm, kuras, jāatzīst, pāršūšanas darbos izrādīja apbrīnojamu meistarību. Bērniem apģērbi toreiz tika darināti gandrīz vienīgi un tikai no vecāku valkātām drēbēm, arī mans mētelītis, kas ir redzams tai fotogrāfijā. Es atceros, kā Rīgas omamma gāja un skraidīja pa visu pilsētu, lai dabūtu diegus, oderi un vatelīnu. Tas

mētelītis bija tumši zilā krāsā ar baltu trušādiņu, un, lai tiktu pie tām trušādiņām, atkal vajadzēja piedomāt un veikt dažādus apmaiņas ceļus. Tās visas bija deficīta preces, un, lai pie tām tiktu, bija nepieciešama milzīga rosīšanās.” Rīgas omamma bijusi atraitne un otrreiz precējusies, un viņas vīram Vairas dzīvesstāstā tādas nozīmes neesot, toties omamma viņai ir palikusi prātā kā cilvēks, kas nemitīgi skrien un rūpējas, lai Vairai būtu labi, lai viņa būtu apšūta un apģērbta, kā nākas.

Skolas gaitas, kas ir katras bērnības pasaules neatņemama sastāvdaļa, Vaira Latvijā uzsākt nepaspēj. Bet no kultūras dzīves vācu laika Rīgā un Latvijā viņas atmiņā visspilgtāk ir saglabājušies teātra apmeklējumi: abi viņas vecāki ir bijuši lieli teātra gājēji, un, tā kā viņiem nav bijis brīva cilvēka, pie kā izrāžu laikā atstāt bērnu, drošības labad jau no trīs gadu vecuma Vaira ir ņemta līdzī uz teātri. “Tā bija pasaule par sevi, kam bija milzīga loma manā garīgajā attīstībā,” atceroties savu bērnību, apgalvo Vaira Viķe-Freiberga.³

Dievs, tava zeme deg

Vissmagākās un bezcerīgākās atmiņas, kurās, lai atkal neuzplēstu tik grūti dziedētās brūces, Vaira Viķe-Freiberga šodien kavējas nelabprāt, ir Rīgas un Latvijas atstāšana. Un tomēr uz jautājumiem, ar kādu transporta līdzekli viņa devās prom no Rīgas Liepājas virzienā un vai prātā ir palikušas kādas atvadu epizodes no Rīgas, viņa atbild: “Man katrs solis ir atmiņā iegravēts. Tas notika sagadišanās pēc. Paps uz ielas nejauši bija sastapis kādu paziņu, kas bija nolikts par sargu transportam, ar kuru armijai vajadzēja atkāpties Kurzemes virzienā, un šis cilvēks zināja teikt, ka krievi jau ir Rīgas pievārtē. Caur šī cilvēka radiem un paziņām kļuva zināms, ka 10. oktobrī agri no rīta, ap pulksten pieciem sešiem, no Lāčplēša

ielas gala tālāk pa Valdemāra ielu virzīsies konvojs, un ar to būs iespējams nokļūt Kurzemē.

Pieņemot lēmumu un sapaķoties braukšanai mums vajadzēja burtiski dažu stundu laikā, un šis uz ielas neķauši sastaptais paziņa būtībā bija izšķīris mūsu likteni. Rīgu mēs atstājām 10. oktobrī. Prombraucot mēs drīkstējām ņemt līdzī tikai to, ko var panest pie rokas. Man tas likās dramatisķi, ka tik pēķšņi ir jāizvēlas, ko no mūsu mantām atstāt, ko ņemt līdzvešanai. Mani vēl tagad sapnī dažķārt piemeklē murgs, ka ir jābēģ un man ir dots ļoti īss laiks izvēlēties, ko es drīkstu paņemt līdzī. 1944. gada oktobrī man iedeva mazu koferīti, kur iekšā bija ziepes un autiņi manai mazajai māsiņai. Tēvs ar velosipēdu veda divus smagus ķemodānus, mamma ar mazo māsiņu bija devusies ceļā jau kādu brīdi iepriekš. Vienā rokā nesot māsiņu (viņai bija astoņi mēneši), otrā somu ar pārtiku. Man bija jāstiepj ķemodāns ar ziepēm un autiņiem, bez kura, dodoties ceļā ar zīdaini, nekā nevarēja iztikt, un kopā ar mani šai pēdējā ceļā bija Rīgas omamma.

Man sāpēja rokas, stiepjot ķemodānu, un mēs uz brīdi piestājām, lai es varētu atvilkt elpu. Mūsu apstāšanās notika vietā, kas man daudzējādā ziņā bija tuva un pazīstama — pie tā skārņa (tas vēl tagad tur stāv), kur mēs kopā ar mammu parasti gājām izstāvēt rindas, lai uz kuponiem dabūt gaļu vai kādu desas gabalu. Turpat pretī bija arī lielais veļas rullis, kur mēs gājām gultas veļu gludināt. Un mani pēķšņi pārņēma milzīģ žēlums, ka mums jādodas prom no mājām. Un es vairs nekā netieķu uz priekšu — man gribas atgriezties un ieģravēt šīs vietas atmiņā vai paņemt līdzī. Vecāmamma mani norāj un saka: “Vai, bērns, tā nevajag darīt!” Kad iet projām, neķad nevajag atskatīties, ja atskatās, tas nozīmē, ka neķad neatnāķs atpakaļ. Bet man tik ļoti vajadzēja atskatīties, ka es atskatīģos.

Es paskatos atpakaļ, un mani pārņem drausmīģa apskaidrība, ka šo vietu es kādreiz vēl redzēģu, bet savu vecomāti — neķad. Ka tas ir pēdējais ceļģ, ko es eģu kopā ar Rīģas omammu, kuru es tik ļoti milēģu. Tas viss man uzplaiksnija vienā īsā apziņas brīdī, eģot pa Lāķplēģa ielu līdz Valdemāra ielai, kur mēs pulcēģāģies, lai ar armijas maģinām dotos tālāk uz Kurzemi. Manām mazām kāģiņām tas

bija garš ceļš, un bija sajūta, ka katrs solis, ko mēs kopā ar vecmammu speram tuvāk savam mērķim, griež nost kādu gabaliņu no šīs dzīves. Tai brīdī mani pārņēma bailes: vai tiešām ar šo atskatīšanos es esmu pārkāpusi kādu likteņa nolikumu un līdz ar to izlēmusi savu likteni? Vai tiešām viss varētu būt noticis citādi, ja es aizejot neatskatītos?”

Tā tad tikai Otrā pasaules kara beigu posmā, nevarēdami samierināties ar domu par dzīvi komunistiskā terora apstākļos, Vairas Viķes vecāki Latviju atstāj, un no 1945. gada līdz 1998. gadam viņa dzīvo emigrācijā. Bet tas nenozīmē, ka visus šos garos gadus viņa būtu bijusi Latvijai sveša un nepiederīga. 1987. gadā, sveicot Latvijā jau diezgan labi zināmo trimdas zinātnieci viņas mūža piecdesmitajā gadskārtā, Rakstnieku savienības valdes priekšsēdētājs dzejnieks Jānis Peters raksta patiesus un izjustus vārdus: “Vaira Viķe-Freiberga planētas krustcelēs allaž redz nemaldīgu ceļa rādītāju — Latviju. Tautu un tās gara bagātības.”⁴

Starp spilgtākajām atmiņā iegravētajām epizodēm no Latvijas Vaira Viķe-Freiberga min viņas mātes stoisko rīcību tai apjukuma un neziņas situācijā, kad Latvija bija jāpamet. Pirms aizbraukšanas māte ar vislielāko rūpību mazgājusi grīdas un izkārusi pie logiem tīrus aizkarus. Ja būs lemts atgriezties (tā gribēja cerēt visi, kas aizgāja bēgļu gaitās), lai viņus sagaida tīras un kārtīgas mājas, ja ne — lai tie, kas atvērs šī nama durvis, zinātu, ka pirms viņiem te ir dzīvojuši civilizēti ļaudis. Vaira ir augusi patriarhālas ģimenes tradīcijās, kur tēvs ir bijis pasaulē gājējs un maizes pelnītājs, bet māte, kaut arī rosīga dažādos darbos ārpus mājas, — bērnu audzinātāja un pavarda sargātāja.

Ziņu par mātes nāvi Vaira Viķe-Freiberga saņēma, būdama Latvijā. Tas notika 1993. gadā tūlīt pēc mākslas filmas “Būris”, kas veidota pēc Alberta Bela tāda paša nosaukuma romāna motīviem, noskatīšanās Rīgas kinostudijā Šmerlī kopā ar tās veidotāju Ansi Epneru. Pēc ieceļošanas Kanādā 1954. gada vasarā Vairas vecāki bija

---

⁴ Peters J. Ceļa vārdi dzimtenes nesējai. — Literatūra un Māksla, 1987, 11. dec., 10. lpp.

apmetušies Toronto un dzīvesvietu līdz aiziešanai mūžībā vairs nemainīja. Annemarija Hermanoviča (dzimusi Raņķe) ir apglabāta Jorkas kapsētā Toronto, kur 1999. gadā neilgi pirms stāšanās prezidentes amatā Vaira Viķe-Freiberga apglabāja arī savu tēvu Edgaru Hermanoviču.

Vācijā

Ceļā uz Lībeku

Atstājusi Rīgu 1944. gada 10. oktobrī, Hermanoviču ģimene ieplūda bēgļu straumē, kas devās Kurzemes virzienā. Tas bija laiks, kad padomju armija nogrieza sauszemes sakarus ar Rietumlatviju un sāka veidoties tā sauktais Kurzemes katls jeb Kurzemes cietoksnis, kur tolaik atradās apmēram 200 000 vācu un latviešu karavīru un, ieskaitot bēgļus, ap pusmiljons civiliedzīvotāju. Turklāt Padomju Savienībai bija izdevies Kurzemē izveidot sarkano partizāņu kustību "Sarkanā bulta", kas īpaši apgrūtināja un apdraudēja tieši civiliedzīvotāju dzīvi.⁵

Kurzemē darbojās arī dažādas latviešu pašpārvaldes organizācijas, kas palīdzēja bēgļiem, sevišķi slimības un pārtikas trūkuma gadījumā, un vācieši pret tām izturējās saprotoši un iecietīgi. Pateicoties kontaktiem un informācijas apmaiņai ar Zviedriju, 1944. gada rudenī aptuveni 3000 latviešu bēgļu bija nonākuši Zviedrijā, līdz vācieši noslēdza jūras robežu, visus bēgļu kuģus un laivas turot zem stingras apsardzes un novirzot Vācijas virzienā.⁶

Braucienу no Rīgas uz Kurzemi Vaira Viķe-Freiberga atceras kā pirmo baismāko kara gadu pārdzīvojumu. "Bēgļu karavānas bombardēja padomju gaisa spēki, un, lai glābtu dzīvību, mēs metāmies grāvjos. Tieši tā, kā to dažkārt attēlo karalaika filmās," viņa stāsta.

⁵ Balodis A. Latvijas un latviešu tautas vēsture. — Rīga: Neatkarīgā teātra "Kabata" grāmatu apgāds, 1991. — 322. lpp.

⁶ Turpat, 323. lpp.

“Pirmo nakti mēs pārgulējām pie vieniem saimniekiem Kurzemē, kas nebūt nebija priedīgi šo konvoju uzņemt. Kad iebraucām Liepājā, tūlīt nakti sākās lielais uzlidojums pilsētai, kurā tika saspridzināti, ja nemaldos, trīs munīcijas vilcieni. Kauca pretgaisa sirēnas, pa gaisu lidoja šrapneļi, un mēs paslēpāmies kāda brūža pagrabā. Tēvs vēl izsteidzās ārā, lai saglābtu mūsu mantas, bet atpakaļ netika, un šo uzlidojumu pārlanda kādā lielā tukšā alus brūža mucā. Pēc tam trīs dienas viņš neko nedzirdēja, jo mucā bija tik spēcīga trokšņu akustika, ka viņam bija aizkritušas ausis. Domājām, ka viņš paliks kurls uz mūžu, bet vēlāk, paldies Dievam, dzirde atjaunojās.”

Pirms atiršanās no Latvijas krastiem 1944. gada vēlā rudenī Vairas Viķes ģimene pāris mēnešu bija uzturējies Liepājā, tad Ziemeļupes ciemā, tad atkal Liepājā. Viņai bija lemts atstāt Latviju ar vienu no pēdējiem bēgļu kuģiem, kas padomju aviācijas uzlidojumu laikā netika sabombardēts un nenogrima jūras dzelmē turpat Kurzemes piekrastē. Kad jūra sākusi izskalot bēgļu kuģos nogremdētos liķus, viņas vecāmāte staigājusi gar Nīcas jūrmalu skatīties, vai starp izskalojamiem neatradīs savus tuviniekus, stāsta Vaira Viķe-Freiberga.

Tālāk bēgļu gaitas viņu no Gotenhāfenas Polijā veda caur Vācijas pilsētām Parhīmu, Šverīnu un Vismāru, līdz pietāja Herenvīkas ciemā Lībekas tuvumā, kur 1945. gada oktobrī latviešu bēgļu nometnē viņa uzsāka skolas gaitas. Dodoties bēgļu gaitās, Vairai ir nepilni septiņi gadi, un tas ir vecums, kad pārdzīvotais neizdzēšami iespiežas atmiņā uz visu mūžu. Tāpat kā daudzi kara nežēlibu pieredzējušie, viņa atradās nepārtrauktās dzīvības briesmās, bailēs un neziņā par nākotni. Kara šausmas un dzimtenes zaudējumu prezidente šodien piemin kā galveno bērnības notikumu, kas kardināli ietekmējis viņas dzīvi: “..pazaudēju savu dzimteni, .. pavadīju savu bērnību aukstumā, badā, klaiņošanā no vienas nometnes uz otru, nedrošībā no bumbām, kas mums katru nakti krita uz galvas. Kara beigās dzīvojām tādā vietā, kur no četrām mājas sienām bija palikušas tikai trīs.”⁷

⁷ Pirmā prezidente. Vairu Viķi-Freibergu intervē Anda Rožukalne un Anna Peipiņa. — Santa, 1999, 9. nr., 20. lpp.

Pēc Otrā pasaules kara Rietumvācijā ieplūda sevišķi liela bēgļu straume, radās arī ievērojams skaits latviešu bēgļu nometņu, un to izveidē zināmu atbalstu sniedza tie tautieši, kas Vācijā bija ieradušies jau agrāk vai nometināti darba nometnēs kara sākumposmā. Saskaņā ar Vācijas un Padomju Savienības līgumiem par ietekmes sfēru sadalīšanu, no 1939. līdz 1941. gadam Latviju atstāja vairāk nekā 55,5 tūkstoši tās pilsoņu, viņu vidū apmēram tūkstotis latviešu, bet no 1941. līdz 1943. gadam, kad Latvija bija iekļauta vācu kara saimniecības aprītē, apmēram 20 tūkstoši latviešu tika nosūtīti uz Vāciju obligātā darba dienestā. Jāatgādina, ka Vācijas valdība (*Deutsche Arbeitsfront*) Vācēmē strādājošiem cittautiešiem garantēja arī zināmu etniskās kultūras aprūpi, sevišķi ja iniciatīva nāca no pašu iebrāucēju puses.

No 1944. līdz 1945. gadam Vācijā ieplūda līdz tam nepieredzēti liela latviešu bēgļu straume. Statistiskās aplēses par to, cik īsti latviešu bēgļu šajā laikā Vācijā uzturējās, pēc Vācijas varas iestāžu un pašu latviešu organizāciju sniegtajām ziņām diezgan ievērojami atšķiras. Latviešu bēgļu gaitu pārzinātāji lēš, ka šajā laikā Vācijā bijis apmēram 190 tūkstoši latviešu bēgļu un tie uzturējušies apmēram 400 latviešu nometnēs (dažas no tām pastāvējušas pavisam īsu laiku), un, lai tās savā starpā varētu uzturēt kontaktus un nodrošināt kaut elementāras nacionālās kultūras un izglītības vajadzības, dibinājās Latviešu bēgļu pārvalde.⁸ Sevišķi aktīva latviešu sabiedriskā un kultūras dzīve Vācijā noritēja tā sauktās “Mazās Latvijas” periodā (1946–1949), kas gandrīz tieši sakrīt ar Hermanoviču ģimenes uzturēšanās laiku Vācijā, kad visās lielākajās bēgļu nometnēs tika noorganizētas skolas ar latviešu mācību valodu un līdzās trimdas latviešu centrālajām organizācijām veidojās (vai parēizāk — atjaunojās Latvijas laikā dibinātās) bērnu un jauniešu organizācijas, to skaitā arī latviešu skautu un gaidu kustība. Vaira Viķe šajā laikā ir guntiņu vecumā un, lai nodotu gaidu svinīgo solījumu — “Ar goda vārdu solos, visiem spēkiem censties: būt uztī-

---

⁸ *Veigners I.* Latvieši ārzemēs. Asociācija “Latvija un latvieši pasaulē”. — Rīga: Latvijas enciklopēdija, 1993. — 144.–146. lpp.

Britu okupācijas konfiscētajā miljonāra Pangeļa dārzā Libekā, 1946

cīga Dievam un Latvijai, palīdzēt tuvākajam katrā brīdī un pildīt gaidu likumus” —, vēl ir par jaunu, bet guntiņu pulkā viņa iestājas Liepavota 3. gaidu nometnē Libekā.

Kā liecina laikabiedru atmiņas, nostāsti un laikmeta dokumenti, šajos gados “bēgļu vidū pastāvēja pretrunīgs noskaņojums — gan prieks par laimīgi pārdzīvoto karu, gan arī bēdas par zaudētajiem un Latvijā palikušajiem tuviniekiem, ko vēl pastiprināja neziņa, jo sazināšanās iespēju starp Rietumvāciju un Latviju tajā laikā praktiski nebija. Bēgļu vidū valdīja maldīgs uzskats, ka viņu atrašanās svešatnē nebūs ilga, jo Rietumpasaule pēc kara panāks Baltijas atsvabināšanu no staļinisma virskundzības un bēgļi bez bažām varēs atgriezties dzimtenē.”⁹ Kā šodien zināms, Rietumpasaulei pēc kara pietika pašai savu problēmu, un cerību zudums drīz atgriezties dzimtenē ar laiku trimdinieku vidū radīja neizturami smagu no-

⁹ Veigners I. Latvieši ārzemēs. Asociācija “Latvija un latvieši pasaulē”. — Rīga: Latvijas enciklopēdija, 1993. — 144.–146. lpp.

skaņu. Sevišķi, kad vecākās paaudzes cilvēkus vienu pēc otra nācās apglabāt svešumā bez trim saujām dzimtenes smilšu, šis noskaņojums nevarēja neatstāt iespaidu arī uz visjaunākās trimdinieku paaudzes, pie kuras tolaik piederēja arī Vaira, dzīvi un pasaules uztveri.

Mīlestības nezūdamības likums

Dzimtenes ilgas un atmiņas. Katram tās ir savas un citādas, bet vienmēr konkrētos tēlos un vīzijās tvertas — kā ilgas pēc Latvijā palikušajiem tuviniekiem, pēc ikdienā ierastām lietām un priekšmetiem, kas palika Latvijā, jo līdzī varēja paņemt tikai tik, cik pie rokas. Kā ilgas atkal vērties dzimtenes ainavās, kā normālos apstākļos pavisam nebūtiski sīkumi. Vairai Latvijas sapņos un vīzijās rādās Daugavas krasti un Dunikas vecmāmiņa. Sevišķi izceļošanas sākuma periodā, kad viņa cieta no bada, Latvijas vīzijas nereti ir bada sajūtas provocētas. Vaira redz, kā viņas vecmāmiņa lielā melnā grāpī atkal vāra cūkām kartupeļus un ļauj viņai ar tiem mieloties. Vai atkal mušu mākoņus, kas līdz ar augļu un ogu smaržu augusta mēnesī parasti uzradās lauku sētās, jo tolaik nekādas sadzīves ķīmijas, ar ko pret mušām cīnīties, nebija. Tad viņas vecmāmiņa kā parasti darbojusies ar mušmirēm — sacepusi tās smaržīgā sviestā un nolikusi konservu kārbīnās uz galda, stingri piesakot, ka tām nedrīkst pieskarties, kur nu vēl ēst. Citādi būs pagalam, tāpat kā mušas. Sviests kara laikā bijis liels deficīts, un tās sviestā saceptās mušmires tik debešķīgi smaržojušas, ka Vaira pastiepusi jau roku... Bet omamma stingri noteikusi “Nē!” un izgājusi laukā no istabas. Vairai tā bijusi liela iekšējā cīņa, lai sevi atturētu no šī kārdinājuma.

Starp vissāpīgākajiem momentiem, ko Vaira kopā ar vecākiem piedzīvoja latviešu bēgļu nometnēs Vācijā, viņa min mazās māsiņas Mārites nāvi. Citos, normālos apstākļos māsiņas dzīvība būtu glābta, un šī apziņa vecāku sirdssāpes padarīja vēl stiprākas. Vairas mātei dažu gadu laikā tas bija jau otrs nežēlīgais likteņa trieciens —

drīz pēc Vairas piedzimšanas Atlantijas viļņos bija palicis viņas pirmdzimtais tēvs, un nu aizsaules ceļos aizgāja otrajā laulībā dzimusī meitenīte. Drīz pēc šī pārdzīvojuma pasaulē nāca Vairas brālītis, un tā pēckara pretrunu plosītā Vāczone mazā cilvēkbērna zemapziņā ir iespiedusies kā lielā dzīvības un nāves mistēriju norises vieta, kā cilvēcisko attiecību pieredzes uzkrājuma un viņas vecāku mīlestības nezūdamības likuma pārbaudījumu laiks. Vaira bija pirmais un vecākais bērns ģimenē, un tas viņā attīstīja vecākās māšas aizbildnieciskās jūtas un rūpes par mazāko. Mazās māsiņas vietā nāca brālītis, un Vairai atkal bija par ko rūpēties.

Atsaucoties uz savu kara laikā Vācijā gūto pieredzi, Vaira Viķe-Freiberga ir rakstījusi recenziju par Agates Nesaules romānu "Sieviete dzintarā" (1995), uzsverot Rietumu pasaules vienaldzību pret Austrumeiropas nekrievu tautu, to skaitā latviešu tautas, traģisko pieredzi Otrā pasaules kara laikā. "Amerikāņu — gluži kā visas angļiski runājošās pasaules — kolektīvajā apziņā Otrais pasaules karš un tā sekas veido ļoti specifisku un ļoti ierobežotu mentālu "modeli", kur svarīga loma ir zināmiem konceptuāliem stereotipiem, kā: sabiedrībā ieviestām kara laika pārmaiņām (*the war efforts*), sabiedroto cīņām rietumu frontē un sekojošai uzvarai un — protams — holokaustam, kur visas Austrumeiropas tautu likteņi un centieni vienkārši neeksistē. Visai angļiski runājošajai pasaulei pret nekrievu Austrumeiropas tautām ir tāds kā mentālā akluma "punkts", viņa atzīst.¹⁰

Otrais pasaules karš un tā traumu dziedēšana ir viens no aktuālākajiem jautājumiem dzīvesstāstu pētniecībā Eiropas pēckara literatūrā un mūsdienu sociālajā antropoloģijā. Rakstot par Agates Nesaules romānu, Vaira Viķe-Freiberga uzsver, ka trimdas latviešu literārajā devumā šī grāmata iezīmē jaunu etapu, jo tā pārstāv tās paaudzes pārdzīvojumus un ciešanas, kas Latviju bēgļu gaitās atstāja kā mazi bērnus, atgādinot, ka latviešu trimdas noskaņojumu pamatā ir veidojuši tie, kas dzimteni bija atstājuši pieauguša cilvēka kārtā, un viņu pasaules redzējumā jaunākās paaudzes pārdzīvojumiem vietas tikpat kā nav bijis. Tieši pretēji — trimdas vecākā paaudze ir

uzsvērusi tikai savus pārdzīvojumus, gaužoties par savu bērnu neiejūtību un nespēju saprast viņu ciešanas.

A. Nesaules bērībā gūto kara traumu dziedēšanai rakstītājā darbā vismelnākās lappuses saistās ar bēgšanu no krieviem un Sarkanās armijas necilvēcīgo brutalitāti Vācijas austrumu zonā, ko Vaira Viķe bērna acīm skatījusi netika. Agates Nesaules romāns vēsta, ka, neraugoties uz veiksmīgo profesionālo karjeru vēlāk Amerikā, bērnu dienās gūto morālo un psiholoģisko traumu dēļ viņas personīgā dzīve visu laiku ir bijusi nelaimīga un nīkuļojusi patiesu cilvēcisko attiecību trūkuma dēļ. Interpretējot šo dzīvesstāstu psiholoģiskajā plāksnē, Vaira Viķe-Freiberga norāda, ka līdzās ārējo notikumu nenoliedzami traumatiskajām sekām ne mazāk svarīga loma ir bijusi tai uzticības krīzei, ko mazā bēgļu meitenīte ir piedzīvojusi attiecībā uz saviem vecākiem: mātes grēkiem vai, pareizāk sakot, mātes ciešanām, jo vīrs kara laikā viņu vienu ar bērniem pametis likteņa varā.

Savu apceri par Agates Nesaules romānu Vaira Viķe-Freiberga beidz ar psiholoģes spriedumu, ka dažādos apstākļos vieni un tie paši ārējie notikumi un situācijas uz cilvēku dzīvi var iedarboties stipri neviennozīmīgi un atstāt dažādas sekas. Viņa nenoliedz iespēju, ka jaunākās paaudzes latviešu trimdinieku vidū atrastos arī tādi, kas apgalvotu, ka kara un pēckara laikā pārdzīvotais viņus ir padarījis psiholoģiski stiprākus un garīgi bagātākus, savā ziņā šai trimdinieku gājumā ierindojuši arī pati sevi. Šis negaidītais domas pavērsiens sasaucas ar "Gulaga arhipelāga" autora Aleksandra Solženicina paradoksālo atziņu, ko viņš ir izteicis, apcerot savu eksistenciālo pieredzi Sibīrijas nāves nometnēs: "Es esmu laimīgs, ka nonācu šajā nometnē, bet vēl laimīgāks, ka izturēju un paliku dzīvs."

Sava viedokļa pamatojumam Vaira Viķe-Freiberga atsaucas uz jaunākajiem psiholoģiskajiem pētījumiem, kas "blakus vārīgā un ievainojamā bērna tēlam zinātnieki ir atklājuši arī izturīgu un siksto bērnu, kas spēj tikt pāri neiedomājamiem šķēršļiem, trūkumiem un pāri darījumiem savā dzīvē".¹¹

---

¹¹ Viķe-Freiberga V. Sieviete dzintarā. — Laiks, 1996, 23. marts, 3. lpp.

Dubultredze

Skolas gaitas Vaira Viķe-Freiberga ir uzsākusi Hērenvikas latviešu bēgļu nometnē pie Lībekas 1945. gada oktobrī, bet par tām viņa izsakās diezgan skeptiski: “Latviešu skolā vislabāk man patika starpbrīži. Daudz laika pavadīju, stāvot kājās vai kaktā par pļāpāšanu mācību laikā.”¹² Lasīt viņa iemācījusies jau četru gadu vecumā un skolā ielikta 1. klasē, kur pārējie bērni sākuši tikai boksterēt un mācīties alfabētu, Vaira esot kļuvusi par skolotājam nepanesamu elementu un no pirmās klases dažu dienu laikā izmesta. Kaut arī latviešu bēgļu skolu tīkls Vācijā bija labi attīstīts, dažkārt vienā klasē mācīties nācās dažāda gadagājuma bērniem ar visai atšķirīgām spējām un zināšanu līmeni. Pēc vairāku dienu bailēm un neziņas viņa žēlīgi pieņemta otrajā klasē, kuras programma savukārt bijusi par grūtu, lai varētu saprast, kas klasē notiek. Par paraugskolnieci Vaira Viķe kļūst vēlāk — franču Marokas meiteņu koledžā Kasablankā.

Neraugoties uz nospiedošo psiholoģisko klimatu, kas valdīja tā sauktajās dīpišu nometnēs (nosaukums radies no angļu *deplaced persons* — pārvietotās personas), — latviskā gara un etniskās kultūras saglabāšanā un attīstībā ne tikai Vācijā, bet arī citās bēgļu mītnes zemēs izcila nozīme bija grāmatniecībai un periodiskajai presei. No 1946. līdz 1949. gadam Vācijā vien ir darbojušies apmēram 90 izdevēji, laižot klajā apmēram 800 grāmatu, kā arī vairāki desmiti periodiskās preses izdevumu.¹³ Saistībā ar Vairas Viķes-Freibergas dzīves gājumu šie fakti par latviešu bēgļu nometnēm un to spraigo literāro un kultūras dzīvi ir atgādināmi tāpēc, ka tieši šeit viņa ir guvusi savus pirmos spilgtākos literāros iesaļidus. 1945. gada Ziemassvētkos latviešu skola Herenvikā meitenei uzdāvinājusi Raiņa drāmas “Uguns un nakts” izdevumu, un šī mazā grāmatiņa aizvedusi viņu prom no drūmās un pelēkās ikdienas citā — krāšņajā dzejas un fantāzijas pasaulē — un palīdzējusi tikt pāri agrinās

¹² Latviešu literatūras darbinieki rietumu pasaulē. — 356. lpp.

¹³ *Veigners I.* Latvieši ārzemēs. — 148. lpp.

Guntiņu nometnē, Vācijā, 1947

bērnības gados gūtajiem traumatiskajiem pārdzīvojumiem. Starp pirmajiem spilgtākajiem literārajiem iespaidiem Vācijas periodā viņa min arī Kārļa Skalbes pasakas, Annas Brigaderes triloģiju “Dievs. Daba. Darbs” un tautas varoņteiksmas — igauņu “Kalevalu” un Andreja Pumpura “Lāčplēsi”. Paliekošus iespaidus atstājuši arī latviešu bēgļu teātra izrāžu apmeklējumi Libekā. Jāatzīmē arī tas, ka viņas pirmā publikācija, tapusi vēlāk Marokā, dienas gaismu ieraudzīja Vācijas bēgļu laikrakstā “Latvija”.

Vācijas periodā viņas ģimene labu laiku ir nodzīvojusi ārpus nometnēm, ikdienā esot diezgan ciešā kontaktā ar vietējo vācu sabiedrību. Tas sekmējis vācu valodas apguvi un pavēris meitenei plašāku skatu uz dzīvi un pasauli sev apkārt. Dzīvojot ārpus nometnēm, vāciešus viņa ieraudzījusi pavisam citām acīm, nekā nometnes iekšpusē bijis pieņemts par to runāt, domāt un spriest. Savvaļā esot, arī savus tautiešus viņa ieraudzījusi citādus, nekā viņi paši domājuši un iztēlojušies sevi esam. Par laimi vai nelaimi viņai pašai, Vaira Viķe-Freiberga no tā laika esot iemantojusi “dubultredzi”, kas kā lāsts vai dāvana viņai palikusi mantojumā uz visu mūžu.

Marokā

“Kad ieraugu palmas, sirds uzreiz atsilst”

1949. gada pavasarī Hermanoviču ģimene no Vācijas izceļoja uz Maroku. Kāpēc tieši uz Maroku? Latviešu bēgļu ceļā tas ir diezgan netipisks pieturas punkts. Bet tieši šīs eksotiskās vietas un vārdi — Maroka, Daurāta un Kasablanka pasaules kartē šodien iezīmējas kā viena no Latvijas prezidentes mītnes un patvēruma zemēm bēgļu gaitās pēc Otrā pasaules kara. Varbūt tieši tur tālumā, siltās dienvidu saules apspīdētā, viņa sāka aizdomāties par savas dzimtenes sauli un pasauli un tās abas atrada latvju dainās?

Maroku savā dzīves ceļā izvēlējās viņas vecāki, jo Vaira pati vēl bija par mazu, lai izlemtu, kurā debess pusē pasaulē laimi meklēt. Atstājot Vāciju un ierodoties Marokā, viņai bija tikai 11 gadu. Kā nereti dzīves pagrieziena punktos, Marokas izvēli noteica gan nejaušība, gan arī zināmi apsvērumi. Bēgļu nometni apmeklēja kāda komisija, kas meklēja darbaspēku spēkstacijas celtniecībai franču Marokā, un Vairas tēvam radās cerība tur tikt pie algota darba, lai varētu uzturēt ģimeni. Turklāt Ziemeļāfrika viņiem likusies salīdzinoši tuvu Latvijai, daudz tuvāk nekā aizokeāna valstis Amerika un Austrālija, un cerība drīz atgriezties dzimtenē 40. gadu beigās vēl bijusi dzīva.

Domājot par pirmajām Padomju Latvijas ikdienas apziņā ierakstītajām asociācijām, Maroka saistās ar mandarīnu smaržu, ar lipīgajām uzlīmītēm *Marocco* uz koši oranžo dienvidu augļu porainajām muguriņām. Ar importa, tātad deficīta precī. Pie šiem eksotiskajiem dienvidu augļiem padomju cilvēks varēja tikt vai nu par “blatu”, ja draugu vai paziņu vidū bija kāds tirdzniecības darbinieks, vai arī izstāvot garu garās rindas, ja šī prece, kā toreiz teica, tika “izmesta” veikalos. Tā parādījās uz brīdi, dažu stundu laikā tika izpirkta, un visiem gribētājiem nekad nepietika. Par Āfriku atgādināja arī Padomju Latvijā populārās bērnu rakstnieces Zentas Ērgles grāmata “Ieviņa Āfrikā”, bet par mazo latviešu trimdinieci, kas liela izaugusi Marokā, tur nekas nebija minēts.

Dauratā, Marokā, 1949

“Varbūt daudzi mūsu jaunieši Maroku iedomājas kā tuksnešu vai mežonīgu džungļu zemi ar melniem pirmatnējiem iedzīvotājiem. Vismaz es tā iedomājos šo zemi, šurpu braucot. Pirmais iespaids Āfrikas krastā — Orānas lidlaukā Alžīrijā — bija pārsteidzoši patīkams. Gandrīz negribējās ticēt istenībai, redzot krāšņi ziedošos, labi koptos dārzus ar daudz tropiskajiem augiem, kur pirms pāris stundām, Vāciju atstājot, vēl sniga un sala. Nekas te neliecināja par pārdzīvoto karu, cilvēki šķita turīgi un laimīgi,” — tā savus pirmos iespaidus Āfrikas krastā Vaira Viķe ir dokumentējusi 1953. gada pavasarī, tātad nepilnu sešpadsmit gadu vecumā pēc četrus gadus ilgās dzīves pieredzes franču Marokā un apmēram gadu pirms izceļošanas tālāk uz Kanādu.¹⁴ Tas ir citāts no topošās Latvijas prezidentes pirmās publikācijas ar zīmīgu nosaukumu “Zeme, kur Latviju nepazīst”, un

¹⁴ Viķe V. Zeme, kur Latviju nepazīst. Divas Marokas. Vēstule Latvijai no Kasablankas. — Latvija, 1953. g. 7. martā, 4. lpp.

tai ir doti divi ne mazāk zīmīgi apakšvirsraksti — “Divas Marokas. Vēstule Latvijai no Kasablankas”. Kā jau iepriekš teikts, tā parādījās latviešu bēgļu laikrakstā “Latvija”, kas iznāca Vācijā.

Ja visas pasaules valstis sadalītu divās grupās — tādās, kas Latviju pazīst, un tādās, kas ne, tad Maroka kā zeme, kur Latviju nepazīst, nebūtu nekāds izņēmums. Ar šo domu, ka var būt arī tā, ka Latvija tomēr nav pasaules naba, Vaira Viķe aprod jau pusaudzes gadus, bet tas nav traucējis viņu saprast un iemīlēt citas zemes. Gadus četrdesmit vēlāk, būdama jau prezidentes statusā, Marokas atmiņu sakarā viņa atļaujas būt pavisam romantiska: “O, kad ieraugu palmas, sirds uzreiz atsilst... Ieraugu turbānu, un arī sirds atsilst — jo tās ir manas mīļās bērniņas atmiņas.”¹⁵

Skolas vecuma bērnam pieklājas iet skolā. Bet Marokā nav ne latviešu bēgļu nometņu, ne latviešu skolu un kultūras centru. Pirmo skolas gadu Vaira Viķe pavada kādā franču pamatskoliņā Daurātas spēkstacijas tuvumā, un lieki atgādināt, ka tas nenācās viegli nedz skolniecei, nedz arī viņas skolotājam. Runa ir par skolotāju vienskaitli, kura viena pati strādājusi pārpildītā klases telpā ar 30 dažāda vecuma bērniem, un sākumā nav gribējusi pieņemt savā klasē tādu “mēmu un kurlu bērnu”, kurš neprot franču valodu. Pateicoties kādai krievu aristokrātei, kura bijusi ar mieru franču valodā mēmajai un kurlajai meitenei pasniegt privātstundas, skolotāja viņu savā klasē uzņēmusi. Kādā gan valodā meitene varēja sazināties ar savu franču valodas privātskolotāju? Jaunībā šai kundzei esot bijusi gan franču, gan vācu guvernante, un, tā kā Vaira Viķe vācu valodu bija apgūvusi Vācijā, kopēju valodu ar savu privātskolotāju viņas atrada. Ej kur iedams, visur priekšā ir cilvēki! Un tā, pateicoties šīm laimīgajām sakritībām, pamatskolas izglītība bija iegūta, un varēja iet tālāk.

Arī tālāko izglītības ceļu Marokā Vairai Viķei sekmējušas laimīgas nejaušības, kurām klāt stāvējusi pati Laimes māte. Viņa tiek uzņemta Mers-Sultana meiteņu koledžā Kasablankā, un, izņemot nemītīgās rūpes par naudu, par šo dzīves periodu viņai ir vislabākās atmiņas. Vaira ir kļuvusi par paraugskolniecei savā klasē, kā godalgas

Maroka kopā ar
mammu, 1950

saņemot grāmatas, un par to viņa ir bijusi ļoti laimīga, jo citādi naudas trūkuma dēļ pie grāmatām nebūtu tikusi. “Jutos tur kā savas dvēseles īstajās mājās... skolotājas bija stingras, ar augstiem izglītības standartiem, bet arī taisnīgas — spējīgas kritizēt, bet arī slavēt,” viņa raksta.¹⁶ Skolā darbojies balets un koris, arī franču muzikālās jaunatnes biedrība, kurā iestājoties radusies izdevība apmeklēt labus koncertus par sevišķi zemām cenām. Cita organizācija gādājusi par iespējam apmeklēt labas teātra izrādes, bet Vairas māte atsacījies tām atvēlēt naudu. Ar franču valodu un literatūru vidusskolas gados Vaira ir tik ļoti aizrāvusies, ka jau četrpadsmit gadu vecumā sākusi domāt par rakstniecību, un viņas pirmā publikācija dienasgaismu ierauga jau piecpadsmit gadu vecumā.

Viņas rakstā “Zeme, kur Latviju nepazīst” Maroka parādās kā sava veida pasaules modelis, kurā apvienojas gan labais, gan ļaunais, un jaunās autore domu gaitā pavid varbūt bērnišķīgi naiva, tomēr

¹⁶ Latviešu literatūras darbinieki rietumu pasaulē. — 362. lpp.

spēcīga vēlme šo dzīves un pasaules kārtību vērst uz labu, rodot tajā vietu arī Latvijai. To gadu Marokas redzējuma tonalitāte ir piezēmētāka un lietišķāka, tā liecina par jau nobriedušu skatu uz dzīvi un pasauli, un varētu domāt, ka tas ir profesionāla reportiera rokas rakstīts darbs par eksotiskas Āfrikas valsts klimata un augu valsts īpatnībām, par sadzīves kontrastiem, nacionālajām un sociālajām pretrunām pēckara Marokā, ja vien... Ja vien apjomīgā avīžraksta izskaņā neparādītos kāds tīri personisks motīvs, kas ir aizskāris ne vien leģendārā latviešu grāmatnieka Pētera Ērmaņa, bet arī citu laikraksta "Latvija" lasītāju sirdis. Bet par to vēlāk.

Divas Marokas

"Jā, bet kur ir iedzimtie, kur ir arābi?" — viņa jautā savā vēstulē Latvijai no Kasablankas. Rakstu papildina trīs zīmīgi fotouzņēmumi ar attiecīgiem uzrakstiem, kas sniedz vizuāli tveramu atbildi uz šo jautājumu: "Marokas lepnums un krāšņums — koloniju karaspēks", "Franču valdība modernizējusi arābu lauksaimniecību", "Nabaga arābi apstrādā zemi pēc sentēvu metodēm". Jaunās autores rakstā ir jūtams nenoliedzams vērotājas un stāstītājas talants, kas lasītāja acu priekšā spēj uzburt Ziemeļāfrikas lauku ainavu un urbanizētās pilsētvides reālijas, un te atkal jāatgriežas pie reiz jau teiktā, ka šis pasaules redzējums asi kontrastē ar latviešu rakstniecībā ierastajiem vides tēlojumiem, un tieši šī atvērtība citādajam viņai ir devusi pirmos spēcīgākos literāros impulsus: "Eiropieši, kam pieder fermas ar mākslīgo apūdeņošanu un kurās strādā ar modernām mašīnām, ir ļoti bagāti, jo var novākt vairākas ražas gadā. Bet arābi, kas savus niecīgos lauciņus irē no kaīda (kunga) — kā pie mums viduslaikos — piedzīvo vājas ražas, jo vasarā zeme izkalst un nekas neaug, bet darba veidi un rīki ir ārkārtīgi primitīvi. Mazie koka arkliņi, kurus bieži velk kamielis ar ēzelīti vienā iejūgā, ir viņu vienīgā bagātība, bet arkls akmeņainajā zemē nelien dziļāk par 10 cm."

"Paretam šeit uznāk viesulis, kas nes smiltis šurp no dienvidiem un pāri Atlas kalniem no Sahāras," viņa turpina. "Trīs gadus esmu

šo viesuli piedzīvojusi divas reizes. Arābu salmu būdas viena pēc otras pacēlās gaisā un aizlidoja. Taču pēc dažām dienām ciems bija atjaunots.” Rakstot par pilsētnieku dzīves īpatnībām, autore izsauca, ka “nav iespējams aprakstīt austrumnieku īpatnējās, šaurās, netīrās likloču ieliņas: gandrīz visās mājās gaisma nāk no vidū iebūvētām šahtām, un logu tikpat kā nav. Apakšējā stāvā dzīvojošie ir gandrīz bez gaisa un gaismas”.

Sākumā iebraucēja ar lielu līdzjūtību vērojusi arābu skrandainos apģērbus un franču diezgan nesimpātisko izturēšanos pret viņiem. Bet vēlāk nākusi pie secinājuma, nehigiēniskie dzīves apstākļi, nabadzība un netīrība viņus īpaši netraucē: “Fatmas (arābietes) var būt ļoti tīrīgas un strādīgas darbā pie eiropiešiem, bet, līdzko viņas atgriežas savās nožēlojamās būdās, tās caurām dienām omulīgi tup ap īpatnējiem apaļiem un zemiem galdiņiem un dzer piparmētru tēju, nebēdājot par to, ka viņu bērni pa pusei kaili un, burtiski mušu noēsti, rotaļājas ielu notekās, kur kanalizācijas trūkuma dēļ izlej visus netīros ūdeņus un izber arī atkritumus.”

Sociālā diferenciācija franču Marokā tolaik ir bijusi ļoti izteikta. Salīdzinājumā ar vietējiem arābiem eiropiešiem bijušas zināmas privilēģijas, tomēr arī visi eiropieši nav bijuši vienlīdz cienījami un vērtīgi cilvēki darba devēju acīs. Piemēram, franči — Marokas protektorāta vadošā šķira — varējuši saņemt apmaksātus atvaļinājumus braucienam uz Franciju, bet pārējiem eiropiešiem, kas šim protektorātam nepiederēja, tostarp arī Vairas tēvam, nebija tādu privilēģiju, un ar to visu nācās samierināties.

Pēc piecu gadu uzturēšanās Marokā, galvenokārt drošības apsvērumu dēļ, Hermanoviču ģimene šo zemi atstāj. Marokā bija sākusies neatkarības kustība, diemžēl arī terorisma akti un eiropiešu slepkavības. Kā zināms, izceļošanas gadījumos ir nepieciešams nokārtot virkni formalitāšu. Izceļošanai uz Kanādu nepieciešamo dokumentu kārtošana Vairai Viķei deva pirmo pieredzi un rūdījumu saskarsmē ar valsts iestādēm un amatpersonām, jo, lai sagādātu līdzekļus izceļošanai, Vairas tēvs strādāja virsstundas, bet māte franču valodu neprata. Vaira Viķe piecpadsmit gadu vecumā uzņēmas un paveica šo atbildīgo un nebūt ne vieglo uzdevumu.

Kāda tumša ēna klājas pāri arī Vairas gaišajām atmiņām par skolas gaitām Marokā.

No pamatskolas kā visnepatīkamāko pieredzi viņa min miesas-sodus, ko lietoja ne tikai par nerātībām, bet arī par gandrīz katru nepareizu atbildi. Viņai licies, ka gudrību nevar iedzīt ar varu, tieši otrādi — ar katru sitienu bērnu gudrība izgaisusi vēl vairāk. Turklāt spēkstacijas firmas prominentāko vecāku bērni parasti izpalikuši bez šīm pļaukām vai lineāla sitieniem, jo viņus skolotāja centusies saprast un attaisnot. Franči bijuši stipri paštaisni un nevērīgi attieksmē pret citām tautām un kultūrām, tā, piemēram, vēstures stundās tikai garāmejot ticis pieminēts, ka pēc Pirmā pasaules kara no Krievijas ir atdalījušās trīs Baltijas valstis — Igaunija, Latvija un Lietuva, “lai tad apmierināti piebilstu, ka šīs valstis jau kopš 1945. gada atkal esot Padomju Savienības sastāvdaļa”.¹⁷

Tas, ka franči cittautiešus atstumjot, esot labs nodrošinājums pret asimilācijas draudiem, bet vienlaikus tas nozīmējot arī lielu vientulības sajūtu. Vairas Viķes vēstule Latvijai no Kasablankas beidzas ar skumju atzišanos un lūgumu — “..jūtos ļoti vientuļa, jo ar francūžiem ārpus skolas tikpat kā nesaejos. Tāpēc būtu ļoti, ļoti priecīga par katru vēstuli, ko saņemšu no latviešu jauniešiem citās zemēs. Mana adrese: *Avenue de Mazagan, Cite Schneider, Villa 4, Casablanca, Maroc.*”

Pēc šī raksta publicēšanas cita citai uz Maroku sekojušas latviešu trimdas jauniešu vēstules no visiem kontinentiem. Žēl, ļoti žēl, šodien prezidente saka, bet, ceļojot no vietas uz vietu, vēstules ir gājušas zudībā, šī sarakste ir saturējusi spilgtas liecības par latviešu trimdas literatūrā mazāk dokumentētās trimdinieku jaunākās paaudzes trimdas pārdzīvojumu, pasaulē izkaisītās latviešu jaunatnes nākotnes vīzijām un domām par Latviju. Tā būtu bijusi arī uzskatāms piemērs tam, cik liela loma latvisko vērtību un dzīvesziņas uzturēšanā un saglabāšanā un kontaktu nodibināšanā starp trimdiniekiem dažādās pasaules malās ir bijusi trimdas preses izdevumiem, jo sasaukšanās ar latviešu meiteni “Marokas džungļos” ir

notikusi ne tikai ar vēstuļu, bet arī drukātā vārda starpniecību un ne tikai starp vienas, bet dažādu paaudžu latviešiem. Kā zīmīgs piemērs te ir jāmin Pētera Ērmaņa veltījumdzejolis Vairai Viķei-Freibergai “Trijas vēstis par vienu meiteni”:

*Zile vēstīja avīzes burtos:
Reiz latviešu meitene, jauka meitene,
Bija tik vientuļa Kazablankā,
Mocijās, nīka Marokas murgos —
Jauna, piecpadsmīt vasaras virknējās tikai.
Zile atkal vēstīja avīzes sikajos burtos:
Meitene laukā no raganu katla,
Augstskolā, augstskolā jau!
Gadi brāzušies tālāk klaudzēdami, ribēdami.
Lasāma avīzē ziles vēsts jau trešā:
Meitene Kanādā kļuvusi kundze,
Kristīts pirmais jau dēls!
Svešinieks tālumā, svešinieks es,
Skopas ziņas kā dzīves pasaku ņēmis,
Varu tik vēlēt no sirds:
Laba lai meitenei nākotne tur,
Meitenei, kas reiz mocijās Marokas murgos.*

Pēteris Ērmanis — cik trimdā plaši pazīstams, tik Padomju Latvijā mazzināms literāts. Svešinieks tālumā — kā viņš pats par sevi saka. Domājams, tas ir pirmais publicētais veltījuma dzejolis topošajai Latvijas prezidentei (bet ne pēdējais), un to sarakstījis latviešu rakstniecībā tik leģendārs autors! Mēs varam tikai iztēloties, kam ir jānotiek ar cilvēku, teiksim ar dzejnieku, lai viņš svešam un nekad neredzētam cilvēkam otrā pasaules malā rakstītu veltījumdzejoli? Dzejoļa tapšanas laikā 1964. gadā Pēteris Ērmanis ir jau pāri 70 gadu vecs vīrs, kas savas vecumdienas vada Delmenhorstes veco ļaužu mītnē Vācijā. Bet jaunībā? Jaunībā gluži tāpat kā “latviešu meitenei jaukai”, kam “piecpadsmīt vasaras virknējas tikai” viņam bija lemts agri atstāt tēva mājas, iejukt svešos ļaudis un daudzreiz

mainīt vidi un cilvēkus sev apkārt — viņš bijis iesaukts cariskās Krievijas armijā, dienējis arī latviešu strēlnieku pulkā, 1919. gadā bijis Sarkanajā armijā, bet vēlāk — Latvijas armijā. Latvijas laikā nodevies intensīvam literārajam darbam un to turpinājis arī emigrācijas gados Vācijā. Vairas Viķes pirmā publikācija vecā vīra sirdi ir aizķērusi tik dziļi un atstājusi tik spēcīgu iespaidu, ka viņš ir turpinājis sekot avižu ziņām par meitenes turpmāko dzīvi un likteni Kanādā. Vaira Viķe-Freiberga pati gan šo veltījumu toreiz esot uztvērusi kā dziļu pārpratumu, jo salīdzinājumā ar ziemeļu zemes Kanādas drūmo nemilīgumu pirmajos gados pēc ieceļošanas Maroka viņai likusies tālā un saulainā laimes zeme.

Tas neatceļ veltījuma dzejoļa dziļo jēgu un nozīmi, bet atgādina par dzīves patiesības un rakstu patiesības nozīmju pārbīdēm atkarībā no rakstīšanas un lasīšanas konteksta. Kāpēc Vairas Viķes roka tobrīd cēlās rakstīt tieši par to, par Marokas ļaužu dzīvi un sociālajām problēmām, atstājot tik daudz vietas nepateiktajam par sevi pašu? Jā, rakstā “Zeme, kur Latvijai nepazīst” akcents bija likts uz citu Maroku un nozīmīgāku problemātiku nekā jaunās meitenes tīri privātie prieki un bēdas. Jau pirmajā Vairas Viķes publikācijā apbrīnojami spilgti ir parādījusies viņas stratēģiskā domāšana un mērķauditorijas izjūta. Bet Pēteris Ērmanis šajā rakstā ir meklējis un saklausījis ko citu — nostalgiju pēc viņa paša jaunības un jauno trimdinieku arvien miglā tīto un nezināmo dzīves perspektīvu, un šajā ziņā tur nav nekā pārsteidzoša. Bet, ja no Pētera Ērmaņa veltījumdzejoļa kāds grib izdarīt racionālus slēdzienus par Marokas nozīmi Vairas Viķes-Freibergas dzīvē, var rasties pārpratumi, jo dzejolis nav un nevar būt adekvāts informācijas avots nedz par Vairas Viķes dzīvi Marokas periodā, nedz pirmajiem gadiem pēc ieceļošanas Kanādā. Pirmkārt, tas aizēno kādu ļoti būtisku momentu Vairas Viķes biogrāfijā — Marokas saules un franču kultūras gara gaismas klātbūtni un nozīmi viņas personības izaugsmē. Otrkārt, tas rada maldinošu iespaidu par dzīves apstākļu un pašsajūtas straujo uzlabošanos pēc ieceļošanas Kanādā, iztēlojoties to kā atpestīšanas zemi, kas pēc “Marokas murga” jauko latviešu meiteni sagaidījusi atplestām rokām un pilnām bļodām.

Ši agrīnā trimdas mītnes zemēs — Vācijā un Marokā — gūtā dzīves pieredze un pasaules vērojums atstāj dziļas pēdas meitenes dvēselē, sniedzot spēcīgus impulsus viņas pirmajiem literārajiem mēģinājumiem. Zīmīgi, ka Vairas Viķes pirmās publikācijas ir radušās vairāku tautu, valodu un kultūru krustcelēs, un pirmā no tām parādās Vācijā iespiestā latviešu bēgļu laikrakstā “Latvija”, vēstot par vietējo ļaužu dzīvi Marokā un meitenes ilgām pēc latviskā. Pašas acīm skatītā un uz savas ādas izjustā dzīves realitāte Ziemeļāfrikā ir devusi impulsus arī Vairas Viķes pirmajam un vienīgajam mēģinājumam daiļliteratūrā — īstāstam *Surprise de Noel* (franču valodā) par terorisma incidentiem Marokas neatkarības kustības laikā. Tas ir tapis pāris gadu pēc reportāžas “Zeme, kur Latviju nepazīst” publicēšanas un dienas gaismu ieraudzījis Toronto universitātes Viktorijas koledžas studentu literārajā žurnālā *Acta Victoriana* (1956). Spēja dziļi pārdzīvot un just, tieksme saprast, vērtēt, izteikt savu viedokli un aktīvi rīkoties ir tās īpašības, kas spilgti parādās jau Vairas Viķes-Freibergas bērnībā un pusaudzes gados.

II

DZĪVE UN AKADĒMISKĀ KARJERA KANĀDĀ

1954. gada rudenī Vaira Viķe-Freiberga ieeļo Kanādā. Pirmos sešus gadus kopā ar vecākiem viņa nodzīvo Toronto, vēlāk pārceļas uz Monreālu, kur veido spožu zinātnisko karjeru Monreālas universitātē un gūst plašu ievēribu Kanādas akadēmiskajā sabiedrībā. Kā Kanādas Zinātņu padomes viceprezidente viņa veic atbildīgu valsts darbu, pārstāvot zinātnisko aprindu un sabiedrības intereses Kanādas valdībā. 1960. gadā Vaira Viķe savu dzīvi saista ar moderno informācijas tehnoloģiju speciālistu Imantu Freibergu, un Kanādā pasaulē nāk viņu bērni — dēls Kārlis Roberts (1963) un meita Indra Karolīne (1967). Vaira Viķe-Freiberga un Imants Freibergs ir devuši ievērojamu ieguldījumu arī latviešu trimdas akadēmiskajā, sabiedriskajā un kultūras dzīvē. Ieguvusi emeritētā profesora statusu Monreālas universitātē, 1998. gadā kopā ar dzīvesbiedru Imantu Freibergu viņa atgriežas uz pastāvīgu dzīvi Latvijā.

Un sākas viss no gala

Sešpadsmit gadu vecumā — pēc Latvijā, Vācijā un Marokā piedzīvotā — Kanāda Vairai Viķei-Freibergai ir jau trešā trimda, trešais kontinents, ceturta dzīvesvietas zeme un piektā valoda. Pēc latviešu, vācu, franču un arābu valodas prakses Kanādā viņai nācās apgūt angļu valodu, kā arī spāņu valodu. Jaunās trimdas pirmie seši gadi ir fiziski un psiholoģiski ļoti smags laiks, un par šo situā-

Kopā ar vecākiem augstskolas izlaidumā, Kanāda, 1958

ciju, ne jau Kanādas vainas dēļ, viņa saka: “Es jutos kā garīgi amputēta.”

Tūlīt pēc ieceļošanas Kanādā viņa meklē darbu, lai ģimenei palīdzētu atpelnīt ar pārceļošanu saistītos izdevumus un sagādāt iztiku. Angliski prazdama tikai dažus vārdus, viņa sāk strādāt pilnu darba dienu Kanādas komercbankā Toronto par kasieri, vienlaikus mācoties angļu vakara vidusskolā. Nedēļas nogalēs meitene vēl uzņemas papildu darbus Ontārio provinces vidusskolas korespondences (tālmācības)ursos. Lai iegūtu tiesības iestāties augstskolā, 1955. gada vasarā, izmantojot bankas piešķirto divu nedēļu atvaļinājumu, viņa nokārto Ontārio provinces vidusskolas 13. klases beigšanas eksāmenus un 17 gadu vecumā sāk studijas Toronto universitātē. Ilgus gadus pēc māsiņas nāves Vācijas bēgļu nometnē Vaira Viķe-Freiberga ir lolojusi domu studēt medicīnu un kļūt par ārsti, lai cīnītos pret tādām bezjēdzīgām nāvēm, kādu piedzīvoja viņas mazā māsiņa un tūkstošiem citu bēgļu, kas gāja bojā aspirīna un normāla uztura trūkuma dēļ. Toronto universitātē viņa iegūst bakalaura grādu tā sauktajā vispārējā kursā, tad piesakās un tiek uzņemta medicīnas

studijās, bet pēdējā brīdī pārdomā un pievēršas klīniskās un eksperimentālās psiholoģijas jomai. Kāpēc cilvēks kļūst ļauns, ļaunuma pirmavoti un ģenēze un ar to saistītie indivīda un sabiedrības garīgās veselības traucējumi, cilvēka dziedināšana no viņa paša konfliktiem, nelaimēm un ciešanām — tie ir jautājumi, uz kuriem psiholoģijas studijās un pētniecībā atbildi meklē Vaira Viķe-Freiberga un šajos meklējumos laika gaitā ietiecas visdažādākajos cilvēciskās esības un sabiedriskās apziņas novados, arī literatūrā, mākslā un folklorā.

Faktu uzskaitījums par viņas studiju gaitu ir bezkaislīgs — 1958. gadā mākslas bakalaura grāds Toronto universitātes Viktorijas koledžā, 1960. gadā maģistra grāds psiholoģijā turpat Toronto universitātē, 1965. gadā doktora grāds eksperimentālajā psiholoģijā Megila (*McGill*) universitātē Monreālā, bet, pat ar lupu pētot viņas studiju laiku, tur grūti būs atrast kaut atblāzmu no bezrūpīgās jaunības. Visus studenta gadus līdztekus studijām Vaira Viķe-Freiberga ir spiesta strādāt, jo viņai nav bijis iespēju saņemt stipendiju — uz to pretendēt varēja tikai tie studenti, kas augstskolā ienākuši no “normālām” vidusskolām. Līdz 1965. gadam, kad Vaira stājas darbā par palīgprofesori Monreālas universitātē, bez jau minētā kasieres darba Toronto komercbankā viņa ir veikusi visdažādākos gadījuma rakstura darbus: vakaros un nedēļas nogalēs strādājusi par uzraudzi meiteņu privātskolā (*Branksome Hall School for Girls*), par spāņu valodas tulkotāju apdrošināšanas firmā *Confederation Life* un spāņu valodas skolotāju meiteņu privātskolā (*Ontario Ladies' College*), pasniegusi franču sarunvalodas privātsundas kanādiešu bērniem, Ziemassvētku brīvlaikos šķirojusi pastu, un šo sarakstu vēl varētu turpināt. Tā, piemēram, viņas biogrāfijā parādās ziņas, ka studiju gados kādu laiku viņa ir labojusi un no latviešu valodas uz angļu valodu tulkojusi kāda latvieša — televīzijas žurnālista — manuskriptus.¹

Kanādā Vairai Viķei-Freibergai savā ziņā jaunums bija arī latviešu trimdas sabiedrība, ar to saistītas atklāsmes un problēmas. Vācijas bēgļu nometnē meitene bija par mazu, lai tās pilnībā

---

¹ Latviešu literatūras darbinieki rietumu pasaulē. — 358. lpp.

Vaira Viķe un
Rūta Kļaviņa,
Toronto, 1959

apjaustu, bet piecu Marokā pavadīto gadu laikā viņa no latviešu trimdas sabiedrības būtībā bija šķirta un līdz ar to arī pasargāta no tās psiholoģiskajām kolizijām. Šai pasargātībai un citiem Marokas perioda ieguvumiem līdzī nāca arī zaudējumi — pusaudzes gados viņai nebija iespējas mācīties latviešu valodā, tātad izkopt un attīstīt valodas prasmes, bet no trimdas “veclatviešu” puses par šīm valodas grūtībām nācās uzklaustīt pārmetumus. “Vecākā paaudze it kā sagaidīja, ka manas paaudzes jaunieši runātu perfekti latviski (it kā no Svētā Gara), un, kad tā nebija, skaļi izteica savu sašutumu un nepatiku,”² — stāsta Vaira Viķe-Freiberga.

Piecdesmitajos gados Amerikas kontinentā bija izveidojušies trīs lieli latviešu centri: Toronto, Čikāgā un Ņujorkā, ar aptuveni 10 tūkstošiem

Dodoties uz Šekspira teātri Stratfordā, 1956

Vairas Viķes un Imanta Freiberga kāzu dienā
kopā ar vedējiem, Toronto, 1960

Kāzas, Toronto, 1960

Vaira, Kārlis un Indra (ratiņos), 1967

Vairas dzimšanas dienā mājās, Monreālā, 1984

Pie senā mūra Peru, 1978

Ar Libekas laika draudzeni Muditi Laitu (*Lait*)
Sidnejā, 1988

Melburnā, 1988

Dziesmu svētku gājienā Vankūverā
kopā ar 2 x 2, 1985

Puerto Vallartā Meksikā 1991. gada Ziemassvētkos

Tuksnesi pie *Ayers Rock* Austrālijā, 1988

tautiešu katrā. Kaut arī latviešu nacionālo apvienību centrālā organizācija — Pasaules Brīvo latviešu apvienība — un Latvijas sūtniecība atradās Vašingtonā, Toronto nereti tiek saukta par trimdas latviešu galvaspilsētu. Latviešu kolonijas Toronto pirmsākumi ir meklējami jau divdesmitā gadsimta divdesmitajos gados, bet pēc Otrā pasaules kara tā izaug par skaitliski sevišķi lielu un labi organizētu kopienu ar apmēram 50 dažādām latviešu organizācijām — biedrībām, draudzēm, apvienībām, koriem, sestdienas skolām (laicīgām), svētdienas skolām (baznīcas), skautu un gaidu vienībām, studentu korporācijām un tā joprojām. Latviešu profesionālā rosība Toronto bija tik plaša un daudzveidīga, ka tautiešu pašu lokā bija iespējams saņemt gandrīz visus saimnieciskos un humanitāros pakalpojumus un dzīve ritēja pēc principa: latviešu naudu latviešiem! Tātad Hermanoviču ģimene un viņu meita Vaira bija nonākusi un apmetusies uz dzīvi vienā no trimdas latviešu saimnieciskās un kultūras dzīves epicentriem.

Savukārt viens no rosīgākajiem latviešu sabiedriskās dzīves centriem Toronto šajā laikā bija Svētā Andreja baznīca, kas atradās pašā pilsētas centrā. Latviešu draudze kopā ar igauņiem to bija nopirkusi piecdesmito gadu sākumā. Tāpat kā citi Ziemeļamerikas kontinenta dievnami, arī Svētā Andreja baznīca bija veidota tā, lai līdzās dievkalpojumiem atrastos vieta arī draudzes laicīgām aktivitātēm: teātra izrādēm, koncertiem, Ziemassvētku tirdziņiem, skolas mācību stundām, skautu un gaidu nodarbībām un citiem pasākumiem. Kādus 45 kilometrus dienvidrietumu virzienā no Toronto Miltonas apkaimē Brontas upes krastā Svētā Andreja draudzei piederēja 27 ha liels ārpilsētas īpašums "Sidrabene", kur atradās 80 privāto vasarnīcu ciemats, bērnu un jauniešu vasaras nometne 150 personām, brīvdabas dievnams, estrāde un dažādas sporta ierīces, futbola laukumu ieskaitot.³ Līgo svētkos un citos plašākos pasākumos šeit pulcējušies sevišķi daudz tautiešu, aptuveni divarpus tūkstoši. Pirmā lielākā iziešana latviešu sabiedrībā Vairai Viķei ir 1955. gadā, tātad apmēram gadu pēc ierašanās Kanādā, kad kopā ar pārdesmit citiem latviešu jauniešiem viņa tiek iesvētīta Svētā Andreja baznīcā Toronto.

³ *Veigners I. Latvieši ārzemēs.* — 86. lpp.

Saņemot apsveikumu kāzās no Bruņa un Birutas Rubesiem, 1960

Par pavērsiena punktu gan Vairas Viķes-Freibergas darba, gan arī privātajā dzīvē kļūst 1960. gads. Viņai paveras iespēja uzsākt darbu specialitātē: no 1960. līdz 1961. gadam viņa strādā par klīnisko psiholoģi Toronto psihiatriskajā slimnīcā, vēlāk par mācību asistenti un lektori Megila universitātē Monreālā, bet ar 1965. gadu, kā jau teikts, viņa nostabilizējas darbā Monreālas universitātē, un turpmāk visa nākamās prezidentes zinātniskā un akadēmiskā karjera Kanādā saistās ar darbu šajā augstskolā.

1960. gada 16. jūlijā Vaira Viķe salaulājas ar Imantu Freibergu. Laulību ceremoniju vada mācītājs, vēlāk arhibīskaps Arnolds Lūsis, un viņas jaunā ģimene Vairai Viķei-Freibergai kļūst par turpmākās dzīves pamatkapitālu gan dzīves emocionālā papildījuma ziņā, gan arī kā stabils atbalsts radošajiem centieniem. Vairas Viķes-Freibergas dzīvesbiedrs Imants Freibergs (dzimis 1934. gada 12. martā Valmierā), savu bērnību līdz 10 gadu vecumam ir pavadījis Rīgā un Jelgavā, skolas gaitas uzsācis Jelgavas Skolotāju institūta pamat-

skolā, bet, sākot ar bēgļu gaitām līdz viņu sastapšanās dienai Toronto, Vairas un Imanta dzīves ceļā ir pārsteidzoši daudz kopīgu momentu. Var teikt, ka jau pēc Latvijas atstāšanas abu dzīves ceļi ir ritējuši vienā virzienā. Arī Imants Freibergs kopā ar vecākiem Latviju atstāj tikai Otrā pasaules kara beigu posmā 1944. gada novembrī un līdz 1948. gadam uzturas latviešu bēgļu nometnē Vācijā. Tad seko pieci dzīves un skološanās gadi Francijā (tātad arī viņš ir apguvis franču valodu un iepazīnis franču kultūrvidi), bet Kanādā Imants Freibergs ieceļo 1954. gadā, vienā gadā ar Vairu Viķi. Arī viņš studē Toronto universitātē un 1961. gadā iegūst maģistra grādu inženierzinātnēs. Apprecoties ar Imantu Freibergu, Vairas Viķes-Freibergas personiskā dzīve uz visiem laikiem cieši savijas ar viņas profesionālo darbību zinātnē, kā arī kultūras un sabiedriski politiskajām aktivitātēm trimdas latviešu sabiedrībā, un, aizskarot vienu no šīm dzīvēm, tā tūlīt atsaucas un atbalsojas citās.

Adaptācijas laikā jaunajā valodas vidē un arī sadzīvē Vaira Viķes-Freiberga uz laiku pārtrauc āgrā jaunībā aizsākto literāro darbību. Tikai pēc piecu gadu pārtraukuma 1961. gadā presē atkal sāk parādīties viņas raksti — latviešu un angļu valodā —, un to tematika un problematika ir saistīta ar psiholoģijas studijām un pētniecību Toronto universitātē un jauno dzīves realitāti: *The effect of practice on the utilization of information from positive and negative instances in concept identification (Canadian Journal of Psychology, 1961, 15, līdzautorībā ar profesoru E. Tulvingu)* un “Dažas psiholoģisko konfliktu situācijas trimdas nacionālā audzināšanā” (*Trimdas Skola, 1961, 20*). Kopš 70. gadu sākuma Vairas Viķes-Freibergas publicēšanās aktivitātes pastiprinās — zinātniskos rakstu krājumos svešvalodās regulāri parādās viņas zinātniski pētnieciskā darba rezultāti psiholoģijā, kā arī valodniecībā un dainu poētikā. Šis paralēlisms un pozitīvā atgriezeniskā saikne — mūsdienu modernās psiholoģijas atziņas un to konkrētā sasaiste ar dzīves realitāti, modernās kultūrteorijas un to lietojums latviešu kultūras mantojuma izpētē, aktualizācijā un iedzīvināšanā, sākot ar akadēmisko vidi un tai atbilstošajām prasībām un beidzot ar tautas kultūras centieniem, — kļūst par Vairas Viķes-Freibergas radošā darba vadmotīvu. Žurnālā “Jaunā

Vaira un Imants
Monreālas *Mont*
Royal parkā,
1962

Gaita” un citos trimdas izdevumos arvien biežāk sāk parādīties viņas raksti latviešu valodā, tomēr vēl 80. gadu beigās Vaira Viķe-Freiberga uzsver, cik lielas grūtības viņai nācies pārvarēt, gatavojot rakstus publicēšanai latviešu valodā: “Es melotu, ja teiktu, ka izteikšanās latviešu valodā man ir īpaši viegla un tuva... Darbs universitātē rit franču valodā. Publikācijas rakstu angļu valodā. Otavā, oficiālās iestādēs, lietojamas abas. Nav viegli vienādi brīvi, plūstoši un ietekmīgi izteikties divās (stilstiski ļoti atšķirīgās) valodās un nemitīgi pārslēgties no vienas uz otru. Trešo valodu noturēt tikpat augstā līmenī ir vēl grūtāk, kaut arī tā būtu dzimtā valoda. Mēģināt rakstīt valodā, kurā nav jaunībā gūta pietiekoša izglītība, ir riskanta lieta.”⁴ Tomēr Vaira Viķe-Freiberga riskē, un viņas risks vainagojas ar uzviju.

Viena pagale nedeg

Sakāmvārdu “Viena pagale nedeg” latvietis lieto, lai tēlaini pateiktu, ka strīdīnā parasti nav vainīga tikai viena puse, ka sava taisnība ir gan vedeklai, gan vīramātei, gan vienam kaimiņam, gan otram. Ko jūs sakāt? Nekā tamlīdzīga, kaut ko tādu es dzirdu pirmo reizi mūžā! — apgalvo viens no Toronto to gadu latviešu sabiedriskās dzīves visaktīvākajiem “garaiņiem, kas veicinājis vārišanos” — Brunis Rubess. Kā tad patiesībā latviešiem ar to pagalu degšanu ir, es meklēju “Latviešu frazeoloģijas vārdnīcā” (publicēta pirms pāris gadiem Rīgā, izdošanas gadu nenorādot), bet šīs metaforas skaidrojumu neatrodu. Jautāju Latvijas Universitātes baltu valodu frazeoloģijas speciālistiem, un viņi atbild apstiprinoši — kā tad citādi: šo teicienu lieto, lai paustu attieksmi, parasti, norādot uz savu neitralitāti divu strīdā iesaistīto pušu gadījumā. Turpretī Brunis Rubess, pieminot pagalu degšanu, kļūst romantisks. “Jūs nevarat iedomāties, cik neizmērojams jaunatnes audzināšanā ir ugunsкура spēks! Skatīties ugunī — tas nozīmē šķīstīties,” viņš saka, ar to saprot nevis aizdegšanos strīdā, bet aizdegšanos sajūsmā par kopējo lietu. “Jūs zināt, ka, lai ugunskurs degtu, ir nepieciešamas vairākas lietas — ar pagalēm un iekuru vien nepietiek, ir vajadzīgs arī kāds, kas sevī nes gara uguni un spēj iekvēlot citus. Mūsu vidū tāds cilvēks bija Vaira.”

Brunis Rubess, tagad Latvijas Bankas padomes loceklis, šobrīd ir Latvijā, uz kādu laiku apmeties viesnīcā “Rīga”, kā allaž 524. numurā ar skatu uz Operas nama fasādi un Brīvības pieminekli, un mūsu sarunai par Vairu Viķi-Freibergu ir visnotaļ labvēlīgi noskaņots. “Pastāstīt par mūsu kopējām gaitām ar Vairu un Imantu Kanādā? Katrā laikā! Jā, bet man jau nav tā laika... Ziniet, nāciet tūlīt!” Tiklīdz es aizveru aiz sevis durvis, Rubesa kungs uzvelk modinātājpulksteni un saka, lai es neņemot ļaunā. Pēc pāris stundām viņam esot jābūt uz apspriedi pie Einara Repšes un Ilmāra Rimševica, bet pievakarē vēl jāpaspēj uz “Salomes” izrādi, kurā piedalās viņa mazdēls Dzintars. Pēc četrdesmit piecām minūtēm atskanēšot modinātājzvans, lai mēs zinātu, ka pēc piecpadsmit minūtēm saruna jābeidz, un paspētu vēl pārrunāt galveno un pielikt punktu.

“No Vācijas uz Kanādu es pārbraucu 1953. gada pavasarī,” savu atmiņu stāstu sāk Brunis Rubess. “1957. gada vasarā Draudzības dienās pie Niagaras mēs, kādi desmit jaunatnes darbinieki, izdomājām 1959. gadā rīkot pirmos Latviešu jaunatnes svētkus Toronto. Man bija uzticēta šo jaunatnes svētku komitejas vadība, un, lai tos varētu pienācīgi noorganizēt, mēs nolēmām lūgt latviešu jaunatnes organizācijas sūtīt savus pārstāvjus uz svētku organizācijas komiteju. Nevis, lai dotu padomus, bet lai veiktu tīri praktiskus sagatavošanas darbus, kas ir nepieciešami katra pasākuma veiksmīgai norisei. Toronto universitātes Latviešu studentu klubs mums atsūtīja ļoti nopietnu meiteni vārdā Vaira Viķe. Viņa uzņēmās gādāt par godalgām dažādu konkursu (koru, deju kolektīvu, teātra uzvedumu, sporta sacensību un tā tālāk) uzvarētājiem, un jāatgādina, ka šis uzdevums nebija viegls un prasīja lielu izdomu un attapību, jo naudas līdzekļu, ko varētu atvēlēt šim vajadzībām, nebija gandrīz nekādu. Kāda cita studentu organizācija mums bija atsūtījusi talkā Imantu Freibergu.”

Svētku sagatavošanas darbi ilga divus gadus, un pūles vainagojās ar panākumiem: tajos piedalījās ap seši tūkstoši jauniešu no Kanādas un Amerikas Savienotajām Valstīm. Pārokeāna ceļojumi toreiz esot bijuši ļoti dārgi, tomēr kāds ciemiņš ieradies arī no Eiropas kontinenta.⁵ Pirmo Jaunatnes svētku virsuzdevums esot bijis latviskās apziņas stiprināšana jaunatnē, meklējot atbildi uz jautājumu: kāpēc ir labi, nevis apgrūtinoši trimdā palikt latvietim? Pirmo Latviešu jaunatnes svētku nozīmi trimdas sabiedrībā Brunis Rubess vērtē ļoti augstu, to pielīdzinādams nozīmei, kāda bija pirmajiem latviešu Dziesmu svētkiem 1873. gadā Dikļos un Radošo savienību kongresam Rīgā 1988. gadā latviešu tautas nacionālo centienu vēsturē. Toronto jaunatnes svētku oficiālais lozungs esot bijis “Latvijas nākotne kopā mūs sauc!”, bet neoficiālais — “Pulcēsimies, priecāsimies, precēsimies!”. Uz svētku dalībniekiem vienlīdz spēcīgu iespaidu esot atstājuši abi lozungi: jau svētku dienās radušās ieros-

---

⁵ Rubess B., *Ikstena N.* Brīnumainā kārtā. — Rīga: Nordik, 1999. — 190. lpp.

mes par nākamajiem kopējas lietas labā veicamajiem liedarbiem, un no svētku rīcības komitejas un dalībnieku vidus drīz izveidojusies vesela virkne stipru un latvisku ģimeņu: Voldemārs un Brigita Gulēni, Ģirts un Liene Kaugari, Edīte un Vilnis Āpšes, Pēteris un Ilze Plauži, Dagnija un Aivars Staško, Vaira un Imants Freibergi un daudzi citi. Kāpēc Vaira izvēlējās Imantu? Jā, viņa nenoliedz, ka jaunībā viņai bijusi laba piekrišana pie Kanādas puisiem, un daži no viņiem jau pirmajā iepazīšanās reizē esot bijuši gatavi zvērēt mūžīgu uzticību līdz kapa malai. Imants bijis citādāks — atturīgāks un mierīgāks, bet tai pašā laikā arī neatlaidīgāks, un tieši ar to viņš arī izpelnījies Vairas ievēribu, mīlestību un uzticību.

Kā jau iepriekš teikts, Kanādas latvieši savā lokā varēja saņemt gandrīz visus saimnieciskos un humanitāros pakalpojumus. Arī kāzu gadījumos, kad bija jāšuj līgavas štāte vai jāgādā auto baznīcas braucienam. 1960. gadā, kad Toronto universitātes studentu baznīcā savu jāvārdu viens otram deva Vaira Viķe un Imants Freibergs, Brunis Rubess jau strādāja *Mercedes-Benz* pārdošanas firmā Kanādā, un pavisam nesen viņam bija piešķirts jauns gaišzils dieņesta auto, par kādu mirstīgais varēja tikai sapņot. Tieši kā radīts Vairas un Imanta kāzu braucienam. Šis goda pienākums — kāzu dienā vizināt Vairu Viķi un Imantu Freibergu — Brunim Rubesam bijis ļoti pa prātam.

Latviskais reizrēķins: 2 x 2, 3 x 3

Toronto Latviešu jaunatnes svētkos dzima ideja, ka latvietības saglabāšanai trimdā katru vasaru būtu jāorganizē tautiskā mantojuma ievirzes nodarbības, kurās trimdas jaunieši varētu sapazīties un apgūt latviskās dzīves pamatjautājumus, kas katram latvietim ir jāzina tikpat labi kā reizrēķins, tikpat kā 2 x 2. No šā vienkāršā un skaidrā salīdzinājuma ar reizrēķinu radies nosaukums vērienīgajām Divreizdivi un Trīsreiztrīs aktivitātēm, kas aizsākās 1964. gada augustā Ohaio štatā Amerikā un šodien turpinās Latvijā. Divreizdivi darbs tika organizēts apmēram divu nedēļu ilgās

nometnēs, kas pulcēja kopā jaunus cilvēkus vecumā no astoņpadsmit līdz trīsdesmit gadiem — ne tikai “centristus”, bet arī tos, kas dzīvoja nomaļus no trimdas sabiedriskās dzīves centriem, un tam bija liela nozīme latviešu trimdas sabiedrības konsolidācijā un latviskās identitātes saglabāšanā.⁶ Divreizdivi un Trīsreiztris nometņu darbā lielu ieguldījumu ir devuši arī Imants Freibergs un Vaira Viķe-Freiberga — gan kā lektori, gan organizatori un virsvadītāji.

Pirmā Divreizdivi nometne notika 1964. gada vasarā Bruņa Rubesa vadībā, ilga vienu nedēļu un varēja uzņemt ne vairāk par simts dalībniekiem. Kā lektori un latviskās ierosmes devēji tajā piedalījās paši izcilākie trimdas vecākās paaudzes dižvīri: Latvijas sūtnis ASV vēsturnieks profesors Arnolds Spekke, “Daugavas Vanagu” priekšstāvis Vilis Hāzners, arhibīskaps Arnolds Lūsis, kādreizējais Latvijas Bankas padomes priekšsēdis Ādolfs Klīve, mākslinieks un dievturu dižvadonis Arvīds Brastiņš u.c.⁷ Jau nākamā — 1965. gada — vasarā par lektori tika uzaicināta jaunās paaudzes psiholoģe Vaira Viķe-Freiberga. Arī turpmākajos gados nometnē par lektoriem tika aicināti izcilākie trimdas darbinieki — dzejnieki, rakstnieki, mūziķi un vēsturnieki; līdz ar to jauniešiem bija sagādāta unikāla izdevība šos cilvēkus redzēt, dzirdēt un ar viņiem sarunāties, kādu trimdas apstākļos citur rast nebūtu iespējams. Nometnes dalības maksu un ceļa izdevumus jauniešiem parasti sedza dažādas trimdas organizācijas, bet dažkārt esot gadījies arī tā, ka finansiālais atbalsts ir, taču braucēja nav. Viens no iemesliem, kas jauniešus atturējis no dalības šajās nometnēs, bijusi kautrēšanās no savām vājajām latviešu valodas zināšanām. Tomēr trimdas patrioti ir darījuši visu, lai braucēji atrastos, dažkārt iesakot pat drakoniskus līdzekļus: “Ja braukšanai uz nometni nekādu īpašu šķēršļu nav un jaunietis tomēr negrib braukt, vecākiem ir jālieto vecās metodes un jāpasaka: “Tu brauksi, gribi vai negribi!””⁸

⁶ Zariņš V. Trimdas nākotne un Divreizdivi. — *Universitas*, 1974 (34). — 47. lpp.

⁷ Rubess B., Ikstena N. Brīnumainā kārtā. — 216. lpp.

⁸ Zariņš V. Trimdas nākotne un Divreizdivi. — 48. lpp.

2 x 2 nometnē cukurniedru plantācijā, Brazīlija, 1979

Būdama klāt šai kustībā no tās pirmsākumiem, ar laiku Divreizdivi darbā Vaira Viķe-Freiberga iejūdzas diezgan pamatīgi un veic to ar lielu atbildību, gatavojot un rediģējot Tautiskā mantojuma ievirzes materiālus, ko klajā laiž Divreizdivi padome. Viņa ir rakstījusi ievadu un veidojusi latvju rakstu un etnogrāfijas bibliogrāfiju Divreizdivi nometnes “Latvju rakstu” izdevumam (iekļaujot arī Padomju Latvijā izdotās grāmatas — LPSR Zinātņu Akadēmijas Vēstures institūta izdoto “Latviešu etnogrāfiju”, “Latviešu tautas mākslu” 3 sējumos M. Stepermaņa redakcijā u.c.), publicējusi savu lekciju konspektus, piemēram, “Latviešu tautasdziesmas”, “Latviešu tautas pasakas”⁹, kā arī citus materiālus. “Latvju rakstu” ievadā

⁹ Tautiskais mantojums II un III. — 10. Divreizdivi nometne Rūzvelta nometnē Ohaio, 1973.

Vaira Viķe-Freiberga runā gan par ornamenta tehniku un kompozīcijām atkarībā no rotājamā priekšmeta, piemēram, cimda vai jostas formas īpatnībām, gan par estētikas pamatlikumiem, kas palīdz izprast tautas gaumes un daiļuma izjūtu, uzsverot tautastērpu sevišķo nozīmi latviešu etnogrāfijā, “jo dažādu iemeslu dēļ tajos ir atrodamas visbagātākās ziņas par latviešu nerakstītajiem estētiskajiem kanoniem. Katra novada tērpi sniedz ļoti daudz un dažādus formu un krāsu kompozīcijas paraugus. No šiem paraugiem tad tikušas izlobītas latvju rakstu vispārējās īpašības. Bet tas vēl nav viss: tērpu valkāšanas likumi, ģeogrāfiskā izplatība, vēsturiskās pārmaiņas utt. dod arī bezgala bagātīgu izziņu par latviešu tautu psiholoģiskā, socioloģiskā un pat ekonomiskā plāksnē”.¹⁰ Atmosfēras sākuma gados Latviju pārsteidza un iepriecināja trimdas tautiešu etnogrāfiski pareizie un reizē izsmalcinātie, ar mīlestību darinātie tautastērpi, un tur sava nepārvērtējama loma bija arī Divreizdivi nometņu ievirzēm tautastērpu estētikā un darināšanas tehnikā.

Atskatoties uz Divreizdivi divdesmitā gadagājuma nometni, kas notika 1982. gada jūnijā Vašingtonas pavalstī, un sniedzot arī īsu ieskatu Divreizdivi aktivitāšu vēsturē, ķīmijas inženierzinātņu profesors Jānis Lielmežs raksta: “Divreizdivi simbolizēja sirds un saule, kas dziļākā nozīmē simbolizē brīvību, visa labā uzvaru, augstākā atziņu, tautas sirdsapziņu, pašreizējību, mīlestību pret tuvāko, tautu un cilvēci un latvisko daiļuma un prieka izpratni. /.. / Atmiņā ilgi paliks, kā ik ritu pie karoga pulcējamies Latvijas himnai un ik vakaru, rokās sadevušies, dziedājām “Daugav’ abas malas”. ”¹¹

Trīsreiztrīs nometnes dabiski izauga no Divreizdivi nometņu tradīcijām, un to organizētāji pamatā bija tie paši Divreizdivi nometņu aktīvistu. Izskaidrojums šīm metamorfozām bijis pavisam vienkāršs — potenciālie nometņu dalībnieki bija kļuvuši vecāki un pārsnieguši trīsdesmit gadu vecuma cenzu. Trīsreiztrīs nometnēs nekādi vecuma ierobežojumi nepastāvēja, un tajās varēja piedalīties

¹⁰ Latvju raksti. Divreizdivi nometnes Tautiskās ievirzes koncepti. Izdevusi Divreizdivi padome. — 1974, 1. lpp.

¹¹ Lielmežs J. Divdesmitais Divreizdivi Kaskadu kalnu pakājē. — *Universitas*, 1983 (51), 68. un 69. lpp.

2 x 2 nometnē Kvebekā. Pirmajā rīndā no kreisās: Indra Freiberga, Jānis Trapāns, Solveiga Miezīte, Lalita Muižniece un Vaira Viķe-Freiberga, 1979

vecāki kopā ar bērniem. Trīsreiztrīs darba sākotne ir meklējama astoņdesmito gadu sākumā Mičiganas pavalstī, un tā iniciatore ir Līga Ruperte. Piemēram, akadēmiskais žurnāls *Universitas*, informējot par Trīsreiztrīs aktivitātēm 1982. gada vasarā "Garezerā", raksta: "Nākošā 3 x 3 nometne notiks no 15.–22. augustam. Tā ir ALAS [Amerikas Latviešu apvienība — A.C.] Ārpuskolas izglītības biroja izveidota gadskārtēja nometne latviešiem dažādos vecumos un ir veltīta latvisko zināšanu paplašināšanai, latviskās kopības izjūtas veicināšanai, latvisko ģimeņu stiprināšanai un latvisko draudzību sekmēšanai. /..¹² Tālāk tiek ziņots, kāda veida ievirzes nometnē tiks dotas (politikā, literatūrā, mūzikā, rotu kalšanā u.c.) un ka būs arī dažādi ārpusieviržu pasākumi, ieskaitot "latvisko nīkšanu" pēc desmitiem vakarā. Šo ārpusieviržu un citu norišu definēšanā, kā redzams, netrūkst arī pašironijas un asprātības piedevu. Tāpat kā Divreizdivi, arī Trīsreiztrīs nometņu intelektuālās aktivitātes lielā

¹² Trīsreiztrīs 1982. gadā būs Garezerā. — *Universitas*, 1981(48), 79. lpp.

mērā balstījās uz trimdas akadēmisko aprindu pleciem, un Vaira Viķe-Freiberga un Imants Freibergs bija to cilvēku vidū, kas šīs aktivitātes atbalstīja un veicināja, vadot folkloras un garīgā spēka ievirzes.

Globālās spīdolas

Latviskā sadzīve un latviskās draudzības — tās bija lietas, ko iemantot un kurās iesaistīties varēja katrs, kas vēlējās, neatkarīgi no profesijas, vecuma un dzimuma, bet trimdā darbojās arī speciālas akadēmiskās dzīves un darba veicināšanai domātas organizācijas, un to vidū īpaša loma bija studentu korporācijām. Jau četrdesmito gadu beigās trimdā tika atjaunotas senās, pirmskara Latvijā dibinātās studentu korporācijas, kā arī veidotas jaunas, to skaitā studenšu korporācija “Spīdola”, kuras sākumi meklējami 1947. gadā Pinnebergā. Kā savā akadēmiskajā svētku uzrunā “Spīdolas” dibināšanas atceres 50. gadskārtā atgādina Vaira Viķe-Freiberga, korporācija piedzima “pēckara Vācijas drupās, badā aukstumā un nabadzībā no izglītības alkstošu bēgļu meiteņu slāpēm pēc latviskas vides”.¹³ Līdzās drūmajai realitātei, kādā dzima un veidojās šī un citas latviešu studentu korporācijas, jāatzīmē korporācijas “Spīdola” īpašais skanējums un arī uzdriktēšanās, jo tās nosaukums ir izvēlēts, sekojot Raiņa drāmas “Uguns un nakts” ideāliem, Raiņa Spīdolas gara spēkam un dailei:

*Es spīdu pati iz savas gaismas,
Es Spīdola,
Uguns mans tēvs,
Iz zemes iekšas mūžīgās liesmas,
Visas dzīvības degošā dvēsele, —
Nāc līdz man, kur skaistums kaist!*

¹³ Viķe-Freiberga V. Korporācijas “Spīdola” zelta jubilejā. — Spīdola!, 4. nr., 1997. — 50. lpp.

Vairas Viķes-Freibergas svētku uzrunu "Spīdolas" pusgadsimta jubilejā var raksturot gan kā vienu no viņas kārtējām neskaitāmajām runām un uzrunām dažāda veida sabiedriskās norisēs latviešu sabiedrībā, gan arī kā Raiņa Spīdolas un korporācijas "Spīdola" piederības sajūtā dziļi sakņotu pārlicību. Ieskatoties viņas dzīves gājumā, atklājas, ka latviešu studenšu korporācijā "Spīdola" Vaira Viķe-Freiberga ir iestājusies pavisam drīz pēc ierašanās Kanādā, iegūstot tās uzticību un korporācijā uzticēto pienākumu veikšanai nododoties ar sirdi un dvēseli: kopš 1960. gada, kad akadēmiskais žurnāls *Universitas*¹⁴ sniedz ziņas par spīdolām, kuras beigušas studijas Kanādā un viņu vidū ir minēts arī jaunās psiholoģijas maģistres Vairas Viķis vārds, grūti būs atrast kādu nozīmīgāku korporācijas aktivitāti, kurā savu roku nebūtu pielikusi arī nākamā Latvijas prezidente. Korporācijas 20 gadu dibināšanas atceres svētkos viņa ir teikusi akadēmisko runu "Sievietes psiholoģija"¹⁵, korporācijas 30 gadu jubilejas atceres svētkos — akadēmisko runu "Garīgās gaismas simboli latviešu folklorā un literatūrā".¹⁶

Studentu korporācijas ir slēgtas organizācijas, kurās pastāv ne tikai rakstīti, bet arī nerakstīti likumi un "ģimenes" noslēpumi, par kuriem korporācijām piederīgie ārpus savējo loka runāt nemil. Korporācija — tā tomēr ir slēgta sistēma, dresūra un hierarhija — kā jūs, tik brīvas un aizspriedumiem nesaistītas dabas cilvēks, varējāt pieņemt šos spēles noteikumus un darboties korporācijā, es jautāju prezidentei. Un kas tā būtu par korporācijas meiteni, kas, Raiņa Spīdolas vārdiem runājot, savai senjorei varētu teikt: "Es esmu es, es pati nāku, / Es pati aizeju, es nezinu, kurp." Vaira Viķe-Freiberga manu jautājumu reizē saprot un nesaprot. Viņa ietur pauzi un sāk ar atgādinājumu, ka, pirmkārt, trimdā studentu korporācijām bija īpaša misija, otrkārt, neviena sistēma nepastāv pati par sevi bez tajā iesaistīto cilvēku gribas un līdzdalības. Viss vai gan drīz viss, kas notiek vai nenotiek korporācijā, ir atkarīgs no tās

---

¹⁴ *Universitas*. — 1960 (7), 69. lpp.

¹⁵ *Universitas*. — 1968 (21), 59. lpp.

¹⁶ *Universitas*. — 1977 (40), 72. lpp.

Vaira un draudzene
Ausma, Kanāda, 1959

locekļu vēlmēm un saprašanas. Ja runā par akadēmisku korporāciju, tā, pirmkārt, ir cilvēka prāta disciplīna, gara tvirtums, pamudinājums sekot visdzišākajiem paraugiem akadēmiskajā darbā un tēvzemes mīlestībā, pamudinājums attīstīt vislabāko, kas ir tevi un dalīties tajā ar citiem.

Par studentu korporācijas īpašo lomu Vaira Viķe-Freiberga ir arī rakstījusi, uzsverot ne tikai akadēmiskās, bet arī tīri sievišķās vides nozīmi jaunas sievietes personības izveidē: “Studenšu korporācijas rada vidi, kas veicina solidaritāti starp dažāda vecuma sievietēm. Jauna studente tur rod sev paraugtēlus — sekmīgas, izglītotas priekšgājējas daudz lielākā skaitā un dažādībā, nekā tas būtu iespējams tikai ģimenes, draugu vai paziņu lokā. Korporācijā sieviete nostiprina savu pašcieņu caur cieņu pret citām māsām.”¹⁷

Korporācijas
"Spidola" gada
svētkos, Toronto,
20. gs. 70. gadu
sākumā

Ar smaidu uz lūpām prezidente atceras arī diezgan raibas, ar korporāciju disciplīnas pārkāpumiem saistītas epizodes iz savas jaunības. Proti, studentu korporācijas ir savstarpēji draudzīgas organizācijas un savos gadadienu svētkos vai citās lielākās izrīcībās aicina piedalīties arī citu korporāciju pārstāvjus. Esot vēl pavisam jaunai spidolai, Vairai Viķei bijis tas gods piedalīties korporāciju konventa tējas vakarā kopā ar kungiem. Bet viņas melnā konventiem paredzētā kleita bijusi adīta auduma un stipri vien novalkāta, deju vakaram pavisam nepiemērota. Vienīgā izejamā kleita viņai bijusi koši sarkanā krāsā, un pretēji korporācijas tradīcijām Vaira iedrošinājusies ballē ierasties sarkanā tērpā. Pēc vecākās korporācijas "Daugaviete" aizrādījumiem spīdolu audzinātāja bijusi spiesta Vairu sūtīt uz māju pārģērbties, neskatoties uz to, ka viņa bija ieradusies kopā ar kādu kungu no korporācijas "Latvia", un viņš bija jau nopircis ieejas biļeti. No šās bezcerīgās situācijas Vairu izglābusi

korporācijas māsa Astra Roze, uz šo vakaru aizdodot savu "vecu" melno kleitu, kas balles vakaram tomēr bijusi piemērotāka.

Vaira Viķe-Freiberga pieder pie tām brīvās pasaules spīdolām, kas rūpējas arī par to, lai korporācijas mērķiem un centieniem atsauktos akadēmisko aprindu sievietes Latvijā. Tas notika 1991. gada vasarā, kad Rīgā bija ieradušies latviskas izcelsmes zinātnieki un zinātnieces no visām pasaules malām, lai piedalītos pirmajā Vispasaules latviešu zinātņu kongresā, un Vaira Viķe-Freiberga kopā ar savām korporācijas māsām izmantoja iespēju, lai tiktos ar vietējām akadēmiskajām autoritātēm un ievadītu konkrētas sarunas par korporācijas "Spīdola" paplašināšanas iespējām un reģistrāciju Latvijā. Akadēmiķe Aina Blinkena atceras: "Jāatzīstas, ka šīs korporācijas vārds man līdz šim bija svešs, bet tās nosaukums šķita pievilcīgs. /../ Mums pastāstīja par šīs korporācijas vēsturi un tradīcijām, par darbību trimdas zemēs. Klausītājas nevarēja palikt vienaldzīgas pret spīdolu devīzēm un korporācijas mērķiem, kas tobrīd Latvijā bija aktuāli."¹⁸

Atzīmējot "Spīdolas" dibināšanas 50. gadadienu Latvijā, teātra zinātniece Lilija Dzene saka būtiskus vārdus par Raiņa Spīdolām latviešu skatuves mākslā, un viņas teiktais attiecas ne tikai uz skatuves dzīves, bet uz radoša cilvēka dzīves kvalitātēm kopumā: "Spīdolas lomā nepietiek ar profesionālām dotībām, tā prasa personību, filozofisku vērienu un tautas likteņa izjūtu."¹⁹ Runājot par spīdoloisko Vairas Viķes-Freibergas personā, šoreiz gribas uzsvērt viņas mainību, viņas izpausmes veidu un formu daudzveidību gan dzīvē, gan runās un rakstos. Viņas stila un situācijas izjūtu, prieka un saderības filozofiju, draudzes, draudzības un saderības cildinājumu, neatkarīgi no tā, kādā un cik šķietami neiederīgā kopībā runātāja atrastos. Viņas uzrunā "Korporācijas "Spīdola" zelta jubilejā" teiktais apliecina, ka, būdama skrupuloza zinātniece un rūdīta intelektuāle, Vaira Viķe-Freiberga pilnībā pārvalda arī patētiskā žanra likumus, un viņas izpildījumā šim žanram piemīt savs īstums un

¹⁸ Blinkena A. Spīdola rod mājas Latvijā. — Spīdola!, 4. nr., 1997, 23. lpp.

¹⁹ Dzene L. Spīdola latviešu skatuves mākslā. — 37. lpp.

**Toronto universitātes studente Vaira Viķe.
Kanāda, 1956**

pievilcība. Tā, savas uzrunas noslēgumā atsaucoties uz korporācijas “Spīdola” krāsām zelts-violets-balts, viņa saka: “Mēs, spīdolas, varam būt laimīgas un lepnas, ka mūsu korporācijai ir skaistākais vārds un skaistākais sievietes paraugtēls. Mēs esam bagātas ar māsām dažādās pasaules malās. Viss, ko mēs padarām, lai ir kā viens vesels grauds mūsu tēvzemes zelta druvās! Spīdolas gara violetās liesmas lai mūs ved uz skaidrību mūžīgā pašizaugsmes un mainīšanās ciņā. Mūsu draudzība lai ir mūžīga, un lai mēs visas staigājam baltas kā dainu māsiņas, palīdzot atvest savai tautai baltākas dienas!”²⁰

Vairas Viķes-Freibergas jaunrades pūrā ir arī dievturu saietos teikta dižruna “Saderības daudzīnājums”, kurā viņa meklē savu oriģinālatbildi uz jautājumu, kas ir saderība un kāpēc tā ir tik nepieciešama gan šī jēdziena sikās un ikdienišķās, gan arī lielās un vislielākajās nozīmēs, uzsverot ģimenes neaizstājamo lomu harmoniska cilvēka tapšanā. “Saderība ar citiem ir būtībā sabiedriska māksla, kas jāapgūst garā mācīšanās un vingrināšanās ceļā, sākot ar visagrāko bērību. /../ Mīļi dzīvojošā ģimenē bērns iemācās paļāvību sev pašam un uzticību citiem. Vecāku atbalsts, paraugs un mīlestība attīsta to veselīgo pamatu, uz kura visu mūžu varēs veidoties racionālas un saderīgas attiecības ar citiem ļaudīm.”²¹ Kā parasti šādas ievirzes runās un rakstos, arī Vairas Viķes-Freibergas “Saderības daudzīnājuma” kompozīcijā nozīmīgu vietu ieņem dainu pasaule, secinot, ka sadzīves dziesmās “saderība ir attiecināta uz visai šauru sabiedrības loku” un tajās ir atrodams ne tikai saderības cildinājums, bet arī “savstarpēja verbāla agresija”, kas neko neatrisina.

Daudzi zinātnieki un tautas garīgie skolotāji ir laužuši šķēpus Par kristietiskā un latviskā pasaules uzskata pretmetiem, par kristīgās baznīcas vai dainu dievestības prioritāti mūsu tautas garīgajā esamībā. Vairas Viķes-Freibergas dainu lasījumā un pētījumos

²⁰ Viķe-Freiberga V. Korporācijas “Spīdola” zelta jubilejā. — 8. lpp.

²¹ Viķe-Freiberga V. Saderības daudzīnājums. — Labietis, 1976, 52. nr., 1414. lpp.

šāds problēmas uzstādījums nepastāv — tajā valda Saules simbolā tvertie Lielā Radītāja un Visuma harmonijas pozitīvās centrīces spēki un apliecinājums.

Amati, grādi un tituli, arī prezidentes gods

Lai arī cik iekšēji nepieciešams un sirdij tuvs Vairai Viķei-Freibergai būtu bijis latvisko vērtību apjēgsmes un kopšanas darbs, viņas tiešie amata pienākumi un līdz ar to arī nozīmīgākās dzīves prioritātes Kanādā saistās ar maizes darbu Monreālas universitātē. Lai iegūtu doktora grādu un profesora amatu universitātē, ir intensīvi jāstrādā, kā mēdz teikt, atdodot sevi visu, lai gūtu atbilstošus zinātniski pētnieciskā darba rezultātus un izturētu sīvu konkurenci. Pretstatā Latvijai, kur šobrīd pastāv nopietnas problēmas ar profesūras atjaunošanu un vairākās zinātņu nozarēs profesoru vietas stāv tukšas, jo trūkst atbilstošas kvalifikācijas kandidātu, kas varētu uz tām pieteikties, desmit un pat simt augstas klases pretendentu uz vienu profesora štata vietu Rietumu augstskolās ir akadēmiskās dzīves norma. Stājoties psiholoģijas profesora amatā (*full professor* — pilna profesora, kā rietumnieki to mēdz uzsvērt) Monreālas universitātē 1979. gadā, Vaira Viķe-Freiberga ir izgājusi cauri visai akadēmiskās hierarhijas sistēmai, sākot ar asistenta darbu, un izturējusi sīvu konkurenci savas nozares speciālistu vidū. Zinātniska darba pirmais rezultāts ir publikācija, un ceļā uz profesora amatu, sākot ar septiņdesmitajiem gadiem, Vaira Viķe-Freiberga publicē virkni nozīmīgu pētījumu eksperimentālajā psiholoģijā angļu un franču valodā, to skaitā par narkotisko vielu iedarbību uz dzīvnieku un cilvēka psihi. Par Vairas Viķes-Freibergas autoritāti Kanādas psihologu aprindās liecina fakts, ka 1980. gadā viņa tiek ievēlēta par Kanādas Psihologu apvienības prezidenti. Tuvojoties savam psiholoģijas profesores darba cēliena noslēgumam Monreālas universitātē, Vaira Viķe-Freiberga franču valodā apkopo divus jaunus mācību līdzekļus: "Ievads psihofarmakoloģijā" (1996) un "Ievads psiholingvistikā" (1997).

Oficiālais portrets Monreālas universitātē — jaunā psiholoģijas zinātņu doktore
Vaira Viķe-Freiberga

Septiņdesmito gadu vidū Vairai Viķei-Freibergai tiek uzticēti pirmie atbildīgākie uzdevumi valsts nozīmes zinātnes stratēģijas koleģiālās institūcijās — no savu kolēģu vidus viņa tiek izvirzīta par prestižās Kanādas Nacionālās pētniecības padomes locekli un šo pienākumu pilda no 1975. līdz 1978. gadam. 80. gadu sākumā Vairas Viķes-Freibergas pamatdarbam Monreālas universitātē viens pēc otra pievienojas cits par citu cienījamāki amati un sabiedriski pienākumi, kas liecina par viņas darba augsto profesionālo vērtējumu un atpazīstamības pakāpi Kanādas sabiedrībā. 1979. gada pavasarī Vaira Viķe-Freiberga tiek ievēlēta par Kanādas Sabiedrisko zinātņu federācijas prezidenti un saskaņā ar federācijas noteikumiem prezidentes amatu pārņem 1980. gada pavasarī. Ar izcilām sekmēm viņa līdztekus vada divas lielas nacionāla mēroga organizācijas un četrdesmit gadu ilgajā pastāvēšanas laikā ir vienīgā sieviete šo organizāciju vadībā. Kanādas Sabiedrisko zinātņu federācija ir plaša “jumta organizācija”, kas ietver pārstāvjus no dažādām zinātniskām institūcijām un apvienībām — psihologus, sociologus, antropologus, juristus, politologus un citu nozaru pārstāvjus — un tās galvenais uzdevums ir koordinēt šo zinātnes nozaru attīstību Kanādā, uzturēt sakarus starp valdību, zinātni un sabiedrību, atbalstīt populārzinātniskas aktivitātes un mudināt zinātniekus nenošlēgties sev vien saprotamu problēmu pasaulē, bet domāt par savu darbu “tulkošanu” plašākai sabiedrībai saprotamā valodā un līdz ar to lietderību. Viens no Kanādas Sabiedrisko zinātņu federācijas uzdevumiem ir kopā ar Humanitāro zinātņu federāciju apsaimniekot valdības piešķirto finansējumu zinātnes izdevumu publicēšanai.²² Piecus gadus, no 1984. līdz 1989. gadam, Vaira Viķe-Freiberga ieņem Kanādas Zinātņu padomes viceprezidentes posteni, kas ir algots, premjerministra kabineta iecelts, apmēram valsts ministra līmeņa amats, salīdzinot ar Latviju.

Būdam psiholoģijas profesore Monreālas universitātē, Vaira Viķe-Freiberga ir bijusi ne tikai vidutāja starp Kanādas valdību, akadēmisko vidi un sabiedrību, bet pārstāvējusi arī Kanādas

Canadian Science Council Otavā, 1989

intereses starptautiskā mērogā: kopš 1978. gada rudens viņa ir Kanādas pārstāve NATO Zinātniskajās komisijās, “Cilvēcīgie faktori” paneļa priekšsēde Briselē. Tā ir pirmā reize NATO Zinātniskās programmas vairāk nekā divdesmit gadu ilgā pastāvēšanas vēsturē, kad kādu NATO speciālistu komisiju vada sievietē.²³ Var rasties jautājums, vai viena cilvēka spēkos ir tikt galā ar visiem šiem pienākumiem. Kaut arī Vairas Viķes-Freibergas atrašanās laiks šajos amatos daļēji pārklājas, izņemot Kanādas Zinātņu padomes viceprezidentes darbu, kas ir valdības iecelts amats piecu gadu ilgām periodam, pārējo prezidentūru pienākumus viņa veic ne ilgāk par vienu līdz trim gadiem. Toties, lai nonāktu šo organizāciju vadībā, katrai no tām ir veltīti vairāki gadi, strādājot par

²³ Roze A. Psiholoģe Vaira Viķe-Freiberga. — Universitas, 1980 (77), 77.–78. lpp.

valdes locekli un veltot daudz sava brīvā laika darba sēdēm dažādās Kanādas pilsētās. Aizsēdēšanās atbildīgos vēlētos amatos ilgāk par pieciem gadiem demokrātiskā sabiedrībā nav pieņemta, jo tas neesot sabiedrības un arī paša sēdētgrībētāja interesēs — akmens, kas rit, neapsūno.

Vairas Viķes-Freibergas spožā karjera un augstā atpazīstamas pakāpe Kanādas sabiedrībā nostiprina viņas autoritāti arī trimdas latviešu sabiedrībā, un pirmkārt tas sakāms par latviešu akadēmisko vidi, kas Rietumu pasaulē ir veidojusi arī baltiešu akadēmiskās vides kodolu. Baltiešu akadēmiskā sadarbība Rietumos ir ievērojams cīņīgums, jo tā daudzējādā ziņā ir bijusi plašāka un auglīgāka nekā akadēmiskā sadarbība starp padomju Baltijas republiku zinātniekiem. 1968. gadā Ņujorkā dibināta Baltijas studiju veicināšanas apvienība (*Association for Advancement of Baltic Studies, AABS*), kas tanī pašā gadā sāk zinātniska periodiskā izdevuma *Journal of the Baltic Studies* izdošanu. Sākumā AABS apvienoja 150 biedru, bet jau septiņdesmito gadu sākumā organizācijas biedru skaits pieaug līdz septiņiem simtiem, aptverot visus kontinentus, un tam ir tendence palielināties. Kaut arī Baltijas studiju pamatu pamatu veido humanitārās un sociālās zinātnes, nozīmīgu vietu ierādot trīs Baltijas tautu — latviešu, lietuviešu un igauņu — valodām un literatūrai, apvienības darbā iesaistījušies ir arī eksakto zinātņu speciālisti. Līdzās Pēterim Lejiņam, Jānim Gaigulim, Edgaram Andersonam, Gundaram Ķeniņam-Kingam, Valteram Nollendorfam, Andrejam Plakanam, Jurim Dreifeldam un citiem latviešu izcelsmes zinātniekiem Vaira Viķe-Freiberga ir devusi nozīmīgu ieguldījumu Baltijas studiju veicināšanai Rietumos. No 1982. līdz 1988. gadam viņa ir AABS valdes locekle, bet no 1984. līdz 1986. gadam — apvienības prezidente. Viņa ir veikusi *Journal of the Baltic Studies* redaktora darbu folkloras un literatūras jautājumos un šajā žurnālā publicējusi arī savus rakstus par literatūru, folkloru un latviskās identitātes tēmām.

Ik pārgadus kopā ar nozīmīgākajām Amerikas kontinenta universitātēm AABS rīko vērienīgas starpnozaru zinātniskās konferences (darba valoda pamatā angļu un vācu) kurās, sākot ar 80. gadiem, regulāri piedalās arī Latvijas un Baltijas valstu zinātnieki.

Balāžu konferencē Bretaņā, 1995

Vaira Viķe-Freiberga un Imants Freibergs šo konferenču dienās savās mājās ir uzņēmuši ne vienu vien zinātnieku no Padomju Latvijas.

Nav maizes bez garozas, arī zinātnē. Viena no zinātniski pētnieciskā darba grūtākajām un reizē arī pievilcīgākajām pusēm ir plaša mēroga starptautiskas zinātniskas konferences un forumi, kuros piedaloties zinātnieks var sastapties ar savas nozares speciālistiem no visām pasaules malām un reizē iepazīt arī svešzemju dabu, dzīvi un kultūru. Un brauc kurp braukdams, gandrīz visos zinātnes forumos priekšā ir bijuši latviskas izcelsmes zinātnieki un iespējas veidot latviskas draudzības un profesionālus zinātniskus kontaktus. Vaira Viķe-Freiberga un Imants Freibergs ir apceļojuši pasauli, šādā veidā apvienojot patikamo un lietderīgo. Pasaules ceļos tālu ārpus Eiropas un Amerikas kontinenta Vaira Viķe-Freiberga un Imants Freibergs ir devušies, arī pirmkārt un galvenokārt patriotisku jūtu un misijas vadīti, liekot lietā savas vispusīgās zināšanas un daudzveidīgo dzīves pieredzi, lai runātu ar tautiešiem par latviskās identitātes un nākotnes perspektīvas aktuālajām problēmām.

Pēc AABS konferences kopā ar baltu filoloģēm Maiju Baltiņu,
Dainu Nitiņu un Lilitu Kadašu Kanādā, 1992

Vairas Viķes-Freibergas ceļojumu topogrāfijā izceļas divi braucieni pie Austrālijas latviešiem. Tautisku centienu vadīta, Austrālijā viņa pavada 1979. gada nogali un sagaida jauno 1980. gadu, uzrunājot latviešu sabiedrību dažādās Austrālijas pilsētās. Šim braucienam seko vērienīga ekspedīcija uz Austrāliju 1988. gadā, kad viņa kādu laiku uzturas arī Jaunzēlandē, viesojoties turienes latviešu draudzēs. Pirmsatmodas gados ar savām mobilizējošām uzrunām un priekšlasījumiem Vaira Viķe-Freiberga ir uzstājusies Melburnā, Sidnejā, Adelaidē, Kanberā, Brisbenē, Pertā un citās mazākās Austrālijas pilsētās un latviešu centros.

Tautasdziesmu zinātne un saikne ar realitāti

Kad Vaira Viķe-Freiberga tuvojās prezidentes amatam un arī šodien, runājot par viņas personības savdabību, nereti tiek uzsvērts, ka viņa ir nākusi no akadēmiskajām aprindām. Ko nozīmē akadēmiskās aprindas un kā pie tām nonākt, lielās liniņās ir daudz maz skaidrs — augstākā izglītība, zinātniskā pētniecība, profesūra, izlasīti un ar laiku arī paša producēti publikāciju kalni. Līdzīgi kā pieminot citus amata nosaukumus, piemēram — zemnieks, policists, baletdejojāja vai skursteņslauķis, arī vārdi zinātnieks un profesors saistās ar zināmiem priekšstatiem un iepriekšpieņēmumiem par viņu izskatu un dzīvesveidu. Runājot par profesora stereotipu, tās varētu būt biezas brilles, nevērība attieksmē pret savu izskatu, kājminamā domāšana, šaura specializācija, kas vienlaikus ir alibi profesora intereses un kompetences trūkumam par visu citu, kas neattiecas uz viņa interešu sfēru, tātad zināms saiknes trūkums ar apkārtējo realitāti. Turklāt zinātnieks — parasti tā ir vīriešu kārtas būtne. Kādēļ ar literāru darbu un mākslas filmu starpniecību šāds profesora tēls sabiedriskajā apziņā ir izveidojies un cik lielā mērā tas atbilst patiesībai, ir pats par sevi interesants jautājums.

Vaira Viķe-Freiberga par šiem jautājumiem ir domājusi un rakstījusi, akcentējot zinātnieka lomu un atbildību savas tautas un cilvēces priekšā, kā arī pati savas akadēmiskās identitātes noskaidrošanā. Starp Ziemeļamerikā izplatītākajiem zinātnieku stereotipiem pirmo viņa min Disneja filmas par Aizmāršīgo Profesoru, “kas gadiem ilgi ir mocījies ar nesekmīgiem eksperimentiem, līdz kādu dienu vai nu mazs bērns, vai pat pieradināts mērķaķis spēlēdamies samet retortē ķīmikālijas un — bum! — zinātnieka sen meklētais brīnumprodukts ir rokā”.²⁴ Viņa secina, ka šis stereotips slēpj sevī bailes un nedrošību, ko cilvēkos izraisa neapvaldīts intelekts un pārāk specializētas zināšanas, bet tuvredzīgiem politiķiem šāds zinātnieka tēls ir ļoti ērts, lai aizbildinātos, ka tautas masas pret

²⁴ Viķe-Freiberga V. *Scientia et sapientia*. — Atklājums, 1991, 19. lpp.

zinātni ir vienaldzīgas un tās attīstībā nav ieinteresētas. Otrs gandrīz visā pasaulē pazīstams stereotips ir Vājprātīgais Zinātnieks — “ļaus gēnijs, ko neapmierināmās alkas pārvaldīt dabu novedušas līdz ārprātīgai iedomībai un varaskārei, kas kulminē paranoidālā vēlmē kļūt par visas cilvēces un pasaules kungu” — raksta Vaira Viķe-Freiberga, atgādinot, ka cilvēka ikdienas apziņā iekodētie stereotipi ir sava veida mūsdienu folklorā, kurā sievietes zinātnieces tēls ir reta, tikai pēdējos gados veidojusies parādība. Sieviete zinātnieci masu mediji parasti tēlo kā “verdžiski padevīgu laboratorijas asistenti ar dievinošu apbrīnu savam šefam zinātniekam pakaļ no-raugāmieš”, bet, ja sieviete zinātnē jau ir ieguvusi zināmu autoritāti, viņu attēloto “vai nu kā neglītu, vai kā nejauku vai abus divus kopā...”²⁵

Psiholoģijas profesore un dainu pētniece Vaira Viķe-Freiberga ir kļajš izaicinājums šim negatīvi ietonētajam zinātnieka tēla stereotipam. Viņa ir pievilcīga un izteikti sabiedriska temperamenta būtne, un tādējādi varbūt savā ziņā arī izņēmums, kas apstiprina likumu. Viņas pētnieciskajā darbībā saiknei ar realitāti ir būtiska nozīme — mūsdienu modernās psiholoģijas un izziņas teorijas jeb epistemoloģijas atklājumus viņa ir likusi lietā trimdas un postpadomju sabiedrības psiholoģijas izpētē un atvēršanā, kā arī latviešu dainu analizē un interpretācijā, un tā ir reizē viņas brīvas gribas un apzinātas nepieciešamības diktēta izvēle. Profesore uzsver, ka specializācija vienā jomā nav un nevar būt šķērslis zinātnieka interesei un atbildībai par dzīvi un pasauli sev apkārt: “Ir jau labi, ja cilvēks skaidri apzinās savu kompetenču robežas un nebāž savu degunu tādās lietās, no kurām nekā nezina. Bet pārāk šaura specializēšanās, kas savu ieinteresētību un atbildību iežogo pārlietu šauros rāmjos — šāda specializēšanās nav nekas cits kā maskēta bezatbildība un bezspēcība.”²⁶

Trimdas psiholoģijas un latviskās identitātes jautājumiem veltītie darbi ir apkopoti Vairas Viķes-Freibergas grāmatā “Pret

²⁵ Viķe-Freiberga V. *Scientia et sapientia*. — Atklājums, 1991, 19. lpp.

²⁶ Viķe-Freiberga V. Tād, nu mēs esam un tur nekā nevar darīt. — Laiks, 1994. g. novembrī, 6. lpp.

straumi” (pirmizdevums Kanādā 1993. gadā, atkārtots izdevums Rīgā 1995. gadā), un šī grāmata ir milestībā veltīta viņas “dēlam Kārlim un tai pārlicēbai, kas viņu, Kanādā dzimušu, noveda dzīvot un strādāt Latvijā”. Grāmata ietver sevī runas un rakstus par latvietības tēmām, kas ir tapuši laika posmā no 1968. līdz 1991. gadam, izgaismojot kādu būtisku dimensiju Vairas Viķes-Freibergas — spilgtas, latviešu kultūras tradīcijā organiskas un reizē izaicinošas personības — biogrāfijā, kā arī Otrā pasaules kara rezultātā tēvzemei atšķeltās tautas daļas kultūras un politisko aktivitāšu vēsturē. Grāmata “Pret straumi” ir strukturēta trīs nodaļās: I. Tēvzemei: variācijas par latvietības tēmu (trimdas psiholoģija, latviskā identitāte trimdā, jaunatne un sabiedrība); II. Brīvībai: variācijas par 18. novembra tēmu (1968., 1977., 1978., 1988. gada 18. novembrī teiktās svētku runas latviešu sabiedrībai dažādos kontinentos un auditorijās); III. Nākotnei: atklāšanas runas un uzrunas (“Katskili kultūrai” atklājot, “Katskili kultūrai” noslēdzot, Gananokves konferences ievadrūna, Dziesmu svētki — garīgā spēka avoti). Šī grāmata ir veidojusies kā spraigs dialogs ar trimdas sabiedrības aktīvāko daļu, jo tās autore nav vairījusies nolaisties no profesionālās gudrības augstumiem, lai nopietni un vaļsirdīgi kā līdzīgu ar līdzīgu ar saviem tautiešiem runātu par problēmām, kas ir svarīgas katram cilvēkam atsevišķi un arī kā tautai kopumā. Viņas patriotisms nav neauglīgi sterils un uzbāzīgi paģērošs, kaut arī viņas dzīves pieredze ir bijusi ne mazāk traģiska kā dažam “latvietības fanātiķim”.²⁷ “Patriotisko pātaru” un “latviskās stājas” demonstrējumu vietā viņa piedāvā īstu emocionālu un intelektuālu slodzi sava patriotisma izvērtēšanā, un, kā ļauj spriest šīs grāmatas apjomīgais ievads, komentāri un arī citi informācijas avoti, Vairas Viķes-Freibergas teiktais un rakstītais trimdinieku vidū ir allaž izraisījis spēcīgu rezonansi un uzņemts visnotaļ neviennozīmīgi.

Izsakot pateicību tautiešiem, kuri viņas centienus ilgu gadu garumā ir atbalstījuši visdažādākos veidos, grāmatas ievadā Vaira

---

²⁷ *Cimdiņa A.* Teksts un klātbūtne. — Rīga: Jumava, 2000. — 206.–208. lpp.

Viķe-Freiberga piemetina: "Godīguma pēc man jāpateicas arī vi-
siem tiem nedraugiem, kas ar saviem uzbrukumiem mani ir intelek-
tuāli stimulējuši un emocionāli uzlādējuši. Kaut tas, droši vien,
nebūt nebija viņu nolūks, ir iznācis tā, ka viņu rosība man par labu
vien nākusi, neļaujot man ieslīgt mānīgā pašapmierinātībā vai arī
miegainībā, kas rodas, ejot pa pārāk gludu ceļu."²⁸ Vaira Viķe-Frei-
berga akcentē, ka attieksmē pret latvisko kultūras mantojumu un
dzīves realitāti viņas domāšanu un spriestspēju ir veidojušas "Rie-
tumu universitātēs valdošās intelektuālās tradīcijas: analītiska, kri-
tiska pieeja aplūkojamajam jautājumam un prasība pašam visu aktīvi
pārdomāt un izvērtēt, lai nonāktu pie saviem atziniem, nevis
rātņi un bez ierunām pieņemt no oficiālām autoritātēm tikai to, ko
tās savā prātā atradušas par atzīstamu".²⁹

Viņa krasi šķir jēdzienus "nacionālā pārlicība" un "autoritāra
domāšana", atgādinot patiesību, ka Kārļa Ulmaņa laika nacionālais
pozitīvisms bija saturā šaurs un izpausmēs autoritārs, un tā sekas ir
spēcīgi jūtamas arī trimdas ideoloģijā. Latvietības un tautas kultūr-
identitātes pastāvēšanas iespējas mūsdienu pasaulē Vaira Viķe-
Freiberga pirmām kārtām saista ar apziņas un jaunrades brīvību, ar
vispusīgām izglītības iespējām neatkarīgi no cilvēka mantiskā stā-
vokļa, akcentējot, ka mums visiem spēkiem ir jāvairo "kopējā garīgā
spēka kritiskā masa", kas nepieciešama, lai tauta izdzīvotu, un tas ir
vienīgais mūsu tautas pastāvēšanas garants. Kā visi Vairas Viķes-
Freibergas gara darbi, arī grāmata "Pret straumi", neraugoties uz tās
kritisko noskaņu, izskan apliecinoši un ar skaidru pārlicību, ka
"dzīve vienmēr mums atstāj izvēli: vai padoties negatīvām, neadaptī-
vām tendencēm un ar laiku kā tautai iznīkt, vai arī sekot pozitīvām,
radošām augšanas tendencēm, pilnveidoties un pārdzīvot".

Realitātes atgādinājums visām ideoloģijām sagādā zināmas grū-
tības. Viena no tādām realitātēm, kas vadošajiem trimdas ideolo-
ģiem sagādāja lielas neērtības un domstarpības ar trimdas sabied-
rības brīvdomīgo daļu, bija Padomju Latvija un tauta dzimtenē.

²⁸ Viķe-Freiberga V. Pret straumi. — Rīga: Karogs, 1995. — 15. lpp.

²⁹ Turpat.

Intelektuālo kaislību ap latvietības tēmām uzkurināšanā sevišķi liela loma savulaik ir bijusi trimdas literārajam žurnālam "Jaunā Gaita", kas jau sākot ar sešdesmitajiem gadiem izrādīja nopietnu interesi par literāro un kultūras dzīvi Latvijā — gan pārpublicējot, gan arī komentējot un recenzējot Latvijas autoru, it sevišķi dzejnieku, darbus. Virkne Vairas Viķes-Freibergas provokatīvo latvietības tēmām veltīto rakstu savu lasītāju ir sasniegusi, tieši pateicoties žurnālam "Jaunā Gaita". Grāmatas "Pret straumi" ievadā viņa norāda, ka Laimonis Zandbergs — šī žurnāla ilggadējais redaktors ir visvairāk par to atbildīgs, ka viņa savas runas sākusi rakstīt un publicēt. Kā liecina kāda divrinde iz trimdas folkloras pūra:

*Neļauj sevi saukt par aitu,
Iegādājies Jauno Gaitu! —*

Šī izdevuma iegāde un satura pārzināšana savā ziņā ir bijis trimdas tautiešu brīvdomības un latviskās pašapziņas pārbaudes akmens — par vai pret jauno gaitu un tās tautiskajiem centieniem. Vaira Viķe-Freiberga ir viena no drošākajām un intelektuāli rūdītākajām jaun-gaitniecēm.

Arī tautasdziesmu pētniecībai Vaira Viķe-Freiberga ir pievērsusies, latviskās kultūridentitātes un tautas pašapziņas jautājumu aktualitātes rosināta. Cilvēks ir tā iekārtots, ka viņu interesē lietas, kas uz viņu attiecas. Kā trimdā dzimušos latviešu jauniešus ieinteresēt un piesaistīt latviešu folklorai? — šis jautājums viņai radās, strādājot Divreizdivi nometņu folkloras ievirzēs, jo pirmajā acu uzmetienā dainu pasaule ir visai arhaisks veidojums, kas modernās civilizācijas vidē augušam jaunietim tikpat kā neko neizteic. Tas rosināja pētnieci skatīt dainu pasauli jaunā perspektīvā, akcentējot tajā ne tikai zemnieciski latviskās, bet arī kosmiskās un vispārcilvēciskās vērtības un likumsakarības, kas trimdā dzimušajai paaudzei varētu palīdzēt noskaidrot viņu nacionālās identitātes un dzīves jēgas pamatjautājumus.

Dainu pasaules dziļākā būtība nav atklājama bez tīri subjektīvas iejūtas un poētikas likumu pārzināšanas. Latviešu poētiskās

folkloras pētnieks bez tā ir kā bez rokām, jo tikai poētikas zinībās iesvaids cilvēks spēj apjaust un novērtēt dainu valodas skaistumu un tajā izteiktās domas dziļumu. Uz jautājumu, kad Vaira Viķe-Freiberga ir sākusi apzināties vārda poēzijas maģisko varu, viņa atbild: "Laikam gan jau agrā bērnībā. Mātes, mātesmāsas un vecāsmātes teiktais un dziedātais vārds. /../ Manas mātes dzimtā bija daudzi muzikāli apdāvināti, labi dziedātāji un runātāji. Mātei bija skaists mecosoprāns... mamma ne vien labi dziedāja, bet arī spēlēja vijoli. Arī mātesbrālis, nekur īpaši nemācījies, spēlēja vairākus instrumentus. /../ Laikam jau tautas paražas, tautas valodas skaistums, vārda dzīvā kustība man ir ar mātes pienu iezīsti. Tāpēc jau agri esmu izjutusi pienākumu šo mutvārdu mantojumu turpināt. /../ Es bieži esmu domājusi par to, ka mana trūcīgā bērnība bija mana bagātība."³⁰

Bet kā šīs subjektīvi tik tuvās, savā pašas izaugsmē un tautas kultūrā eksistenciāli svarīgās vērtības izcelt no aizmirstības, atklāt un darīt zināmas mūsdienu modernajai pasaulei? Tautas mentalitātē sakņotā dainu informatīvā un poētiskā kapacitāte ir iedvesmojusi Vairu Viķi-Freibergu un Imantu Freibergu pierādīt Kanādas akadēmiskajai sabiedrībai latvju dainu kā mūsdienu humanitārajām un sociālajām zinātnēm nozīmīga izpētes objekta unikālo vērtību, kurā ir vērts ieguldīt naudu, un tas ir nesis labumu ne tikai modernajai zinātnei, bet arī Latvijai.

Neapšaubot Krišjāņa Barona dainu sistematizācijas darba nepārvērtējamo zinātnisko un arī praktisko nozīmi, jāatgādina, ka katra sistēma balstās uz noteiktiem principiem, citu citam pakārtojot visdažādākos sistēmas formelementus — vienus izvirzot priekšplānā, citus atstājot perifērijā. K. Barona dainu kārtojums lielā mērā ir noteicis to, kādās toņkārtās un kontekstos tās gadu gadiem ir dziedātas un lasītas, un līdz ar to tautas apziņā ierakstītas. Gadskārtu ieražu, ģimenes godu, ganu, arāju, pļāvēju, sējēju, bāreņu dziesmas — šā kārtojuma pamatā liktās tematiskās vadlīnijas zināmā mērā sasaista un

---

³⁰ Sūtība. Dr. Vaira Viķe-Freiberga Irēnai Lagzdīnai // Māksla Plus, 1999, 4. nr. — 3. lpp.

ierobežo laikā, telpā, informācijas un sajūtu pārbagātībā bezgalīgo dainu pasauli, otrā plānā atstājot šiem cikliem un esamības robežām pāri stāvošas domas un vērtības. Dzejniece Māra Zālīte "Saules dainu" iznākšanai veltītā sarīkojumā 1988. gada 22. septembrī Rīgā, Rakstnieku savienībā, ir teikusi runu "Kāds vēja nests motīvs", uzsverot vienu, zināmu iemeslu dēļ saistībā ar sauli latviešu apziņā visiedziedātāko motīvu — Bārenību, rakstot to ar lielo burtu, tātad paceļot īpašvārda pakāpē. Māra Zālīte raksta, ka, kompensējot savu Bārenības sajūtu, latvietis meklē glābiņu pie latviešu mitoloģijā radītajām pāri par sešdesmit mitoloģiskajām mātēm, arī pie Saules. Latvietis "meklē palīdzību pie saules, nevis pie līdzcilvēkiem. Pie abstrakcijas, nevis pie konkrētības. Latvietis mīl abstrakciju. Latvietis mīl savu tautu (abstrakcija), bet nemīl savu kaimiņu (konkrētība). Viņš mīl Brīvību, Patiesību (abstrakcijas), bet visas nelaimes sākas ar šo jēdzienu konkretizēšanos."³¹ Dzejniece uzsver, ka pretstatā "bērnišķīgās Bārenības" izjūtām, ko latvietī ir atstājuši ilgie apspiestības gadi, "Saules dainu" parādīšanos viņa uztver arī kā "apliecinājumu mūsu tautas garīgajai pilngadībai, tam, ka mūsu tauta ir pieaugusi (un pieaugoša)". Māra Zālīte izsaka arī pārliecību, ka "Saules dainu" iznākšana ievada jaunu laikmetu modernajā latviešu folkloristikā".

Turpinot Māras Zālītes domu par abstrakcijām, jāatgādina, ka dainu datorizācija mudina respektēt abus šos domāšanas procesā vienlīdz nepieciešamos momentus — gan jēdzienu konkretizāciju, gan abstrakcijas, dodot iespēju katru dainu pasaulē fiksēto reāliju (ne tikai sauli un citus *saul-* saknes vārdus) ieraudzīt gan tās viskonkrētākajās izpausmēs, gan arī abstrakcijās. "Saule dainu" un vēlāk arī triloģijas "Trejādās saules" pētījums ir balstīts tā sauktā Saules dainu masīva tekstos, atklājot saules motīvu visā tā kontekstu un nozīmju daudzveidībā — gan tā konkrētās izpausmēs, gan filozofiskā vispārinājumā.

Par dainu datorizācijas darba praktisko un arī idejisko pusi, kā arī šī projekta vēsturi stāsta Imants Freibergs — Kvebekas universitātes Monreālā informātikas zinātņu profesors, "Saules dainu"

³¹ Zālīte M. Kas ticībā sēts. — Rīga: Karogs, 1997. — 131.–132. lpp.

lidzautors. Dainu datorizācijas projekta pirmos metus viņš ir izveidojis jau 1965. gada martā, un tā mērķis ir bijis pieskaņot latvju dainas mūsdienu modernajām tehnoloģijām, no drukātām grāmatu lapām dainu tekstus pārceļot uz "elektroniskām atmiņām". Saņemot Kanādas pētniecības padomes atbalstu, Monreālas dainu projektu viņš ir uzsācis Makgila universitātes laboratorijā 1967. gadā. Darbs turpinās Vairas Viķes-Freibergas laboratorijā Monreālas universitātē, izmantojot viņai piešķirto Kanādas pētniecības padomes fonda atbalstu. 1974. gadā "Saules dainu" projekta veikšanai Vaira Viķe-Freiberga iegūst Kanādas Kultūras padomes "brīvā darba" stipendiju pētniecības darbam ārzemēs un kopā ar Imantu Freibergu apmēram vienu gadu strādā Monpeljē pilsētā Francijā.

Savu pētījumu rezultātus izklāstot zinātniskās konferencēs Eiropā un Amerikā, Imants Freibergs un Vaira Viķe-Freiberga ir spējuši ieinteresēt un dainu pētniecības darbam piesaistīt arī citus baltistikas un informācijas tehnoloģiju speciālistus. Kad 1974. gadā Imants Freibergs referē latviešu folkloras seminārā Rietummičiganas universitātē Kalamazū, viņš nonāk kontaktā ar Masačūsetsas tehnoloģijas institūta informātikas doktorandu Valdi Bērziņu no Bostonas, kurš, redzēdams Freibergu aizsāktā darba nozīmi un perspektīvu, uzsāk Bostonas dainu projektu. Šajā seminārā piedalās arī doktorande Baiba Kangere no Austrālijas, un, pateicoties Stokholmas universitātes Baltu valodu katedras vadītājas Veltas Rūķes-Draviņas iniciatīvai, viņu ceļi ar Vairu Viķi-Freibergu drīz vien krustosies Zviedrijā. Pirmo Saules dainu masīva aprakstu Vaira Viķe-Freiberga sniedz 3. Baltijas studiju konferencē Stokholmā 1975. gada vasarā, savā referātā atklājot jaunas metodoloģiskas iespējas vārdu "balts" un "bāls" Saules masīva semantiskajā analizē, bet gadu vēlāk kā ārkārtas profesore viņa nolasa lekciju ciklu par saviem pētījumiem Stokholmas universitātē. Tātad latvju dainu datorizēšanas un pētīšanas vīruss jau septiņdesmitajos gados ir izplatījies visai plašā brīvās pasaules areālā. "Mūsu ilgtermiņa mērķis ir iepazīstināt Rietumu pasauli ar dainu eksistenci un vērtību. To nevar panākt tiešā veidā ar dainu izvilcumu tulkojumiem, jo pat vislabākie tul-

Kārlis, Vaira, Indra.
Kvebeka, 1979

kojumi nespēj pilnīgi atspoguļot dainu izkoptās dzejas valodas īpatnības. Turpretī, ja dainas izlietotu par izejpunktu augstas klases pētījumiem ar modernām metodēm dažādās specialitātēs, tad zinātniskās aprindas ar tām iepazītos netieši un ar laiku būtu spiestas atzīt to kultūrvēsturisko un literāro vērtību. /../ Bez tam, kā informātikim pēc profesijas, mani interesēja informācijas apstrādes problēmas, kas saistās ar liela apjoma tekstu masīviem,” — sniedzot pārskatu par dainu datorizācijas projektā paveikto un tuvākajā laika periodā vēl paveicamo, 1985. gadā raksta Imants Freibergs.³²

Kā jau praktiska tauta, trimdas latvieši citīgi skaita no Kanādas valdības puses dainu datorizācijas un “Saules dainu” projekta realizācijai Freibergiem piešķirtos dolārus, norādot, ka tas varētu būt “līdz šim vislielākais ieguldījums latviešu tautasdziesmu zinātnē Rietumos”.³³ Imants Freibergs savukārt atgādina par šī projekta lielo darbietilpību un tehniskajām izmaksām, uzsverot, ka nekas no veiktā darba nav kāda institūta vai iestādes pasūtīnāts vai samaksāts, un līdz ar to darba intelektuālo pusi ir veikuši individuāli ieinteresēti entuziasti, atraujot laiku citiem darbiem un pienākumiem, bet Kanādas un ASV pētniecības fondu, kā arī Latviešu fonda atvēlētie līdzekļi ir izlietoti asistentu un vasaras studentu algošanai.

Kad atklātībā parādās “Saules dainu” pirmizdevums grāmatā, dodot iespēju šajā darbā iesaistīties ne tikai speciālistiem, bet plašākam lasītāju lokam, parādās arī pirmās recenzijas, kas liecina, ka latviešu izcelsmes folkloras speciālistu vidū Rietumos “Saules dainu” atklājumi tiek uzņemti ar dalītām jūtām. Tieši šī izdevuma citādības kritika no akadēmisko aprindu puses visspilgtāk apliecina, ka ar “Saules dainām” ir sācies jauns posms latviešu folkloristikā, sevišķi folkloras tekstu un pētniecības metodoloģijā. Skeptiķi

---

³² Freibergs I. Latviešu tautasdziesmas datorā. Monreālas un Bostonas latviešu dainu projekti. — *Universitas*, 1985 (55). — 77. lpp.

³³ Kanāda atvēl \$ 90 000 dainu pētniecībai. — *Universitas*, 1987 (60), 92. lpp.

Gananokvē kopā ar Ramonu Umbliju, 1989

slavē datoru tehnikas priekšrocības, bet visnotaļ rezervēti izturas pret konkrēto Vairas Viķes-Freibergas un Imanta Freiberga veikumu, aizrādot, ka, grāmatu lasot, radusies “zināma vilšanās sajūta”.³⁴ Iebildumi tiek izteikti pret vienas otras gramatiskās formas izvēli, aizrādot, ka rakstības ziņā grāmatas ievadam ir “uzspiests spilgts emigrantu izdevuma zīmogs”. Tiek izteiktas arī šaubas par to, “cik uzticami ir pārrakstīti paši tautasdziesmu teksti, lai tos varētu izmantot par drošu materiālu tālākām analizēm” un vai daudzos gadījumos tas “nenozīmē, ka grozīta K. Barona interpretācija”, izvirzot jautājumu, “vai tā ar vieglu roku labot Barontēvu tomēr nav pārāk liela uzdrīkstēšanās no jauno pētnieku puses” un atrodot iespēju pieminēt, ka atsevišķi pārpratumi Freibergu veikumā radušies arī tāpēc, ka “dažam pētniekam” ir “trūcis tiešas saskares ar folkloru un dzīvo tautas valodu”. Šāda veida aizrādījumu ūzskaitījumu varētu turpināt, atgādinot, ka zinātniska

³⁴ *Rūķe-Draviņa V. Pārdomas par saules dainām // Jaunā Gaita, 1988. g., 60–64. lpp.*

diskusija pēc katra pētnieciskā darba publiskošanas pieder pie lietas un kalpo kopējo mērķu labā, un, gluži tāpat kā ģimenē, arī pētniecības laukā paaudžu maiņa rada zināmus emocionālus satricinājums. Izdarīt secinājumus par rokas vieglumu zinātnē nav visai droši. Bet, runājot par dainu pasaules un valodas būtību, būtu jāatzīst, ka arī K. Barona veiktie dainu tekstu pieraksti nav gluži Dieva doti, un tālab ne mazāk pamatoti var tikt izvirzīts arī jautājums par K. Barona pierakstīto dainu tekstu perfekciju un autentiskumu. Runājot par pētniekiem, kam ir pietrūcis tiešas saskares ar folkloru un dzīvo tautas valodu, jāatzīst, ka ar katru jaunu paaudzi šī distance starp dzīvo tagadni un K. Barona dainu pasauli neizbēgami palielināsies, un vienīgais veids, kā to pārvarēt, būs nežēlīga pētniekam pašam savas tīri cilvēciskās subjektivitātes un apziņas dzīves tērēšana. Jo neviena dainu revīzija nespēj atcelt K. Barona atklāto dainu patiesību, ka tās apdzied cilvēka dzīvi visā tās daudzveidībā no šūpuļa līdz kapam.

Freibergu veikums folkloristikā lielā mērā ir tieši K. Barona mūža darba iedvesmots. Par to atgādina Starptautiskais K. Barona simpozijs Monreālā 1984. gadā, ko par godu izcilā latviešu folklorista 150 gadu atcerei rīkoja Monreālas universitātes profesore Vaira Viķe-Freiberga, akcentējot K. Barona darba nozīmi tiklab starptautiskai zinātnei, kā latviešu tautai. "Grūti būs atrast otru folkloras krājumu pasaulē, kurā ietilptu tik daudz informācijas kā Barona "Latvju dainās". Apbrīnojama ir arī loģiskā elegances un telpas taupība, ar kādu šīs informācijas masas ir iekārtotas uz drukātas lapas. /../ No plūstošas, nepārredzamas masas (pāri par 200 000 tekstu) lirisku dzejas miniatūru, gadu desmitus ilgā, neatlaidīgā darbā Barons uzcēla arhitektoniski monumentālu tautas gara pieminekli," starptautiskajā K. Barona simpozijā Monreālā saka Vaira Viķe-Freiberga.³⁵ Dažus gadus vēlāk, pēc Vairas Viķes-Freibergas un Imanta Freiberga "Saules dainu" klajā nākšanas, Valdis Zeps (tas pats "Ķēves dēla Kurbada" autors Jānis

---

³⁵ Viķe-Freiberga V. Starptautiskais K. Barona simpozijs. Par godu K. Barona 150 gadu atcerei Monreālā. — *Universitas*, 1986 (55), 74. lpp.

Turbads) žurnālam "Jaunā Gaita" telegrafē par jauna izcila latviešu folkloristikas sasnieguma dzimšanas stundu.³⁶

Vairas Viķes-Freibergas tautasdziesmu zinātnes uzmanības centrā ir dainu satura un tematikas analīze. Runājot par teksta analīzes un interpretācijas principiem padomju skolā, jāatzīmē, ka jēdziens "satura" nes sevī tādu kā rakstītāja prasmes un kompetences ierobežotības un apdraudētības sajūtu, jo "satura", lūk, parasti saistās savienojumā ar vārdu "atstāstīšana", un satura atstāstīšana, kā zināms, nepavisam nepieder pie labā toņa. Ko nozīmē satura atstāstīšana? Saturu kā tādu atstāstīt vispār nav iespējams. Tas mainās atkarībā no lasīšanas konteksta un lasītāja radošās individualitātes, un tālab katram pētniekam un lasītājam viens un tas pats teksts, viena un tā pati latvju daina var stāstīt un stāsta par kaut ko citu. Saturu var mēģināt atklāt, un, ja tas izdodas, šim atklāsmes priekam līdzī jūt arī lasītājs.

Pētnieks teksta satura atklāsmē un interpretācijā var iet dažādus ceļus, zināmā mērā līdzradot un ierakstot tajā arī savas personības subjektivitātes uzslāņojumus. Lai atklātu latvju dainu saturisko kapacitāti, Vaira Viķe-Freiberga līdz vismalkākajām niansēm ir apguvusi dainu poētiku un loģisko struktūru, un viņas lasījumā un interpretācijā visā tās krāšņumā, daudzveidībā un cilvēciskajā pietuvinājumā atdzīvojas dainu pasaules realitāte. Citu, līdz Atmosdas gadiem mūsdienu Latvijas folkloristikā neietu radošo ceļu šodien veic Janīna Kursīte, priekšplānā izvirzot mītiskā aspektus, mīta loģikas un poētikas principus vārda mākslā un kultūrā.

Vaira Viķe-Freiberga ir pārvarējusi mīta suģestivitāti, un viņas dainu analīze ir atvērta cilvēka dzīves pasaulei un tagadnes realitātei. Dainu satura atklāsmē viņa ienes uzkrītoši daudz tagadnes reāliju, nebūt ne tikai no latviskas vides un sadzīves principiem. Piemēram, grāmatas "Trejādas saules" apakšnodaļā "Lietus vārdi" dainu pasaules patiesības noskaidrošanai viņa jautā, "vai negaisi Vidzemē tik tiešām virzās galvenokārt no austrumu uz rietumu pusi", jo Kvebekā, lūk, un to pētniece pati uz savas ādas ir izbaudījusi —

---

³⁶ Zeps V. Izcils sasniegums folkloras pētniecībā // Jaunā Gaita, 1988. g., 59–60. lpp.

“situācija ir otrāda: negaisi visbiežāk nāk no rietumiem un virzās prom uz austrumiem”. Mītiskās Saules motīvā Vaira Viķe-Freiberga tiecas ieraudzīt un “atkarot” arī reālās kosmiskās un meteoroloģiskās saules pirmsiesības, un Pasaules okeāns šajā kontekstā viņai nav “tikai tāda kā mitoloģiska veļas baļļa Saules tikpat mitoloģiskiem krekliem”.³⁷

Savus akadēmiskos pētījumus Vaira Viķe-Freiberga ir veikusi, pārvarot ievērojamu vides pretestību un dažāda veida psiholoģiskās barjeras, un viņa to nav slēpusi. Šīs problēmas būtībā diezgan pamatīgu ieskatu sniedz Jolantas Mackovas sagatavotā publikācija “Vaira Viķe-Freiberga: ceļš katram jāiet pašam”.³⁸ Šodien to apstiprina arī Imants Freibergs, atgādinot, ka Vairai nekad nav bijis viegli. Viņa nekad nav pratusi sevi taupīt — darbs allaž ir dzinis darbu, pienākums pienākumu, un savu tiesu, protams, ir prasījusi arī ģimene un bērni. Zinot, ka pēc Kārļa un Indras pasaulē nākšanas viņi abi jau ir bijuši atbildīgos darbos un pētniecības projektos iesaistīti cilvēki, es jautāju Freiberga kungam, kas pa to laiku auklēja viņu bērnus. “Auklītes bija,” viņš saka — sākumā Freimaņkundze, latviete (lai nerastos valodas problēmas), bet vēlāk liktenis viņiem esot atnesis jauku melnādaino meiteni Brendu Aleksanderi vārdā, kas Kanādā iebraukusi, lai uzstātos Vispasaules izstādē Monreālā 1967. gadā. Pēc tam, apmetusies uz dzīvi Kanādā, viņa ir turpinājusi deļotājas karjeru, un, tā kā deļošanas darbi parasti risinās vakaros, tā teikt, amatu apvienošanas kārtībā, kamēr Vaira lasījusi lekcijas universitātē, Brenda ir varējusi veikt auklītes pienākumus.

Par Vairas Viķes-Freibergas dzīves tempu un viņas impulsīvo pašizpaušmi visdažādākajos esamības veidos liecina arī kāds iejūtīgs skats no malas, uz papīra fiksēts 80. gadu sākumā: “Mēs esam Monreālā, ārā dziļa ziema, ir rīts, un Vaira Freiberga ātri noskrien lejā. Pāris minūšu laikā viņas bērni dabū zināt, ko ēdis pusdienās, jo Vaira skrien: Monreālas universitātē viņu jau gaida rinda studentu.

³⁷ *Viķe-Freiberga V.* Trejādas saules: I. Kosmoloģiskā saule. — Rīga: Karogs, 1997. — 220. lpp.

³⁸ Vaira Viķe-Freiberga: ceļš katram jāiet pašam. Publikāciju sagatavojusi Jolanta Mackova // *Literatūra un Māksla*, 1993. g. 23. decembrī, 8. lpp.

/../ Ir jau nakts, kad mēs sēžam pie galda debesskrāpja *Ville Marie* jumtā, un visa Monreāla ir zem kājām. Vairai ir melns samta tērps, un šovakar Monreālā salst. Ārā ir 25 grādi, glāzēs vīns, un ārā skursteņi riež baltu vērpešu mākoņus, dzird franču, angļu un latviešu valodu. Un man sāk likties, ka Vaira Freiberga skrien cauri vairākām dzīvēm.”³⁹

Cauri vairākām dzīvēm... Gan Vaira, gan Imants saka, ka viņi ticot reinkarnācijai. Es piebilstu, ka labi neorientējos reinkarnācijas teorijās, bet ticu dvēseles un gara nemirstībai, sargājošām domām un jūtām — gan tām, kas mūs vieno ikdienā ar tuvcilvēkiem, gan tām, kas cauri laiku laikiem dzīvo literatūrā un mākslā. Imants Freibergs piebilst, ka tas jau tas pats esot.

Monreāla — padomju avioliņiju *Aeroflot* galapunkts

Šodien, kad no lidostas “Rīga” ik dienas gaisā paceļas desmitiem ārvalstu aviokompāniju laineru un braucieni uz ārzemēm daudziem Latvijas cilvēkiem ir kļuvuši par viņu darba ikdienu, grūti iztēloties tos laikus, kad lidojums ārpus Padomju Savienības robežām bija ārkārtējs notikums. Tad ceļš uz brīvo pasauli vienmēr sākās pretējā virzienā — vispirms uz Maskavu un tikai pēc tam pāri Latvijai atpakaļ Rietumu virzienā. Profilaktiski pasākumi no Latvijas izbraucot, trīs dienu profilaktorijs Maskavā, kabatā raksturojums ar sakrālajām frāzēm — politiski uzticams, morāli noturīgs un tā tālāk. Izņemot vienu būtisku profilaksi — lai cilvēks, iebraucis svešā zemē, varētu justies kā cilvēks, ļaut viņam sarūpēt kādu grasi kabatas naudas vairāk, nekā tas būtu nepieciešams pāris reižu sabiedrisko tualešu apmeklējumam. Mirstīgais tādu greznību atļauties nevarēja. Arī tad, ja cilvēkam pietika uzkrājumu, lai nodrošinātos ar pieklājīgu kabatas naudu, tas nebija atļauts: valūtas kurss

³⁹ T. Ķ. [Tālivaldis Ķīkauka]. Iepazīsimies ar JG redaktoriem // Jaunā Gaita, 1981, 133. nr. 48. lpp.

Ar Valdi Muktupāvelu un Edgaru Liepiņu Monreālas
japāņu restorānā, 1989

attiecībā pret padomju invalūtas rubli toreiz bija ļoti augsts, apmēram viens pret seši pa labu rublim, un padomju iestādes ar naudu nemētājās. Sak, lai jau pretējā puse pati tiek galā ar saviem pasaules braucējiem!

Kad padomijas latvieši sāka braukt uz ārzemēm, lai apmeklētu radus vai ar vēl cēlāku mērķi — dibināt kultūras sakarus ar tautiešiem svešumā, latviešu tautas piedzīvojumu vēsturē sākās jauns laiks, kura aprakstīšana veidotu biezus tautas likteņarhīva foliantus gan dramatiskā, gan arī komiskā toņkārtā. Freibergu mājas Monreālā ir viens no tiem trimdas latviešu mājokļiem, pār kura sliekšni jau pirmsatmodas gados ir kāpuši daudzi iebraucēji no Latvijas. Kā atgādina Imants Freibergs, lai tiktu tālāk uz Ameriku vai kādu citu pilsētu Kanādā, bija jānolaižas Monreālā, jo tālāk par Monreālu padomju lidmašīnas nelidoja, toreiz tas bija avioliņiju *Aeroflot* galapunkts, tātad sava veida filtrācijas vieta. Ar vieglu nostalgiju Freibergu pāris atceras baltu filologu, folkloristu un Latvijas skatuves mākslinieku ciemošanos pie viņiem Kanādā. Par lietu praktisko

pusi — sagaidīšanu, transportēšanu, mielošanu, pavadišanu, viesnīcu izkārtšanu vai izguldināšanu, slidošajām kāpnēm, automātikajām durvīm un citiem padomju cilvēka prātam neaptveramiem mehānismiem un atverēm viņi nemīl gari runāt. “Ar vienu vārdu sakot, vairāku gadu garumā mums Monreālā bija savs *Hotel Latvija*,” — šai jautājuma pusei punktu pieliek Vaira Viķe-Freiberga.

Tomēr dažu labu kuriozu, kas no tautiešu ciemošanās reizēm Kanādā vēl šodien ir palicis dzīvā piemiņā, viņa atceras labprāt. Daudz jautru un gaišu atmiņu Freibergu pārim saistās ar Raimonda Paula un Imanta Skrastiņa koncertturneju Kanādā un Amerikā 1981. gada rudenī. Vaira Viķe-Freiberga un Imants Freibergs bijuši šī pasākuma organizatori un tālab dzīvojuši tam visam līdzī, sākot ar mākslinieku izgājieniem uz skatuves un beidzot ar konsultācijām iepirkšanās jautājumos. “Skrastiņš Kanādā apbūra publiku un dažu dienu laikā paveica zilus brīnumus: zāles burtiski lūza no klausītāju pieplūduma viņa koncertos,” sākot atmiņu stāstu, uzsver Vaira Viķe-Freiberga. “Lai vēlreiz noklausītos Raimondu Paulu un Imantu Skrastiņu, mēs braucām viņiem līdzī tālāk uz Ņujorku, un šajā sakarā es varu pastāstīt kādu epizodi no savas bagātās iepirkšanās konsultantes prakses,” turpina prezidente. “Kad tautieši devās mājup, bija gandrīz simtprocentīgi sagaidāms, ka tiks lūgta praktiska palīdzība iepirkšanās jautājumos. Vajadzības bija visdažādākās. Raimonds Pauls man Ņujorkā saka: zini, man būtu vajadzīgas čūskādas sieviešu kurpes. Vajadzīgo veikalu esam atraduši, čūskādas kurpes arī, un es viņam prasu: kāds tavai sievai ir kājas izmērs? Un Raimonds man atbild: es skaidri nezinu. Redzi, apmēram tāds pats kā tai sievietei, kas tur aiziet. Skaisti, vai ne?”

“Trīs asaras, par kurām es nekaunos”

Par Freibergu pāra viesmīlību, cilvēcību un sapratni tais tālajos laikos, kad padomju cilvēks, izkāpis brīvās pasaules krastā, jutās kā Visuma ārēs bezcerīgi nomaldījies citplanētietis, šai grāmatai domātā pārdomu esejā “Trīs asaras, par kurām es nekaunos” savā

Ar Imantu Skrastiņu Ņujorkā, 1981

un daudzu citu pasaules braucēju vārdā pateicību ir izteicis dziedo-
šais aktieris Imants Skrastiņš:

*“Mūsu mīļajiem draugiem Imantam un Ritai sirsnībā, no Kanā-
das Vaira un Imants!” — tāds ieraksts zīmējas “Sauls dainu” eksem-
plārā, kas glabājas manā grāmatu plauktā. Šo ierakstu es minu ne jau
tādēļ, lai paleptos, skat, kas mani uzskata par savu draugu, bet gan
tādēļ, lai vēlāk nonāktu līdz trim asarām... Kaut gan, ko tur slēpt, es
esmu lepns, ka mani par draugu uzskata tādi cilvēki — taisnīgi, go-
dīgi, gudri un sirds bagāti.*

*Katrai draudzībai ir savs sākums. Bija 1981. gada septembris.
Maskavā divi latvieši, abi nekomunisti, nedzērāji, kas ārzemniekiem
varētu likties aizdomīgi, trīs dienas tika “sagatavoti” braucienam pie
saviem ciltsbrāļiem uz Kanādu un ASV. Ceturtajā dienā, kad jau
radās pamatīgas šaubas, vai būtu gudri vispār braukt, abi latvieši
tomēr sēdās lidmašīnā, lai pēc vienpadsmit stundu skriešanas pakaļ
laikam nosēstos Monreālas lidostā. Kā šodien atceros to 22. septembra
vēlo pēcpusdienu, kad manā plauktā iegūla patīkamas sievietes roka,
pretī staroja labsirdīgas acis un pavisam vienkārši atskanēja — Vaira.*

Jāsaka, ka satraukums bija liels, jo es taču pirmo reizi mūžā atrados kapitālistiskā valstī un sarokojos ar svešatnes tautieti. Bet, kad blakus stāvošais kungs, apķēris mani ap pleciem, teica: "Es arī esmu Imants," man pēkšņi likās, ka ir nogāzusies kāda neredzama aploka sēta un, neskatoties uz visiem Maskavā dzirdētajiem briesmu stāstiem, es droši varu pārkāpt šīs mājas sliksni. Tajā brīdī es nezināju, ne kas ir Vaira Viķe-Freiberga, ne Imants Freibergs. Sekoja brauciens cauri ugunīgi sarkanajiem kļavlapu mežiem, pretī un garām smalkiem limuzīniem, kas cilvēkiem, kuru acīm līdz šim smalkākā skatītā mašīna bija "Volga", likās kā brīnums. Mute vaļā! Labi, ka mans Rīgas kolēģis bija un ir cilvēks bez aizspriedumiem, vīrs, kurš "cērt" vaļā to, ko domā. Bet arī viņam ik pa brīdīm izspruka: "Ūuu! Paskaties, kas par vāģiem!" Ko pa ceļam mūsu jaunie paziņas stāstīja, lāgā neatceros, jo mēs tikai "lūrējām" apkārt. Manuprāt, nav grūti iedomāties, ko 1981. gadā nozīmēja Monreāla no padomijas iebraukušam latvietim.

Ja mans kolēģis bija viens no visslavenākajiem meistariem Latvijā un viņa vārds un dziesmas bija zināmas, dažas pat pielūgtas svešatnē, tad es priekš viņiem biju balta lapa. Vienīgais pluss — nav komunisti. Godīgi sakot, es brīnos, kā mums tajā laikā ar kaut ko "tādu" atļāva braukt! Laikam jau — pateicoties Paulam. Bet galvenie cenzori Maskavā neko nesaprata. Pirmais koncerts bija nākamajā vakarā. Vaira un Imants bija šī koncerta organizētāji. Saprotams, satraukušies bijām gan mēs, gan viņi. Mēs par to, kā tiksīm uzņemti. Viņi — kas nu būs, kas nebūs: ka tik nesākas propaganda! Tāpēc tikām delikāti brīdināti, ka, iespējams, skatītāju būšot maz, jo Monreālā vispār esot maz latviešu. Skatītāju bija daudz. Ļoti daudz! Tas "uzsita" asinis un deva papildu pacēlumu.

Liktenīgais brīdis bija klāt. Kad zālē nodzisa gaisma un prožektora starā Pauls, tā kā tikai viņš to prot, sāka spēlēt "Aiz ezera augsti kalni"... es nevarēju sagaidīt to brīdi, kad pirmo reizi brīvā pasaulē, brīviem tautiešiem varēšu brīvi runāt:

Uz zemeslodes zem saules
Mūsu — četri ar pus miljardu!
Latviešu no tiem —
Pusotra miljona. Tikai.

Tas ir kā pusotra piliena jūrā.
 Kāda var būt pusotra piliena
 Dziesma par Sauli?!
 Un tomēr!
 Uz zemeslodes zem saules
 Ir tāda zeme — Latvija!
 Uz zemeslodes zem saules
 Ir tāda tauta — latvieši!
 Uz zemeslodes zem saules
 Tautai ir dziesma par Sauli:
 “Lēc, saulīte, rītos agri,
 Noej laikus vakarā,
 No rītiņa sildīdama,
 Vakarā žēlodama!”*

Vēl paguvu pateikt: “Pieņemiet šos Dzimtenes sveicienus un uzskatiet mūs par savējiem!” Tad mana balss aizlūza... Mēdz teikt, ka aktieriem acis ir slapjā vietā... Man kamols sakāpa kaklā un bija jāsaķēž zobi, lai miklumu acīs neredzētu skatītāji. Tas nebija žēlums par to, ko viņi un mēs esam izcietuši, tas nebija žēlums, ka viņiem lemts dzīvot te, bet mums tur... Tas bija apliecinājums. Mēs esam, mums ir kopēja Latvija! Lūk, par šīm izjūtām, kādas — līdzīgas — es pārdzīvoju vēl, tikai stāvēdams Baltijas ceļā un kad atjaunotā Latvijā pirmo reizi atskanēja mūsu valsts himna, es saku Vairai un Imantam: “Paldies!” Paldies, ka viņi uzdrošinājās uzņemties atbildību par nevienam tur nezināmu aktieri. Kas zin, varbūt tieši šī asara bija tā, kas mūs satuvināja?! Arī publika manu sirsnībā pastiepto roku satvēra un nelaida vaļā līdz pat koncerta beigām un vēl ilgi pēc tam.

Savstarpējās neziņas un neuzticēšanās mūris bija nojaukts — mēs tikām uzņemti kā savējie. Ar to gan tika smagi iedragātas Kultūras sakaru komitejas ieceres. Pāri okeānam mēs tikām sūtīti ar nepārprotami citādiem plāniem. Kaut gan Rīgā — cepuri nost — neviens mums šos plānus tieši neuzbāza. Atskaitot līdzīgo cilvēku no “attiecīgas” iestādes. Viņa situāciju — atrasties kā trešajam

* Māra Čaklā dzeja.

ritenim starp mums — grūti apskaust. Bet, kā vēlāk atzina paši tautieši, tas bija labākais no visiem ļaunumiem. Viņa pienākums bija sekot mums uz katra soļa, sēdēt klāt koncertos un kontrolēt, lai tik Skrastiņš nerunā kaut ko “ne to”, bet viņš, mums par lielu izbrīnu, pateica: “Zēni, es jums uzticos!” un, noskatījies pirmo koncertu, pārējos ar savu klātbūtni neapgrūtināja. Tā bija drosmīga un gudra taktika. Jāsaka, ka Vaira un Imants visiem šiem zemtekstiem stāvēja pāri. Tāpat visu triju nedēļu laikā es no viņu puses neredzēju nevienu atklātu žestu, kas cilvēcīgi pazemotu mūsu uzraugu. Lai gan viņa misija bija nepārprotama, un viņš to arī neslēpa. Kā teica Raimonds: “Par politiku jūs ar mums nerunāji, tur mums ir savs speciālists!” Un atkal jāsaka — cepuri nost — tas tika simtprocentīgi respektēts. Kāpēc es to tik gari stāstu? Lai jūs saprastu, ka apstākļi, kādos veidojās mūsu draudzība, nebūt nebija vienkārši. Bet cilvēks cilvēku iepazīst grūtībās. Un, ja šīs grūtības satuvina, nevis atstumj, ja tu jūti, ka uz cilvēku vari paļauties, veidojas tas, ko sauc par draudzību.

Ja Monreālas lidostā mūs sagaidīja patikama dāma un solīds kungs, tad, es to pat tagad atceros, nākamajās dienās mēs tikāmies ar žilbinošu būtni jaunā, ļoti ekstravagantā frizūrā, bet kungs allaž mūsu viesnīcas numurā noklāja kalnus ar augļiem un visādiem mums toreiz vēl nebaudītiem labumiem. Kārtējais labais darbs, ko viņi paveica mūsu labā, bija tāds, ka ar milzu pūlēm tika panākta atļauja mūsu iebraukšanai ASV, jo Maskavā mums tika izsniegta tikai Kanādas vīza. Vēl tagad atceros tos “garšīgos” smieklus, kādi mūs visus četrus pārņēma, kad dienas vidū, laikam tas bija Toronto, Imants ar Vairu mūs uz ielas nogrāba un ar steigu ierāva automātiskajā fotokabinē, jo vīzai bija vajadzīgas sejas. Aparāts mūs žviks žvaks četras reizes noknipsēja, un, kad parādījās mūsu bildes, uz Paula četrdaļīgās bildīšu slejas bija vēl klāt vienas krievietes ģimīs. Acīmredzot viņš bija noknipsējies tikai divas reizes un, kā jau nepacietīgs cilvēks būdams, izlīdis laukā, bet sieviete pirms laika bija nosēdusies viņa vietā. Jāsaka, ka, pateicoties Vairas un Imanta nesavtīgajai palīdzībai, toreiz uz ASV tika arī krievu mākslinieki.

Mūsu jaunie draugi arī Amerikā mūs nepameta. Mēs bijām tik ļoti satuvinājušies, ka Ņujorkā es pat kļuva praktisks un savtīgs. Visi, kas atceras tos gadus, labi zina, ko pie mums varēja un ko nevarēja nopirkt. Ko tur slēpt, par koncertiem mēs jau bijām saņēmuši diezgan smuku naudiņu (mūsu tālaika izpratnē — veselu kapitālu), un es nodomāju — vai tad, ticis Leipurijā, padomju aktierītis nevar kārtīgi apģērbties?! Un tad Vaira mani aizveda uz vienu pamatīgu veikalu un palīdzēja izvēlēties visu, ko vien sirds kāro. Jāsaka, ka foršais melnais uzvalks, ko toreiz nopirku un kas tagad diemžēl kļuvis jau par knapu, vēl ilgi tika “brūķēts” dažādos godos, bet pēdējā laikā ir viena no nedaudzajām relikvijām, ko esmu saglabājis kā piemiņu no savām aktiera gaitām. Tāpat man saglabājušās trīs Vairas sūtītās kaklasaites, kuras vēl joprojām es ik palaikam apsienu.

Pēc trim emocionāli pārbagātām nedēļām mēs šķirāmies kā vistuvākie draugi. Un vai gan jāstāsta, kādas izjūtas pārņem, ja galvā tikai viena doma — diez vai vēl kādreiz tiksimies?! Ja nu vienīgi viņiem ļaus atbraukt uz Latviju. Pamatotas šaubas par to radās, kad pēdējo dienakti pirms izlidošanas mājup abiem latviešiem tika noteikts aizliegums iziet ārpus viesnīcas. Divdesmit četras stundas mēs tikām turēti kā cietumā. Šī iemesla dēļ tika pat atcelta mūsu pēdējā uzstāšanās Vašingtonā. Kas tam bija par iemeslu — varējām tikai minēt, bet sajūta bija riebīga, un šis riebums rosināja visādas aizdomas.”

Ko dziedāt, ko ne?

Tauta un dziesma — tā ir ne tikai viena no galvenajām pētniecības tēmām visā Vairas Viķes-Freibergas radošā mūža garumā, bet arī bagāti izdzīvota cilvēka mūža un tautas likteņa daļa. Raimonda Paula un Imanta Skrastiņa dziesmas atkausēja pret Padomju Latviju nocietinātās svešatnes tautiešu sirdis Amerikā un Kanādā. Dzīvinoša vēsts par svešatnes tautiešu vitalitāti un viņu neviltoto dzimtenes mīlestību un tautu Padomju Latvijā bija sasniegusi jau sešdesmitajos gados ar “Čikāgas piecīšu” un viņu ciltstēva

Gido un Imants Kokari viesojoties Kanādā
Latviešu Apvienoto dziesmu svētku laikā, 80. gadu beigās

Alberta Legzdiņa repertuāra starpniecību, bet šī ansamblā 1989. gada 26. jūnijā Mežaparka Lielajā estrādē sniegtais koncerts 35 tūkstošu klausītāju ielenkumā bija viena no Latvijas dziesmotās revolūcijas augstākajām virsotnēm.

Runājot par tautasdziesmu pūru, Padomju Latvijā tika izvirzīta dilemma — vai nu īsta tautasdziesma, vai ziņģe. Vai arī pavisam nepārprotami — ziņģe ir inteliģentam cilvēkam nevajadzīga vācu sentimentālās kultūras pabira. Zinot, ka Vaira Viķe-Freiberga ir dziedošs un sabiedriska cilvēks, es jautāju, vai viņas dzīvē šī dilemma ir pastāvējusi un kā viņa tai tikusi pāri.

Šīs dilemmas praktiskā atrisinājumā sava loma bijusi tieši “Čikāgas piecišiem”. Mūsu apziņā viņi ienāca jau 1959. gada Toronto Latviešu jaunatnes svētkos, apstiprina Freibergu pāris. Mēs gribējām, lai mūsu svētkos nebūtu tikai raudāšana par zaudēto tēvu zemi, dzimtenes baltajiem bērziem, kurus vairs nekad neredzēsim, un komunistu briesmu darbiem. Lai mūsu tikšanās reizēs ienāktu arī kaut kas priecīgs un vēl labāk, ja varētu — arī jocīgs. “Čikāgas pieciši” to deva, pretī saņemot milzīgu sajūsmu no

mums visiem. Viņi ienesa mūsu dzīvē iztrūkstošo humoru un satīru, spēju pasmieties pašiem par sevi, un tas neitralizēja to pārspīlēto saldsērīgo svētulības noskaņu, kas dominēja trimdas latviešu saietos. Viņu dziesmas atraisīja mūsu latvietību un padarīja to vieglāku. Sākumā "Čikāgas pieciši" iekaroja trimdas jaunatnes simpātijas un drīz pēc tam iegāja visas sabiedrības aprītē, un nebija nevienu Dziesmu svētku vai kāda cita lielāka Amerikas latviešu saieta bez "Čikāgas piecišu" piedalīšanās. Un parasti jau ar koncertiem vien nepietika. Tie jaunieši, kam bija iepirktas vecāku mājas un izbūvēti pagrabī, pēc koncertiem aicināja mūs pie sevis ciemos. Lai turp nokļūtu, mēs dažkārt pat septiņi cilvēki "sabāzāmies" mašīnas aizmugurējā sēdekli... Mēs sēdējām pagrabā un dziedājām līdz rīta gaismai. Kad vieni pagura, iniciatīvu pārņēma citi, un mēs dziedājām tādu repertuāru, kurā bija absolūti viss, kas nu tur varēja būt — ziņģes, tautasdziesmas, korporeļu dziesmas... Man tie vakari ļoti patika."

Dziesma Vairas Viķes-Freibergas dzīvē ir nesusi gan gaidītas, gan arī negaidītas sastapšanās, un par kādu no tām rakstā "Negaidīta sastapšanās" 1979. gadā viņa ir vēstījusi arī trimdas lielākajam laikrakstam "Laiks". Šo publikāciju pieminu tāpēc, ka tā atklāj kādu viņas talanta un vispusības mazāk zināmu šķautni. "Negaidītā sastapšanās" sākas ar kāda ikdienišķa notikuma Grieķijas komercbankā Atēnās aprakstu un beidzas kā mūzikas kritiķes recenzija, kas savā konkrētībā varētu sacensties ar Ineses Lūsiņas mūzikas dzīves reportāžām "Dienā". Tātad ir 1979. gada novembris, un, mainot naudu kādā Atēnu komercbankā, Imants Freibergs nejauši pamana kaudzīti kritpapīra brošūru, no kuras pretī raugās frakās tērptu vīru stāvi — gluži kā latviešu vīru koris "Dziedonis". Un patiesi, brošūra vēstī, ka ar Grieķijas komercbankas atbalstu pilsētā notiek starptautiskas koru dienas, kurās piedalās arī "Dziedonis" no Latvijas Imanta Kokara vadībā. Šādu negaidītu izdevību, protams, garām laist nedrīkst.

Lielā Hiltona zāle ir publikas pilna, pulkstenis jau rāda desmito stundu, bet koncerts vēl nesākas. Konferansjē ziņo, ka koris no Latvijas vēl ir ceļā, jo vīriem gadījusies neparedzēta aizķeršanās kādā

aerodromā. Un tad, starpbrīdīm beidzoties, “no vēl priekškarā slēptās skatuves atskanēja varenas skaņas: “Nu atnāca mana reize, nu es varu gavilēt.” Atvērās priekškarš, atklājot 55 vīrus un diriģentu, un uzgavilēja arī publika”.⁴⁰ Tālāk seko kora repertuāra, izpildījuma veida un kvalitātes raksturojumi: “Kas attiecas uz M. Zarine (Marģera Zariņa?) mūziku, tad labākais, ko par to varēja teikt, ka tā bija skaļa. /../ Situācija manāmi uzlabojās ar sekojošo V. Kaminska “Balādi par karu” (vārdu autori diemžēl programmā nebija minēti). Kaut šim gabalam piemita neapšaubāma propagandiska nosliece, teksta poētiskā kvalitāte to pacēla mākslas līmenī. /../ sekoja atkal atslābums ar A. Svešņikova krievu tautas dziesmas sabalsojumu (“ē-ē uchņem”). Dziesmiņa deva korim izdevību nodemonstrēt jauki izstrādātu kreščendo un dekreščendo, taču tas pats būtu panākts arī ar mūsu pašu tautas dziesmu “Pūt, vējiņi”.⁴¹ Atzinīgus vārdus saņēma klausītājas ausīs visinteresantākais priekšnesums — V. Tormisa “Litānija”. Pēc kora izpildījumā saklausītajiem “moderni skanošiem glisando”, “velnišķīgi ātra un sinkopēta ritma”, “izteiksmīgajām forte daļām” un citu muzikoloģiskas dabas nianšu uzskaitījuma seko Vairas Viķes-Freibergas secinājums, ka “Dziedoņa” koncerts “bija neticami labs”, un mēs varam lepoties par “šādu mūsu tautas brāļu sniegumu un novēlēt viņiem turpināt dziesmā turēt dzīvu latvju tautas garu”.

---

⁴⁰ Viķe-Freiberga V. Negaidīta sastapšanās // Laiks, 1979. g. 8. decembrī, 3. lpp.

⁴¹ Turpat, 4. lpp.

III

MĀJUPCEĻŠ

Vaira Viķe-Freiberga Padomju Latviju pirmo reizi apmeklēja 1969. gadā. Pēc tik ilgiem neziņas un atšķirtības gadiem viņa atgriežas dzimtenē viena pati, lai izstaigātu savas bērnu dienu takas un sevi izsāpētu pirmos atkalredzēšanās mirkļus ar Latviju. Viņas pirmā oficiālā darba vizīte Latvijā notiek 1973. gada jūnijā, kad Vaira Viķe-Freiberga viesojas Latvijas Zinātņu akadēmijas Latviešu valodas un literatūras institūta Folkloras sektorā. Šoreiz viņa Rīgā ir ieradusies kopā ar ģimeni — vīru Imantu un abiem bērniem Indru un Kārli, un tas ir aizsākums nopietnai un ilglaicīgai profesionālai sadarbībai ar zinātnes un kultūras cilvēkiem Latvijā. Pēc atkalredzēšanās ar dzimteni vairojas viņas garīgā enerģija dzīvot un strādāt Latvijai, un ar laiku viņas atsaucību un labvēlību bauda arī Latvijas Rakstnieku savienība, Latvijas Universitāte, Latvijas Kultūras fonds, literatūras mēnešraksts "Karogs" un citas institūcijas. Latvijas inteliģences aprindās Vairas Viķes-Freibergas vārds sevišķi populārs kļūst 1988. gadā, kad Rakstnieku savienībā notiek "Saules dainu" izdošanai veltīts pasākums ar abu autoru piedalīšanos un "Lāčplēša" simtgades svinības Lielvārdē. Deviņdesmito gadu sākumā Vaira Viķe-Freiberga daudzviet Latvijā jau ir kļuvusi par savējo un bieži uzstājas ar runām un referātiem gan Rīgā, gan Latvijas novados. Pēc atgriešanās uz pastāvīgu dzīvi Latvijā 1998. gadā viņa uzņemas Latvijas Institūta direktores pienākumus, bet pēc ievēlēšanas Latvijas Valsts prezidentes amatā viņas uzsākto darbu Latvijas Institūtā turpina Ojārs Kalniņš.

Rīgā pie Brīvības pieminekļa, 1985

Ne tālāk par Rīgu

Neraugoties uz ideoloģiskajām pretrunām un aizspriedumiem, kādos tauta tika turēta gan trimdā, gan Padomju Latvijā, dzimtenes apciemojums un atkalredzēšanās ar Latvijas zemi un tautu bija spēcīgs pārdzīvojums kā vieniem, tā otriem, turklāt ne vienmēr un ne tikai ar pozitīvu uzlādējumu. Kā atgādina Vaira Viķe-Freiberga: “Atgriešanās no trimdas dzimtenē, kaut vai uz dažām dienām ar tūristu grupu, katram trimdiniekam ir emocionāli satricinošs un arī fiziski nogurdinošs pārdzīvojums. Apciemojuma laikā jūtas svārstās starp eiforiju un depresiju pat citādi nosvērtiem ļaudīm. Tas uzvanda dažnedažādus neatrisināmus emocionālus konfliktus un izraisa smagas eksistenciālas pārdomas par savu dzīves jēgu un sūtību, par cilvēka likteņiem vispār, par pasaules taisnību.”¹

Šo emocionālo sasprindzinājumu vairoja noteikums, kas attiekmē pret trimdas tautiešiem pastāvēja līdz pat 80. gadu beigām: ne tālāk par Rīgu! Un, ja nu tomēr kādu soli tālāk, tad, lai neradītu nepatikšanas sev un citiem, vienīgi un tikai attiecīgu “orgānu” pavadībā. Turklāt, iebraucot Rīgā, latvietis nedrīkstēja doties, kur acis rāda, un apmesties pie radiem vai draugiem. Gribot vai negribot bija jādzīvo trimdas latviešu uzņemšanai speciāli aprīkotajā viesnīcā “Rīga”, un daudz dažādu pārdzīvojumu un piedzīvojumu ar šo viesu namu saistās arī Vairai Viķei-Freibergai un viņas ģimenei.

Sešdesmito un septiņdesmito gadu mijā, kad viņa devās savos pirmajos izlūkgājienos uz Latviju, vēl valdija abpusējs informācijas trūkums vai dezinformācija — gan tautiešiem svešumā par reālo situāciju Padomju Latvijā, gan Latvijas cilvēkiem par dzīvi svešumā. Aģitācija un propaganda bija darījusi savu abpus neredzamā cietokšņa vaļņiem, un trimdas sabiedrībā valdīja uzskats, ka, atskaitot radus, par kuriem arī ne vienmēr var būt drošs, Latvijā dzīvo

¹ Viķe-Freiberga V. Pret straumi. — Rīga: Karogs, 1993. — 39. lpp.

tikai komunisti un viņu līdzskrējēji un kontaktēties ar padomju cilvēkiem — sevišķi rakstniekiem un māksliniekiem — nozīmē kļūt par padomju ideju propagandistu trimdā. No dzejnieces Veltas Tomas dzīves stāsta un citiem piemēriem ir zināms, ka pēc pirmajiem dzimtenes apmeklējumiem cilvēki krita trimdas sabiedrības nežēlastībā un nonāca garīgā izolācijā. Braukt uz Padomju Latviju nozīmēja nopietni apdraudēt savu reputāciju.

Vairas Viķes-Freibergas pirmais dzimtenes apmeklējums notiek salīdzinoši agri, un es jautāju, ar kādiem iespaidiem un atmiņām viņai tas saistās. “Mans pirmais brauciens 1969. gadā nekur tālāk neizskanēja, es atbraucu un aizbraucu samērā mierīgi,” viņa stāsta. “1973. gadā mēs ieradāmies visa ģimene, un šis brauciens jau sāka izskanēt trimdas sabiedrībā, un līdz ar to sākās arī zināma reakcija, bet ne uzreiz.

It kā ne no šā, ne no tā sākās trimdas sabiedrības šķelšanās process, tika meklēti vainīgie, un visa jaunā paaudze, būtībā katrs cilvēks, kas vēlējās kādas pārmaiņas vai jaunas vēsmas trimdas sabiedrībā, tika apvainots tautas nodevībā un nosaukts par komunistu līdzskrējēju, kas apdraud latviešu sabiedrību. Sāka kļūt valodas — lūk, šie ļaudis ir trimdas sabiedrībai bīstami. To skaitā arī es. Tas bija patiešām dīvains fenomens, kuru es kādreiz biju domājusi pētīt,” prezidente piebilst. “Redziet, šī sievietē ir bijusi Padomju Latvijā, pie tam ne tikai viena pati, bet ar visu vīru un bērniem! Kādu dienu man piezvana kāda no korporācijas “Spīdola” locekļiem un stāsta, ka kādā ASV pilsētā esot bijis nodoms ielūgt mani par runātāju 18. novembrī, bet tagad mana uzstāšanās esot zem lielas jautājuma zīmes. Vietējais “Daugavas Vanagu” priekšnieks viņas esot norājis: kā, vai tad viņas nezinot, ka Viķes-Freibergas bērni ir bijuši pionieru nometnē Latvijā un staigā ar sarkaniem kaklautiem! Kā jūs tādu sievieti varat aicināt par runātāju Latvijas neatkarības svētkos!” Pārlicībā, ka latviešu emigrantu bērnu uzturēšanās Padomju Latvijas pionieru nometnēs nebija iespējama, es iejautājos, vai tad tā bija tiesa, ko par viņas bērniem stāstīja “Daugavas Vanagi”. “Nekas tamlīdzīgs!” atbild prezidente un turpina stāstījumu.

“Vienu brīdi tās runas par manis bīstamību jau aizgāja tik tālu, ka man aizliedza svētku runu arī Toronto, lai gan es biju atteikusi ielūgumus citām pilsētām un piekritusi braukt tieši uz Toronto, jo tur bija mani vecāki, radi un draugi. Tam pamatā esot bijusi mana runa 1976. gada Dziesmu svētkos, manuprāt, pilnīgi nevainīga, bet tā tika uzskatīta par revolucionāru un pierādījumu tam, ka es esot komuniste. Viss nonāca tik tālu, ka kādu dienu mana mamma man prasa: vai tad tas tiesa, meit, ka tu esi komuniste? Viņa bija saklausījiesies runas — ja kāds brauc uz Latviju, tad tikai ar čekas līdzdalību, jo citādi nav iespējams dabūt vīzu. Latvijas dēļ mēs nonācām smagā konfliktā pat ar savu mammu. Viņa teica, ka es esot nodevusi savu tautu, tos latviešus, kas cīnījās par Latvijas brīvību un apkauņojusi arī savus radus Latvijā. Es par to tā apvainojos, ka kādu laiku nemaz nekontaktējos un nerunāju ar mammu. Tas man bija ļoti smags pārdzīvojums, ka pat mana mamma bija noticējusi šim tenkām un mani nosodīja.”

Gadus septiņus pēc šī incidenta Vairas Viķes-Freibergas vecāki pirmo un vienīgo reizi mūžā Padomju Latviju tomēr apmeklēja. Kāpēc notika šāds pavērsiens, ka vecāki paši atļāvās darīt to, par ko savu meitu bija tik bargi nosodījuši? Vaira Viķe-Freiberga šīs krasās pārmaiņas skaidro ar psiholoģiskā klimata maiņu un vides ietekmi: “Uz Latviju sāka braukt ļoti daudz cilvēku, un līdz ar to problēma it kā izbeidzās pati no sevis. Ja arī mute runāja vienu, kājas darija citu — cilvēki ar savām kājām, kāpdami lidmašīnā, balsoja par braukšanu uz Latviju. Piemēram, Toronto latviešu sabiedrībā bija kāda liela patriote, dzejniece un aktīva sabiedriska darbiniece Biruta Senkēviča. Mēs ar viņu bijām draudzīgās attiecībās (viņa, starp citu, ir uzrakstījusi interesantu grāmatu par Jāņiem). Bet tad, kad Toronto sabiedrībā sāka “noriet” Veltu Tomu par viņas saka-riem ar dzimteni, viena no tām, kas viņu visskaļāk un visbargāk nosodīja, bija Biruta Senkēviča. Kāds atgadījums labi raksturo šo notikumu attīstības gaitu: 1973. gadā, būdama Rīgā, es viesnīcas koridorā dzirdu pazīstamu balsi un neticu savām acīm, ka man pretī nāk neviens cits kā mana draudzene, Latvijas braucēju lielā nosodītāja Biruta. Es jautāju — kā, vai tad jūs arī šeit? Viņa, pro-

tams, jutās šausmīgi neērti un mēģināja visādi taisnoties. Nu, jā. Redziet, mans vīrs nomira un nebija citas izejas — bija jābrauc kārtot mantojuma lietas ar viņa radiem. Viņa nebija izņēmums — arī daudzi citi vecākās paaudzes ultrapatrioti, kas agrāk bija citus nosodījuši, sakot, ka apmeklēt Latviju ir grēks, tagad to darija paši. Un tā arī mani vecāki nolēma atbraukt un vēlreiz satikties ar saviem radiem, kas nu vēl bija palikuši dzīvi.”

Runājot par pašsajūtu, kāda, uzturoties viesnīcā “Rīga”, bijusi Vairai Viķei-Freibergai un Latvijas radiem, kas viņu tur apmeklēja, ir maz laba ko teikt. “Visi, kas viesnīcā iegāja un no tās iznāca, tika stingri uzraudzīti, lai ar mums, iebraucējiem, satiktos, caurlaidē bija jāpiereģistrējas un jāatstāj dokumenti,” viņa atgādina. “Starp citu, dažkārt mūsu apmeklētāji tika pierēģistrēti kļūdaini. Piemēram, reiz drīz pēc mūsu viesošanās Rīgā manas māšīcas dēls tika izsaukts uz pratināšanu, lai noskaidrotu, kas viņam kopīgs ar ārzemniekiem un ko viņš tajā un tajā dienā darījis viesnīcā “Rīga”. Bet tajā un tajā dienā viņš nemaz tur nebija bijis un ar mums ticies. Un to varēja ar dokumentiem pierādīt. Viņš bija padomju armijas virsnieks, un karaspēka daļa apliecināja, ka minētajā laikā viņš ir atradies kazar-mās un pildījis savus dienesta pienākumus. Tātad manu apmeklētāju sarakstā bija ierakstīts cilvēks, kas pilnīgi noteikti un kategoriski nebija ar mani ticies. Tas ir būtisks fakts, runājot par tā saukto čekas maisu saturu: tas man ir dzīvs pierādījums, ka tas, kas ir fiksēts čekas aktīs, var būt ļoti rupji kļūdaini. Ar šo cilvēku aci pret aci mēs sastapāmies daudzus gadus vēlāk, jo sākumā viņš pats apzināti izvairījās no mums, negribēdams sabojāt savu dienesta karjeru. Radi ārzemēs, kā zināms, padomju cilvēkam bija tāds kā kauna traips, un tāpēc ar šādiem faktiem biogrāfijā tolaik neviens ne-lepojās.

Dzīvojot viesnīcā, visiem bija pilnīgi skaidrs, ka mūs uz katra stūra uzmana un noklausās. Sevišķi traucējošs un muļķīgs bija padoms nakts vidū zvanīt uz numuru un pārbaudīt, vai kāds pacels klausuli — vai mēs esam savā numurā, vai ne. Ja cilvēku iztraucē, kad viņš laižas pirmajā miegā, viss naktsmiers tiek iztraucēts, un tas mani ļoti kaitināja.”

Neraugoties uz aizliegumu ārzemniekiem atstāt Rīgas teritoriju, pirmajā ciemu reizē dzimtenē Vairai Viķei-Freibergai vēl laimējās pabūt savās bērnu dienu takās Dolē un Salaspilī, vietās, kurās pēc pavisam neilga laika vairs nekad nebūtu bijis iespējams iegriezties. Šodien viņa saka: tas notika ar Dieva žēlastību, un par šo vienreizējo iespēju ir pateicīga akadēmiķim Vilim Samsonam. Sešdesmito gadu otrajā pusē šī teritorija bija pārvērtusies par PSRS 50. gadadienas vārdā nosauktās grandiozās Rīgas HES celtniecības placdarmu un sakarā ar Daugavas hidroelektrostaciju kaskādes būvi tika applūdināta. Pirms lielajiem applūdināšanas darbiem šajā vietā tika veikti arheoloģiskie izrakumi, un tālab braucienu uz Doli un Salaspilī varēja klasificēt kā zinātnisko tūrisma vai ar ārzemnieces pētnieciskajām interesēm saistītu ekskursiju uz vēsturiski nozīmīgu arheoloģisku izrakumu vietu.

Pirmie pieturas punkti, cilvēki un institūcijas

Akadēmiskā dzīve trimdā lielā mērā bija centrēta tieši ap Latvijas Universitātes vārdu un tās iedibinātajām tradīcijām. Vairas Viķes-Freibergas radošajā biogrāfijā ir atrodams fakts, ka 1969. gada septembrī Klīvlendā (Ohio pavalstī ASV) viņa teikusi svētku runu par godu Latvijas Universitātes dibināšanas 50. gadadienai. Līdz ar to rodas jautājums, kāpēc mājupceļā uz Latviju Vairas Viķes-Freibergas pirmais pieturas punkts bija Latvijas PSR Zinātņu akadēmija — padomju valdības ar 1945. gada 18. jūnija lēmumu dibinātais veidojums, nevis Latvijas Universitāte (padomju laikā Latvijas Valsts universitāte), ar kuras vārdu uz lūpām trimdā dzīvoja daudzi latviskas cilmes zinātnieki, kas, baidoties no represijām, pēc Otrā pasaules kara bija atstājuši Latviju.

Padomju Latvijas akadēmiskās hierarhijas sistēmā Zinātņu akadēmija un tās institūti atradās “virs” Universitātes. Šodien augstskolu autonomijas un akadēmiskās brīvības apstākļos situā-

cija ir mainījusies par labu Universitātei, un tagad tā droši var kāpt zinātnes kalngalos arī bez Zinātņu akadēmijas ziņas un uzraudzības. Stingra runu, rakstu un pētījumu ideoloģiskā cenzūra, protams, pastāvēja abās — gan Universitātē, gan Akadēmijā, bet, cik es izjūtas limenī varu par to spriest, Akadēmijas augstceltnē gaiss bija ne tikai “augstāks”, bet arī brīvāks. Varbūt tāpēc, ka Akadēmijai bija minimāla saikne ar studējošo jaunatni un līdz ar to arī minimāla atbildības nasta par tās audzināšanu komunisma ideālu garā? Salīdzinājumā ar tautas masu caurplūdi Universitātē, Zinātņu akadēmija tomēr “vārijās savā sulā” un vēl nenobrieduša studenta prātam nevēlamo “emigrantu smaku” te varēja vieglāk lokalizēt. Sava sula, protams, ne vienmēr nozīmē — slikta sula. Latvijas Universitātes Filoloģijas fakultātes sliekšni kā vieslektore Vaira Viķe-Freiberga pārkāpa tikai astoņdesmito gadu beigās “Saules dainu” un viņas kārtējās darba vizītes Zinātņu akadēmijā laikā un kontekstā.

Vairas Viķes-Freibergas sasniegumi dainu pētniecībā un popularizēšanā ir guvuši lielu ievēribu ne tikai Kanādas akadēmiskajās aprindās, bet arī trimdas latviešu sabiedrībā — viņa ir saņēmusi PBLA Kultūras fonda goda balvu (1989) un profesores Annas Ābeles piemiņas balvu (1979, kopā ar Imantu Freibergu). Pirmos pagodinājumus dzimtenē Vaira Viķe-Freiberga un Imants Freibergs saņēma no Latvijas Zinātņu akadēmijas: Vaira Viķe-Freiberga ir pirmo 1990. gada 5. jūlijā ievēlēto Latvijas Zinātņu akadēmijas ārzemju locekļu vidū, 1991. gadā Latvijas Zinātņu akadēmija goda doktora grādu informātikā piešķir Imantam Freibergam, bet 1997. gadā par latvju dainu pētišanu un popularizēšanu Vaira Viķe-Freiberga saņēma Latvijas Zinātņu akadēmijas Lielo medaļu. Par Vairas Viķes-Freibergas akadēmisko interešu nopietnību un gatavību jebkuros apstākļos kalpot zinātnei un tēvzemei, kā arī par Latvijas zinātnieku viņai dāvāto uzticību liecina fakts, ka 1991. gada augusta puča dienās, ja tas būtu bijis nepieciešams, viņa kopā ar citiem LZA ārzemju locekļiem uzņemtos tās interešu aizstāvību brīvajā pasaulē. Kā norāda Jānis Stradiņš, “gadījumā, ja tiktu paralizēta LZA normāla darbība, notiktu PSRS valsts apvērsums un ārēja agresija, ja Zinātņu akadēmijai

UNIVERSITÉ DE MONTRÉAL
Département de psychologie

1981. gada 23. decembrī

Mīlie tautieši!

Sirsnīgi pateicos par Jūsu laipnību atceroties manu lūgumu - Jūsu š.g. sākumā sūtītās paciņas ar Literatūras un Mākslas numuriem pienāca tikai mazliet apbružātas un visumā labā stāvoklī.

Ja kavējos ar atbildi un pateicību, tas nebija nepateicības, bet gan līdz šim manā mūžā vēl nepiedzīvotas nevalas dēļ. Bijā sakrājušies, blakus kārtējam darbam universitātē, dažādi blakus pienākumi čupu čupām, un visi vienā laikā. Gandrīz tikpat daudz laika pavadīju lidlaukos, lidmašīnās un svešās pilsētās, dažādās sēdēs, kongresos un konferencēs, nekā Montrealas birojā, par mājām nemaz nerunājot. Lietas vēl turpināsies šādā pat tempā līdz nāk. g. jūnijam, tad man pienākās (un vīram arī) gada atvaļinājums kas veltāms tikai pētniecības darbam. Tai laikā ceru uzrakstīt grāmatu angļu valodā par dainu struktūru.

Starplaikā esmu domājusi par Jums, lasot dažādos profesionālos grāmatu katalogus, ko man pa laikam izdevēji piesūta. Jāatzīstās, nekā tāda nevarēju saskatīt, kas atbilstu Jūsu vispārējām interesēm. Būtu ļoti pateicīga, ja Jūs varētu man dot kādas tuvākas norādes: autoru vārdus, specifisku tēmatiku... Vai Jums interesētu Kanadas gleznotāju reprodukcijas? Iedzīmo inuitu vai indiāņu māksla? Lūdzu, lūdzu, izsakāties brīvi, citādi es nekā nespēju padarīt.

Žēl gan, ka toreiz Montrealā tik nelaimīgi sanāca, ka mums nebija laiks pat uz brīdi satīkties un iepazīties. Patlaban loloju ieceri braukt uz Rīgu 1982. gada oktobra beigās vai novembrī. Ja tas īstenosies, tad varbūt spēsim Rīgā pagūt to, kas Montrealā neiznāca. Tādā gadījumā es ļoti vēlētos arī kādu Džemmas Skulmes gleznu iegādāties. Vai tas pie patlabanējiem likumiem un reglamentiem būtu iespējams? Ja nē, tad tomēr ļoti ceru, ka būtu iespējams apciemot Jūsu darbnīcu un apskatīt Jūsu darbus.

Novēlot ticamāku laiku,
laime, mans un vestuļi Jauģiem
pelam,
Sirsnīgi,
Jāņa
Jāņa Jāņa - Freiberga

Case postale 6128, Montréal 101

nebūtu iespējams brīvi paust savu nostāju, to LZA vārdā darītu tās ārzemju locekļi V. Viķe-Freiberga, A. Dreimanis, J. Kļaviņš, A. Padegs, N. Balabkins”.²

Vairas Viķes-Freibergas mājupceļā uz Latviju līdzās Zinātņu akadēmijai nozīmīgi pieturas punkti ir arī Jāņa Petera laika Latvijas Rakstnieku savienība, Māras Zālītes laika “Karogs”, kas ir publicējis Vairas Viķes-Freibergas deviņdesmito gadu nozīmīgākās runas un rakstus, savā apgādā izdevis viņas grāmatas “Pret straumi” (1993) un “Trejādās saules” (I–II, 1997–1999) un publicēšanai sagatavojis divas nākamās grāmatas — triloģijas “Trejādās saules” noslēgumdaļu un rakstu krājumu “Par kultūru”. Latvijas Universitātes goda doktora nosaukums par izciliem nopelniem latviešu folkloras izpētē un humanitāro zinātņu attīstībā Vairai Viķei-Freibergai tiek piešķirts, jau esot prezidentes godā, un goda doktores diplomu rektors Ivars Lācis viņai pasniedz gadskārtējos Universitātes dibināšanas svētkos 2000. gada 28. septembrī.

Iedvesmošanās

Plašāka Latvijas sabiedrība Vairas Viķes-Freibergas un Imanta Freiberga vārdu iepazīna astoņdesmito gadu nogalē, kad Monreālā bija kļājā nākušas “Saules dainas”, bet trimdas sabiedrībai un arī zināmām aprindām Latvijā nebija noslēpums, ka pie grandiozā dainu datorizēšanas projekta Kanādas tautieši strādā jau vairāk nekā desmit gadu. Lieki atgādināt, ka folkloras pētnieku vidū Latvijā šī informācija tika uzņemta ar stipri dalītām jūtām.

Ziņa, ka tautieši svešumā sākuši lasīt latvju dainas un taisās tās ievadīt kādā mistiskā aparātā (kompjūterā, vai?), kuram latviešu valodā vēl pat nav kārtīga nosaukuma, nemaz nerunājot par to, ka godīgs padomju cilvēks varētu ar to “dainoties”, Latvijā rada zināmu satraukumu. Kā tad tā — “viņi” tagad ņems un izlasīs visas

---

² *Stradiņš J.* Latvijas Zinātņu akadēmija: izcelsme, vēsture, pārvērtības. — Rīga: Zinātne, 1998. — 423. lpp.

mūsu dainas, un kas zina, ko vēl tur ielasīs! Ievadīt datorā visu Baronu: kas tad mēs vairs ar savu Barontēva dainu skapi būsim, ja "viņi" tai pusē būs samontējuši savu, vēl lielāku un modernāku skapi ar bezgalīgi daudz atvilktņēm, atslēgām un atslēgu vārdiem? Cilvēka psiholoģija ir tā iekārtota, ka jaunais, nezināmais un neizzinātais rada aizdomas un piesardzību. Kā liecina laikabiedri, kas tolaik atradās Latvijas akadēmiskās dzīves epicentrā, tīri objektīvu iemeslu dēļ šo progresīvo pētniecības metodi tolaik [70. gados] vēl nevarēja pārņemt tradicionāli mācītie akadēmijas folkloristi — filologi. Tomēr arī vēl "pēc divdesmit gadiem, kad vienmēr gaidītie ciemiņi Freibergi atveda disketē ievadītās Krišjāņa Barona dainas, daži LZA institūtu vadītāji atrada ieganstus, lai no šīs nepārvērtējamās dāvanas atkratītos".³

Mēdz teikt, ka vēsture atkārtojas divreiz, un latviešu tautasdziesmu pētišanas vēsturē tam ir apstiprinājums. Ja 1880. gadā latviešu tautas garamantām domātais dainu skapis tapa pēc kāda vācu galdnieka šnites⁴ un pirmais lielais to apkopojums un sistematizācija un līdz ar to nozīmes ieraudzīšana saistās ar Krišjāņa Barona darbu Pēterburgā, tad otrs nozīmīgākais etaps latvju dainu sistematizācijā un pētniecībā 20. gadsimta astoņdesmitajos gados saistās ar dainu datorizācijas un mūsdienu modernās interpretācijas darbu Kanādā. Tātad aiz Latvijas robežām.

Krišjānis Barons latviešu tautasdziesmās meklēja un atrada dzīves īstenības atspoguļojumu visā tās krāšņumā, daudzveidībā un patiesīgumā, un viņa pieeja dainu kārtojumā kļuva par nozīmīgu argumentu tautas vēstures, valodas un mentalitātes pētniecībā, kā arī neizsmeļams iedvesmas avots jaunāko laiku kultūrā un mākslā. Vairas Viķes-Freibergas un Imanta Freiberga latvju dainu sakārtojumā par dzīves un pasaules atslēgas vārdu kļūst saule, latvju dainās izkļiedēto saules un pasaules enerģiju centrējot vienā — Saules — vārdā un masīvā, tā akcentējot dainu pasaules

³ Samsons V. Atmiņas par jauno Latvijas Valsts prezidenti. — Neatkarīgā Rīta Avīze, 1999. g. 30. jūnijā, 3. lpp.

⁴ Arājs K. Krišjānis Barons un latvju dainas. — Rīga: Zinātne, 1985, 119. lpp.

transcendenci, ne vien tuvākās apkārtējās vides nosacītību, bet arī kosmisko spēku līdzdalību cilvēka dzīvē un liktenī.

Katrs pūrs palaikam ir jāvēdina, arī dainu pūrs, un ne mazāk svarīga nodarbošanās par dziesmu skapjos glabāšanu un pētniecību ir to dzīve tautā — lasīšana, pārļasišana un izdziedāšana. Jaunā “Sauls dainu” lasīšanas perspektīva sacēla spārnos ne tikai Padomju Latvijas zinātniekus, akadēmiķus un dainu pētniekus, bet iedvesmoja arī uz zinātniskiem atklājumiem nepretendējošus talantīgus lasītājus, kam, līdzīgi Freibergu pārim, gribējās izlasīt savas tautasdziesmas un radīt savus dainu masīvus. Tā Latvijā aizsākās netradicionālu tematisko izlašu “Mana tautasdziesma” sērija ar sastādītāju pievienotiem komentāriem, kas rosināja atklāt un ieraudzīt dainu pasauli visā tās savdabībā un daudzveidībā, arī nerātnās jeb erotiskās dziesmas, kam Kanādas folkloristi bija raduši vietu pat “Sauls dainās”. “Kas jāzina meitiņām” (1981, sastādītājs I. Ziedonis), “Puisīts augu” (1984, sastādītājs I. Ziedonis), “Tu dzīvoji dižu darbu” (1985, I. Ziedoņa apcere ar bagātīgiem dainu citējumiem), “Puisīts tek uz meitiņu” (1990, nerātnās tautasdziesmas ar K. Skujeniēka priekšvārdu un pēcvārdu), “Taisām jaunu dvēselīti” (1996, R. Paula sakārtojumā), “Milestības avotiņš” (1996, latviešu tautasdziesmas, rātnās un nerātnās, V. Kalniņas redakcijā sastādījis R. Dobrovēnskis) — tas bija personiski tuvs, subjektīvs lasījums, kas izceļ dainu pasaules oriģinalitāti un dzīvotspēju mūsdienu modernajā pasaulē.

Vairas Viķes-Freibergas parādīšanās Latvijā ir iedvesmojusi arī Latvijas dzeju un dzejniekus, un tas ir saklausāms ne tikai izcilāko mūsdienu latviešu autoru dzejdarbu zemtekstos, bet arī veltījumdzejoļos ar konkrētu norādi — Vairai Viķei-Freibergai. Piemēram, ar 1983. gadu datētais dziļi izjustais dzejnieka Māra Čaklā veltījumdzejoļis “Liepu lokā”:

*Tu piespiedi pieri liepai.
Un norima tālumi lielie, —
kā suņi nogūla kari, —
tu raudāji liepu ielokā.*

*Tas bija ap sulu laiku,
kad akmeņi atkal sasilst.
Kad ir vēl tik daudz dubļu,
bet — gribas ar basām.*

*Tu piespiedi pieri liepai.
Es nesadzirdēju, ko tu sacīji.
Tā lai ir jūsu ziņa,
kura kurai ko mācījāt.*

*Stāvot tai pašā ielokā,
es jutu — plūst tādas strāvas —
no dzīvības otrā dzīvībā — ,
ne uzvarot, aizmirstot nāvi.
Dzimtene — piedzimt un atrast,
zaudēt un tomēr jaudāt
raudāt liepu ielokā.
Liepu ielokā raudāt.**

Tango Lugāno pirms Neatkarības deklarācijas

No 1990. gada 11. līdz 14. aprīlim (tātad pāris nedēļu pirms Latvijas Neatkarības deklarācijas pasludināšanas 1990. gada 4. maijā) Šveices pilsētā Lugāno risinājās vērienīgs sabiedriski politiskas ievirzes kultūras pasākums, kurā notika aktīvi noskaņoto trimdas latviešu (viņu vidū bija arī profesore Vaira Viķe-Freiberga) un Padomju Latvijas augsta ranga amatpersonu un kultūras pārstāvju tikšanās. Lugāno forumu "Eiropa Latvijā" (*Forum Lugano: La Lettonia in Europa*) organizēja ar Šveices un Latvijas valdības atbalstu un finansēja Lugāno pilsēta, tālab tas norisinājās reprezentablajās Lugāno kongresu pils telpās. Forumu organizēšanā lielu ieguldījumu deva Vita Matisa, tolaik Ženēvas universitātes doktore politikas zinātnēs un starptautiskajās attiecībās, un tas bija viens no

---

* Čaklais M. Četri balti krekli. — Rīga: Liesma, 1991. — 254. lpp.

pirmajiem drošākajiem dziesmotās revolūcijas gadu Latvijas soļiem Eiropas virzienā. Turklāt latviešu gara vēsturē zināmās Eiropas virzienā, jo Šveices un Lugāno vārds Latvijas apziņā dzīvo kā radoši aktīva Raiņa un Aspazijas trimdas gadu patvēruma vieta, kas mūsdienu modernās drāmas valodā aktualizēta Baņutas Rubesas lugā "Tango Lugāno", kur Rainis un Aspazija darbojas mūsdienu vidē.

Pateicoties Raiņa un Aspazijas muzeja Kastanjolā saimnieka Antonio Žili gādībai pasākuma dalībnieki muzejā tika viesmīgi uzņemti. Arī šodien Lugāno ir viena no sensiblākajām latviešu kultūras mājvietām Eiropas kultūrpolitiskajā topogrāfijā — šogad Antonio Žili ir ieradies Rīgā, lai apspriestu Lugāno pilsētas projektu, kas paredz 2006. gadā, kad būs pagājuši 100 gadi kopš Raiņa un Aspazijas ierašanās Šveicē, rīkot vērienīgu atkalredzēšanos latviešu kultūras forumā.

Domājot Vairas Viķes-Freibergas prezidentūras perspektīvā, atcerēsimies, kādus jautājumus un kopā ar kādiem ļaudīm 1990. gada Lugāno forumā risināja topošā Latvijas prezidente. No Padomju Latvijas puses pasākumu atklāja un klātesošos sveica Latvijas Augstākās padomes priekšsēdētājs, PSRS Augstākās padomes loceklis Anatolijs Gorbunovs, bet no trimdinieku puses Pasaules Brīvo latviešu apvienības (PBLA) priekšsēdis Gunārs Meierovics. Atklāšanai sekoja Tautas frontes priekšsēdētāja, PSRS Tautas deputāta Daiņa Īvāna referāts "Rainis un mūsdienu demokrātiskā tautas revolūcija" un dzejnieka, PSRS Augstākās padomes locekļa Jāņa Petera referāts "No dziedošās revolūcijas uz intelekta revolūciju". Forumā bija pārstāvēts plašs un daudzveidīgs Latvijas (toreiz vēl Padomju Latvijas) kultūras, zinātnes un mākslas darbinieku spektrs: Džemma Skulme, Pēteris Pētersons, Māra Zālīte, Māris Čaklais, Lilija Dzene, Pēteris Cimdiņš, Saulcerīte Viese, Gundega Grīnuma, Jānis Kalniņš, Viktors Hausmanis, Pēteris Zirnītis, Imants Auziņš, Ausma Kantāne, Juris Strenga, Inese Galante, Ingus Pētersons, Egils Siliņš un citi. Forumā dalībniekiem dziedāja Emīla Dārziņa Mūzikas vidusskolas zēnu koris diriģenta Jāņa Ērenštreita vadībā, un savus jaunākos darbus rādīja kinodokumentālisti Ivars Seleckis un Juris Podnieks.

Kopā ar Imantu Freibergu un Pēteri Zirni, Lugāno, 1990

Vaira Viķe-Freiberga forumā nolasīja referātu “Latvijas kultūra Eiropas kontekstā” un ar savu uzstāšanos īpaši izcēlās Latvijā tolaik populārākās TV pārraides “Labvakar” viena no trim autoriem Edvīna Inkēna vadītajā diskusijā “Vai Pelnrušķīte paspēs uz Eiropas balli?”. Kā redzams, diskusijas tēmas formulējums ir kā radīts Vairas Viķes-Freibergas domāšanas vērienam un temperamentam: racionāli secināmais par Latvijas izredzēm iekļauties Eiropas valstu kopienā tiek izspēlēts un atklāts caur kultūras kodu un tēlainās domāšanas prizmu. Savu referātu runātāja sāk ar vārdiem: “Reiz dzivoja bārenīte, kurai pamāte lika darīt visnetīkamākos mājas darbus, ģērba viņu neglītās drēbēs un lika tupēt pelnos stūrī pie pavarda. Tādēļ arī viņas vārds bija Pelnrušķīte, *Cendrillon*, *Cenerenterola*, *Cinderella*, *Aschenputtel*... Bet viņu tikpat labi varētu saukt par Latviju, Igauniju un Lietuvu... /./ Tāpat kā ģimenē mēdz būt pabērni, tāpat kā cilvēku sabiedrībā mēdz būt veselas atstumtu ļaužu šķiras, tā arī starp nācijām ir tādas, kurām liktenis it kā būtu nolēmis pabērnu sūtību.” Tālāk Vairas Viķes-Freibergas runa rit visai racionālā gultnē — viņa runā par nācijas likumīgajām tiesībām un uzsver

Ar Māru Zāliti un Māri Skuju Lugāno foruma laikā, 1990

Pelnrušķītes pašas, nevis labās fejas lomu un nozīmi viņas likteņa pozitīvajā pavērsienā — “Labā feja nav cēlonis, bet gan tikai vidus-tāja Pelnrušķītes transfigurācijai”.⁵ Tātad Latvijas pašas lomu un tās “princesīgās” īpašības, kas šobrīd vēl “pelnrušķīgajai” Latvijai nākotnē varētu nodrošināt Eiropas ballē, proti, Eiropas valstu kopienā atbilstošu vietu.

Šāda vēriena pasākumos, kāds bija Lugāno forums, diskusijas parasti nebeidzas līdz ar programmas darba kārtībā norādīto laiku un turpinās līdz pusnaktij vai pat līdz otrajiem gaiļiem, un būtiskākās lietas tiek pārrunātas tieši neoficiālajā daļā. Kā liecina foruma dalībnieku atmiņu stāsti un no Lugāno līdzī atvestie suvenīri, Vaira Viķe-Freiberga un Imants Freibergs ar Padomju Latvijas tautiešiem ir brāļojušies labprāt, kopā pavadot ne vienu vien vakara stundu un atrodot kopīgu valodu. Kādā no vakarēšanas reizēm Lugāno foruma domubiedru grupa ir nonākusi pie secinājuma, ka

⁵ Viķe-Freiberga V. Pelnrušķīte nāciju ballē jeb latviešu kultūra Eiropas kontekstā. — Karogs, 1990, 9. nr., 168. lpp.

Te ir tas laiks proklamēt
neatkarīgo Latviju!

Dainis Vārs - Frīdrihs
Gundega Guntys
Saulcentē (Lielā)
Pēteris Zvērsta

"Baltijas celis" Sokeni: fupci!
Kāi

Pēteris Vītols
Imants Traiņš

Lilija Dževe
Andrijs Vītols

JURA KRIEVIŅA
KRĀMU IELA 10-24A
RĪGA 220550 LATVIJA
Tēlphone 211854
Valda Daināve - Balušaile

Lugāno foruma laikā PSRS Augstākās padomes deputātei
Džemmai Skulmei iesniegtā petīcija

nav vairs ko atlikt neatkarīgās Latvijas proklamēšanu ne uz mirkli, un klātesošajai PSRS Augstākās padomes deputātei Džemmai Skulmei iesnieguši petīciju: "TE IR TAS LAIKS PROKLAMĒT NEATKARĪGO LATVIJU!" Petīcija bija rakstīta uz Jura Krieviņa fotografētas Latvijas skatu kartes ar garu gājputnu — stārķu — rindu uz kūpoša Ineša ezera fona un ievietota aploksnē ar Ritas Valneres gleznas reprodukciju ar Raini un Aspaziju, domājams, uz Lugāno teiksmaino pakalnu fona.

Akadēmiski — tas nozīmē neinteresanti?

Nedod prātu gudrajam,
Tas staigās domādams.

Šajā latvju dainā izteiktajā atziņā ir ietverta visu totalitāro režīmu un ideoloģiju pamatprincips attieksmē ne tikai pret tautas gudrību, bet arī zinātnes kultivēto racionālo prātu. 1991. gadā jūlijā Rīgā notiek Vispasaules Latviešu zinātņu kongress, kurā pulcējas izcilākie latviskas izcelsmes zinātnieki no visām pasaules valstīm

un kontinentiem, un tas bija nozīmīgs solis tagadnes Latvijas intelektuālo resursu apzināšanā. Kongresa plenārsēdē, kas notika Nacionālajā teātrī, plenārlekciju *Scientia et sapientia* lasīja Monreālas universitātes profesore Vaira Viķe-Freiberga, mūsdienu moderno zinātņi *scientia* salīdzinot ar tradicionālās gudrības *sapientia* priekšstatiem, jo, lai varētu īstenoties Latvijas zinātnes lozungā *Scientiae et patriae* — zinātņei un tēvzemei — rakstītā ideja, zinātņei ir jābūt gudrai un saprātīgai. Vai tad zinātņe var un mēdz būt arī citāda?

Vairas Viķe-Freibergas priekšnesumā vienā veselā apvienojās zinātnes pašapliecinājums un zinātnes paškritika, un, runājot par zinātnes paškritiku, tās bija svaigas vēsmas atjaunotās Latvijas intelektuālajā gaisotņē, jo padomju gados humanitārās zinātnes bija nostājušās totalitārās varas un patiesības pēdējās instances pozīcijās. Savā pētniecisko interešu lokā Vaira Viķe-Freiberga ir minējusi dažādas sfēras: izziņas procesi, diskursa analīze, poētika, psiholingvistika, psihofarmakoloģija, epistemoloģija un zinātnes vēsture, tehnoloģija un sabiedrība, kultūra, vērtības, etnicitāte, tautas ticējumi un paražas. Priekšlasījumā *Scientia et sapientia*, izņemot psihofarmakoloģiju, būtībā apvienojās visas iepriekšminētās interešu sfēras, iezīmējot būtiskākās aprīses zinātnieces Vairas Viķe-Freibergas portretā. Runājot par savu pētniecisko darbību, Vaira Viķe-Freiberga ne vienu reizi vien ir uzsvērusi, ka viņu interesē prāta procesi, un Vispasaules Latviešu zinātņu kongresā nolasītais referāts to apstiprina — prāta procesu izpētē var līdzēt gan poētika un psiholingvistika, gan tautas ticējumi un modernās tehnoloģijas, jo tas viss ir prāta procesu rezultāts un izpaušmes veids.

Vaira Viķe-Freiberga atkāpās zinātnes vēsturē līdz pat Aristotelim, sava priekšlasījuma gaitā uzmanības centrā paturot zinātnes vēstures un cilvēces vēstures attīstības kopsakarības, akcentējot domu, ka zinātniskā domāšana ir gājusi roku rokā ar sabiedrības demokratizācijas procesiem un Eiropas demokrātija būtībā ir zinātniskās domāšanas auglis un rezultāts. Tomēr, cerot uz auditorijas sapratņi, Vaira Viķe-Freiberga atļāvās mest zinātnes sejā arī

diezgan pārdošas un savā ziņā pat ķecerīgas atziņas, akcentējot Eiropas zinātnes vēsturē un šodienā parādības, kas nerunā par labu zinātnei, un šīm negācijām cēloņus meklējot pašā zinātnē, nevis ārpus tās.

Kalpot tēvijai, tas nozīmē kalpot sabiedrībai — šajā referentes pamatnostādnē spēcīgi sevi lika manīt Kanādas Zinātnes padomē apgūtā rūpju ētika jautājumā par zinātnes un tehnoloģiju atbildību sabiedrības priekšā. Runājot par viduslaikiem, viņa atgādināja no paaudzes paaudzē pārrakstītas “sapelējušās pergamenta lapas”, kas mudž no “raibu raibām nepārbaudītām muļķībām” un neskaitāmus piemērus par zinātnes “deģenerēšanos sikumainos strīdos”, kad intelektuālās debates “reducējās uz savstarpēju apmētāšanos ar senu autoritāšu citātiem, katram mēģinot savā pusē sarindot pēc iespējas vairāk sen mirušu sava viedokļa atbalstītāju”.⁶ Turklāt tas ir noticis savtīgos nolūkos uztiept savu varu un autoritāti citiem, un līdz ar to zinātnisko atklājumu vēsture lielā mērā ir arī cīņas pret (pseido) autoritātēm vēsture, iezīmējot traģiskus vaibstus daudzu izcilāko cilvēces domātāju liktenī. Vārdi par viduslaikiem zinātnē ļoti tieši sasaucās ar humanitāro un sociālo zinātņu situāciju nesēnā pagātnē tepat padomijā, kad tās lepojās ar sevi kā zinātniska pasaules uzskata iemiesojumu, savā ievirzē būdamas anti-humānas.

Vaira Viķe-Freiberga atgādina, ka tā nav tikai padomijas vai viduslaiku zinātnes problēma, bet arī pašas zinātnes un zinātnieka esībā iekodēta tendence, kas nav izzudusi arī mūsdienās. “Zinātniekiem gluži labi patīk pozēt kā “zinātniskām autoritātēm” un cita veida zināšanas nikni nosodīt vai izsmiet kā nepamatotas un maldīgas, kaut gan šāda nostāja būtībā nav saskaņojama ar zinātnes slēdzienu pagaidu raksturu un neizbēgamo ambiguitāti [dīvdomību, neskaidrību]”, un sabiedrībai sevišķi bīstami tas ir valstīs, “kur valda politiska tuvredzība un saimnieciska negausība, zinātne un tehnoloģija nonāk neatbildības un neprāta

---

⁶Viķe-Freiberga V. *Scientia et sapientia*. — Atklājums, 1991, 1 (2), 16. lpp.

klausībā”.⁷ Vaira Viķe-Freiberga runāja arī par sabiedrības paš-
aizsardzības mehānismiem, kas to no šāda veida zinātnes atklāju-
miem un rekomendācijām varētu pasargāt, atgādinot, ka arī tā
sauktajās “attīstītajās zemēs vispārējais tautas noskaņojums pret
zinātņi labākajā gadījumā ir ambivalnets”. Un tomēr, un tomēr!
Vairas Viķes-Freibergas *Scientia et sapientia* priekšlasījums bija
spilgts zinātnes kultivēta prāta, tā priekšrocību, pašvērtības un
pievilcības apliecinājums. Paškritika ir stipra un gudra cilvēka
uzdrīkstēšanās, un tas pats attiecas arī uz zinātņi un tās paškritikas
centieniem.

Vispasaules latviešu zinātnes foruma plenārsēdē savā akadē-
miskajā vārda mākslā un interesantumā sacentās divi izcili zināt-
nieki — Jānis Stradiņš no Latvijas un Vaira Viķe-Freiberga no
pasaules, un viņu abu uzmanības un rūpju lokā bija lozunga “Tēv-
zemei un zinātņei” mūsdienīgs papildījums. Tās bija profe-
sionālas, vaļširdīgas un reizē nopietnas sarunas, taču viņu
runu laikā zāli nereti pāršalca smieklī, un tas nozīmē, ka bija
interesanti.

Izrunāšanās: tādi nu mēs esam. Un tur nekā nevar darīt?

Par V. Viķes-Freibergas vārda autoritāti Latvijā jau 90. gadu sā-
kumā liecina fakts, ka viņa tika uzaicināta teikt runu Latvijas
Kultūras fonda Spīdolas balvas pasniegšanas ceremonijā 1994. gada
4. decembrī. Šai nominācijai tā laika Latvijas kultūras situācijā (kad
vēl nedarbojās ne Latvijas Kultūrkapitāla fonds, ne Jaunrades
fonds, un vēl nebija iedibināta Baltijas Asamblejas balva literatūrā
un kultūrā) bija īpašs svars. Tā bija Latvijā tolaik lielākā balva ne
tikai naudas izteiksmē (saskaņā ar nolikumu tā nedrīkst būt mazā-

---

⁷ Viķe-Freiberga V. *Scientia et sapientia*. — Atklājums, 1991, 1 (2),
20. lpp.

ka par Ls 5000) un pretenzijā godināt tagadnes Latvijas gara darbiniekus pašas Spīdolas vārdā, bet arī sava veida gada kulminācijas pasākums valsts kultūras dzīvē. Tas pulcēja kopā izcilākos laikabiedrus zinātnē un mākslās, un runas teikt tajā tika aicināti brīvdomātāji un intelektuāļi, dažkārt arī valdības pārstāvji. Šo pasākumu translēja Latvijas Radio un televīzija, kā arī plaši atspoguļoja prese un pārrunāja sabiedrībā, un tālab Vairas Viķes-Freibergas savā ziņā skandalozo runu Latvijas Kultūras fonda Spīdolas balvas pasniegšanas ceremonijā 1994. gadā var uzskatīt par viņas pirmo spilgtāko uznācienu uz Latvijas sabiedriski politiskās dzīves skatuves. Viņas runa Latvijū saviļņoja ne pa jokam un atbalsojās aiz okeāna. Tur sava nopelns bija Latvijas Kultūras fonda priekšsēdētājam, azartiskajai kultūrpolitīķei Ramonai Umblijai, kura par runātājam togad bija noskatījusi divas pamatīgas, katru savā veidā ar sirdi un dvēseli Latvijas gara dzīvei atdevīgas un savā intelektuālajā godīgumā arī tiešas un nesaudzīgas runas sievas — Latvijas rakstnieci Gundegu Repši un Monreālas universitātes profesori Vairu Viķi-Freibergu.

Spīdolas balva tika iedibināta 1993. gadā, to piešķīra humanitārajās zinātnēs, un pirmie tās laureāti bija Ābrams Feldhūns (par Livonijas Indriķa hronikas *Heinrici Chronikon* tulkojumu no latīņu valodas) un Ēvalds Mugurevičs (par šī izdevuma priekšvārdu un zinātniskajiem komentāriem). 1994. gadā balva tika piešķirta divās nominācijās: humanitārajās zinātnēs Jānim Graudonim (par mūža devumu latviešu kultūrā un “Arheoloģijas terminu vārdnīcu”), mākslā — Jaunajam Rīgas teātrim (Alvim Hermanim, Mārai Ķimelei, Jurim Rijniekam).

Par šī pasākuma pārdomāto norisi un nozīmīgumu liecina Latvijas Kultūras fonda lietvedībā ar 1994. gada 25. novembri datētā Ramonas Umblijas vēstule Latvijas Televīzijas ģenerāldirektoram Imantam Rākinam:

“Latvijas Kultūras fonds š.g. 4. decembrī rīko gadskārtējo Spīdolas stipendiju un balvas pasniegšanas ceremoniju. Tā notiks Latviešu biedrības nama Zelta zālē. Pasākuma sākuma daļā, sekojot Eiropas fondu klasiskajai pieredzei, esam lūguši izteikties sabiedrībā populārus

kultūras cilvēkus — zinātniekus un māksliniekus — par, viņuprāt, pašreiz aktuālāko, būtiskāko kādā kultūras nozarē vai valstī kopumā. Šogad šo četrinieku atklāj Vaira Viķe-Freiberga (īpaši uz šo pasākumu ieradīsies no Kanādas), Jānis Stradiņš referēs “Par kultūru un zinātņi lielās un mazās valstīs”, Gundega Repše izteiks “Laikmetīgās jutoņas un jūtas pret laikmetu”, runu bloku noslēgs Elmārs Grēns ar referātu “Virusu pasaule — skats no iekšpuses”. Šo runu papildinās kompjuterizēti kustīgi attēli, kas ir vizuāli ļoti iespaidīgi.

Nākošais “bloks” ir Spīdolas stipendiātu uzstāšanās, katrs apmēram 2 minūšu laikā publiku iepazīstinās ar sava darba tēmu (stipendiātu un tēmu saraksts pielikumā). Oficiālo daļu noslēdz Spīdolas balvas paziņojums. /../ Paredzamas arī Latvijas Kultūras fonda un valdības pārstāvju uzrunas. Augstāk minētās izrīcības var aizņemt apmēram 2 stundas (pasākumu vadīs Jaunā Rīgas teātra aktieri).

Ja Latvijas Televīzijai būtu iespējams šo pasākumu parādīt plašakai auditorijai, mēs būtu gandarīti un ļoti pateicīgi par to, jo skatītājiem būtu dota iespēja iepazīties ar visdažādākajiem radošā darba veicējiem un pārlicināties, ka ne vienmēr un visu nosaka naudas trūkums. /../”⁸

Starp citu, Vaira Viķe-Freiberga ir pirmais (es apzināti šeit lietoju neitrālo — vīriešu dzimti, jo runa ir par abu dzimumu pārstāvjiem) un līdz šim vienīgais trimdas pārstāvis, kas ir aicināts sveikt šīs balvas laureātus un šādā kontekstā uzrunāt Latvijas sabiedrību. Ne Gundegas Repšes, ne Vairas Viķes-Freibergas teiktais nebija iecerēts un neturējās svētku runas žanrā, bet katrs savā veidā tiecās diagnosticēt pēcatmodas Latvijas depresijas cēloņus. Gundega Repše savā runā (publicēta laikrakstā “Labrīt” 1994. gada 7. decembrī) pamatoti “spļāva uguni” tautas priekštāvju (valdības) virzienā, bet V. Viķe-Freiberga tikpat pamatoti runāja par pašu tautu un tās bezpalīdzības un depresivitātes cēloņiem, un sava tiesa tika arī tai tautas daļai, kas Latvijā sevi dēvē par inteliģenci un tieši sevi uzskata par tās iemiesojumu. Katrai runātājai bija sava

taisnība, bet šī izrunāšanās, sevišķi no Vairas Viķes-Freibergas puses, klausītājiem īsti pa prātam nebija, lai neteiktu vairāk. Tomēr Vaira Viķe-Freiberga ar savu runu bija trāpījusi desmitniekā. Vai gan citādi pēc runas pirmpublicējuma Ņujorkas latviešu laikrakstā "Laiks" 1994. gada 19. novembrī tā tiktu pārdrūkāta veselā virknē Latvijas periodisko izdevumu (gan ne vārds vārdā un katrā laikrakstā mazliet savādāk): "Labrīt", "Nacionālā Neatkarība", "Lauku Avīze", "Izglītības Mēnešraksts", "Neatkarīgā Ciņa", sasniedzot savdabīgu runas tekstu pārdrūkāšanas rekordskaitli jaunākajā Latvijas patriotisko runu teikšanas vēsturē. Lai paši savām acīm pārlicinātos par Vairas Viķes-Freibergas domas skaidrību un runas mākslu, viņas valstiskās un patriotiskās domāšanas pamatprincipiem, kas dziļi sakņojas mūsu tautas ideālu vēsturē un pēcpadomju Latvijas dzīves realitātē, ar atsevišķiem īsinājumiem lasītāju uzmanībai vēlreiz piedāvāju 1994. gada Spīdolas balvas pasniegšanas ceremonijā teiktās runas "Tādi nu mēs esam, un tur nekā nevar darīt" tekstu, kam Ņujorkas "Laiks" bija licis apakšvirsrakstu "Vaira Viķe-Freiberga par latviešiem, Latviju, par ticību, cerību, mīlestību". Runas ilustrācijai tekstu tieši no šī laikraksta izvēlējos tālab, lai parādītu, ka vēl deviņdesmito gadu vidū trimdā pastāv sava, no mūsdienu Latvijas atšķirīga literārā valoda, un atgādinātu, ka līdzās tām daudzajām valodām, ko savā mūžā ir lietojusi Vaira Viķe-Freiberga, nonākot Latvijā, viņai nācās apgūt vēl vienu jaunu literārās valodas versiju.

"Nu jau ceturto reizi svinot 18. novembri pēc Latvijas neatkarības atgūšanas, mēs atrodamies dīvaina paradoksa priekšā. Latviešu tauta gan atguvusi to, uz ko tik ilgi bija cerējusi un gaidījusi, bet šo ilgu piepildījums nav tautā radījis to apmierinājumu, prieku, sajūsmu vai lepnumu par sasniegto, ko — varbūt gan mazliet naīvi — mēs būtu varējuši sagaidīt. Tai vietā drīzāk gan samanām vilšanos, neapmierinātību, daudzos pat ļoti dziļu sarūgtinājumu.

Pārsteidzoši ātri, šķiet, aizmirsies tas, ka tikai nedaudzu gadu laikā latvieši ir piedalījušies varbūt pašā vislielākajā sabiedriskajā un

politiskajā apvērsumā, kāds pasaules vēsturē vispār piedzīvots. Milzīga, spēcīga, līdz zobiem bruņota totālītāra imperija ir sabrukusi dažu gadu laikā, un latvieši ir atguvuši brīvību bez ilgstošas asins izliešanas, bez genosīda un masu slepkavībām, kādas vēl šobaltdien turpinās tik daudzās pasaules malās. Varētu domāt, ka ļaudis būtu priecīgi un pateicīgi savam liktenim, kas galu galā izrādījies apbrīnojami žēlīgs. Latvija ir atguvusi starptautisko atzišanu, uzņemta Apvienoto Nāciju Organizācijā, tur oficiālās vizītēs ierodas prezidenti, karaļi un pāvesti, un dažnedažādas ārvalstis ir gatavas Latvijai sniegt lielāku vai mazāku palīdzību. Viss, ko latviešu patrioti bija tik ilgi un šķietami bezcerīgi pieprasījuši un gaidījuši, tagad nu ir beidzot sasniegts. Ja tā, tad kamdēļ gan šie milzīgie un nozīmīgie sasniegumi nav tautā atstājuši sagaidāmās pēdas?

/../

Prasi, kam gribi, daudzi atbildēs, ka ikdienas dzīvē agrāk tomēr esot bijis labāk. Dīvainā kārtā to, kas toreiz bija arī sliktāk, retais šodien vairs atceras. To, kas tagad ir sliktāks, to asi izjūt katrs. Tā nu nonākam pie bēdīgā paradoksa, ka tie laiki, ko trimdīnieki Rietumos bija paraduši dēvēt par tautas ciešanu, apspiestības un nebrīvības laikiem, tautas mutē Latvijā tagad bieži vien tiek dēvēti par “vecajiem labajiem laikiem”. Kā tas lai izskaidrojams?

Visi Otrās Republikas līdzšinējie lielie sasniegumi ir izpaukušies tikai dzīves augstākās sfairās — oficiālā un valstiskā plāksnē. Caurmēra cilvēka ikdienas dzīves kvalitāte, turpretim, Latvijā kopš neatkarības atjaunošanas bīstami turpina slīdēt uz leju. Nomācošam tautas vairumam iztika dienu no dienas kļūst grūtāka, nākotne nedrošāka, izredzes uz drīzu uzlabošanos bālākas un bezcerīgākas. Un tā nu vēl nesenā tautiskā sajūsma ir ne tikvien atslābusi, bet tikpat kā izgaisusi. Vairums savā personīgajā dzīvē jūtas, it kā kāds pēkšņi būtu izrāvis pamatus zem kājām. No tā, kas sasniegts valstiskā līmenī, tie iegūst maz apmierinājuma, ja nemana no tā pozitīvu iespaidu paši savā dzīvē. Sākotnējās dziedošās revolūcijas sajūsmas, darba prieka un uzņēmības vietā stājies negatīvisms un pesimisms. Liksmības un cerības vietā tautā izplatās vilšanās, apjukums un drūma bezcerība.

120 Agrāk varēja teikt — mums klājas slikti, jo neesam brīvi. Tagad

izrādās, ka esam brīvi, bet daudziem klājas vēl sliktāk nekā agrāk. Kur nu meklēt mūsu nelaiemes vainu?

Esam atklājuši, ka atgūtā brīvība ir tikai relatīva. Absolūtas brīvības vispār nav. Tas ir tikai ideāls, praksē tas ir nekad simtprocentīgi nerasniedzams sapnis. Četrdesmit piecus gadus pār Latviju Padomju Savienības vārdā valdīja komunistu partija, kas sevī apvienoja feodālas aristokratijas un noziedznieku mafijas paņēmienu. Tagad gan Padomju Savienība sabrukusi un partija izjukusi, bet agrākās valsts mafijas vietā ātri vien sazēlusi klaji antisociāla noziedzība un privātā mafija. Neatkarīgās valsts oficiālās struktūras un iestādes vienkārši nav bijušas spējīgas to kontrolēt, un tas arī nepārsteidz, ņemot vērā, ka Latvijā, gluži kā visās citās agrākās padomju imperijas zemēs, vēl arvien koši zeļ arī bezatbildība un gluži grandioza vēriena korupcija, kas darbojas visos līmeņos, no augstiem līdz zemiem. Bez tam, ļoti daudzos itin atbildīgos krēslos tur vēl sēž agrākās sistēmas karsti atbalstītāji, kam drīzāk var interesēt sabojāt jauno iekārtu nekā to atbalstīt. Vecā režīma pūķis gan oficiāli ir nokauts, taču tā mirstīgās atliekas kā pūstošs liķis vēl gul pār visu Latviju un to smacē. Ja agrāk Latvijā valdīja armija un slepenpolicijas varas uzturēta politiska un ideoloģiska tirannija, tad, patlabanējām tendencēm turpinoties, tur draud izveidoties sabiedriskās bezatbildības un negausīgas naudkāres veicināta anarchija. Tai vietā, kur ar katru dienu būtu vajadzējis būt manāmam progresam un pārmaiņām uz labo pusi, drīzāk šķiet, ka posta puķes uzzied jo kuplāk un košāk. Iznāk, ka pēc atgūtās brīvības tumšie spēki ir izrādījušies vitālāki un dzīvotspējīgāki par gaišajiem. Tie netraucēti turpina augt, plesties un iesakņoties, un kā ļaundabīga audzēja metastazes arvien vairāk infiltrē un pārņem sabiedriskā ķermeņa audus.

Arvien vairāk ļaudis Latvijā tagadnes nelaiemes piedēvē "sapuvušo Rietumu" jaunaļiem iespaidiem, ne sapuvušās vecās iekārtas pārpaliekām. Viņi te saredz dzīvu pierādījumu tam, ko komunistu propaganda visu mūžu bija jau skaidrojusi. Kur agrāk valsts iedzīvotājiem garantēja vismaz zināmu minimālo drošību, nu sarauti visi ierastie drošības tīkli, un no valdības jādzird atrunāšanās, ka tagad katrs esot brīvs gādāt par sevi un tikt galā, kā nu māc! Ja agrāk

partijas funkcionāri un augstākā nomenklatūra baudīja dažādas privilēģijas puslīdz diskrēti, aiz augstiem mūriem un slēgtām durvīm, tad tagad jaunbagātņieki, afēristi, iznīreļi un viņu nopirktie atbildīgie funkcionāri skaļi, vulgāri un uzbāzīgi plātās ar savu aizdomīgi ātri iegūto bagātību, kamēr godīgi pensionāri, kas visu mūžu sūri, grūti strādājuši, badojas savos nesildītajos kambaros, vai pat iet ubagot uz ielas! Kā tādos apstākļos vairs ticēt brīvībai, kā ticēt demokratijai, kā ticēt privātīpašumam, kā ticēt brīvā tirgus priekšrocībām? Visa šī ieilgstošā pārejas situācija, kur saimniecība ne vairs cepta, nedz arī vēl vārīta, caurmēra iedzīvotājam ir augstākā mērā nebaudāma. Vēl ļaunāk — pārejas apstākļu bezjēdzības veicina bezcerību, apatiju un vispārīnātu sakāves sajūtu, kas var tikai bremzēt, ja ne pilnīgi apturēt tieši tās būtiskās pārmaiņas, ko katrs savā sirdī bija gaidījis. Tā veidojas burvju loks, kur negatīvi apstākļi rada negatīvu noskaņojumu, kas savukārt rada jaunus negatīvus apstākļus, un tā tālāk bez gala...

Šāds stāvoklis ne tikvien apdraud vispārējās tautas intereses, bet arī demokratijas nākotni un pat valsts suverenitāti kā tādu. Ļaudīm visai ātri ir piemirsies, ka ne jau neatkarīgas Latvijas jaunveidota, bet no Padomju Latvijas iemantota ir strukturāli sabrukusi saimnieciskā sistēma, ar ražošanas bāzi, kas nav spējīga izturēt starptautisko konkurenci, par cik tā vispār nav nojaukta, izzagta, "privatizēta" vai nopostīta. Ne jau jaunās valsts veidoti, bet no vecās sistēmas mantoti ir izbijušās Vissavienības ražošanas tīkli, kur savstarpējā atkarībā kopā saauostas nedabīgi ģeografiski izkļiedētas sastāvdaļas. Tas tagad ne vien kavē efektīgu un konkurētspējīgu ražošanu, bet paver jo plati durvis arī starptautiskai industriālai šantāžai. Kas attiecas uz vispārējām sabiedrības makrostrukturām, kā likumdošanu, birokratiskiem kanāļiem un attiecībām starp centrālo valdību un pašvaldībām, tad tās nu jau vairākus gadus sevī apvieno daudzus no komūnisma un kapitālisma vissliktākajiem aspektiem. Tas, protams, nav tas, ko mēs vēlētos.

/../

Taču visdrausmīgākais mantojums no daudzu tikpat kā jau apraudātajiem "vecajiem labajiem laikiem" ir individuālās dvēseles izkropļošana, ko veicinājusi gadu desmitiem ilgā dzīve "strādnieku paradīzē". Kā

nekopta augsne veicina nezāļu izplatīšanos, tā komunistu iekārta ir izaudzējusi veselas paaudzes ar smagi iedragātu un nefunkcionālu izpratni par individa attieksmēm un saitēm ar sabiedrību. Šīs izkropļotās sabiedriskās attiecības vispirms iedragājušas individa personīgo vērtību sistēmu un tā izpratni par savu personīgo integritāti un ētiku. Tādi senākās latviešu kultūras stūrakmeņi, kā godaprāts, godavārds un rūpes par savu personīgo un savas dzimtas vai profesijas labo slavu, ir pašos pamatos krietni vien izžodzīti. Bet, lūk — tie nav ne lieki greznumi, ne luksa preces. Tie nepieder pie cirka spēlēm, bet gan pie maizes un sāls. Kad sabiedrībai sāk pietrūkt garīgās maizes un sāls, tas nozīmē, ka tā ir nonākusi krīzes situācijā.

Tas, kas pašos pamatos nosaka sabiedriskās vides kvalitāti, ir gluži elementāri statistiskā proporcija, kas valda starp socializētiem, resp. krietniem un godīgiem pilsoņiem, no vienas puses, un antisociāliem elementiem, no otras. Tiklīdz pēdējie gūst virsroku pār pirmajiem, visa sabiedriskā vide sāk slidēt uz mežonības pusi. Pats par sevi saprotams, ka viss tas tiešā ceļā iespaido arī dzīves materiālo pusi. Tā veidojas sabiedrība, kur resursi atkal ir nedabīgi koncentrēti tikai dažās rokās, tā aug plaista starp tiem, kam ir, un tiem, kam nav, un tā tiek erodēta augsne, uz kuras būtu vajadzējis turpināt attīstīties demokratiskiem procesiem.

Līdz šim, kā latvieši, vienmēr varējām vainot ārējos apstākļus par visām savām nelaimēm un nebūšanām. Latviešu tautai bija tik ļoti ilgi un tik ļoti daudz darīts pāri, ka tā pilnīgi bija iedzīvojusies upura lomā kā savas dzīves vadmotīvā. Ja kas nogāja greizi, tad vienmēr par to varēja vainot citus (ja ne skaļi, tad vismaz privāti, draugu lokā, vai vienam pašam savas sirds dziļumos). Varēja vainot režīmu, stagnātus, migrantus, svešiniekus. /../ Bet tomēr — tik daudz, tik daudzkas tagad tiešām ir nonācis pašu latviešu rokās, un nu, ja kaut kas saiet greizi, tad cits nekas neatliek, kā atzīt, ka **bieži vainīgi esam arī mēs paši.**

Ja gribam, lai apstākļi Latvijā būtiski uzlabotos, mums jāsāk ar šo pašu pirmo atzišanās soli par savu līdzatbildību par visu, kas notiek, gluži kā dzērājam, kam jāsāk ar atzišanos, ka viņš tiešām ir alkoholiķis. Kā tauta nevaram mūžu mūžos turpināt gausties un sūdzēties

par to, cik liktenis mums bijis nežēlīgs, cik pasaule pret mums bijusi netaisnīga un cik ļoti mēs ciešam. Jā, liktenis ir mūsu tautai bijis nežēlīgs. Briesmīgi nežēlīgs. Jā, pasaule ir bijusi pret mums netaisna. Brīžiem tā ir netaisna vēl šodien. Un jā, mēs ciešam. Mēs tiešām ciešam. Un tad? Ko tad? Vai sēdēsim un raudāsim zem sēru vītoliem ar rokām klēpī? Vai lidīsim pirms laika zārkā iekšā, pārvilksim vāku pār galvu un teiksim: "Ar dievu, cietsirdīgā pasaule!"?

Cilvēka dzīves kvalitāti veido nemitīga mijiedarbe starp individu, tā bioloģiskām dziņām un psiholoģiskām vēlmēm un sabiedrību, kurā tas uzaug un veidojas un kuru tas pieaudzis savukārt palīdz veidot tālāk. Slikta sabiedrība ir tāda, kas savās struktūrās rada tādas kontingences, tas ir, tādu atalgojumu un sodu sistēmu, kur cilvēks vairāk gūst labuma, būdams savam līdzcilvēkam vilks, nekā brālis vai palīgs. Laba, vai vismaz ciešama, sabiedrība ir tāda, kas vilkam līdzīgai rīcībai rada nepatīkamas sekas un sodus, kamēr sabiedriskai kopībai derīga rīcībā gūst personīgu atalgojumu. Cilvēka rīcība nav "ieprogrammēta", kā tas ir ar bioloģiskām dziņām. Rīcība ir pieredzē apgūta un sabiedrības iemācīta. To, kas reiz iemācīts, iespējams arī atmācīt un pārmācīt, ja vien izdodas pārveidot kontingences, tas ir, vispārējo atalgojumu un sodu sistēmu, kas valda sabiedriskā vidē. Ja gribam mainīt sabiedrības vispārējo klimatu, mums ir sistemātiski, prāgmātiski un konsekventi jāizvērtē un attiecīgi jāpārveido visi tie sabiedrības mehanismi, kas cilvēku rīcībai rada sekas. Pēc dziedošās revolūcijas steidzīgi vajadzīga ikdienas dzīves un darba revolūcija. Nevar tikai padziedāt, pajūsmot, pa laikam pavicināt karogus, un tad atkal atgriezties atpakaļ vecajās sliedēs un visu darīt tieši tāpat, kā tas jau vienmēr darīts līdz šim.

Sabiedriskās struktūras var būt labākas vai sliktākas, taisnīgākas vai netaisnīgākas, cilvēciskākas vai necilvēciskākas. Bet, izņemot brutāli totalitāras sistēmas, ne pašas struktūras nosaka dzīves kvalitāti sabiedrībā, bet gan to individu kvalitāte, kas šo struktūru ietvaros darbojas. Ja totalitārisms uzliek individam aklas paklausības un padevības nastu, tad demokrātija tam uzliek pavisam citu — atbildības nastu pašam par savu rīcību, par tās iespaidu uz visas sabiedrības kopību. Tātad — ja grib, lai mainītos sabiedrība, ir jāsaprot,

ka maiņām ir jānotiek visos līmeņos uzreiz, no augšas līdz apakšai. Nepietiek mainīt tikai piramidas pašu virsotni, ir jāmaina pamati arī. **Nepietiek nomainīt valdības un iekārtas, ir jāmainās tautai arī.** Tie paši vēži iebāzti citā kulītē, tikai ar citas krāsas lenti apkārt — tad arī nekas cits kā tie paši vēži vien būs. Ja grib, lai dzīve būtu citāda, tad jābūt gatavam mainīt tās attiecības starp individu un sabiedrību, kādas bija valdījušas līdz šim. Kamēr vien šāda personīgā gatavība mainīties nebūs tautā sasniegusi savu nepieciešamo “kritisko masu”, nekādas būtiskas pārmaiņas sabiedrībā nav sagaidāmas. Katrs tautas loceklis kopības katlā iemet savu daļu. Tas, kas tur izvārsies — vai samazgas cūkām, vai debesmannā — būs atkārgs no tā, ko katrs no tautas locekļiem būs tur iemetis.

Šī šķietami vienkāršā atziņa nav viegli pieņemama. Vēl grūtāk, protams, būs to pārvērst darbos. Bet tas tomēr būs jādara, jo cita ceļa tiešām nav. Nē — viegli tas nebūs, un ātri arī tas notikt nevarēs. Taču, kamēr tas nebūs vēl noticis, vispārējais tautas noskaņojums Latvijā būs raksturojams ar tiem pašiem vārdiem — vilšanās, dusmas un bezcerība, un svarīgākais no tiem būs bezcerība. Šo nostāju manā prātā izkristalizēja kāda vairāku stundu gara saruna Latvijā, kad atkal un atkal, līdz ar rezignētu nopūtu, dzirdēju no savas sarunu partneres mutes: **“Tādi nu mēs esam, un tur nekā nevar darīt!”** Kādi mēs esam, to mēs saredzam gluži labi. Un tad? Un kas tālāk? Nekas. Jo, lūk — tur nekā nevar darīt. Un viss.

Šī fatālistiskā pasivitāte, šis apatiskais pesimisms ir labi pazīstams psiholoģijā zem vārda “iemācīta bezpalīdzība” (angliski: learned helplessness). Slavenā eksperimentu sērijā ar žurkām psihologi laboratorijā salīdzināja dzīvnieku grupas, kas abas saņēma vienādas intensitātes un ilguma smagu stresu, bet vienai bija iespējams vismaz daļēji situācijā kaut ko mainīt ar savu darbību, kamēr otru rīcība situācijā nekā nemainīja. Ar laiku bezpalīdzīgie dzīvnieki kļuva tik apatiski, ka tie nekā nedarija pat jaunā situācijā, kur tagad tiem būtu bijis iespējams no stresa vai sāpēm izmukt. Ja sākumā šie dzīvnieki bija tikai reaģējuši uz situāciju, kas tik tiešām bija bez izejas, tad ar laiku tie pieņēma bezpalīdzību un pasivitāti kā vispārinātu un stabilu reakciju pret visu ko.

Vēlāki klīniski pētījumi pierādījuši, ka laboratorijā attīstītais iemācītās bezpalīdzības modelis pilnīgi attiecināms arī uz cilvēkiem, kas zināmu apstākļu rezultātā kļuvuši depresīvi un apātiski. Tieši šādi apstākļi valdīja Padomju Savienībā, tāpat kā tie valda arī citās totalitārās iekārtās. Komunistu sistēmā visa valsts iekārta nebija nekas cits kā viens milzīgs, ilggadējs un efektīgs eksperiments, lai tieši šādu bezpalīdzību sistemātiski iemācītu un iedresētu tautā. Individs nav nekas. Tauta ir viss. Un tauta — tā taču ir Partija. Tātad — indivīdam atliek tikai pasīvi sevi nodot “gādīgās” Partijas rokās. Totalitārai sistēmai vajadzīga paklausīga, padevīga un amorfa “darba tautas” masa. Tai neder caurmēra cilvēks, kas izrādītu par daudz apņēmības, uzņēmības un personīgās iniciatīvas. Totalitāra sistēma labāk pacieš nekompetenci, bezatbildību, nevarību un muļļāšanos, nekā indivīda pārlietu pašapziņu un prasīšanu pēc savām tiesībām. Gluži tai pašā garā totalitārai iekārtai ir bīstamas horizontāli uz vienlīdzības un brīvprātīgas sadarbošanās pamata attīstītas struktūras, jo tās varētu atļaut dažādām interešu grupām izteikt savas “pretenzijas”. Ievērojiet, lūdzu, cik šim pretenziju vārdam ir nievājoša nokrāsa, jo burtiski tas nozīmē — prasības, par kuru pamatojumu vai tiesiskumu vēl valda lielas šaubas. Totalitārā iekārtā viss padots vertikālām hierarchiskās padotības struktūrām, viss padots valstij, un cilvēks tiek ietrenēts visu sagaidīt tikai no valsts un tās vadošās Partijas labās gribas.

/../

Pēc pusgadsimtu ilgas dresūras un treniņa, šo kaitīgo pasivitātes un atkarības refleksu mantojums tagad nu kā smags lāsts guļ pār latviešu tautas psihi, un, protams, ne jau latviešu tautas vien. Kā nākotnē šo sindromu izārstēt? Kā atdot ļaudīm rīcības prieku, kā atkal uzkurināt iniciatīvas dzirksteli, kā atmodināt cerību iespējai kaut ko pašam darīt savas situācijas labā?

Esmu Latvijā apvaicājusies dažādu profesiju un arodu sarunu biedriem par to, ko tieši viņi personīgi būtu gatavi darīt, lai situācija Latvijā varētu uzlaboties. Īpatnējā kārtā, ļoti bieži esmu saņēmusi visai izvairīgas atbildes: “Valdībai vajadzētu... Attiecīgās iestādes... kompetentie orgāni... ministrijas... pašvaldības... komisijas.” Acimredzot — personīgai atbildībai ļoti daudzi nejutās gatavi.

Atbildību tamdēļ mēdz nodot kādas oficiālas personas vai amata rokās.

Taču tai pašā laikā nostāja pret tiem, kas oficiālos posteņos Latvijā, ir visaugstākā mērā negatīva. Varētu pat runāt par ticības un uzticēšanās krīzi, kas ne tikvien rada psiholoģiski nomācošu vispārējo noskaņu, bet savā ziņā pat apdraud demokrātijas nākotni un tautas izdzīvošanas izredzes. Klasisks piemērs tam bija 1993. gada pavasārī pirms Saeimas vēlēšanām publicēts raksts "Literatūrā un Mākslā", kur Rakstnieku savienības priekšsēdētāja vietnieks deklarēja aptuveni tā, ka viņš no šī brīža par politiku absolūti vairs neinteresēšoties, vēlēšanās nepiedalīšoties utt., jo tā viņam esot par daudz netīra lieta. Ja jau tā runā izglītoti kultūras cilvēki, ko tad lai saka caurmēra pilsonis? Ja rakstnieks ir par daudz "tīrs" un balts, lai piedalītos demokrātijas procesos, kas tad būs tie netīreļi, kam viņa vietā tas būs jādara? Tad jau labāk tūliņ zvanīt uz Maskavu un teikt krieviem: "Zināt ko, mēs, latvieši, esam tomēr par daudz "balti un tīri", lai noņemtos ar savu politiku. Nāciet vien atpakaļ! Jums jau ir pieredze ar politiku, jums padodas labāk par mums valdīt..." Vai tiešām tas ir tas, ko mēs gribam?

Tie paši ļaudis, kas vēl nesen bija gatavi riskēt savas dzīvības uz barikādēm, tie paši, kas tik cerīgi sadevās rokās Baltijas ceļam, tie paši tagad lād savus ievēlētos pārstāvjus un visus politiķus bez atšķirības dēvē par blēžiem un krāpniekiem. Viņi pat vairs neskatās, cik tur tai mucā ir sapuvušu ābolu, cik veselu. Viņu acīs katrs, kam kāda izdevība piekļūt pie siles, jau tūliņ kļūst par ruksi, kas kāpj ar abām priekškājām silē iekšā. Apstiprinājumu šādai ciniskai nostājai diemžēl Latvijā netrūkst. Gandrīz vai katru dienu, katrā avīzē jau atkal aprakstīts kāds gadījums, kas norāda uz smagiem ētikas un profesionālītātes pārkāpumiem.

/../

Angļiem ir tāds — nenoliedzami debatējams — teiciens, ka tautām esot tieši tādi paši valdnieki, kādus tās esot pelnījušas. Vai tā savā ziņā nav šausminoša ideja? Jo arī tā nozīmē — ja gribam labākus ļaudis valdībā, tad arī visai tautai ir savā līmenī jākāpj uz augšu! Ja gribam tādus ļaudis valdībā, kas — gluži kā parallēlpasaules

degunkāji, par kuriem nupat bija raksts "Karogā" — tik tiešām prot un spēj risināt tās problēmas, kas tautai un valstij ir risināmas, tad katram tautas loceklim arī vajadzētu pašam kaut ko par problēmu risināšanu zināt...

/../

Tādā gadījumā gan jābūt konsekventam savā rīcībā. Ir jāsaprot, ka arī nedarīšana un nevarēšana ir sava veida izvēle. Tā ir izvēle nevarēt un nedarīt. Tā nav uzspiesta ne no augšas, ne no malas. Valdošo apstākļu iespaidota? — Varbūt. Bet uzspiesta un noteikta? — Nekādā ziņā nē! Droši vien sūdzēties par tumsu ir vieglāk, nekā iedegt vismaz vienu sveci vai ieskrūvēt vismaz vienu spuldzi tumsībā. Bet vispārējo tumsību tas nu nekad neizklieš. Un diezgan veltīgi būs gaidīt, ka atnāks un mūsu vietā to izklieš kāds cits. Kāds cits — kāds palīgs no ārpuses. Kāds mistisks glābējs, kāds ideāls pārcilvēks — Varonis vai Vadonis — kāds visu mūsu bērnišķīgo vēlmju izpildītājs. Mēs saldi dusēsīm savās cisās, kamēr viņš kā Kurbads visiem velniem nogriezīs visas galvas...

Vilšanās, dusmas un bezcerība varbūt pašlaik ir tie vārdi, kas raksturo latviešu noskaņojumu. Tādi nu mēs esam — vilušies, dusmīgi, aizvainoti un bieži vien bezcerīgi. Bet ir arī citi vārdi, ko mēs varētu likt to vietā. Daudz citu. Kaut vai tie Jaunās Derības vārdi, kurus nav nepieciešams iztulkot ne sektantiskā, ne pat tradicionāli "religiskā" nozīmē, bet gan to vienkāršajā cilvēcībā: "Mums paliek ticība, cerība, mīlestība, šīs trīs, un lielākā no tām ir mīlestība."

Mīlestībā mēs piedzimstam saviem vecākiem un savai tautai. Mīlestībā mēs izaugam sev un savai tautai. Es, tu, mēs visi, mēs augam un veidojamies kopā. Tauta veido mūs, un mēs veidojam tautu. Tādi nu mēs esam, bet tur vēl visu, ar Dieva palīgu, mēs varam darīt."

Vakara neoficiālajā daļā svētku viesi ar savu "paldiesiņ" runātājām īpaši klāt "nelipa", kā šādās saviesīgās reizēs parasti mēdz, un viņas ar kafiju mielojās diezgan cēlā vientulībā. Nebija daudz to, kas pēc visa dzirdētā atļāvās pieiet klāt un teikt kādu vārdu Vairai Viķei-Freibergai, kura pēc runas izskatījās diezgan neomulīgi, jo

Latvijas Zinātņu akadēmijā pie Dainu skapja, 1985

Saules dainu referāti Rakstnieku savienībā, 1988.
Kopā ar Jāni Peteru un Māru Zāliti

Lielvārdē Andreja Pumpura "Lāčplēša" simtgadē, 1988.
Kopā ar Veltu Rūķi-Draviņu un Silvestru Gaizūnu

Imants Freibergs, Vaira Viķe-Freiberga un Kārlis Freibergs, 1991

Pēc Latvijas Zinātņu akadēmijas goda doktora nosaukuma piešķiršanas
Imantam Freibergam, 1991

Pie Kronvalda Ata pieminekļa
Vecpiebalgā, 1987

Pie Āraišu baznīcas kopā ar
Svetlanu un Raimondu Pauliem, 1985

Kopā ar Jāni Peteru un Liliju Dzeni pie Kārļa Skalbes "Incēniem", 20. gs. 80. gadi

Ar Māru Zāliti pie Ojāra Vācieša kapa, 20. gs. 80. gadu beigās

Jūrmalā kopā ar Imantu Ziedoni un Olafu Stumbru, 1985

Kopā ar Ivaru Riekstiņu un Jāzepu Rudziti Andreja Pumpura
"Lāčplēša" simtgades svētkos Lielvārde, 1988

Rīgas kinostudijā kopā ar Ēvaldu Valteru, 1993

Latvijas Zinātņu akadēmijā, 1994.
No kreisās: Daina Šveica, Viktors Hausmanis, Vaira Viķe-Freiberga,
Jānis Stradiņš, Tālis Millers, Juris Ekmanis

Latvijas Universitātes goda doktora diploma pasniegšana Vairai Viķei-Freibergai
2000. gada 28. septembrī. Kopā ar Latvijas Universitātes rektoru Ivaru Lāci

viņas pagārā priekšlasījuma beigu daļā zālē jau bija jūtama ņurdoņa. Šī atļaušanās vai, pareizāk sakot, neatļaušanās runātājam tuvotes varētu būt saistīta ne tikai ar viņas tā vakara runā sacīto, bet arī ar tīri cilvēcisku kautrību tuvotes tik smalkai un titulētai dāmai no Rietumiem, jo robežšķirtne starp tautu šai malā un tautu tai malā, starp “viņi” un “mēs” toreiz vēl pastāvēja ļoti izteikti. Tomēr tovakar no sarunas ar viņu esot izvairījušies arī sen pazīstami ļaudis.

Asa un nebūt ne viennozīmīga publikas reakcija pēc Vairas Viķes-Freibergas runām viņai nav nekāds jaunums. Šīs situācijas viņa pārpārēm izdzīvojusi trimdas gados, vienmēr paliekot pārliecībā, ka svarīgākais nav tas, vai lasītājs (tāpat klausītājs) piekrīt vai nepiekrīt viņas teiktajam, bet “ja manis teiktais kaut mazliet palīdzēs [cilvēkam] aktīvi pārdomāt un noskaidrot viņa paša viedokli, tad manas pūles nebūs bijušas veltas”.⁹

Uzstāšanās Spīdolas balvas pasniegšanas ceremonijā ir uzskatāms piemērs arī tam, cik nopietni Vaira Viķe-Freiberga savām runām gatavojas un savu sakāmo pārdomā — šī runa ir nodrukāta, tātad arī sagatavota jau pāris nedēļu pirms uzstāšanās publikas priekšā. Jāteic gan, ka, lai iekļautos Spīdolas balvas pasniegšanas rituālam paredzētajā laikā, drukātais teksts bijis ievērojami jāsaīsina. Vaira Viķe-Freiberga, lai gan Latvijā biežs viesis, tolaik vēl dzīvoja savā mītnes zemē Kanādā, bet viņas pārdomas bija balstītas uz tautā noklausītām runām un vērojumiem, tieši atsaucoties uz kādas Latvijas paņēsmes pesimistisko prognozi par dzīvi atjaunotajā Latvijā: tādi nu mēs esam, un tur nekā nevar darīt. Vaira Viķe-Freiberga runāja par sistēmas (valsts) un indivīda attieksmēm, un tā bija pirmā nesaudzīgākā brīvās pasaules tautieša publiskā uzstāšanās, vērsta pret tām nejēdzībām postpadomju Latvijā, kuras pie labas gribas novērst ir katra paša spēkos, negaidot vadošus norādījumus “no augšas”. No trimdas tautieša puses tas bija kas nepieredzēts. Tobrīd runa tika uztverta kā nomaļus stāvošā padomi, kā to smalko, labi kopto un baroto trimdinieku padomi, kas

---

⁹ Viķe-Freiberga V. Pret straumi. — 15. lpp.

padomju dzīves nevēdzības uz savas ādas nav izjutuši, bet ir gatavi pamācīt lietās un jautājumos, no kuriem paši neko nesaprot. Kā redzams, šī runa bija pretencioza, tā neapmierinājās tikai ar sadzīves realitātēm, bet aizskāra arī lielās politikas jautājumus un inteliģences lomu tajā.

Tautas pašapziņa

1997. gada 8. septembrī Rīgas Latviešu biedrībā notiek PBLA rīkota konference "Latvieši un nacionālā pašapziņa", tātad saruna par apnicīgu tēmu, kas latvietim nereti drīzāk atmodina snaudošus nacionālus kompleksus un vēsturiskā pāridarījuma sajūtas, nevis optimismu. Tomēr konference bija izraisījusi necerēti lielu atsaucību — klausītāju lielā skaita dēļ pasākuma norise pat tika pārcelta no Ligo zāles uz Balto zāli. Šajā konferencē par runātāju bija uzaicināta arī profesore Vaira Viķe-Freiberga, un viņas referāta virsraksts skanēja pavisam neitrāli "Tautas nacionālā pašapziņa: problēmas un iespējas". Šaubu nav, ka problēmas pastāv, un par to neviens īpaši nebūtu jāpārlicina. Bet kā ir ar iespējām, vai arī tās tiešām vēl pastāv? Kad referente sāka runāt, viss nostājās savās vietās. Pārņēma divaina sajūta, it kā turpat uz līdzenas vietas ne no šā, ne no tā pēkšņi sāk mosties cilvēciskā un līdz ar to arī nacionālā pašapziņa. Kaut arī šajā žanrā V. Viķei-Freibergai bija pamatīgas iestrādes, no viņas puses tas bija smagi celts jautājumu komplekss, daudz smagāk celts pārdomu darbs, nekā varētu likties.

Runātāji, kuru runas jau iepriekš nebūtu saturā paredzamas un līdz ar to iemidzinošas, ir retums, un viens no tādiem retumiem, Latvijas runasvirus un runassievas kopā ņemot, ir Vaira Viķe-Freiberga. Citā vietā un situācijā viņa tobrīd būtībā atkārtoja to smago apziņas un pašapziņas atmodināšanas darbu, ar ko gadu desmitiem bija cīnījusies trimdas sabiedrībā. Salīdzinājumā ar divām iepriekšminētām runām, kas Latvijas sabiedrībā bija izraisījušas plašu rezonansi, — uzstāšanos Pirmajā Vispasaules latviešu zinātņu

kongresā 1991. gada jūlijā un Spīdolas balvas pasniegšanas ceremonijā 1994. gada decembrī — runa PBLA konferencē “Tautas nacionālā pašapziņa: problēmas un iespējas” iezīmē kādu jaunu perspektīvu un kontekstu runātājas biogrāfijā. Pirmkārt, šī runa izskan laikā, kad Latvijas masu medijos vismaz vienreiz jau ir pavīdējusi doma, ka Vaira Viķe-Freiberga varētu būt nākamā Latvijas Valsts prezidente. Otrkārt, par situāciju Latvijā šoreiz viņa runā ne vairs tikai tautas pašsajūtas limenī, skaidrojot tās vispārējos cēloņus (uz kā balstījās “Tādi nu mēs esam” runas kompozīcija), bet iedziļinoties konkrētās saimnieciskās dzīves detaļās. Konferencē teiktais apliecina, ka viņa ir pamatīgi iedziļinājusies ne tikai postpadomju Latvijas saimnieciskās dzīves realitātē, bet problēmu tver arī vēsturiski un šajā kopumā drūmajā realitātes ainavā tomēr spēj ieraudzīt gaismu tuneļa galā. Kad būs apritējis Vairas Viķes-Freibergas prezidentūras pirmais gads, viņa ar stingru pārliecību paziņos: ja neviens cits, ja neviena no Saeimā pārstāvētajām politiskajām partijām (!) tuvākajā laikā neizstrādās un neiesniegs apspriešanai likumprojektu par ienākuma sākuma deklarāciju, es ķeršos pie šī darba pati un gādāšu, lai Latvijas saimnieciskās dzīves un morālā klimata atveseļošanai tik nepieciešamais likums iespējami drīzākā laikā varētu stāties spēkā! Vairas Viķes-Freibergas 1997. gada runā apvienojās nacionālās un valstiskās domāšanas principi, akcentējot valsts un pilsoņa attiecību dialektiku un norādot uz tiem objektīvajiem cēloņiem, kāpēc patriotisms tautas apziņā šodien neiesakņojas.

Bet par viņas kā nākamās Valsts prezidentes vārda izskanēšanu Latvijā jau 1996. gada vasarā zina stāstīt radioraidījuma “Mājas svētība” veidotāji Imants Skrastiņš un Lia Guļevska. Viņas kārtējā ciemu reizē Latvijā “Mājas svētība” Vairu Viķi-Freibergu aicinājusi uz radiointerviju, cita starpā uzdodot šādu jautājumu: “Daudzi trimdas latvieši tevi uzskata par potenciālu Latvijas Valsts prezidentu. (Tā bijusi, piemēram, Baibas Rubesas ideja.) Vai tu būtu gatava ieņemt šo amatu?” Pēc jautājuma iestājusies diezgan ilga pauze, un tai sekojusi atbilde (bez kādas latviešiem ierastas “klīrēšanās”, bez kādas patētikas): “Jā! Es to varētu.”

Bet, atgriezoties pie runas PBLA forumā, jāatgādina, ka tā tika tirāžēta vismaz piecos periodiskās preses izdevumos Latvijā un ārzemēs: "Izglītība un Kultūra", "Brīvā Latvija", "Latvija Amerikā", "PBLA Forums" un literatūras mēnešrakstā "Karogs". Piedāvāju lasītāju uzmanībai (par apmēram vienu trešdaļu saīsinātā veidā) žurnāla "Karogs" 1997. gada novembra publikāciju "Tautas pašapziņa: problēmas un iespējas", kuras pamatā ir PBLA forumam gatavotā Vairas Viķes-Freibergas runa:

"././ Nacionāli domājošie latvieši vienmēr ir uzskatījuši, ka neatkarīga, suverēna Latvijas valsts ir tā iekārta, kas būtu vislabvēlīgākā latviešu tautas interesēm un attīstībai. Tā sniegtu iespēju ar valsts rīcībā esošiem līdzekļiem atbalstīt nacionālās sabiedriskās vides un kultūras attīstību, tai pašā laikā rūpējoties par vispārējiem tautas labklājības pamatiem.

Patlaban pie Latvijas sasniegumiem jāmin tas, ka valstī valda demokrātija, preses brīvība un civilais miers pilsoņu starpā, un tie jau ir milzīgi pozitīvi ieguvumi, par kuriem var tikai priecāties. Var priecāties arī par dažādiem ekonomiskiem rādītājiem. Un tomēr — ja bagātība valsts mērogā tiek koncentrēta arvien šaurākas elites rokās, ja valsts kopējai kasei masveidīgi tiek nozagti tie līdzekļi, kam normāli un likumīgi vajadzētu tur ieplūst, ja inteliģence un vidusšķira tiek bīdītas uz nabadzības līmeni un ja tautas masas tiek arvien vairāk pauperizētas, tad neatkarīgā valsts nav gluži vēl bijusi savu uzdevumu augstumos. Tādos apstākļos attīstās neveselīga gaisotne, kurā caurmēra pilsonis nejūt, ka valsts ar savām struktūrām par viņu rūpētos un gādātu, viņš nejūtas, ka viņam kā cilvēkam izrāda vajadzīgo cieņu. Taisni otrādi — caurmēra cilvēks jūtas vilies, izmantots un pamests, un sāpīgi iedragāts savās pašcieņas jūtās. Tādos apstākļos nevar attīstīties ne īsts lepnums, ne cieņa pret savu tautu un valsti.

././

Demokrātiskā sabiedrībā valsts galvenais uzdevums ir gādāt par taisnīgu kopējo līdzekļu sadali tādā veidā, ka tiktu atbildēts uz tautas vajadzībām un prasībām divās dažādās plāksnēs. Pirmajā

līmenī jāgādā par to, lai katram jaundzimušam bērnam ir normālas izredzes uz veselību, drošību, izglītību, darbu un individuālo attīstību. Otrajā — dvēseles nepieciešamību līmenī — jāgādā par to, lai sabiedrības pamata prasībās tiktu ieskaitītas arī augstākās garīgās vērtības. Civilizētā sabiedrībā arī kultūra — tāpat kā izglītība — pieder pie dzīves pamata nepieciešamībām.

Izvērtējot un salīdzinot dzīves kvalitāti dažādās valstīs, parasti mēdz vadīties pēc saimnieciskiem rādītājiem, kas spēj radīt zināmu priekšstatu par to, cik humāni un cik individuālai attīstībai labvēlīgi ir apstākļi valstī. Kāds tad varētu būt Latvijas reitings vai sasniegumi šajā ziņā? Te tikai daži raksturīgi piemēri. UNICEF šogad publicētā grāmatā ir teikts, ka 50% no visiem Latvijas bērniem dzīvo zem nabadzības līmeņa. Katrs otrais bērns dzīvo zem nabadzības līmeņa. Vai mēs, latvieši, par to lai būtu lepni? Tūkstošiem Latvijas bērnu neapmeklē skolas. Vai ar analfabētiem mēs nodrošināsim Latvijas nākotnes izredzes informātikas laikmetā? Cits piemērs: Valsts Sabiedriskās apdrošināšanas fonda direktore tikko kā ziņojusi, ka gandrīz ceturtdaļai no darba spējīgiem Latvijas iedzīvotājiem nav cerības uz sabiedriskiem pabalstiem, jo viņu darba devēji nav par tiem uzrādījuši reāli izmaksāto algu, nedz arī izdarījuši vajadzīgās iemaksas fondā. Vai šādas ziņas lai stiprina mūsu pašapziņu?

Un vēl viens visai raksturīgs piemērs. Nupat "Lauku Avīzē" lasām, ka Zemgales lielākais labības pārstrādes uzņēmums "Dobeles dzirnavnieks" neilgi pirms ražas novākšanas sākumā plānoto iepirkumu no Latvijas zemniekiem samazinājis uz pusi. Ko tas nozīmē latviešu zemniekiem? Daudzi no viņiem, iespējams, nonāks bezizejas situācijā.

Bet tas vēl nav viss. Izrādās, ka pagājušā gada sākumā "Dobeles dzirnavniekam" radušies finansiāli zaudējumi 146 814 latu apmērā. Un kā tas noticis? Lūk, viņiem, kas no Latvijas zemniekiem graudus iepirkt negrib, esot bijis līgums ievest graudus no Ukrainas pusmiljona amerikāņu dolāru vērtībā. Šo naudu ar taisni apbrīnojamu centību un steigu "Dobeles dzirnavnieka" vadība tūlīņ UZ PRIEKŠU samaksājuši — ne graudu piegādātājiem Ukrainā, bet gan Jelgavas rajonā reģistrētās starpniekfirmas IU "Arra" bankas kontā. Šāda rīcība ir vēl

jo vairāk apbrīnojama tādēļ, ka normāli Latvijas labības pārstrādes firmas latviešu zemniekiem nemaksā pat tad, kad labība ir jau pārstrādātāju rokās. Turklāt no latviešu zemnieka vispār atsakās graudus iepirkt, ja viņš rakstiski jau iepriekš neatsakās no savām tiesībām saņemt tūlītēju samaksu par savu preci. Ja neparaksta, tad graudus vispār nepieņem. Latviešu graudu audzētājam tāpat labības pārstrādes uzņēmumi ar šantāžas palīdzību piespiež sev dot bezmaksas kredītus mēnešiem ilgi, kamēr zemniekam pašam pa to laiku savi kredīti no bankas ir jāizņem par ļoti augstiem procentiem. Ar latviešu zemnieku tāpat vēl šodien apietas līdzīgi, kā 18. gs. beigās to darīja vācu baroni ar saviem dzimtcilvēkiem. Toreiz, ja atceramies, tas noveda pie Kauguru nemieriem.

Bet šim stāstam par graudiem ir arī turpinājums, kas seko jau pārāk labi pazīstamam scenārijam. Pusmiljona dolāru vērtie graudi no Ukrainas, par kuriem tik laipnā kārtā bija nauda jau samaksāta iepriekš, līdz "Dobeles dzirnavnieka" durvīm visi nekad nenonāca — tur nonāca tikai puse. Ļaušu jums trīs reizes par brīvu minēt, kas notika tālāk, — protams, ka starpniekam jau iepriekš samaksāto naudu nebija iespējams dabūt atpakaļ, ja starpnieks bija veikli paguvis kļūt maksātnespējīgs. Un viss.

Jūs teiksiet — kārtējā blēdība. Vēl viena starp neskaitāmām citām. Tas tā varētu būt. Bet to varētu arī saukt citādos vārdos. Par ekonomisko kaitniecību. Par ļaunprātīgu sabotāžu pret Latvijas labklājību. Par politiski motivētu rīcību ar ļoti nopietnām un tālejošām sekām, kas vērstas pret latviešu tautas interesēm. Laukos vēl arvien dzīvo latviešu tautas lielākais vairums. Iznīciniet viņu materiālās iztikas pamatu, un jūs būsiet daudz paveikuši, lai vājinātu neatkarīgas Latvijas nākotnes izredzes.

Neatkarīgai Latvijai principā vajadzētu spēt aizstāvēt latviešu tautas vispārējās intereses, tās saimniecisko un kultūras attīstību. Vai tas tiešām tā ir noticis?

Es teikšu jums godīgi — es pārlasu pēdējās Latvijas avīzes un jūtos stipri absurdi, stāvot šeit jūsu priekšā ar savām sagatavotām teorētiskām domām par latvisko identitāti un nacionālo pašapziņu. Bet varbūt ir vajadzīgs arī tas — apsēsties, pārrunāt un pārdomāt to, kas ar

mums notiek, un mēģināt to labāk izprast. Jo tikai tad varam cerēt kaut ko darīt, lai nākotnē varētu būt citādi.

Tātad — ja mēs sev uzstādām kā mērķi stiprināt latviešu tautu un ja mēs saprotam, ka nacionāla apziņa tai ir vajadzīga, lai tā labāk spētu aizstāvēt pati savas intereses, kas būtu svarīgākās lietas, ko vajadzētu darīt?

Es ierosinātu, ka būtu nepieciešams darbs, kas veicams trīs dažādās frontēs vienlaicīgi. Pirmais no šiem pamatmērķiem būtu panākt, lai visi Latvijas pilsoņi, vienalga kādas tautības vai izcelsmes tie būtu, identificētos ar šo zemi kā savu, veicinātu Latvijas intereses, respektētu tās likumus un būtu lojāli tās pavalstnieki.

/../

Otrs izaicinājums latviešu tautības Latvijas iedzīvotājiem ir izkarot sev starptautiskās politiskās domas izpratni par latviešu tautas nacionāliem centieniem. Un arī tas nav no mazajiem. Latviešiem jau sen būtu vajadzējis sagatavot Balto grāmatu, kas uzskatāmi un skaidri parādītu vācu un krievu okupācijas nelabvēlīgās sekas, sniegtu vēsturisku kontekstu un izskaidrojumu patlabanējām latviešu tautas prioritātēm.

Vairumam Rietumu tautu nebūt nav tāda pati izpratne par attiecībām starp kultūru, nacionālismu un valstisko suverenitāti, kāda ir nacionāli domājošiem latviešiem. Citas tautas it kā nespēj un katrā ziņā negrib izprast latviešu bažas, pat izmisumu par latviešu valodas un kultūras izdzīvošanas izredzēm pašiem savā senču zemē.

/../

Trešais — un savā ziņā pats svarīgākais — izaicinājums jaunajai neatkarīgajai Latvijas valstij ir pašu latviešu starpā vienoties par vissvarīgākiem nākotnes mērķiem. Neatkarīgā valstī nu beidzot ir kļuvis iespējams publiskās debatēs un diskusijās pilnīgi atklāti un bez represijām izvirzīt, aizstāvēt un pārvērtēt dažnedažādus viedokļus. Taču, lai šāda domu izmaiņa nepaliktu tikai tukšas pļāpāšanas līmenī, tai būtu agri vai vēlu jāiekļaujas politiska līmeņa debatēs, kur dažādus viedokļus un rīcības stratēģijas pārstāvētu skaidri identificējamas politiskas partijas, starp kurām tad vēlētajiem būtu reāla un nozīmīga izvēle vēlēšanu dienā. Tādos apstākļos, kur pietiekoši

liels skaits partiju nav izveidojušas sev pietiekoši nopietnu politisko platformu, vēlēšanās kandidē par daudz politiski tukši un mākslīgi savārstīti vai sagrābstīti kandidātu saraksti. Būdami bez jebkādas īstas politiskas pārlicības vai viedokļa, daži deputāti tad tūlīņ pēc ievēlēšanas Saeimā sāk sprinģot kā teļi pavasarī no vienas partijas uz otru, meklēdami sev personīgi zaļākas ganības, bez mazākās atbildības sajūtas pret saviem vēlētājiem un tām "platformām", zem kurām tie tikuši ievēlēti. Šādas lietas notiktu daudz retāk, ja katrs deputāts būtu ievēlēts atsevišķā vēlēšanu iecirknī, kur tad viņš nestu savu atbildību vēlētāju priekšā. Vispār — lai demokrātiskā iekārtā valsts spētu reaģēt uz iedzīvotāju prasībām, tad pilsoņiem vispirms pašiem ir jāzina, jāsaprot un jāizlemj, kas īsti ir viņu interesēs un kas tām stāv pretī. Pilsoņiem pašiem ir jābūt spējīgiem un gribīgiem līdzī domāt par nacionālām lietām, viņiem ir jābūt gataviem aktīvi iesaistīties politiskos procesos. Arī tas pieder pie nacionālās pašapziņas.

Apziņa un pašapziņa, kā tautiskā, tā nacionālā, pieder pie kultūras produktiem. Vēstures gaitā tā tiek kolektīvi veidota un pārveidota. Katra tautas locekļa mūža laikā tā ir individuālās attīstības ceļā vairāk vai mazāk apgūstama un aktualizējama. Kas ir tas, kas palīdz individuālās apziņas izveidošanai, tās ontogēnēzei? Un kas ir tie ideoloģiskie strāvājumi, kas latviskuma apziņu veidojuši tās vēsturiskā attīstībā?

/../

Lai nostiprinātu savu pašapziņu kā citām tautām līdzvērtīgai tautai, Atmodas laika latviešiem bija jārada kultūra, kas pēc iespējas ātri panāktu to attīstību, ko Eiropas t.s. kultūras tautas bija vēsturiski izveidojušas garu gadsimtu gaitā. Latviešiem bija jāizveido kultūra, kas būtu reizē īpatnēji latviska un eiropaiski starptautiska, kas veidotu sintēzi starp tradicionāliem un moderniem elementiem. Šī latviskā kultūra un latvisko vērtību sistēma tad būtu galvenais pamats, uz kā būvējama tautiski latviskā pašapziņa. Tikai vēlāk — ar laiku — nāca doma par neatkarīgu nacionālu valsti kā loģisku un dabīgu šīs pašapziņas izpausmi un iemiesojumu.

aktuāli ir divi svarīgi mērķi: aptvert visas tās pārmaiņas, kas pēdējos 50 gados citur pasaulē notikušas, un izveidot sev piemērotu sintēzi starp tautisko un starptautisko.

Ari spriegums sabiedrībā starp ideālistiem un materiālistiem nav mūsu dienās nemaz tik radikāli atšķirīgs no tā, kas valdīja latviešu tautas pirmās Atmodas laikā. Lielie ideālisti, kuru vārdus mēs vēl šodien daudz zinām, bija izņēmuma cilvēki. Atmodas laikmetā, gluži kā jebkurā citā, ļoti daudzi apdāvināti un centīgi latvieši bija tīrie karjeristi, bez īpašas identificēšanās ar savu tautu un līdz ar to bez jebkādas lojalitātes vai pienākuma sajūtas pret citiem savas tautas locekļiem. Šādu ļaužu vienīgais apzinātais dzīves mērķis bija uzlabot savu personīgo materiālo un sabiedrisko stāvokli. Šī mērķa labā viņi bija gatavi upurēt visu, ieskaitot savu latviskumu un savas tautas intereses. Ja vajadzēja, viņi varēja kļūt arī par ļoti aktīviem un agresīviem latviešu pārvācošanas vai pārkrievošanas politikas aizstāvjiem.

/../

Mūsu dienās, postsovjetisma straujā pārejas posmā no komunisma uz brīvo tirgu un mežonīgu kapitālismu, bezprincipu materiālistiem ir pienākuši varbūt vēl lielāki ziedu laiki. Modernā pasaulē starpnacionālo lielfirmu saimnieciskais īpatsvars ir kļuvis tik liels, ka valsts vadošās lomas uzturēšana kļūst arvien grūtāka, ja lielfirmu gadskārtējie budžeti daudzkārt jau pārsniedz tos, kas ir daudzu it kā suverēnu valstu rīcībā. Kur demokrātiska valsts ir atbildīga savu vēlētajū, resp., tautas, priekšā, lielfirmai nav citas atbildības kā tikai pelnīt naudu saviem ieguldītājiem. Šajā ziņā tādas supranacionāla līmeņa politiskas vienības kā Eiropas kopvalstis ar savu parlamentu, blakus savai vispārējai lomai stabilitātes, saimnieciskā uzplaukuma un miera veicināšanā, varētu potenciāli sniegt veselīgu un politiski atbildīgu pretspēku multinacionālo firmu, starptautisko banku vai jebkāda cita finansiālā spēka pārlicai patvaļai. Lielfirmai tā ir nieka lieta samaksāt kukuli korumpētai amata personai, bet, ja pateicoties tam, ir noslēgti valstij neizdevīgi un tikai lielfirmai izdevīgi līgumi, tad visi valsts iedzīvotāji vēl ilgi par to dabūs maksāt ar sava dzīves standarta pazemināšanos.

Demokrātiskie procesi un tautas tiesības ir nopietni apdraudēti arī tādās zemēs kā Krievija vai Kolumbija, kur ieroču vai narkobizness un dažādas parastās mafijas apgroza naudas summas, kas ir lielākas par vietējās valsts budžetu. Ar naudas līdzekļiem, fiziskiem draudiem un iebiedēšanu ir iespējams izdarīt spiedienu uz stratēģiski izmeklētiem indivīdiem visos iespējamajos valsts likumdošanas un izpildvaras līmeņos, no augstiem līdz zemiem.

Uz kuru pusi ir vairāk virzījusies Latvija kopš savas neatkarības atgūšanas — vai vairāk uz korumpētas valsts vai uz tiesiskas valsts pusi? Vienādi vai otrādi — tā būs tā valsts, kurā būs jādzīvo mūsu bērniem un mūsu mazbērniem. Kur valsts nebūs ne tiesiska, ne atbildīga, tad skaidrs, ka patriotiskās degsmes vietā tur drīzāk attīstīsies cinisms, rūgtums un apātija, un nacionālai pārliecībai neviens nesa-skātis nekādu jēgu.

/../

Trimdas latvietības izprasme ir "latviešu lietu" uzstādījusi kā tādu kosmisko Melno caurumu, kurā nemitīgi ir jāgāž iekšā milzīgas pūles un līdzekļi, lai to vispār uzturētu pie dzīvības. Tie, kas neaizgāja vienkārši prom no latviešu sabiedrības, savu latvietību ir dzīvojuši ar tik smagu tautisko pienākumu nastu, kā reti kāda grupa zemes virsū.

/../

Trimdas latviskiem patriotiem ir gadu desmitiem ilgi kultivēts latviskās apziņas paveids, kas no tā sekotājiem pieprasa tikpat kā mazohistisku upurēšanos uz latviskās kopības altāra. Normālos apstākļos savā zemē dzīvojot, tik augstas prasības caurmēra cilvēkam diezin vai būtu jāuzstāda.

/../

Kāda veida patriotisms tad nu būtu tas, kas būtu pieņemams visām pusēm un kas tiktu uzskatīts kā īsts un patiess, un kas mums kā kopībai būtu jādara, lai tādu audzinātu mūsu tautā? Darāmā ir tik daudz, ka svētīga būs katra iniciatīva pie latviskās pašapziņas celšanas, ko katrs tautas loceklis spēs realizēt šai laukā. Es domāju, mums visiem būtu jāstrādā, katram savā vidē un sev piemērotā un iespējamā veidā. Nacionālai pārliecībai vajadzētu dabīgi izaugt no pašas tautas,

ne tikt uzspiestai no augšas vai tikai piekabinātai. Ar dekrētu nevienam pašapziņu neiedosi, kaut tā ir iespējams radīt apstākļus, kas būtu tai labvēlīgāki.

Pie pašapziņas labākais ir tas, ka neviens tev to nevar atņemt. Reiz apgūta, tā tev ir un tev pieder, lai ko citi saka. Latviskā skaistuma izjūta, latviskais goda prāts, latviskais tikums ir mani izauklējuši. Bet man arī sāp, kad citiem latviešiem ir sāpe, man salst viņu salšana un grauž viņu izsalkums. Es zinu, ko nozīmē — “sviedrus slauku tecēdama, asariņas stāvēdam””. Es sarkstu par manas tautas kaunu, mani nospiež manas tautas negods.

Un cik ļoti tai vajadzīgs, lai katrs viens tās loceklis labāk spētu cienīt cilvēku kā cilvēku pats sevī un citos, jo tikai tad tam būs iespējams sev un savai tautai nedarīt pāri, tikai tad tam būs iespējams savu tautu arī patiesi mīlēt.”

Liepu laipas pār bezdibeņiem

Dzimtenes mīlestība, patriotisms, kā to rāda šī jēdziena cilme (*pater*, no latīņu valodas “tēvs”) parasti tiek saistīti ar vīrišķo pirm-sākumu, ar vīru gatavību tēvu zemes brīvību pirkt ar asinīm, tās vārdā atdot sevi visu, pat dzīvību. Vairas Viķes-Freibergas dzīves gājums personificē latviešu sievietes daili un stiprumu, kas neapstrīd vīrieša spēku, bet to izceļ un papildina. Tas ir latviešu sievas garīgais stiprums un patriotisms, ko dzejas mākslā tik pārlicinoši ir iemiesojušas Aspazija un Brigadere, Vizma Belševica un Māra Zālīte, bet šobrīd, domājot par Vairu, kas teju teju uz visiem laikiem ieies Latvijas Valsts prezidentes Vairas Viķes-Freibergas zīmē, man pie rokas ir gadījušās Padomju Latvijā tautā populārākās un ģimēniskās dzejnieces Ārijas Elksnes vārsmas no krājuma “Vēl vienai upei pāri”, kur vienā veselā apvienojas un saplūst sievišķā un patriotiskā spēka avoti un ticība tautas nākotnei:

*Tai meitenei vecāmāte
Laikam būs pratusi vārdot.
Tai meitenei vecāmāte
Laikam atstāja lietus vārdus.*

*Un meitene balta gāja,
Kaut piķis no debesīm lija, —
Ne pati sabrida kājas,
Ne citus apšlakstīja.*

*Kur citas grima un stiga,
Nekādi netiekot ārā,
Tur meitene vienmēr tika
Viegli kā cielava pāri.*

*Ja būtu es viņas māte,
Es nejustu bažu nekādu,
Es laistu to mierīgu prātu
Kaut ellē rāceņus stādīt.*

*Jo pastāv tādi spēki
(Ārpus varas un naudas),
Kas cauri gadu simtiem
Palīdz izstaigāt tautai.*

Kas Vairas Viķes-Freibergas dzīves gājumā ir vispārsteidzošākais un apbrīnojamākais? Tas, ka šī dzīve ir tik izkaisīta visos pasaules kontinentos un visdažādākajos darbības veidos un izpausmēs un reizē tā ir tik savākta, pamatīga un cilvēciski piepildīta. Viņas ģimenes dzīve un darbs, zinātniskais un sabiedriskais, latviskais un starptautiskais, radošais un administratīvais, elitāri izsmalcinātais un tautiski piezemētais, racionālais un mistiskais.

Aplūkojot Vairas Viķes-Freibergas oficiālo *Curriculum Vitae*, var likties, ka ar šo sievieti mums nav pa ceļam — viņas dzīves gājums ir tik piesātināts un pārsātināts ar amatiem, grādiem un tituliem, dažādu veidu un žanru tekstiem runās, rakstos un grāmatās, ka varētu likties — šī prominentā dāma un pasaules pilsone vienmēr ir bijusi tik nodarbināta un aizņemta pati ar sevi, ka cilvēcisko

attiecību veidošanai nav vairs atlicis ne spēka, ne laika. Varbūt arī vēlēšanās? Ka viņa ir sēdējusi kādā nepieejamā ziloņkaula tornī un cēlā vientulībā rakstījusi savas patriotiskās runas un citus gara darbus. Bet izrādās tieši otrādi — Vairas Viķes-Freibergas dzīves pasaules krāšņums un daudzveidība atklājas ne tikai tekstos, bet tieši cilvēkos, viņas cilvēcisko attiecību dāsnumā un nepretenciozajā vienkāršībā.

Jā, rakstīšanas brīdī rakstīšana ir vienatne un vientulība, kas prasa nežēlīgu norobežošanos no visa cita, un tikai retajam ir dota spēja vienlīdz brīvam un atraisītam būt gan tekstā, gan arī cilvēkos pēc tam, kad teksts ir nolikts un sācis dzīvot no sava radītāja neatkarīgu dzīvi. Vaira Viķe-Freiberga ir to izredzēto domātāju un rakstītāju vidū, kam ļoti svarīgs vienmēr ir bijis tieši cilvēciskais pietuvinājums un patiesa vēlme dzīvot un palikt ne tikai rakstu lappusēs, bet turpināties arī cilvēkā. Visu Vairas Viķes-Freibergas personību (kā "Čikāgas piecīši" dzied — no matu galiņiem līdz papēžiem) caurstrāvo neviltots dzīves un domāšanas prieks, un viņai ir laimējies būt visu to vietu un lietu patriotei, kurās liktenis viņai ir lēmis būt un iesaistīties. Viss viņas dzīves gājums liecina par to, ka, būdama svešumā, viņa ir bijusi ar simtiem mīlestības saišu saistīta ar Latviju un tautu dzimtenē un, lai arī cik augsti aizsargvaļņi būtu celti starp latviešiem svešumā un dzimtenē, tautas mīlestība bija tiem tikusi pāri jau labi sen pirms oficiālās atmodas sākuma.

Vairas Viķes-Freibergas personā pārsteidz smagā fiziskā un garīgā piepūlē izcīnītais vieglums, ar kādu viņa ir pārvarējusi vecamo darbu kalnus un cilvēcisko attiecību bezdibeņus, saskarsmē ar citiem nekad neuzsverot sava padarītā darba smagumu un nopelnu dižumu, savas personības neapšaubāmo autoritāti un līdz ar to tiesības uz patiesību pēdējā instancē, kas autoritāra cilvēka priekšstatos varētu likties pats par sevi saprotams. Tik globāla un reizē latviska, tik no visa kā pārtikusi un reizē pieticīga. Savējo, savas tautas un Latvijas vārdā gatava kaut ellē rāceņus stādīt.

IV

PREZIDENTES LAIKS

Par Latvijas Republikas prezidenti Vaira Viķe-Freiberga tika ievēlēta uz četriem gadiem 1999. gada 17. jūnijā. Pie amata pienākumu pildīšanas viņa stājās 8. jūlijā un ir pirmā sieviete — valsts augstākā amatpersona — Austrumeiropā. Politiskajām partijām nepieder.

Kandidātu birums, “viņu” divas Vairas un citi

Pirms kandidātu izvirzīšanas Valsts prezidenta amatam Latvijā ir iestājies it kā klusums pirms vētras. Par politiskajām kaislībām, kas prezidenta kandidātu izvirzīšanas sakarā norit starp vadošajām partijām un to iekšienē, masu mediji būtībā klusē. Līdz tautas prātus satrauc Anatolija Gorbunova paziņojums mainīt savu iepriekšējo lēmumu un vēlēšanās nekandidēt. Ar asu polemisku rakstu šim izaicinājumam atsaucas rakstniece Māra Zālīte. Viņa raksta: “A. Gorbunovs, būdams godavīrs, labi saprata, ka viņam kā vecā, tagadējo valsti noliedzošā režīma redzamākajam reprezentantam nav morālu tiesību būt par agrāk noliegtās Latvijas valsts pirmo personu. Personu, ar kuras izvēli Latvija kā valsts demonstrē savus politiskos, pilsoniskos un ētiskos ideālus vai vismaz ticību tiem. A. Gorbunova atteikšanās kandidēt tikai vairoja manu cieņu pret viņu. It īpaši tāpēc, ka atteikšanās notika morālu apsvērumu dēļ.

Vēl jo vairāk tāpēc, ka jēdziens “morāli apsvērumi” ir tik reti sastopams šodienas Latvijas politikā.”¹ M. Zālīte secina, ka “Latvijas ceļš”, liekot Anatolijam Gorbunovam uzņemties neadekvātu lomu, ciniski demonstrē partijas interešu prioritāti pār valsts interesēm.

Kaut arī citkārt politiskās partijas ir runājušas par nepieciešamību pirms atbildīgiem balsojumiem uzsākt dialogu ar sabiedrību un izzināt (vismaz izzināt, ja ne respektēt) sava elektorāta viedokli, šo vēlēšanu priekšvakarā ir vērojama pretēja tendence — no publiskām debatēm atturēties. Prezidenta kandidātus un viņu nākotnes vīzijas par Latvijas valsti dienasgaismā cenšas izvilkt masu mediji, sevišķi “Diena”, visiem kandidātiem uzdodot virkni jautājumu, lai daudz maz būtu nojaušams, kas ir kas. Visi uzdotie jautājumi ir Latvijas sabiedrībai būtiski un prasa kardinālus risinājumus. Piemēram: Kādas trīs tēmas, ņemot vērā pašreizējo valsts kvalitāti demokrātijas un tiesiskuma ziņā, jūs uzturēsiet iekšpolitiskajās debatēs? Ar kādām iekšpolitikas reālijām jūs nekad nesamierināsieties? Kā jūs mazināsiet latviešu apdraudētības sajūtu un nelatviešu apdraudētības sajūtu? Vai Jūs esat vērsies pret totalitāro valsti, okupāciju, kādā veidā, kā vērtējat savu ieguldījumu? Cik aktīvs Jūs būsiet ārpolitikā? Kas Jums ir autoritātes starptautiskajā politikā? Kādas valodas jūs pārvaldāt?²

Izrādās, ne visi kandidāti ir gatavi atbildēt uz minētajiem jautājumiem.³ Un “Dienas” galvenā redaktore Sarmīte Ēlerte savukārt norāda, ka politiķim nav tiesību izvairīties no debatēm,⁴ bet komentētājs Aivars Ozoliņš šo atteikumu interpretē kā klaju augstprātības un pārākuma apziņas attieksmē pret sabiedrību un tautu demonstrāciju: “Sak, kad mani ievēlēs, tad parunāšos arī ar “to, ko mēs saucam par tautu”. ”⁵

¹ Zālīte M. Gorbunovs nesaudzē // Diena, 1999. g. 4. jūnijā, 2. lpp.

² Jautājumi Valsts prezidenta kandidātiem // Diena, 1999. g. 9. jūnijā, 2. lpp.

³ Gorbunovs A. Atklāta vēstule laikrakstam “Diena” // Diena, 1999. g. 9. jūnijā, 2. lpp.

⁴ Ēlerte S. Politiķim nav tiesību izvairīties no debatēm // Diena, 1999. g. 9. jūnijā, 2. lpp.

⁵ Ozoliņš A. Kaķi maisā // Diena, 1999.g. 9. jūnijā, 2. lpp.

Foto Studio
A. Janitis
Toronto.

Vaira iesvētību dienā,
Toronto, 1955

Līdz vēlēšanu dienai, 17. jūnijam, oficiāli izvirzīti ir pieci prezidenta amata kandidāti, jo, izņemot apvienību "Par cilvēktiesībām vienotā Latvijā", katra Saeimā pārstāvētā partija ir deleģējusi savu pretendentu. Pieci — tas ir kandidātu rekordskaitlis visā Latvijas Valsts prezidenta vēlēšanu vēsturē. Bet, aizsteidzoties notikumiem priekšā, jāsaka, ka tas vēl nebūt nav viss, — 1999. gadā latvieši ir tik bagāti ar prezidenta kandidātu resursiem, ka tos nevar saskaitīt uz vienas rokas pirkstiem (pretstatā ASV, Vācijai, Francijai un citām lielvalstīm). Politisko partiju atbalstu ir saņēmuši prezidenta amata kandidāti:

Anatolijs Gorbunovs ("Latvijas ceļš") — dzimis 1942. gadā Ludzas apriņķa Pildas pagastā. Studējis Rīgas Politehniskajā institūtā un Maskavas Sabiedrisko zinātņu akadēmijā. Strādājis par celtnieku un Rīgas Politehniskā institūta pasniedzēju, 70. un 80. gados bijis dažādos amatos LKP Rīgas partijas komitejā un Centrālkomitejā, no 1988. gada LPSR Augstākās padomes Prezidija priekšsēdētājs. Kā populārākais "Latvijas ceļa" kandidāts ievēlēts 5., 6. un 7. Saeimā, izvirzīšanas brīdī Valsts prezidenta amatam viņš ir Ministru prezidenta biedrs, satiksmes ministrs un, saskaņā ar socioloģisko aptauju presē publicētajiem rezultātiem, vispopulārākais politiķis Latvijā;

Arnī Kalniņš (Latvijas Sociāldemokrātiskā strādnieku partija) — dzimis 1935. gadā Valmieras rajona Naukšēnu pagastā, ir ekonomikas zinātņu habilitētais doktors, profesors, Latvijas Zinātņu akadēmijas akadēmiķis. Bijis PSRS Tautas deputāts, strādājis LPSR un Latvijas valdībā — bijis Ministru padomes priekšsēdētāja vietnieks ekonomikas jautājumos un ekonomisko reformu ministrs. 7. Saeimas deputāts;

Vaira Paegle (Tautas partija) — dzimusi 1942. gadā Rīgā, kopā ar ģimeni devusies bēgļu gaitās uz Vāciju, vēlāk uz ASV, kur dzīvojuši līdz 1998. gadam, kad atgriezusies uz dzīvi Latvijā. Amerikā ieguvusi bakalaura grādu vēsturē un maģistra grādu starptautiskajās attiecībās. Vadījusi dažādas latviešu emigrācijas organizācijas, četrus gadus bijusi Pasaules Brīvo latviešu apvienības (PBLA) valdes priekšsēdētāja. Apmeklējusi arī Sibīrijas latviešus un, iespējams, ir

vienīgā trimdas latviete, kas, tautisku centienu vadīta, devusies tik tālā un nezināmā ceļā. Ir 7. Saeimas deputāte;

Raimonds Pauls (Jaunā partija) — dzimis 1936. gadā Rīgā, Latvijā un ārpus tās robežām plaši pazīstams, tautā iemīļots komponists. Beidzis Latvijas Valsts konservatoriju, strādājis LPSR Valsts televīzijas un radio komitejā, bijis PSRS Tautas deputāts, Latvijas kultūras ministrs un Valsts prezidenta Gunta Ulmaņa padomnieks kultūras jautājumos. 7. Saeimā ievēlēts kā vispopulārākais Jaunās partijas kandidāts;

Jānis Priedkalns (“Tēvzemei un brīvībai” / LNNK) — dzimis 1934. gadā Bauskas apriņķa Bārbelē, kopā ar ģimeni devies bēgļu gaitās un padomju okupācijas gados dzīvojis ārzemēs. Profesors, medicīnas zinātņu doktors, studējis un kā mācību spēks strādājis Vācijas, Anglijas, Francijas, Austrālijas un ASV augstskolās, ievēlēts par Latvijas Zinātņu akadēmijas īsteno locekli. 1995. gadā atgriezies uz dzīvi Latvijā, bijis 6. Saeimas deputāts, kopš 1997. gada nogales Latvijas vēstnieks ANO.

Saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmi par Valsts prezidentu nevar ievēlēt personu, kura nav pilnus četrdesmit gadus veca. Kā redzams, visi prezidenta kandidāti ir cienījamus gadus (izņemot Anatoliju Gorbunovu un Vairu Paegli) — nedaudz vecāki par Vairu Viķi-Freibergu. “Es esmu bagāts. Man pieder viss, kas ar mani ir noticis,” — tā, dzejnieka Māra Čaklā vārdiem runājot, varētu izsaukties ikviens no viņiem. Taču pieredze, pretstatā citām mantām, kas jāšargā kā acuraugs, lai neietu zudībā, pieder pie bagātībām, ko kodes un rūsa nemaitā. Tomēr, kad šī bagātība tiek svērta un mērīta ar politiskām mērauklām, ak, kā dažkārt gribētos, lai kodes un rūsa šo to būtu pamaitājušas! Pirmsvēlēšanu laikā vislielākās uguns kristības piedzīvo Anatolijs Gorbunovs un Raimonds Pauls, un tas liecina — liela daļa Latvijas sabiedrības tomēr nav tik politiski bezkaislīga, kā partijas šajā gadījumā būtu vēlējušas.

Kaut arī skaitliski ietekmīgākie politiskie spēki savas kandidatūras ir nosaukuši jau agrāk, Valsts prezidenta izvirzīšanas un ievēlēšanas kārtību Saeima apstiprina tikai pāris nedēļu pirms vēlēšanām (3. jūnijā), un šī vilcināšanās, iespējams, ir saistīta ar to, ka vadoša-

jām koalīcijas partijām nav izdevies vienoties par kopēju kandidātūru. Vēlēšanu priekšraksti nosaka, ka prezidenta kandidātus var izvirzīt līdz pat balsošanas sākumam, tātad izredzes izvirzīt un ievēlēt Vairu Viķi-Freibergu nav zudušas.

Priekšvēlēšanu kampaņa, kuras nebija

Izšķirošu pavērsienu pirmsvēlēšanu gaitā ienes Latvijas radošās inteliģences atklātā vēstule Saeimas deputātiem (publicēta laikrakstā "Diena" 10. jūnijā), kurā Valsts prezidenta amatam tiek ieteikta Vaira Viķe-Freiberga, pārliecinoši parādot viņas profesionālās un cilvēciskās kvalitātes un acīmredzamo pārkumu salīdzinājumā ar politisko partiju izvirzītajiem kandidātiem. Par izšķirošu pavērsienu to var nosaukt tāpēc, ka Viķes-Freibergas kā potenciālas Valsts prezidentes vārds līdz tam bija dzirdēts gan tautas mutē, gan "smalko aprindu" un politisko partiju kuluāros un līdz ar to izskanējis arī masu medijos, tomēr bez konkrēta adresāta (Saeimas deputātiem) un samērā neobligātā tonī. Atklātā vēstule bija konsekventa politiska izšķiršanās, sava veida izlēcieni un neuzticības izteikšana Saeimai, un tā politisko kaislibu nokaitētajā pirmsvēlēšanu gaisotnē (to laikraksta "Diena" lappusē līdzās atklātās vēstules tekstam vizuāli spilgti attēloja Ludmilas karikatūra "Saeimas Centrālais tirgus") izrādījās gana iedarbīga. Gan psiholoģiski, gan politiski, kaut gan tūlītēja politisko partiju reakcija uz vēstuli nesekoja.

Maija nogalē, kad līdz vēlēšanām bija palicis vairs tikai nepilns mēnesis, laikraksts "Diena" atvēra rubriku jautājuma formā "Prezidents?", kurā aicināja ekspertus izteikties par tematu, kādam vajadzētu būt Latvijas prezidentam. Savu viedokli puda Sorosa fonda-Latvija izpilddirektore Vita Matīsa, Latvijas vēstnieks ASV Ojārs Kalniņš, jurists un politologs Egils Levits, Latvijas Kultūras fonda valdes priekšsēdētājs Pēteris Bankovskis, teologs Juris Rubenis, rakstnieks Jānis Rokpelnis, vēsturnieks Aivars Stranga, Mūzikas akadēmijas rektors Juris Karlsons, politologs Jānis Peniķis,

rakstniece Marina Kosteņecka, Latvijas Cilvēktiesību un etnisko studiju centra direktors Nils Muižnieks, muzikologs Arnolds Klotiņš, politoloģe Rasma Kārkliņa, sociologs Tālis Tisenkopfs, arhitekte Zaiga Gaile un citi Latvijas sabiedrībā labi pazīstami cilvēki. Kaut gan konkrētas personālijas šajā aptaujā sauktas netika, visu ekspertu vēlējumos kopā ņemot, izrādījās, ka tie pilnībā sakrīt ar atklātās vēstules autoru vēlmēm, un tās tekstā skaidri bija izlasāms, ka Latvijas prezidenta ideālmodelim vislabāk atbilst Vairas Viķes-Freibergas kandidatūra.

Vērojot un līdzdzīvojot debatēm par Latvijas Valsts prezidentu, nākas secināt, ka neviena no partiju līdz šim izvirzītajām kandidatūrām neatbilst augstajiem kritērijiem, kas izvirzāmi valsts pirmajai personai. Mēs aicinām Saeimu to godīgi atzīt un Latvijas valsts interešu vārdā upurēt politiskās ambīcijas. Mēs aicinām politiskās sīkmanības un ekonomiskās lielmanības nogurdinātos deputātus nezaudēt uzticību Latvijas valsts ideāliem un ne-novērtēt par zemu Valsts prezidenta lomu šo ideālu uzturēšanā un spodrināšanā.

Mēs uzskatām, ka pie pašreizējās politisko spēku konstelācijas par Valsts prezidentu jāklūst ārpus partijām stāvošai personībai. Tai jābūt augsti izglītotai, Rietumu demokrātijas pieredzē sakņotai personībai ar cieņpilnu patriotisku un pilsonisku stāju.

Tādu personību mēs varam piedāvāt.

Latvijas Valsts prezidenta amatam mēs iesakām Vairu Viķi-Freibergu — Latvijas Institūta direktori, Latvijas Zinātņu akadēmijas un Kanādas Zinātņu akadēmijas locekli, Kanādas Psihologu apvienības prezidenti, Kanādas Sabiedrisko zinātņu federācijas prezidenti, Kanādas Zinātņu padomes vicepriekšsēdi. V. Viķe-Freiberga ir arī Baltu studiju apvienības (AABS) prezidente, piedalījies NATO zinātniskajās programmās, bijusi konsultante dažādām Kanādas valdības iestāžu un ministriju speciālistu ko-

misijām. Latvijā V. Viķe-Freiberga visplašāk pazīstama kā izcila latviešu folkloras pētniece. Šeit iznākušas viņas grāmatas "Dzintara kalnā", "Saules dainas", triloģijas "Trejādās saules" pirmie divi sējumi u.c. darbi. Visas pasaules latvieši viņu pazīst kā spožu sabiedrisku darbinieci, kas publicējusi pāri par 150 rakstiem un runām periodikā visos kontinentos. Šie raksti daļēji apkopoti arī Latvijā izdotajā grāmatā "Pret straumi".

V. Viķe-Freiberga brīvi pārvalda angļu, vācu un franču valodu ne vien saziņas, bet arī kultūrkodu līmenī. Viņa spēj sazināties arī spāņu un portugāļu valodā. Agrā jaunība, kas pavadīta Marokā, devusi iespēju iepazīt arī arābu valodu un kultūru.

Tādējādi V. Viķes-Freibergas personā mēs redzam ar Rietumu pasauli visaugstākajā līmenī komunicēt spējīgu personību ar starptautisku autoritāti.

V. Viķe-Freiberga ir nesaraujami saistīta ar Latviju un neatkarīgas Latvijas ideju visu savu dzīvi. Kopš 80. gadu sākuma viņa bieži uzturas Latvijā, aktīvi piedalās Atmodas procesos un labi pazīst Latvijas situāciju gan sabiedriski politiskā, gan sociāli psiholoģiskā aspektā. Tādējādi V. Viķes-Freibergas — eksakti izglītotā un humanitāri ievirzīta cilvēka — personā mēs redzam personību, kas uz vispārcilvēcisku un demokrātisku vērtību bāzes ir spējīga konsolidēt un humanizēt Latvijas sabiedrību.

V. Viķei-Freibergai piemīt cilvēciskais šarms, ilggadējais lektores un profesores darbs izkopies viņas runas dāvanas un argumentācijas spējas. Gan iekšpolitiski, gan ārpolitiski vērtējot, kā vispieņemotāko kandidāti Valsts prezidenta amatam mēs redzam un iesakām Vairu Viķi-Freibergu. Mēs aicinām Saeimas deputātus izrauties no partiju interešu "krīta aļļa" un raudzīties brīvas, demokrātiskas, humānas XXI gadsimta Latvijas valsts nākotnē."⁶

---

⁶ Atklāta vēstule Saeimas deputātiem // Diena, 1999. g. 10. jūnijā, 2. lpp.

Šī vēstule, protams, bija zināms risks tās rakstītājiem un parakstītājiem*, jo varas loģika ir nežēlīga un vienkārša — kas nav ar mums, tas ir pret mums.

Vēstules parakstīšanas procedūra notika Rīgas Latviešu biedrības namā, un, lai tā laikus nonāktu Preses namā un sasniegtu savu adresātu, rūpējās tautfrontietis un 7. Saeimas deputāts no Tautas partijas Jānis Škapars.

Pēdējās pirmsvēlēšanu dienās situācija ir nokaitēta līdz baltkvēlei. Pretstatā politiķu nevienprātībai kultūras cilvēki savu kandidatūru ir izvēlējušies un par to pastāv. Pēc tam kad atklātā vēstule Saeimas deputātiem bija publicēta laikrakstā "Diena", cita pēc citas tai seko atbalsta vēstules Vairas Viķes-Freibergas kandidatūrai — gan individuālas, gan kolektīvi parakstītas. Tā, piemēram, Kultūrkapitāla fonda direktors Māris Bērziņš raksta: "Pievienojos tiem cilvēkiem, kas Latvijas prezidenta krēslā grib redzēt Vairu Viķi-Freibergu. Līdzīgi domā daudzi, kuri savas domas vienkārši nespēs paust publiski. Domāju, ka valstij nāktu par labu, ja tauta varētu lepoties ar savu prezidentu."⁷ Šis atbalsta vēstules ir spilgts laikmeta dokuments, kas liecina par sabiedrības vispārējo noskaņojumu: ta-

---

* Atklātās vēstules Saeimas deputātiem teksta autore ir rakstniece Māra Zālite, un to ir parakstījuši divdesmit divi radošās inteliģences pārstāvji šādā secībā: bioloģijas profesors, akadēmiķis Pēteris Cimdiņš, rakstniece Māra Zālite, aktrise Dina Kuple, režisors Oļģerts Kroders, psihiatrs psihoterapeits, Latviešu fonda (Ziemeļamerikā) dibinātājs Voldemārs Gulēns, komponists Imants Zemzaris, medicīnas zinātņu doktors, akadēmiķis Ilmārs Lazovskis, gleznotāja, Jaunrades fonda prezidente Džemma Skulme, rakstnieks Zigmunds Skujiņš, aktieris Juris Strenga, dzejnieks Imants Ziedonis, matemātiķis Andris Buiķis, LU Teoloģijas fakultātes dekāns Vilis Vārsbergs, kora "Latvija" un jauniešu kora "Kamēr" mākslinieciskais vadītājs Māris Sirmails, Dziesmu svētku virsdiriģents, LMA profesors Imants Kokars, dramaturgs Pauls Putniņš, akadēmiķe, profesore, LU Filozofijas un socioloģijas institūta direktore Maija Kūle, profesore, LZA korespondētājlocekle Baiba Rivža, Dziesmu svētku virsdiriģents, LMA profesors Edgars Račevskis, grāmatniecības un kultūras darbinieks Ojārs Jānis Zanders, profesors Gundars Ķeniņš-Kings, Triju Zvaigžņu ordeņa virsnieks Bruno Reinholds Rubess.

jās sevi liek manīt gan Atmodas sākumposmā tik drošā tautas un inteliģences pleca sajūta, sašutums par politiskā tirgus intrigām, šaubas par inteliģences iespējām reāli ietekmēt notikumu gaitu, pesimistiski secinājumi, ka “galotņu cilvēku trūkums ir jūtams visās dzīves jomās” un pārlicība, ka “tas nenozīmē, ka viņu nav”.⁸

Prezidents sākas ar ievēlēšanu

Saeimas sēde Valsts prezidenta ievēlēšanai sākās 17. jūnijā deviņos no rīta un beidzās dažas minūtes pirms pusnakts, un tā ir un droši vien arī paliks garākā darba diena 7. Saeimas vēsturē. Kā jau bija prognozējuši politiskie analītiķi, pirmajā balsojuma kārtā balsu vairākumu neieguva neviens no kandidātiem. Bez balsu vairākuma beidzās arī nākamās kārtas, kurās lideris izrādījās Raimonds Pauls, taču, nesavācis ievēlēšanai nepieciešamo balsu vairākumu, viņš savu kandidatūru noņēma. Kad partiju izvirzīto kandidātu rezerves bija izsmeltas, Saeimas Prezidijs negaidīti ātri izsludināja vēlēšanu nākamo kārtu un trīs politiskās partijas (Tautas partija, “Tēvzemei un Brīvībai”/LNNK un sociāldemokrāti) vienojās par V. Viķes-Freibergas izvirzīšanu. Otrajā vēlēšanu kārtā ar V. Viķi-Freibergu spēkiem mērojās un uz prezidenta amatu kandidēja arī Valdis Birkavs (“Latvijas ceļš”) un Ingrīda Ūdre (Jaunā partija). Jaunā partija un Ingrīda Ūdre (dzimusi 1959. gadā) ir jauns, 7. Saeimas priekšvakarā konsolidējies politiskais veidojums, bet Valdis Birkavs (dzimis 1942. gadā) ir viens no visredzamākajiem atjaunotās Latvijas politiķiem — Latvijas Republikas Augstākās padomes deputāts un priekšsēdētāja vietnieks, savienības “Latvijas ceļš” biedrs un pirmais tās priekšsēdētājs (līdz 1997. gadam), 5., 6. un 7. Saeimas deputāts, kā arī pildījis augstus un atbildīgus amatus valdībā: bijis Latvijas Republikas Ministru prezidents, ārlietu ministrs un tieslietu ministrs. Pirmais balsojums par šo kandidātu trijotni izrādījās

---

⁸ *Līce A.* Galotņu cilvēku trūkums jūtams visās jomās // *Diena*, 1999. g. 14. jūnijā, 11. lpp.

nederīgs, jo kādam no deputātiem bija gadījies misēklis — viens biļetens izrādījās bojāts (neskaidri aizpildīts). Saeimas Prezidijs kopā ar frakciju vadītājiem nolēma balsojumu atkārtot, un atkārtotā, kopskaitā septītā balsojuma rezultātā par Vairu Viķi-Freibergu balss bija atdevuši 53 deputāti.

Partiju, kas vienojās par Viķes-Freibergas izvirzīšanu, balsu kopskaitam vajadzētu būt lielākam (Tautas partijai — 24, “Tēvzemei un Brīvībai”/ LLNK — 17, LSDSP — 14), bet, tā kā saskaņā ar Satversmi Latvijas prezidents tiek ievēlēts aizklātā balsojumā, par šiem pāris “atturībniekiem” vēsture klusē.

Runāt par V. Viķes-Freibergas priekšvēlēšanu kampaņu vārda tiešā nozīmē ir absurds, jo laika sprīdis no viņas izvirzīšanas par prezidenta kandidāti līdz ievēlēšanai Valsts prezidenta amatā ilga dažas stundas. Tomēr viņai bija lemts uzvarēt sevā konkurencē ar septiņiem citiem pretendentiem.

Kas bija prezidentes rokassomiņā?

Septiņi konkurenti septiņās kārtās, un tomēr uzvarēt bija lemts Vairai Viķei-Freibergai. Kāpēc notika tā un ne citādi? Pēdējā minūtē sasteigtā vēlēšanu stratēģija vai precīzāk — konsekventas vēlēšanu stratēģijas trūkums varēja arī neizrādīties par labu V. Viķes-Freibergas kandidatūras atbalstītājiem. Vai tas bija lielās nejaušības likums vai likteņa lēmums? Šādās situācijās, kad tautas vai cilvēka dzīvē risinās izšķiroši notikumi, gribot negribot prātā nāk liktenīgais, un tas ir arī latviešu valodas struktūrā ierakstīts — jēdzienus *izšķirošs pavērsiens* un *liktenīgs pavērsiens* mēs principā varam lietot vienā un tajā pašā nozīmē. Varbūt tas kādā veidā saistās ar gaišreģa Finka pareģojumu par Latvijas nākotni — pēc grūtībām un klupieniem pēc 1991. gadā atgūtās brīvības, valsts atkal uzplauks, kad par Valsts prezidenti ievēlēs sievieti.

Kad īsi pirms pusnakts tika paziņoti balsošanas rezultāti un jaunievēlēto prezidenti aicināja Saeimas tribīnē, lai teiktu uzrunu, līdzjutējiem televīzijas ekrānos pavīdēja kāda šķietami maznozī-

mīga, tomēr ievēribas cienīga aina. Notika stīvēšanās ap prezidentes rokassomiņu — kāda viņai līdzās esoša dāma grasījās prezidenti no šī atribūta atbrīvot, bet V. Viķe-Freiberga nepadevās un aizgāja ar visu somiņu. Tā jau tas ir (kā tas izskatīsies?) — prezidenti taču parasti nestaigā ar rokassomiņām! Toties prezidentēm tā ir neatņemama tēla sastāvdaļa. Bet par to vēlāk, kad aktualizēsies jautājumi par prezidentes tēlu vai iztēlošanās, kādai vajadzētu būt prezidentei sievietei. Tas, kā jāizskatās kārtīgam vīrietim prezidentam, pa šiem gadiem tā kā būtu ielāgots. Bet ko iesākt ar prezidenti sievieti, no kā atvasināt viņas tēlu? Un kā šajā tēlā apvienot abus — sievietes prezidentes un Latvijas prezidentes — vaibstus.

Jā, un tomēr — kas tik dārgs un nozīmīgs glabājās prezidentes rokassomiņā, ja vēlēšanu dienā to nedrīkstēja ne uz mirkli izlaist no rokām? Tur esot bijusi speciāli Vairai Viķei-Freibergai noausta sudrabaina Lielvārdes josta.

No 17. jūnija līdz zvērestam

Kad viss bija noticis tā, kā tam bija jānotiek, un ēterā izskanēja jaunās prezidentes uzruna, tā bija Latvijas zvaigžņu stunda. Ne vienā vien mājā nobira pa prieka asarai, šķindēja šampanieša glāzes un cilvēki apsveica cits citu. Pēcvēlēšanu eiforijā no Saeimas nama ēterā pat atskanēja kāda balss, kas apgalvoja, ka šis prezidenta vēlēšanas esot vadījis latviešu tautas *pašīdzīvošanas instinkts*. Šā vai tā, taču lielākā uzvara (un pārsteigums) tā bija mums pašiem, jo pārsteigt pasauli ar *galotņu cilvēku* Valsts prezidenta limenī nav ne iespējams, ne nepieciešams. Neba tālab vien, lai pasaulei atrādītos, mēs dzīvojam un mums būs būt.

17. jūnijs... Latvijas vēsturē tas ieies ne tikai kā V. Viķes-Freibergas prezidenta amatā ievēlēšanas diena. Arī Padomju Latvijā tas bija īpašs datums, kas par godu 1940. gada 17. jūnija notikumiem, kad Rīgā ienāca Sarkanā armija, tika lietots īpašvārda nozīmē. Pieminot 1940. gada 17. jūnija vēsturiskos notikumus, Rīgas centrā 1886. gadā iekārtoto Doma laukumu padomju ideologi pārdēvēja

par 17. jūnija laukumu. Šim īpašvārdam tika rasta vieta pašā Rīgas sirdī, kur atradās arī Latvijas Radio nams, no kura katru rītu pāri visai Latvijai atskanēja padomju valsts himna. 17. jūnija vārds tika dots arī vienam no pirmskara Latvijas populārākajiem konditorejas uzņēmumiem, tādējādi latvieša dzīvi vairāk nekā pusgadsimta garumā saldinot ar šīm vēsturisko asociāciju piedevām. Atverot saldumu kārbu, 17. jūnijs vienmēr bija acu priekšā, jo tas ietilpa fabrikas emblēmā, kas rotāja iesaiņojumu. Man nav ziņu, vai, viesojoties Padomju Latvijā, arī trimdas latvieši šos saldumus tika nobaudījuši, vai varbūt iesaiņojuma dēļ šo citādi nevainojamo produkciju atteicās pirkt un bāzt mutē.

Pēc lielā sasprindzinājuma visas dienas garumā 1999. gada 17. jūnijs beidzās laimīgi, un likās, ka no pleciem ir nokritis kāds smags slogs un palicis tālā pagātnē un Rīgas ielās var vieglāk uzelpot. Šīs izjūtas pastiprināja pirmsjāņu noskaņa un Līgo nakts priekšnojautas, kad līdz ar papardes ziedu vaļā raisās dziļi slēptā tautas vitalitāte, kad citādi atturīgais latvietis atbrīvojas no ikdienišķā un ir gatavs saplūst ar Visumu un savā dzīvības priekā dalīties ar visiem un visu. Ir gatavs dzīvot, mīlēt, integrēt un integrēties.

*Visi bija Jāņa bērni,
Kas Jānīti daudzinaja.*

Stājoties augstajā amatā, V. Viķe-Freiberga pievienojās demokrātiski ievēlēto Latvijas Valsts prezidentu plejādei, un tie ir: Jānis Čakste (1922–1927), Gustavs Zemgals (1927–1930), Alberts Kviesis (1930–1936), Guntis Ulmanis (1993–1999). Kā redzams, šajā uzskaitījumā nav minēts Kārlis Ulmanis, kurš par Latvijas prezidentu kļuva valsts apvērsuma rezultātā 1936. gadā un 1940. gada jūlijā savas amata pilnvaras nodeva Augustam Kirhenšteinam.

Kaut arī prezidentūras ilglaicīguma ziņā J. Čakste un A. Kviesis neatpaliek no K. Ulmaņa un viņa atkāpšanās no amata 1940. gadā vienlaikus bija arī Latvijas valsts bojāeja, zīmīgi, ka, domājot par dzīvi pirmskara Latvijā, ar zināmu nostalgiju pēc bijušā visbiežāk tiek pieminēti tieši ulmaņlaiki. Nevis Čakstes vai

Kvieša laiki. Vai šī tautiski romantiskā nostalgija pēc vecajiem labajiem laikiem ar Ulmaņa vārdu saistās tikai tādēļ, ka tas itin kā pats velties veļas pār lūpām un salīdzinājumā ar citu prezidentu uzvārdiem ir vieglāk (bez neviena šņāceņa) izrunājams? Latviešu valodas kopējiem tāda visnotaļ subjektīva kategorija kā labskanīgums vēl šodien šķiet būtisks un valodas normēšanā pieņemams arguments. Vai arī atbilde uz šo jautājumu par ulmaņlaiku labskanīgumu ir meklējama dziļāk — tautas mentalitātē, Kārļa Ulmaņa personībā, laikmeta kolīzijās, ko kopā ar tautu ir pārdzīvojis prezidents?

Vaira Viķe-Freiberga savā amatā stājas pēc otrajiem ulmaņlaikiem, un viņas uzvārds nav no fonētiski viegli izrunājamiem, sevišķi tiem, kam latviešu valoda nav dzimtā. Bet, ja jau pasaule, Vairas Viķes-Freibergas vārdu izrunājot, nav mēli izmežģijusi, tam nevajadzētu notikt arī pašu mājās daudzvalodu Latvijā. Kādus laikus, grūti vai viegli izrunājamus un izdzīvojamus, turpinās jaunievēlēta prezidente, to, kā mēdz teikt, laiks rādīs. Bet skaidrs ir viens, ka Viķe-Freiberga nāk ar jauna laika un laikmeta apziņu, ka viņai kā Valsts prezidentei ir lemts Latviju ievest jaunajā gadu simtenī un tūkstoši un ar viņas vārdu daudziem cilvēkiem saistās vissvētākās ilgas un cerības. Arī tiem tautiešiem, kas padomju okupācijas gadus ir pavadījuši svešumā, jo beidzot ne vien vārdos, bet arī darbos ir apliecināta trimdas tautiešu piederība Latvijai. Kā akcentējusi Sandra Kalniete — “ievēlot par Latvijas prezidenti ar kompartiju nesaistīto Vairu Viķi-Freibergu, mēs pielikām punktu savām postpadomju simpātijām”.⁹

Domājot par Vairu Viķi-Freibergu kā jaunā gadu simteņa un gadu tūkstoša Latvijas Valsts prezidenti, prātā nāk Jāņa Stradiņa teiktais par viņas izcilāko priekšgājēju saistību ar savu dzīves un prezidentūras laiku un laikmetu: “Salīdzinājumā ar 18 gadus jaunāko Kārli Ulmani Čakste bija 19. gadsimta cilvēks, pirmās tautiskās tiešās tradīcijās izveidojusies personība, kamēr Ulmanis

⁹ Kalniete S. Es laužu, tu lauži, mēs laužām. Viņi lūza. — Rīga: Jumava, 2000. — 344. lpp.

nobrieda 20. gadsimta sākumā — Latvijā un Amerikā.”¹⁰ Lai ar pilnu apziņu ieieta jaunajā, cilvēkam ir jābūt izaugušam vecajā gadu simtenī, citas iespējas nav. Kaut arī Vairas Viķes-Freibergas personība ir nobriedusi 20. gadsimtā, savā domāšanas perspektīvā viņa ir 21. gadsimta cilvēks, varbūt pat vairāk nekā citi, par viņu gados jaunāki, Latvijas tautas priekšstāvji. Un vai nav labi, ka savos salīdzinoši jaunajos pastāvēšanas gados Latvijas valsts ir varējusi piedzīvot veselu trīs gadu simteņu prezidentus?

Eiropas valstu vēsturē Vaira Viķe-Freiberga ir jau piektā sieviete prezidente. Pirms viņas prezidenta amatu ir ieņēmušas Vigdisa Finbogadotira Islandē, Agata Barbara Maltā, Mērija Robinsone un Mērija Makelisa Īrijā, bet dažus mēnešus pēc Latvijas prezidentes ievēlēšanas arī par Somijas augstāko amatpersonu kļuva sieviete, bijusī Somijas ārlietu ministre Tarju Halonena. Eiropas karalisko dinastiju vidū šodien īpaši izceļas Elizabete II — Lielbritānijas un Ziemeļīrijas karaliene kopš 1953. gada, kā arī Dānijas karaliene Margarēte II (kopš 1972. gada) un Nīderlandes karaliene Beatrikse (kopš 1980. gada).

Kāpēc Latvijas politiķi viņu “nepazīst”?

Atbildot uz jautājumu, ar kādām iekšpolitiskajām realitātēm jūs nekad nesamierināsieties, isi pirms vēlēšanām V. Viķe-Freiberga bija nosaukusi trīs: korupcija, bezatbildība, nekompetence. Viņa akcentēja šo trīs realitāšu organisko saistību, norādot, ka tās ir “viena nezvēra trīs galvas, kas kavē attīstību un labklājību”.¹¹ Un pavisam drīz viņai nāksies izjust šo vārdu patiesumu pašai uz savas ādas un ar šo nezvēru sastapties vaigu vaigā.

Spriezot pēc pirmajām replikām pēc prezidentes ievēlēšanas, redzams, ka partijas neslēpj savu sarūgtinājumu un tām ir grūti

¹⁰ *Stradiņš J.* Jāņa Čakstes personība un Latvijas valsts tapšana // Jānim Čakstem — 140. — Rīga, žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2000. — 15. lpp.

¹¹ Latvietim Latvija ir Eiropas centrs. Vaira Viķe-Freiberga intervijā Sarmītei Ēlertei un Aivaram Ozoliņam // Diena, 1999. g. 16. jūnijā, 9. lpp.

samierināties ar notikušo: no politisko sāncenšu mutēm atskan ciniskas un nesavaldīgas frāzes, kas liecina ne tikai par politiskās kultūras trūkumu, bet arī zināmu apjukumu. Ir jūtama tendence par katru cenu šai zaņķī raut līdzī arī jaunievēlēto prezidenti, mēģinot "uzrakt" ko nebūt kompromitējošu viņas biogrāfijā vai vismaz "piešūt" kādu izaicinošu detaļu viņas šī brīža gaišajam tēlam. (Un pavisam drīz, prezidentes inaugurācijas ballē Rundāles pili 1999. gada 8. jūlijā ar ne vienu vien no šiem "racējiem" un "šuvējiem" viņai nāksies saskandināt un tukšot glāzes uz jaunās prezidentes veselību un Latvijas valsts gaišāku nākotni. Tāds ir valsts darbinieka liktenis.)

Nākamajā dienā pēc Valsts prezidenta vēlēšanām LSDSP priekšsēdētājs Juris Bojārs nāk klajā ar skandalozu paziņojumu, ka vēlēšanu laikā viņam zvanijis kāds lielas firmas pārstāvis, "Latvijas ceļa" vārdā piedāvājot 30 000 latu, ja sociāldemokrāti vēlēšanās atbalstītu "Latvijas ceļa" kandidātu Anatoliju Gorbunovu. Un, kad "Latvijas ceļš" izvirzījis nākamo prezidenta kandidātu Valdi Birkavu, par viņam labvēlīgu balsojumu sociāldemokrātiem jau ticis solīts viss, ko vien viņi prasišot. Prezidenta pirkšanas un politiķu pārdošanās skandāls nerimstas labu laiku, un ar ceturtās varas starpniecību tautai kārtējo reizi ir dota iespēja noskatīties šajās batalijās un domāt — ticēt savām acīm vai ne. Bojārs draud šo lietu nodot prokuratūrā, tomēr neuzdrošinās nosaukt vārdā kukuļa piedāvātājus, un ar laiku skandāls apklust. Sociāldemokrātu līdera mērķis, ja tam var ticēt, esot bijis uzsākt cīņu pret politisko korupciju Latvijā.

Negatīvās prognozes par Viķes-Freibergas turpmākajām izredzēm vietējie politiķi saista galvenokārt ar vienu, viņuprāt, nelabojamu faktu jaunievēlētās prezidentes biogrāfijā: viņa nav mūsējā un neorientējas Latvijas situācijā, un tāpēc mūs nesapratis. Un arī mēs, galu galā, nezinām, kādiem spēkiem viņa kalpos un kas no viņas ir sagaidāms! Ministru prezidents Vilis Krištopans atļaujas pateikt: es viņu nepazīstu, uz ko prezidente bez kompleksiem atbild: es jau arī visus basketbolistus nepazīstu. No vienas puses, V. Viķes-Freibergas "nepazīšana" spilgti raksturo mūsu politiskās elites intelektuālo kondīciju — mums viena tāda akadēmiķe bijusi nebijusi. Kas tur

liels? No otras puses, vietā būtu konkretizējums, kuri tad ir tie Latvijas jautājumi, kurus prezidente nepārzina un nepieciešamības gadījumā, būdama ar veselo saprātu apveltīts cilvēks, nevarētu apgūt? Šāda jautājuma nostādne uzskatāmi raksturo postpadomju politikās vides tiesisko nihilismu — it kā valsts darbā noteicošā loma būtu kopš komjaunatnes laikiem iedibinātiem privātajiem sakariem un ārpusreglamenta attiecībām, nevis kompetencei, likuma burtam un garam. Piebalsojot pret Vairu Viķi-Freibergu noskaņotajiem politiķiem, šajā “nezināšanas” stabulē sāk pūst arī daži vietējie politologi un žurnālisti, nosaucot viņu te par melno zirdziņu, te par Alisi Aizspogulijā. Vietējās ziņas par Vairas Viķes-Freibergas nepazīšanu atrod dzirdīgas ausis arī ārzemēs, arī Rietumu virzienā. Komentējot prezidenta vēlēšanu gaitu Latvijā, piemēram, Vācijas laikraksts *Tages Anzeiger* raksta: “Ja kāds aizvakar būtu jautājis, kas ir Vaira Viķe-Freiberga, viņš pat Latvijā saņemtu atbildi “nav ne jausmas”.¹² Vaira Viķe-Freiberga kā no zila gaisa 1999. gada 17. jūnijā Latvijā nokritusi parādība! Kam un kālab šis mīts ir vajadzīgs? Pirms gadiem sešiem, kad parādījās Gunta Ulmaņa vārds, manuprāt, viņš Latvijā bija ļoti maz pazīstams, tomēr ar secinājumiem par viņa “nokrišanu no gaisa” neviens nesteidzās. Vai tādēļ, ka mīts, kurā viņu ierakstīt, vairs nebija jāizdomā?

Arī citi ārzemju laikraksti ziņo, ka Vairas Viķes-Freibergas ievēlēšana Latvijā ir negaidīta, uzsverot, ka jaunievēlētā Latvijas prezidente ir bijusi Monreālas universitātes psiholoģijas profesore, kas tikko atteikusies no Kanādas pilsonības. Tāpat akcentēts tiek fakts, ka viņa ir pirmā sieviete — valsts augstākā amatpersona — Austrumeiropā un pēc Lietuvas prezidenta Valda Adamka otrais Valsts prezidents atjaunotajās Baltijas valstīs, kas nāk no emigrācijas tautiešu vidus.¹³

Tā tad padomju pieredzes trūkums būtu uzskatāms par mīnusu prezidentes biogrāfijā? Viķes-Freibergas rīcība liecina par pretējo —

¹² Citēts no Latvijas Republikas oficiālā laikraksta “Latvijas Vēstnesis” 1999. g. 22. jūnijā, 36. lpp.

¹³ Turpat.

Sarunā ar
piketa dalībniekiem
1999. gada vasarā

viņa redz šai sistēmai cauri un nebaidās nosaukt lietas īstajos vārdos — korupcija, bezatbildība, nekompetence, un šo uzskaitījumu diemžēl viņai nāksies vēl turpināt. Čekas maisi, kuru izpurināšanā tiks gaidīta prezidentes līdzdalība, pedofilijas skandāls saistībā ar augsta ranga valsts amatpersonu vārdiem, tā sauktais krievu jautājums, latviešu leģionāru traģiskās likteņgaitas un viņu neviennozīmīgā vēsturiskā loma hitleriskās okupācijas laikā, holokausts — tās ir skaudrākās vēsturiski mantotās un grūti risināmās postkomunistiskās Latvijas realitātes, kas apzināti tiek politizētas un objektīvi traucē gan valsts iekšpolitisko, gan ārpolitisko darbu un līdz ar to neizbēgami nāk pār prezidentes galvu.

Bet nevainosim tā laika garu, kurā dzīvojam! Protams, Latvijas dzīves telpā spēcīgi atbalsojas vecās Eiropas un pasaules nervozi saspringtais laiks globalizācijas virzienā. Tomēr Latvijas ikdiens šobrīd lielā mērā ir mūsu pašu piepildīts. Kā teicis Juris Alunāns: “Lai katrs savu sētu slauka, tad katra vieta būs it jauka...” Taču, ja,

savu sētu slaukot, saslaukas tiek mestas kaimiņu sētā, nekas labs nav sagaidāms. Kā neitralizēt šos politiski radioaktīvos vēstures atkritumus? Kādas attīrīšanas iekārtas būvēt, lai utilizētu vēsturiski uzkrāto vielu, no kuras šai mežonīgā kapitālisma laikā tik daudzi politikāņi ir gatavi "izsist" sev politisko kapitālu, lai tādā veidā nāktu pie varas? Šajā gadījumā laikam vienīgās, tiešā un pārnestā nozīmē, dārgās attīrīšanas iekārtas ir ar veselo saprātu apveltīta cilvēka smadzenes.

Prezidente mūs nesapratis, viņa nav nākusi, lai mētātos ar šiem mēsliem, viņa nekad šajā vidē neintegresies, nepūtīs ar mums vienā stabulē un par mūsējo nekļūs! — varbūt tieši šāda veida apsvērumi satrauca un darīja aizdomīgu ne vienu vien "vecās gvardes" tautas kalpu?

Pavidēja arī pa saudzīgākai izteikai: tādi cilvēki kā viņa, saprotiet paši, ir par labu, lai ietu politikā. Uz šo domu gājienu V. Viķe-Freiberga atbildi bija devusi jau Atmosdas sākumposmā: "Ja jau tā runā izglītots kultūras cilvēks, ko tad lai saka caurmēra pilsonis? Ja rakstnieks ir par daudz tīrs un balts, lai piedalītos demokrātijas procesos, kas tad būs tie netīreļi, kam viņa vietā tas būs jādara? Tad jau labāk tūliņ zvanīt uz Maskavu un teikt krieviem: "Zināt ko, mēs, latvieši, tomēr esam par daudz "balti un tīri", lai noņemtos ar savu politiku. Nāciet vien atpakaļ! Jums jau ir pieredze ar politiku, jums padodas labāk par mums..."¹⁴

Par to, ka prezidentes ievēlēšana Latvijas sabiedrībai ir bijis liels pārdzīvojums, liecina neskaitāmas lasītāju vēstules laikrakstos, pārsvarā ļoti pozitīvas. Tomēr parādās arī negatīvas, un jāteic — cita par citu savā dzēlīgumā daiļrunīgāka un savā "tautiskumā" nepārspējamāka. Atblāzma no tām uguns kristībām, ko citi amata kandidāti bija piedzīvojuši pirmsvēlēšanu laikā, tagad nāca pār Viķes-Freibergas galvu. Pirmā asākā saķeršanās bija saistīta ar, jāatzīst, negaidīto ziņu, ka prezidente ir nolēmusi kancelejas darbā pieņemt savu dēlu. Jāatgādina, ka Latvijas likumi to neaizliedz.

¹⁴ Viķe-Freiberga V. Tādi nu mēs esam, un tur nekā nevar darīt // Laiks, 1994. g. 9. novembrī, 6. lpp.

Kāds Gustavs Andrejs Grīnbergs savā pārdomu vēstulē "Prezidentes izvēle" šajā sakarā izsaka drūmu prognozi, ka līdz ar to viņa zaudēs tautas uzticību: "Sabiedrība ar milzu interesi vēro jaunievēlētās prezidentes darbību, piešķir lielu nozīmi katram viņas publiskam paziņojumam. Tauta to mitoloģizē, gaida izcilus darbus, piešķirot viņai, ja tā var teikt, Spīdolas viedumu un Lāčplēša ausis [...] kļūdas, ko sabiedrība piedeva Ulmanim, un maldus, ko tauta varbūt vēl kaut kā piedotu Gorbunovam vai Paulam, tādā mērā netiks piedotas Vairai Viķei-Freibergai... Atsauce uz Ulmaņa meitu kā administratori Jūrmalas apartamentos nekur neder, tādu tradīciju nevajag turpināt."¹⁵ Šis domu gājiens ir samērā skaidrs: ģimenes locekļi pašas apkaimē — ahā, taču jau, lai nogludinātu ceļu tam pašam daudzgalvainajam korupcijas nezvēram, pret ko pati vēl nesen bija solījusi cīnīties! Ka šī izvēle varētu notikt prezidentei uzticētā garīgi un fiziski ārkārtīgi smagā valsts darba interesēs un ka viņai, laimīgā kārtā, ir tādi ģimenes locekļi, kas varētu palīdzēt un darīt labu, nedzīvojot pāri saviem līdzekļiem un neizsaimniekojot valsts kasi, līdz tam aizdomāties mēs vēl nevaram. Un tomēr, vēstules autora attieksmē ir jūtams kas pavisam neskaidrs. Ja būtu ievēlēti vecās gvardes pārstāvji? Tad bez īpašām problēmām veco sistēmu varētu turpināt: kā sabiedrība viņiem *piedeva* vakar, gan jau tāpat *piedotu* arī rīt! Kā redzat, Viķes-Freibergas kundze, ar savu Spīdolas viedumu un Lāčplēša ausīm jūs Latvijas sabiedrībai radāt tikai liekus satraukumus un neērtības!

Ievēlēšana prezidentes amatā Vairas Viķes-Freibergas dzīvi (domājams — dzīvesveidu, jo cilvēka dzīve tomēr ir kaut kas pārāk liels un neatceļams, lai to vienā rāvienā izmainītu) ir pārvērtusi līdz nepazīšanai, bet viņa nav zaudējusi humora izjūtu. Uz preses jautājumu, kas bija tas, ko viņa nav prognozējusi, piekritot kandidēt prezidenta amatam, prezidente atbild: "Kad iznācu pa Saeimas durvīm, protams, biju paredzējusi soļot mājās, jo mana istabiņa bija dažu soļu attālumā — pāri Doma laukumam. Te uzreiz apsardze

¹⁵ Grīnbergs G. A. Prezidentes izvēle // Diena, 1999. g., 6. jūnijā, 2. lpp.

klāt un saka — man jāsēžas limuzīnā. Tas katrā ziņā bija pārsteigums.”¹⁶

Kaut arī gaidīta un patīkama, Vairas Viķes-Freibergas ievēlēšana prezidenta amatā pārsteigums bija arī viņas vistuvākajiem draugiem, un iedzīvošanās laiks jaunajā realitātē arī viņiem ir licis daudz ko pārdomāt un piedzīvot gan jautras un kuriozas, gan arī skumjas epizodes. Par kādu šajā sakarā spilgtu epizodi iz savas personiskās pieredzes stāsta Vairas Viķes-Freibergas ģimenes draugs kopš Kanādas koncertturnejas laikiem 1981. gadā aktieris Imants Skrastiņš: “Kad Vairas kandidatūra tika izvirzīta otrajam balsojumam un viņa tika aizsaukta uz Saeimas namu, es jutu, ka mēs kā draugi dažus gadus vairs netiksimies. Tā arī ir. Visur oficiāli un pusoficiāli, bet ne “kā tev iet?” formā. Līdz ar to cilvēciski es esmu zaudējis arī vienas savas izpausmes papildījumu. Man ir tāda nelāga mode — satiekot mīļu cilvēku, viņu obligāti nobučot. Tādu “podu” es neapzināti “izgāzu” Vairas prezidentūras pašā sākumā. Kādu dienu mēs nejauši sastopamies Radiomājas durvīs. Priecīgs par negaidīto tikšanos, es atkal gribēju dāvāt savas milestības buču... Bet te pēkšņi: Stop! Stop! Stop!... Man blakus kā no zemes izauga divi vareni stāvi. Jā. Ko tu padarīsi?

Ja tā paskaita, cik daudz draudzīgu buču es esmu zaudējis un cik vēl zaudēšu! Bet kas gan ir manas neiegūtās bučas, ja atjaunotā Latvija beidzot ir ieguvusi tādu prezidentu!”

Zvērests

Latvijas Satversme nosaka, ka tuvākā Saeimas sēdē pēc ievēlēšanas Valsts prezidents, uzņemoties amata pienākumus, dod sviņīgu solījumu. Vaira Viķe-Freiberga savu zvērestu dod 1999. gada 8. jūlijā.

---

16 Pirmā prezidente. Valsts prezidenti Vairu Viķi-Freibergu intervē Anda Rožukalne un Anna Peipiņa // Santa, 1999, 9. nr, 18. lpp.

Es zvēru, ka viss mans darbs būs veltīts Latvijas tautas labumam. Es darīšu visu, kas stāvēs manos spēkos, lai sekmētu Latvijas valsts un tās iedzīvotāju labklājību. Es turēšu svētus un ievērošu Latvijas Satversmi un valsts likumus. Pret visiem es izturēšos taisni un savus pienākumus izpildīšu pēc labākās apziņas.

Pēc svinīgā solījuma skanēja valsts himna “Dievs, svēti Latviju!”, un prezidente uzrunāja Saeimas deputātus un tautu. V. Viķe-Freiberga sāka ar dziļu pateicību savam priekštecim Guntim Ulmaņa kungam par viņa priekšzīmīgi un atbildīgi veikto darbu, nostiprinot atjaunotās Latvijas prezidentūru. Viņa pateicās Latvijas 7. Saeimai par viņai dāvāto uzticību un ar diplomātiskā korpusa starpniecību visām tām Latvijai draudzīgām valstīm, kas viņu bija apsveikušas, stājoties šai atbildīgajā amatā, un izteikušas atbalstu Latvijas pozitīvajiem centieniem. Cerīgus un uzmundrinošus vārdus prezidente veltīja Latvijas tautai, savā uzrunā nepārprotami vēroties ne tikai pie latviešiem, bet uzrunājot visus Latvijas iedzīvotājus. No viņas teiktā visspēcīgāk un pārliecinošāk atbalsojas vārdi:

Mēs esam savas pagātnes mantinieki, bet neesam vergi, kam mūžīgi jādzīvo pagātnes kalpībā un ēnā. Mēs paši esam savas nākotnes veidotāji, un mums ir dota iespēja to veidot pēc sava prāta, pēc savas gribas un pārliecības. Tādēļ saliedēsim spēkus, būsīm pietiekami gudri un tālredzīgi un turpināsim apņēmīgi un efektīvi virzīties pretim mūsu patlaban vissvarīgākajiem mērķiem. Šie mērķi mums visiem ir pietiekami skaidri — ir jābūt ekonomiskajam uzplaukumam, ir jābūt sabiedriskam taisnīgumam, ir jābūt likumdošanas un ētiskai sakārtotībai. Latvijai ir jākļūst par sarunu partneri uzņemšanai Eiropas Savienībā, Latvijai ir jākļūst par dalībvalsti NATO.

Neļausim nevienam mums iestāstīt, ka mēs esam nevarīgi, nespēcīgi un vārgi. Neļausim nevienam mums iestāstīt, ka mēs nespējam ar savām problēmām tikt galā. Neļausim nevienam mūsos apslāpēt savu no mūsu senčiem mantoto dzīves prieku un rīcības sparū. Kā teicis jau Rūjienas mācītājs Gustavs Bergmanis 200 gadus atpakaļ — Latvija

nav bēdu ieleja, Latvija ir Paradīzes dārzs. Latvija ir bagāta zeme — tā ir bagāta ar savu skaistumu, ar viedumu, ar spējām un talantu, ar varēšanu un gribēšanu.

Es aicinu katru Latvijas pilsoni un ikkatru tās iedzīvotāju atcerēties to milzīgo radošo potenciālu, kas katrā cilvēkā ir iekšā, ko katrā ir iespējams atmodināt. /../

Es aicinu katru Latvijas pilsoni un katru tās iedzīvotāju atcerēties, ka mūsu likteņi ir nedalāmi sausti kopā, ka mūsu dzīves gājumu mums visiem nolemts staigāt blakus. Mēs dzīvojam zem vienas saules un virs vienas zemes, un viena un tā pati jūra skalojas mums pie kājām. Dzīvosim tā, lai mēs viens otru cienītu, dzīvosim tā, lai mēs viens otru saprastu, dzīvosim tā, lai mēs viens otru bagātinātu. Dzīvosim tā, lai ar Dieva palīgu mūsu pēcgājēji par mums varētu būt lepni.*

Kaut arī 1999. gada 8. jūlijs ir ievēribas cienīgs datums Latvijas prezidentūras vēsturē, Vaira Viķe-Freiberga uzsver, ka tā būtībā ir bijusi viņas kārtējā darba diena, jo prezidentes darba pienākumiem viņai ir nācies ķerties klāt jau tūlīt otrajā dienā pēc ievēlēšanas: sākušās pirmās tikšanās ar ārvalstu vēstniekiem un augstām amatpersonām, dotas pirmās nozīmīgākās intervijas masu medijiem. Laika periodā starp ievēlēšanu un apstiprināšanu amatā prezidente bija nonākusi visai divainā situācijā — attieksme pret viņu kā nākamo prezidentu sabiedrībā izveidojās uzreiz, taču oficiālā valsts līmenī nebija nodrošinātas nekādas infrastruktūras (izņemot apsardzi), kas palīdzētu viņai darbu uzsākt.

Balle pili

Kad nāk tik vareni godi kā jaunās prezidentes inaugurācijas balle, Rīgas nami kļūst par šauru. Balle notika 1999. gada 8. jūlijā Rundāles pilī, un pils saimniekam Imantam Lancmanim kārtējo

---

* Šeit un turpmāk prezidentes oficiālo runu citāti kursīvā no Interneta mājas lapas "Latvijas Republikas Valsts prezidenta kanceleja".

reizi radās iemesls aizdomāties, kur gan neatkarīgās Latvijas lielākās balles tiktu noballētas un smalkākie viesi izdancināti, ja Rundāles pils nebūtu atjaunota?

Prieks sasveicināties ar jaunievēlēto Latvijas prezidentu Vairu Viķi-Freibergu un viņas dzīvesbiedru Imantu Freibergu tovakar bija dots daudziem simtiem svētku viesu, kuru vidū bija neparasti daudz kultūras un mākslas cilvēku. Rundāles pils tika apdzīvota visā tās iespēju daudzveidībā: pēc prezidentes tosta un svinīgās šampanieša glāzes varēja doties uz pils dārzu, kur tautiskā garā mucām stāvēja Vitālija Gavrilova "Aldara" "Zelta alus", pils pagrabos bija klāti galdi ar stingrākām uzkodām, tuvāk deju zālei bija novietoti atspirdzinoši dzērieni un arī kas stiprāks. Dzejniece Ludmila Azarova savu svētku sajūtu raksturo šādi: "Man par balli pili palika ļoti labs iespaids. Neatceros, kad es pēdējā laikā svētkos biju jutusies tik pacilāta. Šī atmosfēra valdīja gaisā un to pat nevar noformulēt. /../ Cilvēki bija īpaši labestīgi, jo dzima cerība, ka šajā grūtību un haosa laikā sākas kaut kas jauns un labs."¹⁷

Jāatgādina, ka drīz pēc prezidentes ievēlēšanas Ministru prezidents Vilis Krištopans bija paziņojis par savu atkāpšanos, tomēr nemiers, kas sakarā ar valdības demisiju droši vien plosījās augstākās varas ešelonos, svētku sajūtu iztraucēt nespēja. Visa vakara garumā to uzturēt spēkā palīdzēja prezidentes atbrīvotais smaids, viņas tostā izteiktie novēlējumi un ticība, ka tos piepildīt ir mūsu spēkos.

Labvakar dāmas un kungi, Jūsu ekselences!

Paldies, ka atnācāt svinēt šīs jaunās prezidentūras inaugurāciju. Mēs šeit stāvam kādā ļoti skaistā ēkā un telpā, kas nāk mums kā mantojums no pagātnes kultūras sasniegumiem, kur tie valdnieki, kas viņas sarūpējuši, jau sen ir izzuduši vēstures miglā, bet mākslas darbi, mākslinieku roku veikums pārdzīvojis viņus gadu simtiem ilgi un vēl ilgi iepriecinās visus, kuri ar tiem sastapsies.

¹⁷ Iespaidi par balli Rundāles pili // Diena, 1999. g. 9. jūlijā, 2. lpp.

*Ja man būtu viena personīga vēlme, ko es vēlētos Latvijā redzēt sa-
sniegtu savas prezidentūras mandāta laikā, tā būtu, lai Latvijā atkal
top godā un cienā celta mākslinieciskā dotība, radošais gars, domas
spēks un kultūra visās tās iespējamās izpausmēs.*

*Bet, ja Laimes māte man stāvētu priekšā un prasītu, kas būtu tie
trīs vēlējumi Latvijai, ko vēlētu savai zemei un tautai, tad pirmais
būtu, lai viņai ir drošība un lai šai zemē valdītu tikai miers un saskaņa
dažādo iedzīvotāju starpā. Otrs, ko vēlētos, ir, lai šai zemē valda pār-
ticība un lai nebūtu un nekļūtu lielāka tā plaisa, kas valda starp tiem,
kas pošas uz balli pilī, un tiem, kas nevar uz balli doties. Un beidzot es
vēlētos, lai Latvija iekļautos tur, kur ir tās īstā vieta — Eiropas ko-
pienā, kā viena no tās neatņemamajām sastāvdaļām, kā viena
līdziniece starp citām nācijām un valstīm.*

*Lūdzu, uzdzersim tostu mūsu zemei un valstij! Saules mūžu
Latvijai!*

Zimīgi, ka prezidente savu tostu sāka ar goddevību vietai, kurā
jaunās prezidentūras inaugurācijas svinības norisēja. Viņas sacītais
kļiedēja nepiederības un atsvešinātības sajūtu, kāda, Rundāles pils
greznībā stāvot, latvietim kā tradicionālās zemnieku kultūras man-
tīniekam varētu rasties. Par Latvijas pilīm kā latviskā kultūras man-
tojuma īpatnību un sastāvdaļu Vaira Viķe-Freiberga bija domājusi
un rakstījusi jau 90. gadu sākumā, vēl nebūdamā prezidente, un
Latvijas zinātnieki viņas sacīto ir pārmantojuši kā vadmotīvu “Ideju
vēstures Latvijā” (1995) tapšanā, grāmatas ievadā citējot Vairas
Viķes-Freibergas vārdus, ka “kļūda būtu uzskatīt tikai zemniecisko
kā absolūto sinonīmu latviskajam, kas vienīgais būtu pelnījis
izglābšanu no aizmirstības. Tas viss, kas uz Latvijas zemes gadu
simteņiem ir celts un veidots, nav radies bez sakara ar latviešu tautu.
/.. / Rundāles pils pieder tikpat latviešu tautai, cik Versaļas pils
franču tautai”.¹⁸

Neatkarīgi no politiskās pārlicības tovakar sabiedrība bija “sa-

¹⁸ Ideju vēsture Latvijā // Sastādītāja un zinātniskā redaktore Ella
Buceniece. — Rīga: Zvaigzne ABC, 1995. — 8. lpp.

šķēlusies” divās nevienlīdzīgās daļās: deļotājos un nedeļotājos, un īstiem deļotgribētājiem viņu aizgājusī jaunība nebūt netraucēja. Starp deļotājiem savukārt izcēlās tie pāri, kuri varēja sadeļot un mācēja deļot tango. Citas deļas var kaut kā nebūt nošļūkāt, bet tango un Vīnes valsis ir jāmāk. Trimdas rūdijuma latvieši rādija deļas klasi, tostarp arī jaunievēlētā prezidente, un viņai tovakar bija izcila piekrišana. Kavaliēri stāvēja rindā, un var jau viņus saprast — kur un kad vēl radīsies tāda izdevība! Bet šādi romantiski, laimīgas esības piesātināti mirkļi parasti nav tikai viena cilvēka vai paaudzes ieguvums — tā ir tautas kultūras mantojuma daļa, kas dzīvo un turpinās ģimeņu sāgās un leļendās no paaudzes paaudzē, veidojot pozitīvu emocionālo saikni ar lielākajām personībām un notikumiem tautas vēsturē un kultūrā, tādējādi stiprinot iederības un piederības sajūtu šajā pozitīvās enerģijas plūsmā. Tā filozofijas profesors Jānis Vējš šodien mīl stāstīt, ka viņa vectētiņš Jelgavas Latviešu biedrības namā savulaik esot deļojis ar Aspaziju un šo notikumu kā ievēribas cienīgu faktu licis pie sirds saviem bērniem un bērnu bērniem. Filozofs nenoliedz, ka viņa vectētiņa deļa ar Aspaziju pirms simt gadiem varētu būt iespaidojusi mūsdienu latviešu filozofiskās domas un lingvistiskās filozofijas attīstību. Varbūt pēc simt gadiem kāda vectētiņa apziņā arī prezidentes inaugurācijas balle Rundāles pilī dzīvos kā viens no viņa dzīves pozitīvās enerģijas un patriotisko jūtu avotiem un viņš ar lepnumu stāstīs par to saviem mazbērniem. Noraugoties šai deļas priekā, neviļus aizdomājos, kurai no tautas gudrībām dot priekšroku. “Raugies meitas, kur raugies, / Dancī meitas neraugies” — māca kāda piesardzīga daina, bet tai pretī runā vēl tepat nesen Padomju Latvijā no veca vīra mutes dzirdēta patiesība, kas nepretendē uz folklorizēšanos: “Mācies, meit, dancot! Strādāt dzīve iemācis.”

Pirmā gada gājums

Būt par Latvijas prezidentu nav viegli. Pie labākās gribas prezidenta spēkos nav dažu gadu laikā būtiski izmainīt valsts ekonomiskos rādītājus un līdz ar to paaugstināt tautas materiālās labklājības līmeni un uzlabot demogrāfisko situāciju. Tāpat nav iespējams kā uz burvja mājienu atrisināt samilzušos ārpolitikas jautājumus, kurus provocē Latvijas kā postpadomju valsts statuss. Tomēr, ieskatoties Vairas Viķes-Freibergas prezidentūras pirmā darba gada bilancē, ir redzams, ka prezidente paveikusi ievērojamu iekšpolitiski un ārpolitiski nozīmīgu darbu.

Saskaņā ar Satversmi viens no prezidentes tiešajiem pienākumiem ir Saeimā pieņemto likumu izsludināšana, un gandrīz vai pats pirmais, ko Saeima prezidentei liek priekšā, ir Valsts valodas likums. Pret tajā ietvertajām latviešu valodas kā valsts valodas aizsardzības normām protestē kreisi noskaņotie radikāļi, kā arī EDSO augstais komisārs Makss van der Stūls, kurš Vairai Viķei-Freibergai ir nosūtījis vēstuli ar lūgumu Valsts valodas likumu neizsludināt. Konsultējusies ar valodas speciālistiem un juristiem un apsvērusi visus “par” un “pret”, 14. jūlijā prezidente paziņo, ka viņa ir nolēmusi likumu neizsludināt un atdot atpakaļ otrreizējai caurlūkošanai Saeimā. Vai prezidente rīkojās pareizi vai ne? Vieni apgalvo, ka nepareizi — mūsu, latviešu, jau tā ir tik maz, un, ja nebūs stingra likuma, kas aizsargā pamatnācijas lingvistiskās tiesības, krievu valodas, kā arī angļu valodas straujās izplatības rezultātā latviešu valoda izzudīs. Savukārt citi, sevišķi apvienība “Par cilvēktiesībām vienotā Latvijā” un tās piekritēji, prezidenti par viņas lēmumu gan īpaši neslavējot, šo situāciju izmanto, lai uzkurinātu krievvalodīgo (no padomju laika leksikas mantotais jēdziens — *russkojazičnoje naseļeņije*) iedzīvotāju neapmierinātību un apšaubītu viņu motivāciju apgūt latviešu valodu.

Katrā ziņā prezidentei nenācās viegli pieņemt šo lēmumu, jo viņa, tāpat kā daudzi citi trimdas latvieši, līdz mielēm ir izbaudījusi paradoksālās situācijas, kad bez krievu valodas zināšanām neatkarīgajā Latvijā nav iespējams nokārtot pat elementāras sadzīves lietas.

Ja sadzīves pakalpojumu sfērā iesaistītie krievu tautības cilvēki negrib vai nespēj iztēloties, ka Latvijā kāds varētu neprast krievu valodu, un uz latviski teikto vienkārši nereaģē, postpadomju latvietis kritiskā situācijā var pāriet uz krievu valodu, un bez īpašām pretenzijām viņš parasti to arī dara. Bet ko iesākt tam, kurš krievu valodā sazināties nevar? Intervijā žurnālistam Aināram Dimantam par saviem pārdzīvojumiem šai sakarā Vaira Viķe-Freiberga ir sacījusi: “Man ir bijuši diezgan smagi incidenti, iegriežoties kādā Rīgas veikalā un mēģinot dabūt pakalpojumus latviešu valodā. Es varētu rakstīt veselus romānus par saviem piedzīvojumiem tramvajos, trolejbusos un citās publiskās vietās ar savu naivo vēlmi tikt galā tikai latviešu valodā.” Tuvāk raksturojot kādu pieredzējumu ar taksoetra šoferi, viņa stāsta: “Mēs braucam pa Krišjāņa Barona ielu, un viņš zēģelē garām, kur es skaidri zinu, ka man ir jāpiestāj, un es pat nevaru viņu pierunāt apstāties. Neko nespēj pateikt cilvēks, kas tomēr sniedz sabiedrībai pakalpojumus! Tas bija 1999. gada sākumā.”¹⁹

Lielu ieguldījumu sabiedrības integrācijas procesu veicināšanā un latviešu valodas pozīciju nostiprināšanā pēcatmodas gados ir devusi Latviešu valodas apguves valsts programma, ko finansiāli atbalsta ne vien Latvijas valdība, bet arī Skandināvijas valstis un Eiropas Savienība. Tomēr šajā jomā darāmā vēl ir ļoti daudz, jo valodas apguvi traucē psiholoģiskas barjeras, un, kā zināms, — valodu nevar iemācīt ar varu, to var iemācīties tikai tad, ja cilvēks pats to vēlas. Kaut gan politiskie pretinieki cenšas pierādīt pretējo, Vaira Viķe-Freiberga pastāv uz to, ka latviešu valodas apguve būtībā ir pašu Latvijā dzīvojošo cittautiešu interesēs. “Normāli, kas mūdina ļaudis iemācīties valodu, ir vēlme sazināties ar cilvēkiem, kas tajā valodā runā,” viņa norāda, bet, ja cilvēks valodu neapgūs, “viņam nebūs garīga kontakta ar tiem ļaudīm, kas veido sabiedrības pamatu. /../ Tas būtu bēdīgs komunikācijas trūkums, bēdīgs garīgā

---

¹⁹ Latviešu valodas mācīšana — ļoti augsta prioritāte. Vaira Viķe-Freiberga intervijā “Tagad” redaktoram Aināram Dimantam // Tagad, 1999, 4. nr., 13. lpp.

kontakta trūkums. Man šķiet, ka cilvēkam, kas nu reiz šeit ir izlēmis dzīvot, tas būtu milzīgs zaudējums.”²⁰ Prezidente secina: lai situāciju uzlabotu, valstij ir jārūpējas par cittautiešu garīgo komfortu un labklājību un pamatnācijas lingvistisko tiesību aizsardzību, visās skolās un visos Latvijas pagastos un reģionos ir jānodrošina latviešu valodas apguves iespējas.²¹ Kā veicināt Latvijas cittautiešu vēlmi un motivāciju runāt latviski? Latviešu valodas apguves valsts programmas vadītāja Aija Priedīte domā — visos iespējamajos veidos! Centisimies pārstāvēt latviešu valodu ar laipnību un smaidu, ar pacietību un palīdzīgu roku! — viņa aicina, domājot ne tikai par valodas apmācības nodarbībām, bet vispārējo valodas situāciju un psiholoģisko klimatu Latvijā.²² Tātad rūpēs par valodas situāciju un norobežojoties no politiskajām spekulācijām, kas ar to saistītas, prezidente pieņem argumentētu lēmumu Valsts valodas likumu neizsludināt un nodot atpakaļ otrreizējai caurlūkošanai Saeimā, lai to pilnīgāk pielāgotu Eiropas Savienības standartiem un prasībām un novērstu visas juridiska rakstura neskaidrības.

Tā kā starplaikā starp prezidentes ievēlšanu un viņas stāšanos pie amata pienākumu pildīšanas bija demisionējusi Viļa Krištopana vadītā valdība, jau pirmajā pilnvaru nedēļā prezidentei nācās pieņemt vēl vienu izšķirošu lēmumu — nosaukt cilvēku, kam uzticēt jaunās valdības sastādīšanu. Vilis Krištopans par savu demisiju bija paziņojis 5. jūlija rītā, bet līdz 7. jūlija pusnaktij Valsts prezidenta pienākumus veica Guntis Ulmanis, tātad teorētiski Ulmanis vēl varēja paspēt nosaukt nākamā Ministru prezidenta vārdu, bet šādu iespēju viņš, protams, neizmantoja. Jaunās valdības sastādīšanu Vaira Viķe-Freiberga uzticēja Andrim Šķēlem, viņš saņēma arī Saeimas deputātu vairākuma uzticību, un tas bija jau trešais Latvijas Saeimas uzticības balsojums enerģētiskajam Mi-

---

²⁰ Latviešu valodas mācīšana — ļoti augsta prioritāte. Vaira Viķe-Freiberga intervijā “Tagad” redaktoram Aināram Dimantam // Tagad, 1999, 4. nr., 14. lpp.

²¹ Turpat, 14. lpp.

²² Priedīte A. Kā veicināt pozitīvu motivāciju mācīties latviski // Tagad, 4. nr. 6. lpp.

nistru prezidentam Andrim Šķēlem, kura valdību prioritāte ir bijusi bezdeficīta budžets. Jāatgādina, ka pirmā pilnvaru gada laikā, kad, pedofilijas skandāla pavadīta, Šķēles valdības stabilitāte tika apdraudēta, prezidentei nācās nosaukt nākamo Ministru prezidenta kandidātu — Rīgas mēru Andri Bērziņu.

Komentējot prezidentes pirmās darba nedēļas saspringto gaitu, žurnāliste Nellija Ločmele pamatoti uzsver, ka notikumu attīstība Latvijā nedeva jaunajai Valsts prezidentei “iesildīšanās laiku”, bet “prasiņa jau pirmajās darba dienās pieņemt būtiskus lēmumus, par kādiem prezidenta pilnvaru laikā kopumā nav jāizšķiras pārāk bieži”.²³

Prezidentei ir jāstrādā ne tikai iekšpolitiska nemiera apstākļos. Zīmīgi, ka arī viņas pirmās ārvalstu aktivitātes ir saistītas ar konfliktsituāciju risināšanas nepieciešamību, proti, ar militārām aktivitātēm Eiropas Savienības mērogā. 1999. gada jūlija nogalē V. Viķe-Freiberga dodas uz Sarajevu, uz reģionu, kur notiek asinsizliešana un miera uzturēšanas spēkos ir iesaistījušies arī Latvijas karavīri. Sarajevā kā novērotāja viņa piedalās Eiropas Savienības dalībvalstu un Balkānu valstu Stabilitātes pakta deklarācijas parakstīšanā. Starp citu, pēc Eiropas Savienības tolaik prezidējošās valsts Somijas prezidenta Marti Ahtisāri ielūguma Vaira Viķe-Freiberga uz Sarajevu lido vienā lidmašīnā ar Ahtisāri, kā arī ar Igaunijas prezidentu Leinartu Meri un Lietuvas prezidentu Valdu Adamku (simboliski, ka trīs Baltijas valstu prezidentu pirmā tikšanās notiek gaisa telpā, kopīgi pārvarot attālumus Eiropas problēmu virzienā). Savā uzrunā Sarajevā 1999. gada 29. jūlijā Vaira Viķe-Freiberga saka:

Šeit, šajā skaistajā un vēsturiskajā pilsētā Sarajevā, brīnišķīgajā Bosnijā-Hercegovinā, mēs skatām drupas un pamestību, fiziskas rētas, kas radušās bruņoto konfliktu rezultātā.

Tomēr vēl ļaunākas par tām ir psiholoģiskās rētas, kādas atstājuši gadsimtiem ilgie konflikti un nesaskaņas. Kari taču ceļas no to

---

²³ Ločmele N. Prezidente koncentrēsies uz ārpolitiku // Diena, 1999, 28. jūlijā, 3. lpp.

varaskāres, kuri sēj ķildas, un tos virza un stiprina paštaisnums, aizspriedumi un naidi.

Konfliktu apgabalos problēma nav nacionālisms, jo veselīgs nacionālisms valstij ir tikai gods un ieguldījums. Pamatproblēma nav reliģija, jo īstena reliģija nozīmē ticību Dievam un morālo vērtību saglabāšanu. Problēma ir autoritārisms, problēma ir fanātisms, problēma ir imperiālisms, gan tā atklātajā, gan slēptajā veidā.

Jebkura autoritatīva un neiecietīga režīma sabrukšana aiz sevis atstāj dziļas psiholoģiskas rētas. Šīm rētām savukārt ir demoralizējošs un graužošs efekts uz sabiedrisko iekārtu. Zūd likuma vara, taisnīguma sadale ir grozīta, kļūst nepanesami grūti plānot nākotni.

Līdzdalība militārās misijas pasākumos Sarajevā saskaņā ar tradicionāliem priekšstatiem ir visnotaļ vīrišķīga aktivitāte, tomēr Vairai Viķei-Freibergai tā nav nezināma un sveša darbības sfēra. Jau 80. gadu sākumā viņa ir darbojusies NATO zinātnisko programmu vadībā, un prezidentes militārā kompetence sakrīt arī ar Latvijas Satversmes priekšrakstiem, kas nosaka, ka prezidents ir valsts bruņotā spēka augstākais vadonis un kara laikā viņš ir pilnvarots iecelt bruņoto spēku virspavēlnieku. Šīs aktivitātes nav pretrunā arī ar Valsts prezidentes personisko pārlicību, ko viņa ir paudusi dažus gadus pirms stāšanās prezidentes amatā, atbildot uz jautājumu, vai jūs aicinātu ar ieročiem rokās aizstāvēt Latviju, ja tā būtu briesmās: "Brīvība ir augstākā vērtība, jo tā iekļauj sevī visas citas. Tamdēļ ir nepieciešams brīvību aizstāvēt līdz galam, ieskaitot atdodot tai savu dzīvību, jo tas nozīmē — aizstāvēt sevi un savējo tiesības, aizstāvēt sevi un savējo vērtības. Kas pats savas vērtības nespēj aizstāvēt, tam jādzīvo pēc citu vērtībām. Kas pats savas tiesības neprot aizstāvēt, tas nonāk beztiesībā un citu kalpībā. Katram, kas grib dzīvot kā brīvs un tiesīgs cilvēks, ir jābūt gatavam aizstāvēt to, kam tas tic, kaut vai ar ieroci rokās, kaut vai par dzīvības cenu. Nekas, kas ir dzīvē vērtīgs, nenāk par velti. Par visu ir jācīnās agri vai vēlu. Ir jābūt gatavam cīnīties, un tas prasa drosmi. "Lempim bija pieci dēli, tie negriba karā jāt." Ja nebūtu citas izejas, es būtu gatava dot pavēli kaujai. Un es būtu gatava pati karā jāt,

gluži kā lempju māsa tai dainā: “Apšu meita karā jāja, čaukstēt čaukst villainītes.”²⁴ Savas apņēmbas un pārlicības parādīšanai Vaira Viķe-Freiberga ir citējusi kādu mazāk zināmu latviešu tautasdziesmu, kas sasaucas ar leģendārās franču karavadones Žannas d’Arkas cīņas motīviem, dodoties izšķirošā cīņā uz dzīvību un nāvi par savas tautas brīvību un neatkarību.

Kaut arī atjaunoto Latviju, paldies Dievam, militāri konflikti nav skāruši, runājot par psiholoģiskajām rētām, taisnīguma trūkumu, nacionālismu un nepanesami grūti plānojamo nākotni Sarajevā, prezidentes teiktais sakņojas arī domās par postpadomju Latvijas sabiedrisko iekārtu un dzīves realitāti.

Latvija, sevišķi Rīgas un Latgales novadi, izsenis ir bijusi daudz-nacionāli apdzīvota zeme. Par to vēsta latvju dainas un citi folkloras žanri, kur krievu, leišu, poļu, igauņu, vāciešu, čigānu un citu tautu pieminējums nav retums, jaunākajos laikos arī oficiālā statistika. Tā saskaņā ar Nikolaja Maltas un Paula Galenieka redakcijā 20. gadsimta 30. gados veiktajā pētījumā “Latvijas zeme, daba, tauta” apkopotajiem statistikas datiem 1935. gadā Latviju ir apdzīvojuši 1 472 612 latvieši, 206 499 krievi, 93 479 ebreji, 62 144 vācieši, 48 949 poļi, 26 867 baltkrievi, 22 913 lietuvieši, 7014 igauņi, 3839 čigāni un citas skaitliski mazāk pārstāvētas tautības — ukraiņi, libieši, dāņi, zviedri, franči, čehi, somi, grieķi.²⁵ Bet Latvijas galvaspilsētas Rīgas iedzīvotāju nacionālais sastāvs procentos 1935. gadā ir bijis šāds: 63% latviešu, 11,3% ebreju, 10% vāciešu, 8,6% krievu, 4,1% poļu, 1,5% leišu, 0,6% igauņu, kā arī citas tautības.²⁶

PSRS okupācija Latvijas iedzīvotāju nacionālo sastāvu ir ievērojami izmainījusi, un saskaņā ar jaunākajiem pētījumiem šobrīd Latvijas vairākumtautību procentuālais sastāvs ir šāds: 55,7% latviešu, 32,3% krievu, 3,9% baltkrievu, 2,9% ukraiņu, 2,2% poļu,

---

²⁴ Vai Jūs aicinātu ar ieročiem aizstāvēt Latviju, ja tā būtu briesmās? // Diena, 1994. g. 12. novembrī, 13. lpp.

²⁵ Latvijas zeme, daba, tauta // Rakstu krājums 3 sējumos prof. N. Maltas un privātdoc. P. Galenieka redakcijā, III. Latvijas tauta. — Rīga: Valtera un Rapas akciju sabiedrības apgāds, 1937. — 17. lpp.

²⁶ Turpat, 25. lpp.

1,3% lietuviešu, 1,7% citu tautību.²⁷ Iedzīvotāju procentuālo sastāvu atšifrējot konkrētos skaitļos, redzams, ka 20. gadsimta beigās Latviju apdzīvo 1,39 miljoni latviešu, 719 tūkstoši krievu, 100 tūkstoši baltkrievu, 66 tūkstoši ukraiņu, 62 tūkstoši poļu, 35 tūkstoši lietuviešu, 12 tūkstoši ebreju, 8 tūkstoši čigānu, 4 tūkstoši vāciešu, 3,5 tūkstoši tatāru, 3 tūkstoši igauņu, kā arī 136 citu tautību pārstāvji.²⁸ Tā ir Latvijas nacionālā bagātība, kas diemžēl, pakļauta politiskām intrigām un spekulācijām, var apdraudēt Latvijas sirdsmieru un stabilitāti. Tās ir realitātes, ar kurām prezidentei ir jārēķinās, pārstāvot valsti gan iekšpolitiski, gan ārpolitiski, jo mūsdienu globalizācijas laikmetā iekšpolitiskais darbs ar ārpolitisko ir tik nesaraujami cieši saistīti kā nekad agrāk un drīz vien pārtop viens otrā. Sevišķi tas sakāms par Latvijas attiecībām ar Krieviju, jo sociālā spriedze, kas saistās ar dažu krievvalodīgo grupu īpašajām pretenzijām pret Latvijas valsti (sevišķi valodas jomā), parādās arī starpvalstu attiecībās.

Minētās skaitļu rindas rāda, ka padomju gados vislielākās skaitliskās izmaiņas ir skārušas latviešu tautu, kā arī krievus, vāciešus un ebrejus. Salīdzinot ar pirmajiem ulmaņlaikiem, valsts pamatnācijas iedzīvotāju skaits ir samazinājies no aptuveni 1,5 miljoniem līdz 1,3 miljoniem, ievērojami samazinājusies arī ebreju minoritāte — no aptuveni 93 tūkstošiem 1935. gadā līdz 12 tūkstošiem 1999. gadā, toties krievu īpatsvars ir palielinājies vairāk nekā trīs reizes — no aptuveni 206 tūkstošiem līdz 719 tūkstošiem. Krievvalodīgo iedzīvotāju skaits Latvijā reāli ir vēl lielāks, jo padomju nacionālā politika gan slēptā, gan atklātā veidā bija vērsta uz etnisko minoritāšu pārvēršanu krievvalodīgajos.

Protams, šo cilvēku psiholoģisko situāciju var saprast — tāpat kā vācbaltiešiem gadsimta sākumā, dibinoties Latvijas valstij, nācās zaudēt daudzas no savām privilēģijām: kungu tautas statusu, valodas pozīcijas un simbolus, šodien līdzīgā situācijā atrodas krievvalodīgie,

²⁷ Latvija. Pārskats par tautas attīstību, 1999 // Galvenais redaktors Tālis Tīsenkopfs. — Rīga, 1999. — 12. lpp.

²⁸ *Apinis P.* Latvija. Zeme, tauta, valsts. — Rīga: SIA Nacionālais medicīnas apgāds, 1999. — 95. lpp.

un ne tikai Latvijā. Bet pēc sapratnes prasa arī Latvijas valsts, vēl jo vairāk tādēļ, ka nacionālo minoritāšu labā nav maz darīts: šodien Latvijā darbojas ne mazums nacionālo minoritāšu kultūras biedrību, un nevienam nav aizliegts turēt godā savu nacionālo valodu un kultūru un kopt senču tradīcijas. Ar Latvijas valdības finanšu atbalstu Latvijā darbojas 330 (!) nacionālo minoritāšu skolu, galvenokārt ar krievu mācību valodu, taču ir arī 6 poļu, 2 ukraiņu, 2 ebreju, 1 lietuviešu, 1 igauņu un 1 baltkrievu skola.

Kaut gan nav pamata apgalvot, ka Latvijā būtu vērojama krievvalodīgo diskriminācija darba tirgū vai sabiedriskajā, sporta un kultūras dzīvē, un arī sadzīves konflikti starp krieviem un latviešiem būtībā nepastāv (pieaugušo bērnu draugu dēļ, piemēram, mūsu ģimenē pēdējos gados Jāņi ir līgoti daudzvalodīgā sabiedrībā, ja nepieciešams, rīta pusē piedungojot līdzī "Piemaskavas vakariem", "Pār Baikāla drūmajām stepēm" utt.), tomēr attiecīgi politiskie spēki atrod iemeslus un veidus, kā krievu jautājumu piekārt pie lielā zvana un pacelt lielās politikas līmenī. Pēteris Bankovskis raksta, un viņa teiktajam diemžēl lielā mērā nākas piekrist: "Šobrīd saskare starp latviešiem un krieviem Latvijā notiek visādos līmeņos, tikai ne intelektuālas diskusijas līmenī. /../ Attiecības veidojas, sākot ar pilnīgu vienaldzību, beidzot ar vēsturiskos pāridarījumus, tradicionālos priekšstatos, pārpratumos, kultūru un mentalitāšu atšķirībās balstītu piesardzību vai pat aktīvu nepatiku." Bankovskis izsaka cerību, lai "Latvijā toni nosaka tie krievi, kuri sevī redz eiropiešus", un šaubās "vai tas ir maz iespējams".²⁹

Par visu to Latvijas prezidente ir spiesta un aicināta domāt gan svētkos, gan ikdienā, un Vairas Viķes-Freibergas darbība, viņas teiktās runas un raksti liecina, ka viņa ir iedziļinājusies un izrādījusi sapratni šajos jautājumos. Kā prezidente, pārstāvot valsti, viņa uzrunā ne tikai latviešus, bet Latvijas tautu, un visspilgtāk to apliecina Valsts dibināšanas svētkos 1999. gada 18. novembrī teiktie vārdi.

---

²⁹ *Bankovskis P.* Krievu jautājums jeb vērtības, kas mūs šķir // *Diena*, 2000. g. 30. augustā, 2. lpp.

Visus Latvijas pilsoņus es vēlos aicināt: būsim lojāli pret savu valsti! Izrādīsim savai valstij un tās simboliem to pašu cieņu, ko mēs kā indivīdi vēlētos saņemt no saviem līdzcilvēkiem. Tā ir mūsu zeme, tā ir mūsu valsts. Latvija — tie esam mēs paši.

Vēl ko es gribētu latviešiem vēlēt — valstiskas domāšanas spējas un spēju saliedēties kopīgiem mērķiem. Valsts intereses stāv visām atsevišķām interesēm pāri. Lai valsts plauktu un attīstītos, ir nepieciešams pieņemt tādus lēmumus, kas nāk visai valstij par labu, ne tikai kādam indivīdam, ciemam, klubam, partijai vai finanšu interešu grupai.

Valstiska domāšana nemaz neprasa tik lielus un pārcilvēciskus upurus. Tā prasa tikai spēju padomāt tālāk par rītdienu un spēju palūkoties tālāk par savas mājas sētu. Bet šīs divas lietas tā tomēr prasa. /../ Ja katrs domās tikai par sevi, tad nebūs ne valsts, ne civilizācijas.

Mūsu zeme ir neparasta ar savu lielo nepilsoņu skaitu. Tamdēļ ikkatru vienu, kas ilgstoši dzīvo Latvijā, es aicinu izvēlēties — vai es šai zemei piederu vai esmu šeit tikai kā viesis? /../ Latvija nav stacijas uzgaidāmā telpa. Latvija nav tikai koridors, kuram cauri staigāt. Latvija ir zeme ar senu kultūru, ar senu valodu, tā ir zeme ar savdabīgām un senām tradīcijām. Latvija ir gatava uzņemt visus, kas spēj šīs tradīcijas cienīt un tajās iekļauties. Latvija negrib atstumt nevienu, kas būtu gatavs tai kalpot. Visus, kas ir gatavi stāvēt zem sarkanbalt-sarkanā karoga, visus, kas ir gatavi nest šo karogu pasaulē, visus tos Latvija ir gatava uzņemt kā savus dēlus un meitas. Katram, kas jūt labu gribu pret Latviju kā neatkarīgu valsti, es vāru godīgi pateikt — izšķiries, izvēlies Latviju un nāc mūsu pilsoņu pulkā! /../ Neviens tev neatņems tavu dzimto valodu, neviens tev neatņems tavu dvēseli un tavas tradīcijas. Dzīvosim brālīgi cits citam blakus, cienīsim cits citu savā citādībā! Bagātināsim cits citu savā daudzveidībā.

/../ Neizplūdisim negatīvos vispārinājumos, nenosmaksim aizdomu mākoņos, nenosliksim savstarpējos uzbrukumos un aizvainojumos. Raudzīsim konkrēti izprast — tieši, kas, kā, kad un kur būtu jādara, lai lietas savestu labākā kārtībā. Un nerādīsim ar pirkstu uz visu tautu un valsti katru reizi, kad kāds atsevišķs indivīds kaut ko būs darījis nepareizi. Mūsu zemes nākotne būs tikai tik liela, cik lieli būs mūsu sapņi. Nebaidīsimies sapņot par to, kādu mēs vēlētos savu Latviju redzēt. /../

Es ticu nākotnes Latvijai. Es ticu Latvijas tautai. Es ticu tieši Tev, kas tieši šai brīdī klausies un saklausi manu balsi. Tieši Tu esi vajadzīgs Latvijai. Tieši uz Tevi Latvija gaida.

Lai nu kam, bet Vairai Viķei-Freibergai, kas ir izgājusi tik smagu dzīves skolu, kas padomju okupācijas laikus — savu bērnību, jaunību un arī brieduma gadus ir bijusi spiesta pavadīt emigrācijā — Vācijā, Marokā un Kanādā, un, lai integrētos šais vidēs, apguvusi svešvalodas, nezaudējot savu latvisko identitāti, ir tiesības to teikt un cerēt, ka viņas balss tiks saklausīta. Jāatzīmē, ka atšķirībā no iepriekšējiem gadiem, kad svinīgais pasākums par godu Valsts dibināšanas svētkiem notika Nacionālajā teātrī, slēgtās telpās ar salīdzinošu nelielu dalībnieku skaitu, prezidentes svētku runa izskanēja no Radio nama Doma laukumā. Viņas runa nenoplaka “smalko aprindu” pašapmierinātībā, jo savā būtībā uzrunāja tautu. Tātad Vaira Viķe-Freiberga ir domājusi par to, lai šie valsts svētki nekļūtu tikai par Saeimas un valdības privilēģiju, bet gan visas sabiedrības svētkiem, un spērusi pirmos konkrētos soļus šajā virzienā, izrādot gatavību Doma laukumā svētkos būt tautas vidū. Ja kādam ir palaim ējies būt Nīderlandē (sevišķi Amsterdamā vai Utrehtā) karalienes dzimšanas dienā, Norvēģijas valsts svētkos vai no atmiņas vēl nav pagaisušas valsts svētku svinības PSRS, ir skaidrs, ka atjaunotajā Latvijas valstī ar šīm lietām kaut kas nav bijis kārtībā. Varētu domāt, ka līdz ar lielo uzņēmumu privatizāciju arī valsts svētki ir privatizēti un tie ir pa kabatai tikai “biezajiem”, bet tautai pāri paliek vien “īsā diena” vai brīvdiena kalendārā, kad var neiet uz darbu (tirdzniecībā un apkalpojošajā sfērā strādājošajiem bieži vien pat ne tik). Bet nav jau runa par kabatu — svētku noskaņu var radīt gandrīz vai ne no kā, bet, ja tie ir valsts svētki, šim impulsam vajadzētu nākt no valsts institūciju puses. Es runāju ar zināmu nostalģiju par vecajiem sliktajiem laikiem ne jau tālab, ka padomju svētku tradīcijas būtu turpināmas pēc būtības, bet gan par principu — valsts svētki tautai bija svinami, ja ne citādi, tad piespiedu kārtā. Es vēl atceros, kā vecie mīļie docētāji pirmssvētku dienās nāca ar sarakstu Universitātes auditorijās pārbaudīt, vai

gājienam tiks nodrošināts pietiekams dalībnieku skaits, atceros, kā dažkārt nācās lūgt kursa biedrus rīdziniekus — vai tu nevari iet manā vietā, tu tāpat būsi Rīgā, bet man jābrauc uz laukiem. Jūs teiksiet — tas ir totalitārisms. Bet varbūt arī patriotiskā audzināšana, protams, to laiku demokrātijas izpratnē. Pateicoties šim piespiedu metodēm, ir baudīta padomju valsts svētku pompozitāte un karnevāliskums visā to krāšņumā — karogi, marši un vadoņu “svētbildes”, un kad, ejot gar valdības tribīnēm, mikrofonā no granda: Lai dzīvo... Lai dzīvo (padomju) studenti! Lai dzīvo (padomju) sievietes! Lai dzīvo... Lai dzīvo... (Ak kungs, kas tikai ne viss, lai dzīvo!...) Un pēc tā visa likās, ka jādzīvo vien būs, sevišķi jaunam cilvēkam, kam visa dzīve vēl priekšā. Kad studiju gadi beidzās un gājienā pēc saraksta vairs nebija jāiet, valstij lojālie pilsoņi svētku brīvdienās pilnībā varēja nodoties citām stihijām. Maija svētkos parasti lauku darbiem — mēslu talkām, kartupeļu stādīšanai (bija taču vēl ļaužu apdzīvotas viensētas), un, no šiem attālumiem televīzijas ekrānā vērojot padomju svētku eksaltāciju Rīgā, Maskavā un citās savienoto republiku galvaspilsētās, likās, ka tā ir kāda īstenai dzīvei paralēla un absolūti sirreāla pasaule.

Latvijai šāda lielvalstiska pompozitāte un impērisks varenums nepiestāv un nav nepieciešams, bet svētkus var svinēt arī citādi un tāpēc ne mazāk liksmi un valstiski. Ir pamats domāt, ka 1999. gada 18. novembrī ir dzimusi jauna tradīcija — Valsts dibināšanas svētkus atzīmēt ne tikai valdības apartamentos un aprindās, bet rūpēties par svētku prieka noskaņu atmodināšanu tautā.

Prezidentūras pirmais gads — tas nozīmē, prezidentes statusā reprezentējot valsti, piedalīties visos valsts svētkos un piemiņas dienās, tātad koncentrētā veidā pārdzīvot un iziet cauri visai valsts vēsturei un tautas likteņgaitām. Viena no Latvijas īpatnībām ir tā, ka mūsu pieminamo dienu sarakstā ļoti ir daudz tādu, kurās līdz ar sarkanbaltsarkano karogu nākas izkārt melnās sēru lentes. Viena no vissāpīgākajām zīmēm Latvijas vēsturē ir saistīta ar ebreju tautas traģēdiju Otrā pasaules kara laikā.

Holokausts — starp citu, padomju laika svešvārdu vārdnīcās Latvijā šis vārds nebija atrodams, arī Latvijas Padomju lielajā enci-

klopēdijā šāds šķirklis neparādījās, un pat vēl šobrīd, vārdu “holokausts” rakstot datorā, Tildes datorprogrammas gramatiķis to pasvītro ar sarkanu un atsakās pazīt. Jaunākās svešvārdu vārdnīcas šo jēdzienu skaidro šādi: “[<lat. <.gr. *holokauston* < *holos* ‘viss’ + *kaustos* ‘nodedzināts’] — ebreju masveida iznīcināšana, ko 1939.–1945. gadā veica nacisti.”³⁰ Latvijas sēru dienu sarakstā neizdzēšami ir ierakstīts 1941. gada 4. jūlijs, kad nacistu okupētajā Rīgā tika aizdedzināta sinagoga, mokpilnā nāvē raidot simtiem ebreju. 2000. gada 4. jūlijā, pieminot holokausta upurus, prezidente uzsvēra:

Latvijas neatkarība pirmo reizi ir pavērusi iespēju godprātīgi izvērtēt savu pagātni. Nozīmīgs jautājums ir ne tikai izpētīt vēl nezināmās epizodes holokausta traģiskajos notikumos, bet profesionālu pētījumu līmenī pacelt jautājumu par Latvijas pilsoņu līdzdalību noziegumos un mēģināt pārvarēt tās negatīvās sekas, ko minētā jautājuma ignorance līdz šim nodarījusi sabiedrības morālei. Es lieku lielas cerības uz Latvijas Vēstures komisijas darbību šī nozīmīgā jautājuma izpētes jomā.

Mēs skaidri apzināmies, ka ir pienācis laiks, kad holokausts no atmiņām pārvēršas vēsturē. Ja mēs nepratīsim šo transformāciju novadīt pareizā virzienā, nākotnē varam piedzīvot ļaunuma atdzimšanu. Tāpēc šīs dienas uzrunā vēlos uzsvērt nepieciešamību pēc nopietnas holokausta izglītības skolās. Tikai šis ceļš mūs var vest uz stabilu demokrātiju nākotnē.

Šodien, ebreju tautas genocīda piemiņas dienā, apliecinu visiem ebrejiem savu visdziļāko līdzjūtību, pieminot drausmīgo katastrofu.

Lūdzu ar klusuma brīdi, noliecot galvas, pieminēt holokausta upurus Latvijā un visā pasaulē.

Savā uzrunā Holokausta atceres dienā prezidente ne tikai izsaka dziļu nožēlu par notikušo, paužot visdziļāko līdzjūtību ebreju tautai, bet atgādina arī Latvijas vēsturnieku neatliekamākos

³⁰ Svešvārdu vārdnīca. — Rīga: Jumava, 1999. — 287. lpp.

pienākumus. Jāpiebilst, ka, paldies Dievam, Latvijas skolotājiem un vēsturniekiem šodien nav jāsāk gluži tukšā vietā, — trimdas vēsturnieka Andrieva Ezergaiļa apjomīgā, faktoloģiski argumentētā un emocionāli iedarbīgā grāmata “Holokausts vācu okupētajā Latvijā” (1999, tulkota no pirmizdevuma angļu valodā 1996. gadā) ir viena no visiespaidīgākajām grāmatām, dažādu žanru un tematisko ieviržu tekstus kopā ņemot, ko pēdējā laikā ir nācies lasīt. Autors norāda: “Grāmata ir uzrakstīta ticībā, ka patiesība ir nedalāma un viena saule spīd kā latviešiem, tā ebrejiem,” un nav bijis pareizi, ka pasaule par holokaustu Latvijā līdz šim ir varējusi uzzināt vairāk nekā latvieši paši. Viņš izsaka cerību, ka “patiesība, izvārgusi un cauršauta, uz kruķiem, iznirs no kaujas dūmiem”.³¹ Mūsdienās, kad vairojas estētisma, sterilitātes un mākslīgās dzīvošanas ideoloģijas un tik daudz tiek tērēts kosmētikai, mazgāšanas un “atmazgāšanas” līdzekļiem, ir maz cerību, ka izvārgušais, uz kruķiem un cauršautais (kaut arī tā būtu patiesība) varētu tikt sagaidīts ar ovācijām, bet bez šīs cerības nav jēgas dzīvot un pastāvēt.

Akcentējot holokausta problēmas Latvijā aktualitāti un nozīmīgumu, prezidente Vaira Viķe-Freiberga ir rakstījusi priekšvārdu Simona Vizontāla grāmatai “Saulespuķe”, kas vēsta par genocīdu pret ebrejiem Otrā pasaules kara laikā, un viņas rakstītais sasaucas ar Latvijas ev. luteriskās baznīcas arhibīskapa Jāņa Vanaga priekšvārdā teikto par šo ebreju tautas un cilvēces traģēdiju, izvirzot problēmu par indivīda un tautas attiecībām un meklējot atbildi uz jautājumu, ciktāl tauta ir atbildīga par atsevišķu tās locekļu nodarīto.³² Demonstrējot savu labo gribu un Latvijas ieinteresētību holokausta problēmu pozitīvā risinājumā, Vaira Viķe-Freiberga ir izmantojusi iespēju uzrunāt arī starptautisko sabiedrību. 2000. gada 27. janvārī viņa uzstājās ar runu vērienīgā starptautiskā forumā “Holokausta izglītība, izpēte un pieminēšana”, kas pēc Zviedrijas intelektuāļu un valdības iniciatīvas notika Stokholmā. Savā runā prezidente

³¹ Ezergailis A. Holokausts vācu okupētajā Latvijā. 1941.–1944. — Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 1999. — 591 lpp.

³² Vizontāls S. Saulespuķe. — Rīga: Jumava, 2000. — 279 lpp.

uzsvēra, ka Latvija uzņemas svēto atbildību nosodīt holokaustu, un atgādināja arī par nenoliedzami pozitīvo pieredzi ebreju un Latvijas tautas vēsturē, kas šodien tiek noklusēta. Piemēram, to, ka 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā Latvija bija viens no nedaudzajiem reģioniem Krievijas impērijā, kur nenotika ebreju grautiņi. Viņa uzsvēra, ka Latvija var būt atbildīga par to, kas Latvijā notika līdz 1941. gada 17. jūnijam, taču līdz tam nekas tamlīdzīgs nebija noticis, tieši otrādi — trīsdesmito gadu beigās Latvija bija starp tām nedaudzajām valstīm, kuras izvēlējās atvērt durvju politiku, sniedzot patvērumu Eiropas ebrejiem, kas glābās no vajāšanas.

Vairai Viķei-Freibergai kā Valsts prezidentei ir bijusi iespēja apsveikt Rīgas ebreju kopienu tās atdzimšanas 10. gadadienā 1999. gada 8. oktobrī, kā arī četriem Latvijas pilsoņiem — Bruno Rozentālam, Jadvigai Orcehovskai, Olgai Krūmiņai un Jurim Bērziņam pasniegt augstāko valsts apbalvojumu — Triju Zvaigžņu ordeni — par kara laikā izrādīto varonību, glābjot ebrejus no nacistiskā režīma genocīda.

Kārtojot vēstures rēķinus, nav aizmirstams, ka Otrais pasaules karš ir nesis milzu zaudējumus un traģēdijas arī latviešu tautai. Komunistiskā terora upuru piemiņas dienā 2000. gada 14. jūnijā pie Brīvības pieminekļa Vaira Viķe-Freiberga sacīja:

Mēs esam pulcējušies tautas sēru dienā, kad pieminam pirmās masu deportācijas, kas tika vērstas pret mūsu zemi un tautu. 1941. gada naktī no 13. uz 14. jūniju nevainīgi civiliedzīvotāji bez tiesas prāvas, bez likumīgiem apsūdzības aktiem tika vienkārši paņemti kā noziedznieki un nosūtīti mocekļu ceļos nezināmā tūlumā, kur daudzi no viņiem zaudēja dzīvību, citi pavadīja garus mokošus gadus necilvēcīgos apstākļos un tie, kas atgriezās mājās, atnāca bieži ar sabojātu veselību, atrada savā dzimtajā zemē savu mantu piesavinātu, savu vietu aizņemtu, atrada līdzcilvēkus, kas bieži no viņiem novērsās un nebija gatavi sniegt palīdzību.

Tas bija noziegums. /../ Te ir runa par noziegumu kā genocīdu. Te ir runa par noziegumu pret cilvēci. Šiem noziegumiem gan mūsu Kriminālkodeksā, gan visā starptautiskā praksē nav noilguma. Tie ir

noziegumi, kuri ir un paliek sodāmi mūžīgi mūžos līdz tam brīdim, kamēr vēl pēdējais, kas tajos ir piedalījies, ir dzīvs un ir iespējams atrast pierādījumus, lai stātos tiesas priekšā. Te nelīdz atrunas par to, ka dažam varbūt trīs rokas šajā brīdī, kad viņš sēž uz apsūdzēto sola, jo, kā teica viens no cietējiem, — tajā brīdī, kad viņam bija jāraksta izsūtīšanas pavēles, roka viņam netricēja, lai apturētu šo žestu. Tie paši likumi, kas ir spēkā, lai vajātu nacisma noziedzniekus, lai vajātu tos, kas ir piedalījušies holokaustā, kas ir pastrādājuši noziegumus pret cilvēci nacistu okupācijas laikā, tie paši likumi ir spēkā pret tiem noziegumiem, kas ir notikuši komunisma okupācijas laikā.

Mēs esam šeit pulcējušies, lai paustu pasaulei savu sašutumu, savu protestu pret šīm necilvēcībām. Mēs esam pulcējušies, lai atcerētos un godbijībā noliektu galvas to cietušo priekšā, kas visas šīs šausmas ir pārdzīvojuši un vēl šodien ir mūsu vidū. Arī viņu piederīgo, viņu pēcnācēju priekšā mēs godbijībā varam noliekt galvas. Šī atcerešanās ir vienīgais gandarījums, ko viņiem spējam pasniegt.

Šādas domas un vārdi nav nedz viegli izdomājami, nedz pasakāmi. Līdzās vēsturisko pāridarījumu kolīzijām viena no asākajām tagadnes Latvijas problēmām ir nabadzība un ar to saistītie asie sociālie kontrasti. Šie kontrasti un līdz ar to arī tautas bioloģiskās reprodukcijas mazspēja ir acīmredzama bez īpašas speciāli šim jautājumam veltītu pētījumu studēšanas. Mēdz teikt, ka daudz bērnu ir vai nu ļoti bagātās, vai arī pavisam nabadzīgās ģimenēs. Kā rāda pētījums "Kas un kur Latvijā ir nabadzīgs", nabadzīgo iedzīvotāju absolūto vairākumu veido tie, kas dzīvo ģimenēs ar trim un vairāk bērniem.³³ Ģimenēm ar bērniem valsts šobrīd negarantē gandrīz nekādu sociālo aizsardzību, un tas nozīmē, ka atļauties bērņus nozīmē sevi pakļaut nabadzības riskam. Kā liecina novērojumi, jaunbagātnieku attieksme pret tautas nabadzību bieži vien labākajā gadījumā ir vienaldzība (sak, paši vainīgi — nav ko vairoties!) vai pat nicinājums, maziska sava pārākuma apziņas demonstrēšana uz citu nabadzības rēķina. Šai uzpūtīgajai bagātībai prezidente nav

glaimojusi, tieši otrādi — lai mainītu ieskatus un attieksmi šajā jautājumā, savās runās, rakstos un intervijās viņa ir centusies šim fenomenam pievērst sabiedrības un arī valsts uzmanību. Viņa uzsver, ka Latvijā šodien ļoti strauji ir izveidojusies jaunbagātnieku šķira un “šai jaunbagātnieku slānī ir ļoti uzsvērtā personīgās dzīves baudīšana un sevis lutināšana un kopšana, tāds kā egocentrisms, un mazāk intereses un vēlmes palīdzēt sabiedrībai. Rietumos ļaudīm, kas nonākuši augstākajā sabiedrībā, nāk līdzī zināma audzināšana, kas reizē ar privilēģijām cilvēkam piešķir arī atbildību”.³⁴

Pēcatmodas gados dzimstības līmenis Latvijā ir katastrofāli pazeminājies, un būtu jādara viss iespējama, lai tauta atjaunotos. Taču, no otras puses, ne visi dzimušie bērni šai pasaulē izrādās gai-dīti, jo viņu vecāku nabadzības dēļ daudzi bērni nevar apmeklēt skolu un dzīvot normālu, cilvēka cienīgu dzīvi. Saskaņā ar Izglītības un zinātnes ministrijas apkopotajiem statistikas datiem šogad, uzsākot jauno mācību gadu, skolu neapmeklē vairāk nekā 2500 bērnu un pusaudžu no tiem, kas mācībām skolās ir reģistrējušies. Citu institūciju, piemēram, organizācijas “Glābiet bērnus!”, apkopotie dati ir daudz pesimistiskāki — ar ielas izglītību Latvijā šobrīd iztiek apmēram 20 tūkstoši skolas vecuma bērnu un pusaudžu, jo tādu vai citādu iemeslu dēļ viņiem nav iespēju apmeklēt skolu.

Liela daļa Latvijas pensionāru, kas sūri grūti nostrādājuši visu savu darba mūžu, šodien ir spiesti pārtikt no pensijas, kas nesedz krīzes iztikas minimumu. Domājot par šīm realitātēm un valsts nākotni, prezidente vairākkārt ir uzsvērusi, ka nabadzības likvidēšana un elementārāko sociālo garantiju nodrošinājums ikvienam ir neatliekami risināmi jautājumi, jo bez šī cilvēciņas minimuma demokrātija nevar pastāvēt. Tas, ka vieni uz šīs zemes mirst no pārēšanās, bet citi no bada, nav vienīgi un tikai Latvijas problēma. Lai šo pretdabisko situāciju, kas apdraud mieru un stabilitāti visā pasaulē, novērstu, šodien liela uzmanība tiek pievērsta līdzsvarotas attīstības programmu izstrādei. Ja jau tā ir pasaules problēma, lai pasaule ar to cīnās, bet mums Latvijā, kā zināms, šobrīd ir pavisam citas

³⁴ Pirmā prezidente // Santa, 1999, 9. nr., 20. lpp.

prioritātes! Politiku darba devējs ir tauta, un šādam cinismam nav nekāda attaisnojuma.

Pirmā pilnvaru gada laikā prezidente ir apmeklējusi visus Latvijas novadus — gan lielākos novadu centrus — Ventspili, Liepāju, Valmieru, Cēsis, Daugavpili, Limbažus, gan arī daudzas Latvijas mazpilsētas un ciematus, iegriežoties skolās, bērnunamos, veco ļaužu mītnēs, uzklausot viņu problēmas un mobilizējot sabiedrisko domu neatliekamāko sociālo problēmu risināšanā.

Prezidentei ir nācies domāt arī par to, lai mēs kā tauta nedzīvotu tikai sērās par savu drūmo pagātņi un vaimanās par grūto šodien. Priecīgajās Ziemassvētku noskaņās 1999. gada 23. decembrī, lai akcentētu ģimenes lomu tautas atdzimšanā un harmoniskas personības izveidē, prezidente uz pieņemšanu pili aicināja kuplākās un satiecīgākās ģimenes no visiem Latvijas novadiem.

Mīlestība ejot caur vēderu. Dažam labam latviešu uzņēmējam arī tautas mīlestība. Un tā jaunā gadu tūkstoša gaidās 27. decembrī prezidente liksmoja kopā ar tiem, kas bija nolēmuši aizejošā gada skaistākajos mirkļos pakavēties viesmīlīgajā Gunāra Ķirsona "Lido" atpūtas centrā Rīgā, Krasta ielā 76. Ja tā padomā, kāds gan šodien Rīgas vēders būtu bez Ķirsona lolotā "Vērmanīša", "Dzirnavām", "Staburaga", Alus sētas un jaunā atpūtas centra? Par to ir vērts pacelt tostus, arī prezidentei! Vairai Viķei-Freibergai šis vakars īpaši priecīgs bija arī tāpēc, ka viņa saņēma Latvijas Televīzijas balvu — Gada populārākais cilvēks Latvijā.

Kur un ar ko kopā prezidente bija, kad pulkstenis sita divpadsmito stundu, vēstot par jaunā gadu simteņa un tūkstoša iestāšanos? Valsts prezidenta pili kopā ar savā darba dzīvē šobrīd vistuvākajiem cilvēkiem, Valsts prezidenta kancelejas darbiniekiem un viņu ģimenes locekļiem no maza līdz vecam. Dūšīgākie mazie *millenium* gaidītāji, kam gadu mijas balle kopā ar prezidenti un vēl pili varbūt bija viņu dzīvē vislielākais un neaizmirstamākais pārdzīvojums, pirmos gaiļus esot sagaidījuši turpat, vienā mierā snaužot zem Latvijas dižāko prezidentu portretiem. Jaunais gads sākas ar labu ziņu visiem, ka izdaudzīnātā datorproblēma Y2K, kas varēja rasties, datorsmadzenēm pārslēdzoties no ierastās četru

ciparu kombinācijas 1999 uz pilnīgi svešo 2000, Latviju nav skārusi un arī pasaulei lielos vilcienos gājusi secen. Kopumā šīs problēmas novēršanai Latvijā esot iztērēti vairāki miljoni latu, un kāds asprātīgs datorīķis piebilst, ka viena no lielākām datorproblēmām tagad būšot tā, ka tās novēršanai vairs netīks atvēlēti līdzekļi.

Nepārtrauktā sabiedrības uzmanība, protams, ir nogurdinoša, bet pat Ligo nakti prezidents nevar atļauties pavadīt viens ar savu jāņuzāli, jo ir tik daudz ar viņu salīgot gribētāju visos Latvijas novados. 2000. gada Jāņos prezidente ir atsaukusies Piebalgas aicinājumam, lai ligotu vēsturiskā vietā Zosēnu pakalnos, kur ar apsviedīgā namatēva Roberta Ruķa un Latvijas Nacionālās operas režisora Gunta Gailiša gādību pirms gada Piebalgas novada svētkos bija risinājies grandiozais operas "Baņuta" brīvdabas uzvedums. Un droši vien ne jau tikai tas! Piebalgas pusē augot visleknākās papardes, un bija taču kāda cerība pašā Jāņu vakarā sastapt vismaz divus pasaules karus pārļaidušo un vēl šodien runīgo Ņeča kungu no brāļu Kaudzīšu "Mērnīeku laikiem".³⁵

Iedama tautā un uzturēdama saikni ar sabiedrību, kā to prasa viņas amata pienākumi, prezidente nav kļuvusi sveša un neaizsniedzama arī tai videi, no kuras viņa ir nākusi, — Latvijas akadēmiskajai un intelektuālajai sabiedrībai, un savā aizņemtībā ir radusi iespēju būt klāt zinātnieku un rakstnieku grāmatu atvēršanas svētkos, runāt Inteliģences apvienības un Latvijas zinātnieku rīkotajos forumos un konferencēs, ar savu klātbūtni apliecinot atbalstu viņu radošajam un šobrīd tik nesamērīgi maz apmaksātajam darbam. Viņa nav aizmirsusi arī savas 3 x 3 nometņu darba gaitas un gadskārtējā vasaras nometnē Jaunpili savu uzrunu sāk ar vārdiem: "Man žēl, ka varu ierasties pie Jums tikai noslēguma brīdī, jo zinu, cik jauki iet šādā nometnē."

Prezidents savu amata pilnvaru laikā nepārstāj būt cilvēks, viņam tāpat kā visiem mirstīgajiem ir arī vārda un dzimšanas diena, ģimenes godi un jubilejas. Pavisam nesen prezidentes dienas kārtībā

---

³⁵ Leģendārā Piebalgas Ņeča neizsīkstošos pienākumus jau pāris gadu desmitus veic sieviete, Jaunpiebalgas bibliotēkas vadītāja Dzidra Kuzmane.

ir bijis arī kāds īpašs ar viņas privāto dzīvi saistīts notikums — 2000. gada jūlijā apřitēja Imanta Freiberga un Vairas Viķes-Freibergas kāzu četrdesmitā gadskārta, un šai lielajai Freibergu pāra kopīgās dzīves jubilejai par godu kopā bija pulcināti abu gaviļnieku tuvcilvēki gan no Latvijas, gan Kanādas, tostarp arī tādi, kas ir bijuši klāt Vairas un Imanta kāzu dienā tai tālajā 1960. gadā, vēlot daudz baltu dieniņu, kopīgo dzīves ceļu uzsākot.

Kopsavelkot prezidentūras pirmā gada darba rezultātus skaitliskā izteiksmē, jāatgādina, ka prezidente ir izsludinājusi (tātad arī studējusi) 208 likumus un pieprasījusi četrus likumus otrreizēju caurlūkošanu. Laika posmā no ievēlēšanas viņa ir piedzīvojusi divu valdību krišanu un nominējusi divus Ministru prezidentus — Andri Šķēli un Andri Bērziņu. Saskaņā ar Satversmi Latvijas prezidentam ir tiesības apžēlot noziedzniekus, par kuriem tiesas spriedums ir stājies likumīgā spēkā, un pirmā pilnvaru gada laikā viņa ir apžēlojusi 29 personas. Gada laikā viņa ir bijusi 20 ārvalstu vizītēs, un par vienu no visveiksmīgākajām var uzskatīt vizīti Francijā un tikšanos ar Francijas prezidentu Žaku Širaku. Šī bija pirmā reize, kad Latvijas augstākā amatpersona uzrunā Francijas parlamentu, un pēc tikšanās Žaks Širaks ir paudis atbalstu Latvijas uzņemšanai Eiropas Savienībā, kaut arī līdz šim Francija nebija izrādījusi nopietnu interesi par Baltijas valstīm un Ziemeļeiropu. Vaira Viķe-Freiberga ir sniegusi intervijas apmēram 100 ārvalstu medijiem, kā arī nav liegusi sarunas Latvijas Televīzijas, radio un periodiskās preses žurnālistiem. Saskaņā ar Satversmi prezidentam ir arī tiesības ierosināt Saeimas atlaišanu un izsludināt karu, bet tās ir ārkārtas pilnvaras, kuras viņai nav nācies un, domājams, arī nākotnē nenāksies izmantot.

Pārskatot Vairas Viķes-Freibergas prezidentūras pirmā gada darba gaitas, 2000. gada 8. jūlijā laikrakstā "Diena" parādās virsraksts ar situācijai atbilstošu nosaukumu "Patstāvīgā prezidente pamatoti ir ieguvusi tautas uzticību".³⁶ Taču, iedziļinoties šai tekstā,

³⁶ *Ločmele N.* Patstāvīgā prezidente ieguvusi tautas uzticību // *Diena*, 2000. g. 8. jūlijā, 1., 3. lpp.

nākas atskārst, ka nosaukums kontrastē ar raksta tonalitāti un politiskie zemteksti salīdzinājumā ar ikdienā ierastajiem literārajiem ir kaut kas neaptverams. Šis raksts ir veidots kā atstāsts no politisko partiju lideru un Saeimas deputātu izteikumiem par prezidentes darbu, un sākas vecā dziesma: plašākai sabiedrībai agrāk mazpazīstamā..., nepietiekamā Latvijas situācijas pārzināšana..., prezidentes gandrīz kā privātā vēlme uz valsts rēķina doties ceļojumā uz Ņujorku un pirkt kādu ekskluzīvu bruņotu automašīnu..., politiskās elites bažas... "Prezidentes izteikumi un publiskais tēls kopumā liecina par augstu pašvērtējumu, un no politiķu vides dzirdams neoficiāls vērtējums, ka tas ne vienmēr atvieglo sadarbību," — teikts publikācijā.

Nav saprotams šis pretstatījums — prezidente vienā pusē un Latvijas politiskā elite otrā. Latvijas politiskā elite! — kas ar to būtu domāts, ja tai nepieder Vaira Viķe-Freiberga? No tiem, kas bez pretenzijām ir samierinājušies ar sevis dēvēšanu par politisko eliti, ir jādzird pārmetumi par prezidentes augsto pašvērtējumu. Jājautā, kādam tad, pēc Latvijas politiķu prāta, viņas pašvērtējumam vajadzētu būt?

Kāds deputāts atgādina, ka "sevišķi pilnvaru sākumā prezidentes aicinājumi rūpēties par maznodrošinātajiem slāņiem varējuši radīt nepareizu iespaidu, ka valdība kādu sfēru tiešām atstājusi novārtā". Šie iespāidi sakrīt ar tautas iespaidiem valdības sfēru jautājumā, un, tā kā politiķu darba devējs ir tauta, politiķu neapmierinātība par šiem prezidentes izteikumiem nav loģiska. Atsauksmes par prezidentes ārpolitisko darbību esot vēl piezemētākas vai pat ļoti kritiskas, sevišķi no Saeimas kreiso bloka puses, vēsta Nellijas Ločmeles sagatavotā publikācija.

Bet varbūt šai rakstā teiktajā savā dziļākajā būtībā pretrunas nav. Saskaņā ar presē publicētajiem reitingiem Vaira Viķe-Freiberga ir vispozitīvāk vērtētā Latvijas politiķe, un tautas simpātijas ar Latvijas "politiskās elites" simpātijām, kā zināms, šobrīd nesakrīt ne tikai attiecībā uz prezidentes darba vērtējumu vien.

Runājot par savu prezidentūras laiku, Vaira Viķe-Freiberga ne vienu vien reizi ir uzsvērusi, ka viņas cienījamajos gados tā ir vienreizēja iespēja mācīties, apgūt ko jaunu, kalpot sabiedrības

interesēm un veikt savam sirds aicinājumam un iekšējai pārliecībai atbilstošu darbu. Tomēr katra jauna pieredze nes sev līdzi arī jaunas, negaidītas atziņas un neprognozētas situācijas. Ja jaunās pieredzes uzkrājuma pašā sākumā prezidente bez īpašas piedomāšanas varēja atteikt, ka viņa nebija iedomājusies par to, ka turpmāk viņai būs liegta privilēģija savā nodabā šķērsot Doma laukumu vai pārvietoties sabiedriskajā transportā, tad ar laiku situācija kļūst nopietnāka. Masu medijos viens pēc otra izskan tieši vai netieši izteikti prezidentei adresēti pārmēti par lietām, kas pēc būtības viņas pienākumos un kompetencē neietilpst, un, vērojot situāciju no malas, tā atsauc atmiņā ar dubļūdeni pildīto marmelādes spainīti reiz tālajā bērnības pagalmā.

Paņemot prezidenti "pie dziesmas" bija noskaņojies arī "Rīgas Laiks": "Pirms kāda laika presē bija publicēta jūsu atbalstītāju vēstule, kuras saturs, formulējot īsi un primitīvi, bija: "Rokas nost no prezidentes!" Vai jūs to vērtējat kā pozitīvu precedentu?" Prezidentes atbilde skan: "Jā, jo man šķita, ka tajā brīdī presē bija izskanējuši pārmēti par lietām, ko es neesmu darījusi. Šī vēstule sauca atpakaļ pie realitātes. /../"

"Rīgas Laiks" turpina: "Ir diezgan daudz cilvēku, kas ar prieku uzņēma jūsu ievēlēšanu amatā, taču laikā, par ko mēs runājam, viņi nesaprata, kāpēc jūs rīkojaties, tā kā rīkojaties, un kāpēc savu rīcību nepamatojat. Tas attiecas uz miesassargiem, uz bruņoto auto, uz savu bērnu aicināšanu darbā, uz kancelejas darbinieku izvēli... nebija saprotamas jūsu strupās atbildes uz jautājumu, kāpēc tā — tās aprobežojās tikai ar konstatāciju, ka jūs esat prezidente..."

Arī prezidente turpina: "Jā, ko nu sauc par strupu. Es domāju, ka tie jautājumi, kas man tika uzdoti, arī bija diezgan strupī. Es ienāku amatā, kas nav radīts vakar, kuram jau ir precedents — Gunta Ulmaņa kunga prezidentūra. Iekārtotas šīs mēbeles, uzkārtas šīs drapērijas, uzbūvēta visa šī sistēma. Es ienāku amatā, tajā pašā dienā man tiek nolikts priekšā Valodas likums. Nu, un tad Valodas likums ir mana prioritāte, uz ko es reaģēju. Un nākošais likums, un nākošais likums, un nākošais... Un vizītes... Es daru to darbu, kas man ir paredzēts, es neskrienu riņķī, raujot nost drapērijas un pārmainot tādas

lietas, kas strādā, piemēram, apsardze. Kā, piemēram, tā mašīna, kas tika izvēlēta Gunta Ulmaņa laikā — kanceleja bija konstatējusi, ka prezidentam vajadzīgs jauns transporta līdzeklis, konkurss notika viņa laikā, visi parametri bija saskaņoti... Ulmaņa kungs — vīrs kā ozols, Straumes kungs — vīrs kā divi ozoli /../ viņiem ir precīzi tāda pati apsardze, un neviens neko nesaka, viss ir normāli.”³⁷

Ko katram šādā problēmas uzstādījumā nozīmē aprobežoties ar konstatāciju, ka viņa ir prezidente, tas jau ir filozofiskas dabas jautājums. Šī diezgan saspīlētā žurnālistes Ievas Lešinskas saruna ar Vairu Viķi-Freibergu bija publicēta 1999. gada nogalē. Kopš šīs sarunas un izskaidrošanās presē ir apritējis gandrīz gads, un es vēlreiz atgriežos pie jautājuma, ko jaunu un varbūt neprognozētu, veicot savus amata pienākumus, prezidentei ir nesis šis laiks. “Tie ir tie paši attieksmes jautājumi,” secina prezidente. “Es nebiju prognozējusi tādu attieksmi pret sevi, sevišķi no preses puses. Presē tika iepludināta dezinformācija, un es tajā maniju pret sevi vērstu ļaunu nolūku. Es pamatā tomēr esmu loģisks un racionāls cilvēks, un mani pārsteidza, cik tas bija neloģiski, bez jebkādas cēloņsakarības un motivācijas. Tai brīdī es vēl neko nebiju paguvusi izdarīt un līdz ar to nevarēju būt izcīnījusi sev ienaidniekus vai pretiniekus. Es varētu saprast vai prognozēt: es esmu izsludinājusi vai neizsludinājusi kādu likumu vai pieņēmusi kādu lēmumu, kas vienam vai otram varētu neizbēgami nepatikt, un tam seko zināma reakcija. Mani pārsteidza tieši šī nemotivētība un mēģinājumi nomelnot prezidenta tēlu un personību, pie tam izmantojot dezinformāciju. Es nevarēju saskatīt, kādēļ tas tiek darīts un kam no tā rodas kāds labums. To es nesaprotu vēl šodien.”

Arī no malas vērojot, šī pret prezidentūras institūciju pēkšņi vērstā taupības akcija izskatījās kuriozi. Vēl jo vairāk tāpēc, ka īsi pirms tam presē bija izskanējusi ziņa, ka pirmajā pusgadā (Gunta Ulmaņa laikā) ir noticis prezidentūrai atvēlēto līdzekļu pārtēriņš, tāpēc līdz gada beigām atlikušo laiku prezidentei nāksies dzīvot taupīgāk. Domājot literārās analogijās, pret prezidenti vērstie gājieni atgādināja Ķeņa

---

³⁷ Aiz prezidentes drapērijām. Ar valsts prezidenti Vairu Viķi-Freibergu sarunājas Ieva Lešinska // Rīgas Laiks, 1999, 12. nr.

kunga ne visai loģisko paradumu — iepērt zirgus pirms braukšanas. Proti, iebaidīt prezidenti un atturēt viņu no patstāvīga sprieduma un rīcības. Sak, mums te pieder vara un teikšana, un, ja kāds mēģinās spuroties pretī, mēs pataisīsim viņu melnu un maziņu. Tā, ka pat suns no viņa rokas vairs maizi neņems.

Šajās viedokļu krustugunīs spilgti izgaismojās Vairas Viķes-Freibergas personības spēks, viņas cilvēciskās un profesionālās kvalitātes. Ap prezidenti uzkurināto kaislibu laikā latviešu uzņēmības eksperts Gundars Ķeniņš-Kings izteicās, ka labāku prezidentu no tiem kandidātiem, par kuriem ir bijusi runa pirmsvēlēšanu laikā, viņš nevar iedomāties.³⁸ Savu viedokli par Vairu Viķi-Freibergu kā Latvijas Valsts prezidenti viņš nav mainījis arī šobrīd, 2000. gada rudenī: “Neapšaubāmi, vislabākos piemērus Latvijas sociālā kapitāla vairošanā jau veselu gadu dod Latvijas Valsts prezidente Dr. Vaira Viķe-Freiberga. Varam teikt, ka viņas gaišās domas, skaidrās runas un drošie darbi patlaban ir vērtīgākais vienas personas ieguldījums Latvijas valsts un tautas atjaunošanā.”³⁹ Viņš atgādina, ka “konstitucionāls prezidents parlamentārā republikā ir bez varas. Taču izcilam prezidentam vai prezidentei šādā situācijā ir liels morāls spēks ./../ Vaira Viķe-Freiberga ir gudrs cilvēks. Viņai lielo varu nevar uzspiest.”⁴⁰

Jā, Latvijas Satversmē stāv rakstīts, ka “Valsts prezidents par savu darbību politisku atbildību nenes”. Mūsdienās, visu cilvēciskās darbības sfēru politizācijas laikā, arī tad, ja teiktais attiektos uz šauri specifisku atbildības un politikas izpratni, tas skan divaini — nepārliecinoši un savā ziņā maldinoši. Ko šodien nozīmē nest politisko atbildību, un kā priekšā tā būtu nesama: tautas, valdības, Eiroparlamēnta, savas sirdsapziņas? Demokrātiskā sabiedrībā par savu rīcību politiski atbildīgi ir visi pilsoņi. Tad kālab Latvijas Satversmē tiek uzsvērts, ka Valsts prezidentam tas ir tieši otrādi — politiskais spiediēns un ar to saistītā atbildības nasta ir ļoti smaga.

³⁸ Zirnīs E. Ieskats latviešu uzņēmībā // Diena, 1999. g. 13. novembrī, 14. lpp.

³⁹ Ko saka Ķeniņš-Kings. Gundars Ķeniņš-Kings sarunā ar žurnālistiem Volde māru Krustiņu un Daci Kokarēviču // Lauku Avīze, 2000. g. 17. oktobrī, 5. lpp.

⁴⁰ Ķeniņš-Kings G. Vēstule no strautmalas // Literatūra un Māksla Latvijā, 2000. g. 19. oktobrī, 10. lpp.

Jaunās prezidentes tēls un tā atspulgi

Laikam nav bijis un nekad nebūs tādas grāmatas vai laikraksta, ko vienlaikus būtu rokās turējusi un lasījusi visa Latvija vai varbūt pat pasaule, sekojot līdzī vieniem un tiem pašiem notikumiem un domājot vienas un tās pašas domas. Ar tālrādes palīdzību šodien tas ir iespējams. Piemēram, pirms dažiem gadiem, kad pēc amerikāņu kosmiskā kuģa *Challenger* pacelšanās televīzijas ekrānos parādījās uguns strēle, kas liecināja par kuģa un tā apkalpes bojāeju, visa pasaule aizrūēja elpu. Vienās domās un skatienos pasaule dzīvo arī, piemēram, Olimpisko spēļu laikā vai televīzijas ekrānos vērojot Ziemassvētku nakts ceremoniju Vatikānā. Pavisam nesenā Latvijas vēsturē tāds tautas kopāsaucējs pie televīzijas ekrāniem bija Valsts prezidenta vēlēšanas.

Viens tēls vai notikums šodien bez īpašas piepūles var tikt tirāžēti miljoniem eksemplāros un atstāt paliekamus nospiedumus cilvēka apziņā. Īpaši tas sakāms par vizuālajiem tēliem un iespaidiem, kuru iedarbības spēks ir izskaidrojams ar to, ka tie spēcīgi iedarbojas un nogulst zemapziņā, kuras dzīles ir ievērojami grūtāk attīrāmas nekā racionāli kontrolētā cilvēka apziņa. Ar šo zemapziņas efektu esot izskaidrojams arī mākslas iedarbības spēks, un politika, kā zināms, šodien pretendē būt viena no mākslām. Tās konkrētās izpausmes nereti tiek arī raksturotas mākslas darbu kategorijās, piemēram, politiskais teātris, farss, aktieri uz politiskās skatuves un tā tālāk. Un gluži kā Holivudā ik pa laikam politiķi runā par nepieciešamību pēc jaunām sejām vai "lokomotīvēm", kas to vai citu partiju varētu ievilkt Saeimā. Atbilstoši masu patēriņa vajadzībām tās tiek piemeklētas, un par šo aktierdarbu attiecīgi tiek arī samaksāts.

Līdz ar Vairas Viķes-Freibergas ievēlšanu Latvijas politikā parādījās jauna seja, uz kuru saskaņā ar Satversmi gribot negribot Latvijai būs jāskatās vismaz četrus gadus. Politiku vēlme, lai "tas, ko mēs saucam par tautu", šo seju ieraudzītu pareizā gaismā, ir saprotama. Tomēr — tā kā visu laiku tika domāts par prezidenta vēlēšanām un prezidentes ievēlšana savā ziņā bija negaidīta, politiķiem ir zināmas problēmas. Kā tirāžēt šo tēlu?

Savas grūtības nenoliedzami ir, jo sievietē Valsts prezidenta statusā ir nebijis precedents Latvijas vēsturē. Turklāt sievietes tēlam uz politiskās skatuves tīri vizuālā nozīmē tiek piešķirts daudz lielāks svars nekā vīrietim. Sekojot klasiskās elegances principiem, valsts sievas kā oficiālas personas ikdienā valkā īsus svārkus līdz puscelim (vismaz Eiropā). Mūsdienu modernajai sievietei tik ērtais un ierastais apģērba gabals — garās bikses — viņām ir jāatstāj privātajai dzīvei, kuras prezidentūras laikā tikpat kā nav. Sieviete ir lemts būt tīri ķermeniski atkailinātākai un līdz ar to neaizsargātākai ne tikai pārnēstā, bet arī vārda vistiešākajā nozīmē. Lai atceramies pavisam nesenā pagātnē bēdīgi slavēto deputātu Valdmani, kad viņš Saeimas namā atļāvās ierasties šortos (līdz ar to atkailinādams ķermeņa daļas, ko solīdi kungi tādā sabiedrībā parasti neizrāda). Sievietes kāju izrādīšana, cik man nācies vērot, pieder pie protokola. Es pieņemu, ka būt politiķim un vēl jo vairāk valsts augstākajai amatpersonai — tas ir nepārtraukts sasprindzinājums. Bet sievietei jo īpaši: kur likt rokas, kur kājas, ko darīt ar rokassomiņu? Un acis (zināms jau, ka viņām tās jūtas, nevis prāts ir pirmajā vietā)! Sieviete nevar savu rūpēs par valsti sagrauzto vaigu atspiest uz rokas Saeimas zālē vai Saeimas kafejnīcā ieņemt žakļstāju, lai no smagā sasprindzinājuma atbrīvotu ķermeni. Tā ir attieksmē pret sievieti gadu simteņos iedibināta kultūras tradīcija, un tai ir savs pamats, varbūt pat filozofija. “Skaistums glābs pasauli,” teicis krievu dvēseles pētnieks Fjodors Dostojevskis. Bet ne tikai nākotnes formā, skaistums katru dienu kaut mazliet glābj pasauli. Cik skumja un totalitāra liktos cilvēce, ja tā visa tērtos tumšos uzvalkos ar kaklasaiti!

Labi izskatīties, labi uzvesties, pie vieniem un tiem pašiem ļaudīm uz pieņemšanu neierasties divreiz vienā un tajā pašā kostīmā, mūžīgi nestaigāt ar vienu un to pašu rokassomiņu — ko gan vēl vairāk viens sievišķis varētu vēlēties? Un tad arī Latvijas politiskajai elitei nerastos liekas problēmas! Bet Vairai Viķei-Freibergai ar to nepietiek, un nenoliedzami vērīgais un “smalkajās aprindās” prestižais žurnāls “Rīgas Laiks” prezidentei jautā: “Pēdējā laika fotogrāfijās jūs arvien vairāk sākat izskatīties pēc Mārgaretas Tečeres — vai

Laina Lopez-Franco

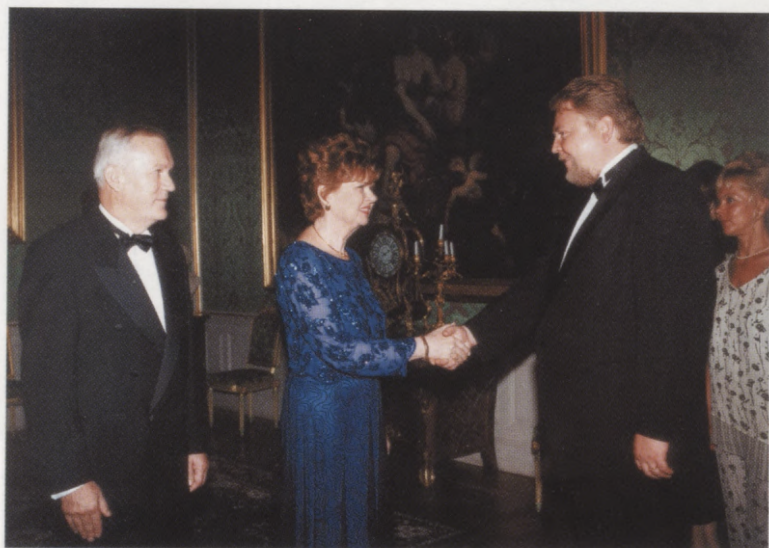
Pirmais rokasspie-
diens pēc Latvijas
Valsts prezidenta
vēlēšanu rezultātu
pasludināšanas
Saeimas namā
1999. gada
17. jūnijs

Simboliska pils atslēgas nodošana, 1999. gada 8. jūlijs

Svinīgais solījums Saeimas namā 1999. gada 8. jūlijā

Saeimas prezidija priekšsēdētājs Jānis Straume
sveic prezidenti inaugurācijas ballē Rundāles pili

Raimonda Paula apsveikums prezidentei 1999. gada jūlijā

Tikšanās ar Somijas ārlietu
ministri Tarju Halonenu
(tagad prezidenti) Rīgas pili
1999. gada jūlijā

Tikšanās ar Marti Ahtisāri (no kreisās) un Latvijas Republikas vēstnieku Somijā
Albertu Sarkani Helsinkos 1999. gada jūlijā

Sarajevā 1999. gada jūlijā

Sarajevas tirgū 1999. gada jūlijā

Kopā ar Kristapu Keggi Luda Bērziņa memoriālajā muzejā Jūrmalā
1999. gada oktobrī

Viļņas universitātē
1999. gada septembrī

Kopā ar Tēvu Aleksandru pareizticīgo baznīcas apmeklējuma laikā
1999. gada rudenī

Prezidenti sveic suitu sievas. 1999. gada oktobris

Tikšanās ar skolēniem Ventspili 1999. gada oktobrī

Virsrabins Nātans Barkāns Latvijas Valsts prezidentī V. Viķi-Freibergu sveic
Valsts dibināšanas 81. gadadienā 1999. gada 17. novembrī

Pie Brīvības pieminekļa 1999. gada 18. novembrī

Vaira Vīķe-Freiberga un Ministru prezidents
Andris Šķēle, godinot 1991. gada janvāra notikumu upuru piemiņu Bastejkalnā
1999. gada 20. janvārī

1911
The
1911

Militārā parāde 11. novembra krastmalā
Rīgā 1999. gada 11. novembrī, Lāčplēša dienā

Ar Romano Prodi un Ginteru Ferhoigenu Prezidenta pils Ķerboņu zālē
Rīgā 2000. gada 12. februārī

Šrilankas vēstnieces Saralas Fernando akreditācija Prezidenta pils Ķerboņu zālē
1999. gada decembrī

Kopā ar Zviedrijas karali Kārli XVI Gustavu Karaļa pili Stokholmā
1999. gada decembrī

V. Viķes-Freibergas ģimene kopā ar Beitiku ģimeni no Pāles pagasta "Indrāniem"
Rīgas pili 1999. gada Ziemassvētkos

Krišjāņa Barona ielas svētkos Dombrovska pili 1999. gada decembrī

Vaira Viķe-Freiberga, Māra Zālīte un Imants Freibergs gadumijas svinībās "Lido" atpūtas centrā 1999. gada 27. decembrī

Saņemot Latvijas TV balvu "Gada cilvēks" 1999. gada 27. decembrī

Kopā ar Triju Zvaigžņu ordeņa kavalieriem un Ordeņa domes locekļiem
Rīgas Latviešu biedrības nama zālē 2000. gada maijā

Gadumijā kopā ar Valsts prezidenta kancelejas darbiniekiem

2000. gada sagaidīšana Rīgas pils dārzā

Lietuvas Neatkarības dienā Rakstnieku savienībā 2000. gada 16. februārī
kopā ar Lietuvas vēstnieku Latvijā Petru Vaitekūnu, Valdi Rūmnieku
un Knutu Skujenieku

Kopā ar literātiem un kultūras darbiniekiem Ausmas Cimdiņas grāmatas
“Teksts un klātbūtne” prezentācijā Rīgas Latviešu biedrības namā
2000. gada 9. februārī

Ar korporāciju "Spidola" Latviešu centrā Toronto 2000. gada maijā

Kopā ar Ramonu Umbliju Ventspils apmeklējuma laikā 2000. gada aprīli

Ventspils mērs Aivars Lembergs sagaida Valsts prezidenti uz Ventspils pilsētas robežas 2000. gada aprīli

Goda doktora diploma pasniegšanas ceremonijas laikā Toronto universitātē
2000. gada maijā

Gadskārtējās bērnu invalidu sporta spēlēs Ozolniekos kopā ar Ogres komandu
2000. gada jūnijā

Pie visgarākā degustācijas galda Rīgā kopā ar Andri Ārgali un Solu Normanu
Bukingoltu 2000. gada 22. jūnijā

Kopā ar Ministru prezidentu Andri Bērziņu 2000. gada jūlijā

Militāro mācību laikā Ādažos 2000. gada aprīli

Jāņi Piebalgas novada Zosēnu pagastā 2000. gada 23. jūnijā

Pēc Triju Zvaigžņu ordeņa pasniegšanas cilvēkiem, kas Otrā pasaules kara laikā izrādījuši varonību, glābjot ebrejus no nacistiskā režīma genocīda

Tallinā kopā ar Lenartu Meri

Folkloras festivālā *Baltica* Dainu kalnā Turaidā 2000. gada jūlijā

Vācijas kanclers Gerhards Šrēders pagodina ar savu klātbūtni Latvijas Republikas vēstniecības atklāšanu Berlīnē 2000. gada jūlijā

Oficiālajā Latvijas Valsts prezidentes sagaidīšanas ceremonijā Vācijā kopā ar Vācijas prezidentu Johannesu Rauu 2000. gada jūlijā

40 gadu kāzu jubilejā Jūrmalas rezidencē kopā ar meitu Indru, Ausmu Kantāni un Imantu Ziedoni 2000. gada 16. jūlijā

40 gadu kāzu jubilejā Jūrmalas rezidencē 2000. gada 16. jūlijā.
Pirmais no labās: V. Viķes-Freibergas brālis Edvīns Hermanovičs

Jūrmalas rezidencē 2000. gada jūnijā

Kopā ar Norvēģijas karaļpāri Haraldu V un karalieni Sonju Norvēģijas karaļa pili
2000. gada septembrī

Faded, illegible text at the bottom of the page, possibly a caption or name.

jūs to apzināties?” — “Apbrīnojami!” — skan prezidentes atbilde, un varētu domāt, ka šim “apbrīnojami” sekos pašapmierināta nopūta. Sak, kāds mani jau ir salīdzinājis ar tādām virsotnēm un novērtējis tik augstu! Bet prezidentes atbilde skan tiešāk un nepārprotamāk, nekā masu medijiem vai stingrās rokas piekritējiem to būtu gribējies: “Ziniet, man ir ļoti mazs priekšstats par Tečeres kundzi. Kanādā masu medijos viņa parādījās daudz mazāk nekā Eiropā — Folklendas kara laikā biežāk. Tomēr atceros, kad biju Oksfordā, pieminot viņas vārdu, akadēmiķiem sāka putas nākt pa muti. Viņu uzskatīja par tādu, kas Anglijā iznīcinājusi pētniecību, atņemot tai valsts pabalstus. Intelektuāli bija pret viņu ļoti naidīgi noskaņoti — no tā viedokļa, ka viņa bija radikāli labējā spārna cilvēks, ļoti konservatīva un nemaz ne intelektuāla.”⁴¹ Labi domātais “dzelzs lēdijas” Mārgaretas Tečeres paraugtēls ar to tika satriekts pišļos, un nav manīts, ka vēl tiktu piedāvāts kāds atdarinājuma cieniņš paraugs, kā izskatīties Latvijas prezidentei.

Gan tepat Latvijā, gan arī citviet uz pasaules politiskās skatuves ir redzētas citādākas sievietes nekā Vaira Viķe-Freiberga. Un masu mediji ir likuši saprast, ka tās ir tās pareizākās, jo, kas ir pie varas, citādi nevar. Jaunā Latvijas prezidente ir sieviete, kuras tēls izstaro nevis varas, bet brīvības apziņu. Tas, ka cilvēks nevicina otram dūres gar acīm, nenozīmē, ka viņš ir nevarīgs. Kāpēc Vairu Viķi-Freibergu vajadzētu pataisīt par kaut ko citu, kāpēc viņai nevarētu būt savs Latvijas prezidentes tēls, un kādam tam vajadzētu būt? Pret šo sabiedrības problēmu viņa izturas lietišķi un saprotoši. Prese jautā, vai viņai ir pieņemami tas, ka, kaut arī pozitīvā nozīmē, tik daudz tiek uzsvērts fakts, ka viņa ir sieviete, Viķe-Freiberga atbild: “Tagadējos vēsturiskos apstākļos droši vien — jā. No Latvijas valstisko interešu viedokļa tas bijis ļoti pozitīvs faktors kā reklāmas moments, lai piesaistītu Latvijai uzmanību un nestu Latvijas vārdu pasaulē. Kā sieviete es varētu vēlēties, lai ar laiku tas nekādu īpašu uzmanību nepiesaistītu.”⁴²

⁴¹ Aiz prezidentes drapērijām. Ar Valsts prezidenti Vairu Viķi-Freibergu sarunājas Ieva Lešinska // Rīgas Laiks, 1999, 12. nr., 16. lpp.

⁴² Pirmā prezidente // Santa, 1999, 9. nr., 20. lpp.

Vārdam "sievišķīgs" nenoliedzami ir divdomīgs skanējums, sevišķi, ja tas tiek minēts kā cilvēka personību raksturojošs faktors. Ja par vīrieti saka, ka viņš ir vīrišķīgs, tas nenoliedzami ir kompliments. Krievijā, kā zināms, vēl šodien pastāv valsts apbalvojums "*Za mužestvo*" ("Par vīrišķību"), un to piešķir par sevišķi smagu uzdevumu veikšanu neatkarīgi no dzimuma, bieži vien pēc nāves, kā nesen zemūdenes "Kursk" avārijā bojā gājušajiem. Pateikt par kādu vīriešu kārtas pārstāvi, ka viņš ir sievišķīgs, nozīmē aizskart viņa cilvēcisko pašcieņu. Toties garā stipras un drosmīgas sievietes dzimumidentitāte nereti tiek apšaubīta vai vismaz aizskarta, cildinot viņu par vīrišķību. Piemēram, Aspaziju mūsu literatūrpētnieki ir uzteikuši par viņas vīrišķību, kaut arī tas kontrastē ar dzejnieces vizuālo tēlu, viņas lirisko un arī dramatisko biogrāfiju. Ja par sievieti saka — nu, ziniet, viņa ir tāda sievišķīga, ar to nereti nekas labs nav domāts, sevišķi ja ir runa par sagaidāmajām profesionālajām kvalitātēm, kaut gan nav tāda darba, kurā nenoderētu tā pieredze, ko sieviete ir ieguvusi, veidojot ģimeni un audzinot bērnus.

Uz jautājumu, vai jūs sevi uzskatāt par sievišķīgu, Vaira Viķe-Freiberga atbild apstiprinoši. "Noteikti uzskatu sevi par sievišķīgu. Esmu sieva un māte un kā tāda esmu savā dzīvē guvusi dziļu emocionālo piepildījumu." "Kādēļ gan sievietei viss mūžs jāziedo tikai bērniem?" — viņa jautā un piemetina: "Man tā mākslīgā izvēle, ko uzliek sievietei — karjera vai ģimene —, šķiet nenormāla, nepamatota, neloģiska! Tas ir kā prasīt, kuru no bērniem upurēt vai kuru locekli amputēt. Bet kāpēc amputācija — var taču būt vesels cilvēks!"⁴³

Vienalga, vīrietis vai sieviete, prezidenta tēlam un raksturam sabiedrības acīs ir ļoti būtiska nozīme. Pat tie vecākā gadagājuma cilvēki, kas nekad īpaši nav interesējušies par politiku un nepārzina viena vai otra prezidenta konkrētos darbus, pašus prezidentus atceras un zina stāstīt, kāds ir bijis Čakste, kāds Ulmanis. Vēstures speciālisti Čaksti parasti piemin kā lielu Latvijas demokrātu un likuma sargu, bet tauta atceras viņa kuplo un laimīgo ģimeni, nosvērto

stāju un labsirdīgo smaidu. Brīvības piemineklis Rīgas centrā un prezidenta Jāņa Čakstes piemineklis Meža kapos bija divi svētākie Latvijas neatkarības simboli, pie kuriem padomju okupācijas gados patriotiski noskaņoti cilvēki, par spīti vajāšanai un represijām, gāja nolikt ziedus un svecītes. Čakstes personība vēl šodien daudziem iemieso sevi to īpašību kopumu, kas būtu nepieciešamas valsts augstākajām amatpersonām.

Valstsvīru privātā dzīve piesaista arī vēsturnieku uzmanību, un no tās viņi mēdz izdarīt pat ļoti būtiskus, tā teikt, valstiskus, ne tikai sadzīviskus secinājumus. Piemēram, vēsturniece Ilga Kreituse uzsver, ka sekmīgajā Čakstes prezidentūras darbā būtiska nozīme bija viņa "labai izglītībai, darba pieredzei, prezidenta materiālai nodrošinātībai un stabilai, sakārtotai ģimenei".⁴⁴ Kā redzams, šo pozitīvo faktoru uzskaitījumā Ilga Kreituse uzsver arī ģimenes lomu Čakstes personības tapšanā.

Varētu domāt, ka zinātnieces spriedumā izpaužas kādi specifiski sievišķīgi argumenti un apsvērumi par ģimenes lomu cilvēka dzīvē. Nē, šo momentu uzsver arī vīriešu kārtas vēsturnieki. Piemēram, profesors Aivars Stranga atgādina, ka augstāko valsts amatpersonu privātā dzīve nereti tiek izmantota dažādu ideoloģisku mītu veidošanai, sevišķi autoritāru režīmu apstākļos. "Pēc 1934. gada Ulmaņa valsts apvērsuma viņa režīma ideologi sacerēja mītu par vadoni, kuram nav ģimenes tāpēc, ka viņš sevi visu ir atdevis "tautai", neko neatstājot pašam sev. /../ Tās bija autoritāras blēņas, kuras sedza vienu bistamu parādību — Ulmanim bija tikai viena dzīve — politikā pie varas, citas nebija. Kad vara sāka slīdēt ārā no rokām, viņš īstenoja valsts apvērsumu, lai saglabātu savu vienīgo dzīvi."⁴⁵ Un tā šīs vienas dzīves glābšanas nolūkā tika upurētas daudzas citas dzīves.

Turpretī Jāni Čaksti vadonisma kults neskāra. Neraugoties uz viņa patiesi lielo ieguldījumu valsts labā, tautas apziņā viņš nav fik-sējies kā mitoloģiska būtne.

⁴⁴ Kreituse I. Valsts prezidents kā valsts daļa. — Rīga: Žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2000. — 70. lpp.

⁴⁵ Stranga A. Jānis Čakste — lielais Latvijas demokrāts. — Rīga: Žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2000. — 56. lpp.

Kā redzams Vairas Viķes-Freibergas biogrāfijā, līdz prezidentūras laikam viņa ir dzīvojusi daudzas laimīgas un piepildītas dzīves. Viņa necīnījās par šo amatu zobiem un nagiem, lai ar to kompensētu vai aizpildītu kādu lielu savas personiskās dzīves tukšumu. Pēc ievēlēšanas prezidente saka: "Man nebija bažu un uztraukuma par to, ka par katru cenu man būtu jāvinnē. Mana pašcieņa nebija atkarīga no tā, vai es tikšu ievēlēta vai ne. Man dzīvē ir daudz ko darīt, kas man būtu interesanti un, ceru, arī citiem cilvēkiem nestu labu."⁴⁶ Šim apgalvojumam ir pamats ticēt. Iespējams, ka, stājoties prezidentes amatā, viņai bija pat žēl šķirties no iemīļotā pētniecības darba, kurā ir ielikts tik daudz no sevis, bet nu tuvākajos gados tam nebūs iespējams atvēlēt ne minūti. Kā redzams publikāciju sarakstā, pēdējā laikā V. Viķe-Freiberga ir intensīvi strādājusi: apgādā "Karogs" nodota triloģijas "Trejādās saules" 3. daļa "Meteoroloģiskā saule", bet gatavošanā — jauna grāmata ar nosaukumu "Par kultūru". Ir iesākts darbs pie vairākām grāmatām angļu valodā: *The logic of poetry. On structure and function in the Latvian dainas, Latvian Sun-song melodies [With original texts and their English translation]* u.c.

Mūsu kultūras un valsts starptautiskai atpazīstamībai sevišķi svarīgi ir V. Viķes-Freibergas angļu valodā publicētie darbi. Atsaucoties Latvijas iniciatīvai, UNESCO šogad ir atbalstījusi ieceri latviešu tautasdziesmas iekļaut Pasaules mutvārdu un nemateriālās kultūras mantojumu šedevru sarakstā, piešķirot finansējumu konkursa projekta izstrādei. Bet šādam projektam nebūtu cerību uz atbalstu, ja dainu kā aizvēsturiskas vērtības vārds būtu zināms tikai Latvijā, bet pasaulei absolūti svešs. Dainu unikalitāte šodien no jauna ir jāatklāj gan mums pašiem, gan pasaulei saprotamā valodā, un Vaira Viķe-Freiberga kopā ar Imantu Freibergu šajā jomā ir veikusi nepārvērtējami lielu darbu. Tas nevar būt palicis bez tīri cilvēciska gandarījuma par paveikto.

Ja varam runāt par kādu Latvijas Valsts prezidentūras tradīciju

---

⁴⁶ Latviskumam jābūt mūsdienīgam. Vaira Viķe-Freiberga sarunā ar *Dienas* galveno redaktori Sarmīti Ēlerti un komentētāju Aivaru Ozoliņu // *Diena*, 1999. g. 3. jūlijā, 2. lpp.

Pie
Jāņa Čakstes
pieminekļa
Meža kapos

pārmantojamību Vairas Viķes Freibergas personā, pirmais nāk prātā Jānis Čakste. Pirms ievēlēšanas prezidenta amatā Čakste bija Latvijas Universitātes profesors, tātad Viķe-Freiberga ir Latvijas valsts vēsturē otrais prezidents profesors (un pirmā prezidente profesore). Atkal nākas sastapties ar lingvistiskām neērtībām — gramatiskās dzimtes un līdz ar to dzimuma problēmām, ja gribam izvairoties no pārpratumiem vēsturisko faktu uzskaitījumā! V. Viķe-Freiberga stājās amatā Jāņa Čakstes 140. dzimšanas dienas gadā, un kā Latvijas Valsts prezidentei viņai bija lemts 2000. gada 1. maijā — Satversmes sapulces 80. gadadienā — teikt uzrunu pie Jāņa Čakstes pieminekļa Meža kapos.

.. Būdam pirmās nacionālās Atmodas ideālu tiešs mantinieks, vienlaikus Jānis Čakste bija sava laika modernists politikā. /../

Situācija sauktin sauca pēc personības, kas spētu apvienot dažādus spēkus, kas spētu izlīdzināt politiskās pretrīķības Latvijas valsts idejas

vārdā. Jānis Čakste ar savām morālajām un profesionālajām īpašībām bija šāda personība. Jānis Čakste ar savu augstas klases jurista un pārliecināta demokrāta pieredzi, kā arī ticību apvienotajai gribai bija šāda personība.

Jāņa Čakstes laikabiedri visi kā viens īpaši uzsver un novērtē viņa cilvēciskās un morālās īpašības. Viņa gara cildenumu un pašreizdzību. Viņa personības īpašo starojumu un optimismu. Viņa spēju būt valstsvīram un godavīram vienlaicīgi.

Komponists Jāzeps Vītols uzsver "reāl- un ideālpolitika vislaimīgāko sintēzi" Jāņa Čakstes personā. Dzejniece Aspazija Jāņa Čakstes bērēs saka vārdus, kuri ir pilnībā piepildījušies: "Viņa gars dzīvos tautā, un pie viņa uguns sildīsies daudzi."

Lai atklātu Čakstes personības valdzinājumu, prezidente savā runā atsaucas nevis uz vēsturnieku vai politiķu, bet gara darbinieku spriedumiem, un stratēģiski viņas runā zīmīgi ir divi akcentējumi: Čakste — sava laika modernists politikā, reāl- un ideālpolitiskis vienlaikus. Šī laimīgā sintēze piemīt arī pašai Vairai Viķei-Freibergai, un, kā redzams jau šīs grāmatas pirmajās rindkopās, runājot par Vairas Viķes-Freibergas dzimšanu, viņas racionālais prāts nepakļaujas tautiski romantiska prezidentes tēla veidošanai.

Mūsu pazišanās zīmes

*Es viņu pazinu tūliņ, uzreiz —
Pēc gaitas un pēc kāda kopta spēka.*

Tā "Poēmā par pienu", kas veltīta dzejnieka mātei un "dzīvestiprām meitām", saka Imanta Ziedoņa liriskais es. Starp citu, Imanta Ziedoņa "Rakstu" 8. sējumā pēcvārdu "Par pienu, maizi un pārdzīvošanu" poēmai ir rakstijusi poētikas speciāliste Vaira Viķe-Freiberga, vēl nebūdamā Latvijas prezidente. Lai šoreiz atklāts paliek jautājums, tieši par kuru no "dzīvestiprām meitām" poēmas

citātā ir runa. Svarīgāks par konkrēto šoreiz šķiet vispārīgais jautājums par mūsu pazīšanās zīmēm.

Kā tad mēs varējām viņu pazīt, ja viņa bija tur, mēs te? Jau ilgi pirms viņas atgriešanās pavisam Vairu Viķi-Freibergu Latvija iepazīna no viņas darba, no viņas rakstiem un vēlāk arī no grāmatām. Viņas vārds Latvijā bija zināms visiem, kas nopietni nodarbojās ar humanitārajām jeb gara zinātnēm, ne tikai folkloristiem un psihologiem. Kas reiz bija lasījis kādu viņas rakstu, tas vairs nelaida garām nevienu izdevību izlasīt viņas rakstīto. Ja kāds grib apgalvot pretējo, vēlreiz atcerēsimies V. Viķes-Freibergas runu "Tādi mēs esam, un tur neko nevar darīt", kas tika pārdrukāta piecos periodiskos izdevumos Latvijā, kā arī laikrakstā "Laiks", kas iznāk Ņujorkā. Cilvēkus piesaista viņas oriģinālais domāšanas veids un metode, kuru viņa pārvalda tik perfekti, ka liekas, tā ir speciāli viņas darba vajadzībām radīta. Ar šo metodi, ko sauc par strukturālismu, Vairai Viķei-Freibergai izdevās atklāt ne tikai dainu struktūru, bet arī dainu garīgo satvaru tik pārliecinošā veidā, ka to varēja uztvert katrs lasītājs neatkarīgi no viņa teorētiskās sagatavotības. Tas ir pa spēkam tikai lielam un talantīgam zinātniekam. Atcerēsimies Alberta Einšteina saviem amata brāļiem teikto: ko līdz visas jūsu teorijas, ja to būtību dažās minūtēs jūs nevarat izskaidrot katrai mājsaimniecei? Šī A. Einšteina atziņa neapšaubā ne teoriju, ne mājsaimnieču prestižu.

Darbs ar folkloru pavēra viņai ceļu nacionālās identitātes virzienā, kas nav tikai zinātniska vai teorētiska problēma, bet katra cilvēka dzīvojama dzīve. Tā savukārt bija droša saikne, kas Vairu Viķi-Freibergu sasaistīja ar tautu Latvijā un svešumā un atklāja, ka mums ir ļoti daudz kopēja. Pārāk daudz, lai mēs paliktu sveši, jo tas būtu nenovēršams abpusējs zaudējums.

Kā redzams Vairas Viķes-Freibergas biogrāfijā, ar apbrīnojamu ticības spēku visu savu apzinīgo dzīvi trimdas gados viņa bija dzīvojusi vēl vienā — neatkarīgas Latvijas valsts dimensijā un perspektīvā. Iepazīstot viņas darbus, tieši tas man bija vislielākais pārsteigums. Latvija nebūt nav vienīgā zeme pasaulē, kuras teritorija un tauta ir bijusi iekļauta dažādos valstiskos veidojumos. Latvija bija dziļi sirdī katram (es pieņemu — arī cittautiešiem, kuri paaudžu

paaudzēs te ir dzīvojuši), bet es tomēr biju piederējusi pie tās padomju jaunatnes daļas, kam šī nogrimusi gaismas pils (ja ar to domājam zaudēto Latvijas valsti) varēja augšāmcelties tikai simboliskā nozīmē, mūsu domās un jūtās reizē ar Ausekļa un Jāzepa Vītola "Gaismas pili" Dziesmu svētkos. Kad šo sajūtu no katra, ne tikai no dziedātājiem uz Lielās estrādes, bet arī klausītājiem ar kādu burvju spēku visdrūmākajos stagnācijas gados prata izvilināt virsdiriģenti Haralds Mednis, Jānis Dūmiņš, Imants Kokars, Edgars Račevskis un citi.

Bet es melotu, ja teiktu, ka ar šo ideju tikpat apsēstus cilvēkus kā akadēmiķi Vairu Viķi-Freibergu nebūtu sastapusi arī tepat Padomju Latvijā, kaut arī šī apsēstība izpaudās pavisam citās formās un normās. Bērnībā, kad pēc kartupeļu talkām kaimiņi sēdās pie kopēja vakariņu galda un ilgāk pasēdēja pie pašbrūvēta miežu alus glāzēm (o, skan kā no pagājušā gadsimta, un ir jau ar!), parasti no sirds tika izdziedāts viss patriotisko dziesmu repertuārs. Sākot ar Tirmalietes "Es dziedāšu par tevi, tēvu zeme" un beidzot ar Jāņa Steika "Šī kauli, šī miesa. Šis gars un šī sirds". To dziedāja vīri, kas bija baudījuši neatkarīgo Latviju, karojuši zem dažādu valstu karogiem un kuriem kāds no vistuvākajiem cilvēkiem tobrīd atradās svešumā. Kad balsis bija pamatīgāk iekarsušas, dziedāšanai pa vidu sākās pravietoējumi (protams, ne gluži literārā valodā): "Ievērojiet, ka es jūs saku, — tā nepaliks, nāks vēl angļi un amerikāņi." Šie vārdi tika uzņemti gan ar sajūsmu, gan ar skepsi — kā nu no kura vakarētāja puses. Ar šāda veida diskusijām beidzās katra kartupeļu talka, ja saimnieks nebija alu želojis (Jāņi, otra lielākā radu un kaimiņu kopā sanāksšanas reize, no šīm runām bija brīvi, un tam ir savs izskaidrojums). Toreiz salīdzinājumā ar skolā smeltām zinībām, man tas viss izklausījās pilnīgi neiespējami un es pie sevis domāju — nu kā gan normāli cilvēki var tik nesakarīgi domāt, kaut arī būdami kunga prātā! Zināšanu trūkums — savā pioniera prātā nodomāju. Daudzi no šiem vīriem ir aizgājuši kapā ar savu pārliecību, ka tā nepaliks. Un izrādās, ka viņiem ir bijusi taisnība. Tā bija mana pirmā skola diskursa teorijās, kaut gan Latvijas zinātniskajā leksikā šis vārds ienāks tikai pēc gadiem trīsdesmit.

Cik es varu par to spriest, te slēpjas atbilde uz jautājumu, kāpēc akadēmiskajā darbā tik aizņemtā un nenoliedzami prominentā dāma Vaira Viķe-Freiberga tik daudz ir gājusi tautā, sākot ar Divreizdivi un Trīsreiztrīs nometņu darbu, folkloras festivāliem un beidzot ar Valsts dibināšanas svētkos 18. novembrī teiktajām runām dažādās pasaules malās. Tas ir to vērts, un tā ir abpusēja bagātināšanās — gan tautai, gan runasvīram (šajā un daudzos citos gadījumos — runassievai), kam spēks mutē. Viņa bija atradusi pati savu darbības lauku cilvēciskās un valstiskās pašapziņas kopšanā, parasti darīja to par baltu velti un ar savu nesavtīgo darbu politikāņiem kantes nerīvēja. Te varbūt slēpjas arī atbilde uz jautājumu, kāpēc nevienā no tā sauktajām mazajām tautām nav veidojušās lielās, es domāju, demagoģiskās ideoloģijas. Mēs pārāk labi pazīstam cits citu, lai enciklopēdiju šķirkļos būtu jāmeklē, kas ir kas. Tā ir mazo tautu priekšrocība un savā ziņā arī traucēklis, jo lielā politika parasti stāv ciešā sakarā ar demagoģiju.

Metamorfozēm ar un ap Vairu Viķi-Freibergu pēc viņas ievēlēšanas prezidenta amatā līdzī sekoja visa Latvija. Sākot darbu pie grāmatas, man tīri cilvēciski likās ļoti interesanti pārrunāt šos jautājumus ar šobrīd politikā tieši neiesaistītiem Latvijas kultūras cilvēkiem, kuru spriedumos es vienmēr esmu ieklausījusies un kuru viedoklis man ir bijis svarīgs, — kā viņi šobrīd redz Vairu Viķi-Freibergu un viņas darbu, un vai tam visam ir kāds sakars ar bijušo?

Lai nu kam, bet Imantam Ziedonim vajadzētu pazīt Vairu Viķi-Freibergu. Viņi kopā ir darbojušies Latvijas Institutā, kopā lasījuši dainas, lai arī katrs savā kontinentā. Un mēs norunājām tikšanos. Pirmais viņa teikums bija tāds, kādu no Imanta Ziedoņa varēja gaidīt: “Es nepazīstu Prezidenti.” Tam sekoja: “Kādreiz es pazīnu Vairu.” Bija skaidrs, ka dzejnieks ir savā labākajā formā. Es tikko paspēju piebilst, ka es jau arī viņu nepazīstu, — pēdējā laikā vien tik, cik no ekrāniem. Un arī agrāk mūsu pazišanās bija galvenokārt caur tekstiem, konferencēm vai citiem saietiem, kur bija lemts baidīt viņas klātbūtni. Starp citu, kādā no intervijām Sarmīte Ēlerte un Aivars Ozoliņš Vairai Viķei-Freibergai ir uzdevuši jautājumu: “Jūsu līdzšinējās intervijās ir jūtama nots, ko varētu dēvēt par

psiholoģisko terapiju tautai. Vai Jūs to darāt apzināti...?” Arī profesionālās sarunās par literatūru Vaira Viķe-Freiberga allaž prata piemētināt ko tādu, kas šīs psihoterapeitiskās korekcijas veica tās tautas vidū, ko mēs saucam par akadēmisko sabiedrību.

Tas bija 2000. gada 6. jūlija pirmspusdienā zem Dabas muzeja velvēm Lilitas Postažas kafejnīcā, kad mēs tikāmies ar Imantu Ziedoni, un tālāk viss aizgāja kā no tēva grāmatas, es knapi paspēju pierakstīt.

Mūs tajā laikā mīlēja saukt par publicistiem, un viņa mani piesaistīja kā publiciste pasaules latviešiem. Ar tautas likteņgaitas izsvērumu un ar tādu dzelzainu konsekvenci visās savās runās un nostādņēs — no runas runā, no gada gadā. Es nevaru teikt, ka es visam tam hronoloģiski būtu izsekojis, bet trimdas dzīvajiem prātiem (es uzsveru — dzīvajiem prātiem) mēs sekojām. “Dzimtenes Balsi” un turienes presē. Piesaistīja tas izsvērtais miers, kas valdīja viņas patriotiskajās runās. Es sapratu, ka viņas miers nāk no dziļas pārlicības. Jo, ja cilvēks runā mierīgi, ir tikai divi izskaidrojumi — vai nu viņš ir trenēts ņirga un nekrietnelis, kurš var mierīgi runāt draņķības un pats tās var baudīt, jo ir pārlicināts savā negācijā; vai arī cilvēks ir svaidīts, un Vairas Viķes-Freibergas runās, rakstos un sarunās es jutu šo stipro aizmuguri. Kaut kādus dziļākus plānus, no kuriem viņa smeļas pārlicību. Vienkāršākais skaidrojums ir, ka tā ir nopietna klasiskā izglītība, bet viens tāds dziļums, tā mierīgā veldze, no kuras tas varēja nākt, bija latviešu tautas dzīves ziņa. Un tas, ka “Jaunajā Gaitā” varēja lasīt, ka Vaira Viķe-Freiberga atkal ir piedalījusies kādā 3 x 3 nometnē vai sadzīvīskā saietā, kur visi pa laikam ir tādas jaunības trakulības apsēsti (kā tīņu un bērnu tusiņos), un ka viņa, tur būdama, cik es saprotu, nebūdama nekāda trakule, visā tajā piedalījās, — tas par kaut ko liecināja. Tas liecināja par rituāla nozīmes apjēgsmi. Rituāla kopšanas spēju un apzināšanos, ka tas ir jākopj. Tautiskais, mītiskais rituāls, es domāju. Tas ir jākopj neatkarīgi no tā brīža sadzīvīskajām izpausmēm.

Personiski es viņu satiku šeit pat Rīgā, šad tad pastaigājāmajies pa Jūrmalu un pafotografējāmajies. Tur bija pat sava veida estētiska

patikšana, — viņa ir skaista sieviete, un, kamēr nebija prezidente, bija diezgan mīlīga. Visa šī rāmā gudrība un rāmais skaistums.

Pēdējā laikā, kad mēs Latvijas Institutā strādājām, kad Vaira atgriezās Latvijā, arī kad viņa runāja Latvijas Kultūras fonda Spīdolas balvas pasniegšanas ceremonijā Rīgas Latviešu biedrības namā, man imponēja viņas šerpums pie visa viņas rāmuma publikai pateikt diezgan smagas politiskas lietas. Tā tas bija arī Latvijas Institūta laikā, staigājot pa ministrijām, kurās viņa nemaz nebija tik pazīstama, ierēdņiem bija sveša viņas akadēmiskā un intelektuālā varēšana. Viņa nekad neļāva apvainot intelektu, apvainot intelektuālo spriedumu kaut kādam nejēgam, birokrātam vai formālam ierēdnim. Viņa tādā sarunā vienkārši neintegrejās, un tā ir stingra cilvēka pazīme. Viņa nepakļāvās arī Ārlietu ministrijas subordinācijai, jo saprata Latvijas Institūta kā sabiedriskas institūcijas nozīmi un neļāva tam uzspiest partijisku diktātu, partijiskas nostādnes. Viņa atnāca ar labu diplomātisku slīpējumu. Lai noturētos pret ierēdniecisko diktātu, tas ir vajadzīgs. Man jāatzīst, kas es to pats nebūtu varējis, jo man šī diplomātiskā miera pietrūkst — es kļūstu kašķīgs, un tas nav tas veids, kā tās lietas jādara. Un tad, pēc kārtējā gājiena, uz Ministru kabineta ēkas kāpnēm mēs varējām pasmaidīt un pajokoties. Un šī politiskā patstāvība un diplomātes spējas parādās arī viņas tagadējās gaitās.

Kāpēc mēs, ļoti maza cilvēku grupa (vēl mazāka grupa, nekā tur ir parakstījušies) savārijām šo lietu? Es nevaru par citiem izteikties, kādas bija viņu motivācijas pēc visa jau minētā tai situācijā, kad Latvijai beidzot ir vajadzīgs pārstāvniecisks prezidents. Kas ir vajadzīgs patriotiskai Latvijai, kas ir vajadzīgs globāli integrētai Latvijai. Man likās, ka Vaira Viķe-Freiberga ir cilvēks, kas saprot ne tikai globalizācijas procesus, un, globalizācijas procesus saprotot, pašsaprotama kļūst arī Latvijas vieta un Latvijas laiks šajā kompozīcijā. Tā kļūst saprotams, kur un kā Latvija šai procesā iederas, un var spēlēt koleģiālu lomu, lai nodrošinātu partnerību un varētu pašizgaismoties savā izcilībā. Bet tautas un valsts veikumu jau nenosaka tikai globālie horizontālie vektori, ne tikai interglobālā informācija, bet arī kosmisko sakarību klātbūtne, un es šeit negribu izvērsties, ko nozīmē kosmisko sakarību izpratne. Tas ir vairāku dienu konferenču darbs tādām iztīrājumiem, bet man bija pārlicība,

ka Vaira globālas civilizācijas procesus, sauksim tos par horizontāliem procesiem, ļoti labi saprot sakarā ar vertikālajiem procesiem, vertikālo informāciju, ar visaptverošākām enerģijām un informācijām, kas nosaka pasaules evolūciju. Ka viņa ir apguvusi šī neverbālās zināšanas un varbūt pat kaut kādā veidā šajās zināšanās "iesvētīta" ("iesvētīta" lieciet pēdiņās, piekrodina Imants Ziedonis). Mums šādas misijas cilvēks bija vajadzīgs. Tāda bija mana iekšējā motivācija. To var saukt arī par pārliecību vai par ilūzijām (to laiks rādīs, jo, raugi, tobrīd citu prezidenta cienīgu figūru tuvojošos vēlēšanu sakarā nebija. Un es šeit tagad negribu pārspriest tās alternatīvās kandidatūras (Latvijas vīrišķība, "viņu" divas Vairas), meklēt, kas viņiem bija, kas ne. Mēs, tā mazā grupiņa, sākām no tā gala, kas mums bija un ir.

Man nav ne mazāko šaubu, ka šis process, tas ir, prezidentes ievēlēšanas situācija, bija augstāku spēku garantēts, tāpat kā augstāku spēku garantēta, lineārā loģikā nemotivēta bija Atmoda. Prezidentūra ir savas tautas deleģēts misijas laiks, un lai Dievs dod, ka viņu šai laikā pavadītu visu labo garu un tautas gribas klātbūtne.

Kā redzi, es viņu pazīstu tikai stratēģiski, tautas likteņgaitā. Tīri personiski viņai pieder visas labās un visas sliktās bajāriskās īpašības. Komplekss ir ļoti interesants, jo pie visa tā bajāriskā klāt nāk kāda eksistenciāla mērenības izjūta. Bet ar to es jau pāreju robežām, par kurām man ļauts spriest, jo tās ir tādas ļoti personiskas izjūtas, ārpus stratēģiskā mūsu pazišanās laikā.

Pāris stundu garās sarunas laikā bija sācis līt, bet Ziedonim nebija pie rokas lietussarga. Līdz viesnīcai "Roma" mēs pagājām kopā abi zem viena. Tālāk mūsu ceļi šķīrās, bet atvadoties es pieteicu, lai viņš neaizmirst pasveicināt Ausmu Kantāni. Dzejnieks diezgan drūmi atteica, ka viņa no viņa esot nogurusi. Man bija iemesls pajautāt, vai viņš nesen Latvijas Televīzijā dzirdēja Līvas Ulmanes atbildi uz žurnālistu jautājumiem, kāpēc viņa savā filmā ir uzaicinājusi filmēties Ingmāru Bergmanu, — vai viņa no viņa tāpat jau nav diezgan nogurusi? Līva Ulmane atbildēja: "Tā ir privilēģija — būt nogurušai no Ingmāra Bergmana." Atvadoties Imants Ziedonis grasījās teikt, ka viņš nezina, kas ir Ingmārs Bergmans.

Par Džemmas Skulmes kontaktiem ar Vairu Viķi-Freibergu nebija tik droša. Tas, ka jau pirms prezidentūras laika viņas kādreiz noteikti ir sarokojušās un apmainījušās ar pieklājības frāzēm, man bija skaidrs, jo nevarētu būt, ka divu tik sabiedrībā redzamu sieviešu ceļi līdz šim nebūtu krustājušies. Bet varbūt viņas saista kas vairāk? Apmēram vienā laikā, sākot ar 70. gadiem, viņas abas ir vienojusi padziļināta interese par latviešu tautasdziesmām. Māksliniece Džemma Skulme tepat Latvijā tās tulkoja mūsdienu modernās mākslas valodā, bet Monreālas universitātes psiholoģijas profesore Vaira Viķe-Freiberga — mūsdienu modernās zinātnes valodā. 70. gados parādās viens no spilgtākajiem motīviem Džemmas Skulmes glezniecībā — “Kariatīde”, un arī vēlāk šo antīkas cilmes vārdu viņa ir likusi virknē savu darbu nosaukumu, gleznojot latviešu tautumietas. Antīkajā un Renesanses arhitektūrā par kariatīdi sauc sievietes statuju, skulpturālu veidojumu, kas vienlaikus balsta siju pārsegumus un veic dekoratīvas funkcijas.⁴⁷ Runājot par kariatīdēm Džemmas Skulmes glezniecībā, tās var uztvert kā mākslinieces pašportretus un reizē arī kā latviski arhetipiskā atspulgu mūsdienu modernās sievietes esamībā. Sieviete pasaules balstu konstrukcijās — reizē dziļi arhetipisks, tautisks, valstisks un feministisks motīvs. Intuīcija mani nebija pievilusi.

Džemma stāsta ceļu, kā pie viņas nokļūt: “Jūs brauksiet no centra uz Mežaparku, sekojot tramvaja sliedēm. Tad nogriezīsieties pa Stokholmas ielu, un, paejoties kādu gabalu uz priekšu, ieraudzīsiet māju ar ļoti skaistu dārzu. Kā jau tagad tas ir modē, ar mauriņiem, rozēm un skulptūrām. Mana mājā būs nākamā, tūlīt aiz mājas ar to skaisto dārzu.” Tas likās intriģējošs situācijas apraksts. Sevišķi intriģējošs. Zināms, ka mākslinieku pamatnodarbošanās nav daiļdarzniecība... Bet Džemmas dārzs bija burvīgs. Tas likās cilvēka roku neskarts, it kā ziedēja un zaļoja pats no sevis. Sevišķi lekna un vienos ziedos pašā durvju priekšā bija astilbes. Burtiski pirms pāris dienām, 7. jūlijā, Valsts Mākslas muzejā bija atklāta mākslinieku Skulmju dzimtas izstāde, nesen atvesta no Tretjakova galerijas

⁴⁷ Slovarj antičnostji. — Moskva: Progress, 1998. — 248. lpp.

Maskavā.⁴⁸ Bet tobrīd tas bija padarīts, un — it kā starp citu — Džemma bija aizdomājusies par prezidenti.

Pārlūkoju savas piezīmes par dažādiem notikumiem, sākot ar 1969. gadu. Pareizāk sakot, savas pārdomas. Pārlūkoju Veltas Tomas vēstules, jo caur Veltu es Vairu arī iepazinu. Biju lasījusi par viņu visu, ko vien trimdas grāmatu plauktos varēju ieraudzīt. Lasīju, esot kaut kur ārzemēs, tāpēc bija šķitis, ka Vairu pazīstu kopš 70. gadiem. Tomēr savu vēstuļu haosā konstatēju, ka iepazināties tikai 1982. gada rudenī Rīgā. Man bija pilnīga informācija par Vairas un Imanta veikto (no Veltas Tomas, no Bulmaņiem, Āpšām, Liepiņiem, respektīvi, no Toronto, vēl no Ņujorkas, no Jāņa Krēšliņa).

Tie bija gadi, kad mani īpaši interesēja tie cilvēki, kuri latviešu tautas dziesmu, rakstu folkloru skatīja arī lielajās, pasaules, Visuma, mūžības, vispārcilvēcīgās sakarībās. Un reizē es meklēju atbildi uz to, kas ir tikai mūsos — kāpēc tas tā ir noticis, kā tas var būt, ka es to jūtu arī sevī. Kur ir atslēga šim brīnumam? Es taustījos pēc avotiem, bet mani vairāk interesēja tie procesi, kuri notiek radot, tiešām notiek, man radot [Džemma vārdu “radot” liek likt pēdiņās, bet es neredzu vajadzības], un kā tie sasaucas ar visas folkloras radīto. Intuitīvi es to sevī jutu, bet man nebija ar ko šo tik ļoti radošo zonu pārrunāt (kādā mērā ar Imantu Ziedoni mēs šīs jūtas skārām). Pirmā saruna ar Vairu notika manā darbnīcā, droši vien 1982. gada rudenī. Es biju iekšēji sagatavota šai sarunai. Vizuāli viņa bija tumši zilā ar kaut ko baltu krādziņveidīgu, kas, kā tam var izsekot, pieder pie viņas tērpu sastāvdaļām (bet tas nav svarīgi). Zemes cilvēka gaitā Vaira ar reizi tuvojās darbam, un viņas acs momentā tvēra saturisko un, protams, zemtekstu. Sēdošā tautumeita itin kā Abrenes tērpā bij virs galvas drusku pacēlusi vainagu — ne ņemt nost, ne likt dziļāk galvā. To tad Vaira apcerēja, un tā jau man pašai sevi (pašai sevi!) neviens nebija skaidrojis. Gleznā bij vēl dažas sievas, kas tā kā villaines cilāja, tā kā jaunavu tērpstu. Vaira visu ieslēpto saturu tik meistarīgi klāstīja, ka man bij brīnums pašai par to, kā, intuitīvi gleznojot, var notikt teorētiski

⁴⁸ Mākslinieki Skulmes. 20. gadsimts. Latvija. — Rīga: Jumava, 2000. —

apstiprināmas lietas. Es uzdrošinos domāt, ka Vaira, redzot, ko un kā es radu, guva kādu apstiprinājumu arī savām atziņām. Atziņu un ziņu bagātā Vaira patiesībā manā darbnīcā arī meklēja un kādā mērā atrada to, kas ir viņa pati. Kontakts bij no pusvārdiem, atslēgas bij rokā, mana dvēsele arī bij ar reizi vaļā. Izrādīju visu, izārdījos viņai pretim ar reizi. Bij tur zvērīgi gleznots Ojāra [Ojāra Ābola] portrets, bij tautumeita ar norautu vainagu, izvarota.

Visās nākamās reizēs sarunas turpinājās. Es vairāk jautāju, viņa atbildēja. Un pienāca laiks, kad es maz pamazām aizgāju (vizuāli tika izsmelta šī tēma) no attēlošanas pie vārdos izsakāmā. Aizsākās manas grūtākās gaitas, kuras saistījās ar visām jums zināmajām norisēm. [Džemma Skulme vienmēr ir bijusi izteikta sabiedriskā temperamenta māksliniece: Mākslinieku savienības valdes priekšsēdētāja, Latvijas PSR Tautas māksliniece, PSRS Valsts prēmijas laureāte, PSRS Augstākās padomes deputāte, Latvijas Tautas frontes aktīviste, Latvijas Zinātņu akadēmijas goda locekle, Latvijas Jaunrades fonda prezidente, un ar "zināmajām norisēm" šeit droši vien domātas ar minētajiem pienākumiem saistītās mākslinieces sabiedriskās un sabiedriski politiskās aktivitātes.] Vai Latvija tā īsti ir aptvērusi, ko Vaira un Imants ir uzcēlušī? Tādēļ tikai viņai bij tiesības uz to runu un rakstu "Tādi nu mēs esam", par ko tik daudz bija sašutušo. Reiz apspriedām viņas tā raksta rezonansi latviešu sabiedrībā. No tās reizes es sapratu, ka viņas redzējieni mainīs mūsu vēsturi.

1990. gadā Lugāno Raiņa un Aspazijas dienās vakara vēlajās stundās iznāca būt kopā ar Vairu un Imantu. Tur tad jau sarunās valdīja politika un darāmais tautas sakarībā. [Māksliniece man rāda kādu dārgu un zīmīgu piemiņu no Lugāno foruma laikiem: deputātei Džemmai Skulmei adresētu uzsaukumu "Te ir tas laiks proklamēt neatkarīgo Latviju!", to parakstījuši četrpadsmit Lugāno foruma dalībnieki, kuri pulcējušies vakara sarunām kopā ar Vairu Viķi-Freibergu no Kanādas. Šī Lugāno Latvijas neatkarības proklamācija ir tapusi pirms Latvijas Neatkarības deklarācijas pasludināšanas 1990. gada 4. maijā.] Viņas domāšana ir būvēta gadiem ilgi, un tur ir iebūvēts varens pamats. Viņas domāšana ir atšķirīga, un tās ir tās

lielās priekšrocības. Viņas vārds atrod vietu, un tur nav pilnīgi nekādas liekvārdības, ar kuru kā padomju laika recidīvu slimojam tik daudz. Vienkārši ir bauda vērot šo intensīvo domas darbu. Īstenībā mūsu varas vīriem prezidentes priekšā būtu ļoti jānokaunas par daudzām neizdarībām, neaudzinātību, cinismu, acīmredzamo varaskāri.

Pirms Vairas atnākšanas bij sajūta, ka jānāk kādam harmonizētājam notikumam, jānāk kādai personībai, un tai jābūt sievietei. Liktenis mums nu ir piešķīris šo personību, ar reizi mēs esam pacelti citā līmenī, un mums jāprot to novērtēt.

Padomju gados arī akadēmiskā vide bija viena no tām vidēm, kurā Vairu Viķi-Freibergu uzņēma kā savējo, tāpēc nolēmu uzrunāt kādu no akadēmiķiem, kas prezidenti varētu būt pazinuši kopš senseniem laikiem. Es jautāju Viktoram Hausmanim, kā tas gadījās, ka, būdams enciklopēdijas "Latviešu rakstniecība biogrāfijās" (1992) virsredaktors, rakstīt šķirkli par Vairu Viķi-Freibergu apņēmās viņš pats, jo nebija taču problēmas šo darbu atvēlēt kādam citam — enciklopēdijas līdzautoru skaits sniedzas pāris desmitos.⁴⁹ Viktors Hausmanis nosmīn pie sevis bārdā, — nu kāpēc tad kādam citam? Un uztic man dažas savas šīs vasaras brīvlaika impresijas par Vairu, piekodinādams, ka nu jau viņu vairs tā saukt neklājas, jo viņa ir Latvijas Valsts prezidente.

Katrā ziņā viņa ir ļoti gudrs cilvēks ar plašu dzīves skatījumu, augstu inteliģenci un kultūras pakāpi, un tomēr ir kāda īpašība, ko viņā man gribas izcelt pāri visam — tas ir viņas īstais, neviltotais sirsnīgums, viņas patiesais cilvēciskums. To ievēroju jau mūsu pirmajā tikšanās reizē Kanādā viņas toreizējā pilsētā Monreālā. Baltijas studiju apvienība AABS 1984. gadā rīkoja kārtējo konferenci, un tās pārzīņu un vadišanu bija uzņēmusies Vaira Viķe-Freiberga. Jāatceras, kas tas bija par laiku un kāda toreiz bija situācija. Tiešā veidā uz šādu konferenci aizbraukt, protams, nevarēja, bija vajadzīga Maskavas Zinātņu akadēmijas svētība, tad instruktāža partijas Centrālkomitejā,

kur divi onkuļi bargiem ģimjiem biedēja, kādi spiegu un izlūku bari mūs aplenkšot. Un Monreālā nekā tamlīdzīga. Tur iepazinos ar konferences vadītāju Vairu Viķi-Freibergu — viņa bija vēl pavisam jauna, smaidīga, starojoša, eleganti ģērbta. Nāca klāt, deva roku, un bija sajūta, ka mēs jau sen esam pazīstami, tik vienkārša un patiesa bija viņas attieksme. Tai laikā arī tā dēvētajā brīvajā pasaulē mūsu tautieši bija dažādi. Bija tādi, kas, mani ieraugot, nicīgi smīnēja un negribēja lāgā dot roku, jo es taču nācu no Padomju Latvijas — no padomijas. Piedevām, vietējā laikrakstā, ja nemaldos “Latvija Amerikā”, bija publicēts no Latvijas ielūgto zinātnieku saraksts un visi mēs bijām nodēvēti par čekas aģentiem. Toreiz uz konferenci neaizbrauca Arnolds Klotiņš, laikam jau nedabūja izbraukšanas atļauju, viņš arī bija apsaukāts par aģentu vai kaut ko līdzīgu, tāpat es. Vaira Viķe-Freiberga noteikti šo rakstu bija lasījusi, bet viņa šādām tenku ziņām pacēlās pāri un tām nepievērsa vērību — mēs bijām zinātnieki no Latvijas un viņa nāca klāt un sniedza roku, ne tikai formāli, bet pēc būtības, jo jau toreiz saprata, ka mums visiem jādabojas kopā Latvijas labā, jo esam Latvijas zinātnieki.

Vairas Viķes-Freibergas patiesā draudzība neizpaudās vien vārdos, bet arī pavisam konkrētā darbībā. Sarunās ar viņu ieminējos, ka mani īpaši interesē teātris. Sacīts — darīts! Viņi abi ar Imantu mūs — kopā ar mani bija profesors Henriks Strods — uzaicināja uz izrādi kādā smalkā zālē, kur vispirms tika ieturētas vakariņas un tad turpat varēja skatīties izrādi. Klāt toreiz bija arī Vairas dēls Kārlis, ko iepazīnu kā jauku, sirsnīgu jaunekli. Ēdienu varēja izvēlēties katrs pēc sava prāta, tā bija pirmā reize, kad man piedāvāja varžu kājiņas, no kurām tomēr atteicos. Lugas autors bija Alans Eikburns un luga saucās “Nosacīti runānot”, tā bija jauka, ne sevišķi dziļa komēdija.

Ar to mūsu teātra gaitas vis nebeidzās. Toreiz Latvijā vēl svešs jēdziens bija tā saucamie mazie teātri. Monreālas avīzēs biju izlasījis, ka kādā kafejnīcā rādot Karlo Goldoni komēdiju “Viesnīciece jeb Mirandolīna”. Saaģitēju Vairu un Imantu doties uz turieni — kafejnīca atradās diezgan attālā, nomaļā rajonā, kaut kā turp aizkūlos viens pats, īsi pirms izrādes ieradās arī Freibergu ģimene, esot pat maldījušies, kamēr šo izrādes vietu atraduši, un tad draudzīgā noskaņā

skatījāmieš izrādi, kas ritēja uz pavisam mazas skatuvītes, bet skatītāji pie galdiņiem malkoja kafiju vai kādu glāzi vīna. Izrāde mums patika, un, man par gandarījumu, Vaira un Imants atzina, ka tik mazu teātrīti Monreālā apmeklējot pirmo reizi!

Manas īsās ciemu dienas Monreālā gāja uz beigām, vajadzēja domāt par mājās braukšanu, gribēju nopirkt vēl kādu suvenīru — toreiz valūtu apmainīja pavisam skopi. Laikam jau tas bija nepieklājīgi, bet es Vairai ievaicājos, kur es varētu savai kundzei iegādāties rokassomu. — Ak, tik vien tās nelaiimes! Iesim, es jūs aizvedīšu uz vienu labu un ne briesmīgi dārgu veikalu!

Un braucām, un gājām, līdz veikals atrasts un rokassoma iegādāta. Sikums? Var būt, ka sikums, taču šis pāris epizodes, man liekas, ļoti labi raksturo Vairu Viķi-Freibergu, viņa taču varēja nenākt, varēja atrunāties, bet viņa uzreiz bija gatava palīdzēt.

Pēc tam ar Vairu Viķi-Freibergu tikāmies baltistu konferencē Stokholmā un rainīstu saietā Lugāno — nu jau kā draugi, seni paziņas.

Vaira Viķe-Freiberga un Imants Freibergs sāka braukt uz Rīgu, bieži atnāca uz mūsu institūtu, jo viņus īpaši interesēja mūsu folkloras krātuves bagātības. Tas bija vēl tā saucamais padomju laiks, kad braucējus uz Latviju tur, viņā pusē, ne gluži labi ieskatīja, pat par "rozā" nodēvēja. Nezinu, kā tas bija ar V. Viķi-Freibergu, bet profesorei Veltai Rūķei-Draviņai tādu birku piekarināja. Vaira Viķe-Freiberga tādām blēņām nepievērsa nekādu vērību — viņai galvenais bija zinātne, kopīga darbošanās, Latvija un cilvēks.

Man prātā kāda neliela epizode, kurā lieku reizi izpaudās Vairas sirsnīgums un dziļā iejūtība. Bija Raiņa 125. dzimšanas dienai veltītā konference, tā notika Zinātņu akadēmijas lielajā zālē. Vienu no referātiem vajadzēja lasīt kādai mūsu rainīstei, taču viņai bija sagrīļojusies veselība, vienkārši viņa bija pārnervozējusies un it kā pārdegusi: viņa iesāka referātu, tad saminstinājās un pasacīja: "Es vairāk nevaru!" Un zāli atstāja. Iestājās neveikla pauze. Atceros, ar kādu sirsnību starpbrīdī par viņu rūpējās Vaira, pati būdama māte un reizē gudrs un pieredzējis psihologs. Viņa prata palīdzēt. Pārlicība par Vairas Viķes-Freibergas patieso cilvēciskumu auga augumā.

Kāda cita epizode, kas raksturo Vairas Viķes-Freibergas cilvēcisko stāju. Profesore kārtējo reizi viesojās Latvijā. Neatceros, kurš gads tas bija, kaut kad vēl astoņdesmitajos. Toreizējais Zinātņu akadēmijas akadēmiķis — sekretārs Vilis Samsons par godu viesīnai rikoja izbraukumu uz Rundāles pili. Atpakaļceļā mēs iegriezāmies kādā Bauskas rajona kolhozā, kur bija uzklāts pusdienu galds. Ārā bija silts un patikams, kā jau maija sākumā. Viesmīlis piepildīja šampanieša glāzes, Vilis Samsons uzaicināja pacelt glāzes — par Padomju Savienības uzvaru. Tai laikā 9. maijs tika atzīmēts kā Uzvaras diena. Vaira Viķe-Freiberga visā mierīgi noklausījās, neko neiebilda, bet savai glāzei nepieskārs. Un tad es sapratu, cik smalki un eleganti patiesi inteliģents cilvēks var paust savu attieksmi.

Kā jau teicu, Vaira Viķe-Freiberga bija biežs viesis mūsu institūtā; mēs viņu uzlūkojām kā savējo, taču nekad mūsu sarunās viņa necentās uzsvērt savu erudīciju, viņa izturējās kā līdzīga pret līdzīgiem. Tajās dažās reizēs, kad Zinātņu akadēmijas zālē notika viņas priekšlasījumi par latviešu folkloru, pilnībā varēja novērtēt viņas domāšanas vērienu. Savās lekcijās Vaira Viķe-Freiberga necentās klausītājus mulsināt ar svešvārdiem vai pārsmalkiem formulējumiem, viņas doma bija ļoti skaidra. Varēja likties pat vienkārša, taču tieši šai apstākli slēpjās viņas kā zinātnieces spēks — tā ir izcila prasme runāt par vis sarežģītākajām problēmām. Lai to iespētu, maksimāli līdz dziļumu dziļumiem jāpārzina aplūkojamā problēma. Un tad viss šķietami kļūst vienkāršs — gluži neko nevienkāršojot.

Ticu Vairai Viķei-Freibergai kā prezidentei, pats galvenais — ticu viņai kā cilvēkam. Viņa izgājusi skarbu dzīves skolu, visu sasniegusi pati ar savu darbu, kā augstāko vērtību izauklējama cilvēciskumu.

Uzrunājot Knutu Skujenieku, es pārlicinājos, ka dzejnieki mēdz būt arī disciplinēti cilvēki, pat ļoti. Domājot par Vairu Viķi-Freibergu un viņas pirmo prezidentūras gadu, man radās vēlme dalīties iespaidos ar viņas laika, domu un cīņu biedriem, viņas uzvaras gājiena (gaidītā vai negaidītā?) aculieciniekiem un tiem, kas, sākot darbu pie šīs grāmatas, domās mani apmeklēja visbiežāk, es nosūtīju mīlestības vēstules. Kaut gan tas bija pirmsjāņu laiks,

kad rīdzinieku sapņos sāk rādīties atvaļinājuma jaukumi pie dabas krūts, gandrīz uz visām vēstulēm atnāca atbildes, un pati pirmā no Knuta. Lai būtu kur piesiet domas, savām mīlestības vēstulēm biju pievienojusi konkrētus jautājumus.

Savu sakāmo Knuts Skujenieks sāk ar preambulu, ar tādu kā vadmotīvu:

Mūsu Prezidenti es vēl joprojām dēvēju par Vairu. Tā nav familiaritāte, un tas nav snobisms. Un, ja viņu šādi dēvē daudzi Latvijas ļaudis, tad, manuprāt, viņas autoritāte no tā necieš. Gluži otrādi. Man viņa ir kolēģe, šobrīd grūtā un atbildīgā darbā.

Tālāk Knuts Skujenieks ir pedantiski atbildējis uz visiem jautājumiem, atbildes numurējot. Kā jau politisko rūdiņumu baudījis cilvēks, viņš nav vairījies atbildēt arī uz jautājumu par prezidentes veiksmīgākajiem un varbūt arī mazāk veiksmīgākajiem darbiem pirmā darbības gada laikā. Vērtējot V. Viķes-Freibergas pirmos soļus politikā, Knuts Skujenieks atļaujas būt tiešāks un kritiskāks, pieminot konkrētus notikumus, uz kuriem, viņaprāt, prezidente varētu būt reaģējusi citādāk. Bet viņš ir arī tas, kurš skaidrāk par citiem atļaujas pateikt: viņa ir mana Prezidente.

1. jautājums. Kad un kādā sakarā Jūs pirmo reizi sastapāties ar Vairas Viķes-Freibergas vārdu un viņu pašu, kādā veidā un sakarā viņa nonāca Jūsu redzeslokā?

Ar Vairu es iepazinos pakāpeniski. Kā jau rakstu cilvēkam pienākas, tad pirmām kārtām man rokās nāca viņas publikācijas, šķiet, ka sākumā tas bija raksts dievturu žurnālā "Latvietis" par latviešu tautasdziesmām ar kādiem angļiska tulkojuma paraugiem. Tad "Jaunā Gaita" un polemikas ar trimdas konservatoriem. Tam sekoja kāda epizodiska iepazīstināšana vienā no viņas Latvijas vizītēm. Pēc tam esam tikušies ar viņu un Imantu daudzkārt gan Latvijā, gan citur — Toronto dziesmu svētkos, Lugāno Raiņa konferencē. Apmainījāmies ar publikācijām un grāmatām. Tikšanās reizes parasti bija īsas — es nepretendēju uz plašām pārrunām Vairas

aizņemtības dēļ. Toties ar lielu prieku klausījos viņas akadēmiskās lekcijas un patriotiskās runas. Un, protams, sekoju viņas publikācijām.

2. jautājums. Vaira Viķe-Freiberga un latvju dainas?

Runājot par Vairu kā par folkloristi, manuprāt, vissvarīgākais ir Barona "Dainu" datorizācijas projekts. Vaira ir šī kolektīvā lieldarba radošais gars. Milzīgie folkloras uzkrājumi bez modernas informātikas latviešiem bija bezmaz vai miris kapitāls, no kura virspuses katrs pasmeļ savu subjektīvo drusciņu. Barona klasifikācija bija savā ziņā ģeniāla, taču tā dziesmu tekstus drīzāk padarīja par izcilu liriku. Funkcionālai pētniecībai nepieciešami citādi grupējumi. Un tā ir tapušas "Saules dainas" un diemžēl nepabeigtā Saules triloģija. Nezaudēsim cerības un pacietīgi gaidīsim trešo monogrāfiju.

Nenovērtējams ir Vairas organizētais rakstu krājums Poetics and Stilistics of Latvian Folk songs, kurš jau ir iegājis plašā starptautiskā apritē. Tautasdziesmu analizē viņa liek lietā savu solido psiholoģes pieredzi — latviešu tautasdziesma šādu metodi pieļauj. Priekšlasījumos Vaira necitē dziesmu tekstus — viņa šīs dziesmas dzied, un dzied skaisti. Vairas ienākšana mūsu folkloristikā ir kā svaiga vēja pūsma.

3. jautājums. Desmit adjektīvi par Vairu. Kāda viņa ir?

Vaira ir šarmanta — tas nav tikai kompliments, tā ir arī tīra patiesība.

Vaira ir draudzīga un izpalīdzīga gan ar darbiem, gan padomiem. To es zinu no personīgās pieredzes.

Vaira ir toleranta pret dažādiem politiskiem un reliģiskiem uzskatiem.

Vaira ir komunikabla. Ātri un viegli viņa atrod kopēju valodu ar visdažādākajiem cilvēkiem. Vaira ir patstāvīga un pastāvīga savos uzskatos un prot tos aizstāvēt.

Vaira ir vienkārša. Kur ir iespējams iztikt bez oficiālas ceremonijas, tur viņa bez tās labprāt iztiek.

Vaira ir uzņēmīga. Vai gan citādi viņa būtu piekritusi uzņemties šādu amatu?

Vaira ir asprātīga. Es to domāju asa un aša prāta nozīmē. Viņa spēj ātri uztvert jautājumu un precīzi formulēt atbildi.

Vaira ir kritiska kā pret sevi, tā arī pret citiem.

Vaira ir ideāliste — rets putns mūsu elitē.

Tie ir tikai pozitīvi raksturojumi. Paldies Dievam, negatīvos man nav nācies pieredzēt.

4. jautājums. Kuri no momentiem viņas prezidentūras laikā ir piesaistījuši jūsu uzmanību kā īpaši veiksmīgi, kuri kā mazāk veiksmīgi?

Kā prezidentei Vairai vislielākie nopelni ir ārpolitikā. Visas iepriekš uzskaitītās īpašības plus laba izglītība, valodu prasme un nopietna publiskā darba pieredze viņai atvērušas daudzas durvis. Viņa dara vairāk, nekā formāli tiek prasīts no prezidenta. Savienojot politiķes talantu ar sievietes šarmu, Vaira panākusi lielāku Latvijas atpazīstamību un lielāku labvēlību tai. Iekšpolitikā viņa uztur morālu alternatīvu, kas ir ļoti svarīga mūsu sašķeltajai sabiedrībai; viņa spēj izsaukt pozitīvas emocijas visdažādāko uzskatu cilvēkos.

Sākotnēji Vairai traucēja idealizēts skats uz Latviju un procesiem, kas tajā notiek. Iespējams, ka cilvēkus un viņu viedokļus viņa uztvēra pārāk pozitīvi un nekritiski. Tā varētu sacīt par Latvijas Institutu, kurš nīkuļoja nekompetentas komandas dēļ. Šķiet, ka līdzīga situācija sākotnēji izveidojās ar Prezidentes kanceleju. Lai gan, saprotamu iemeslu vadīta, Vaira vēlējās redzēt savus bērņus padomniekos, tā tomēr bija taktiska kļūda. Latvijas sabiedrība šādu vēlēšanos nespēja adekvāti novērtēt. Taču tam ir tikts pāri, tāpat kā bruņumašīnas, Ņujorkas viesnīcas un citiem sīkskandāliem. Reitings runā pats par sevi. Nopietna politiska problēma izrādījās Vairas iesaistīšanās tā dēvētajā pedofilijas lietā. Arī var saprast viņas morālo pozīciju, taču viņas viedoklis objektīvi vājināja Latvijas tiesiskos pamatus un netieši pabalstīja politisko avantūrismu. Tas nebija viņas kara lauks.

5. Vai ir kas tāds, ko es nepajautāju, bet ko jūs noteikti gribētu pateikt par Vairu Viķi-Freibergu?

Ko es vēl varētu pateikt par Vairu? Es turu par viņu īkšķi. Viņa ir mana Prezidente. Par tādu iespēju mēs abstrakti prātojam jau pirms gadiem četriem — nu tas ir konkrēti piepildījies.

viņa fundamentālais romāns "Rainis un viņa brāļi" (1999),⁵⁰ kurā caur divu izcilāko latviešu dzejnieku — Raiņa un Aspazijas — dzīvi atklājas arī latviešu nacionālās kultūras un valsts veidošanās ceļš. Šo sarunu mēnesī, kad tikko bija apritējis Vairas Viķes-Freibergas pirmais prezidentūras gads, Roalds Dobrovenskis kopā ar citiem 43 pasaules valstu rakstniekiem (kopskaitā 107 literātiem), atradās "Eiropas ekspresi". Viņš no Latvijas puses bija iesaistījies šai vērienīgajā kultūrprojektā, kas paredzēja apmēram mēneša laikā ar vilcienu apceļot Eiropu, piedāvājot Eiropas valstu galvaspilsētās (28. jūnijā arī Rīgā), un projekta galarezultāts būtu "Eiropas ekspresi" gūto iespaidu apkopojums kopīgā grāmatā.

Mēs norunājām satikšanos kafejnīcā "Andalūzijas suns", un Roalds bija noslēdzošais, visilgāk gaidītais šajā sarunu tūrē, nācis gandrīz taisnā ceļā no "Eiropas ekspresa", ar savā e-pasta kastītē vēl neatvērtiem un neizlasītiem pārdesmit sūtījumiem no braucienā iepazītajiem rakstniekiem. Tā bija kāda šis lietainās vasaras pirmspusdiena, ārā bija sācis līt jau no paša rīta, un kafejnīcā viņš ienāca ar stipri pilošu lietussargu. Kas attiecas uz suņiem un kafejnīcu nosaukumiem, man jau šajā gadījumā labāk būtu paticis vecā Siguldas ceļmalas krodziņa "Raibais suns" nosaukums. Par labi zināmiem cilvēkiem mēdz draudzīgi paironizēt — es viņu pazīstu kā raibu suni. Un saistībā ar literārajām asociācijām tūliņ prātā nāktu Čingiza Aitmatova garstāsts "Raibais suns, kas skrien gar jūras malu" (ir tulkots latviski) — skaistākais stāsts pasaulē par cerību, kādu man nācies lasīt. Roalds Dobrovenskis sarunā iesaistījās labprāt un ar gandarijumu atzīmēja, ka viņam ir bijusi iespēja savu "Raini" uzdāvināt prezidentei. Arī viņš ir atbildējis uz visiem uzdotajiem jautājumiem, bet, kā jau prozaiķim, viņa teiktais panta formā ne-saistās, un tālab atbildes es nenumurēju, kaut arī viņam ir radušies visi desmit adjektīvi par prezidenti Vairu Viķi-Freibergu.

---

⁵⁰ *Dobrovenskis R.* Rainis un viņa brāļi. Viena dzejnieka septiņas dzīves. — Rīga: Karogs, 1999. — 656 lpp. (No krievu valodas tulkojusi V. Eisule; gadu vēlāk tai pašā apgādā romāns iznāk arī oriģinālvalodā — krieviski.)

Pirmo reizi ar Vairu Viķi-Freibergu es iepazinos 1990. gada vasarā pazīstama latviešu dzejnieka vasarnīcā, dienā, kad viņš atzīmēja savu jubileju. Toreiz es jau ceturto gadu strādāju pie grāmatas par Raini, biju savācis lielu daudzumu dokumentālu materiālu, pie tam dažkārt man izdevās ielūkoties ārzemēs, galvenokārt Stokholmā, izdotajās grāmatās. Te man palīdzēja latviešu kolēģi, galvenokārt Māris Čaklais. Tanī laikā es biju personīgi pazīstams tikai ar vienu “ārzemju” latvieti — tas bija Oļafs Stumbrs. Patiesībā tas bija īsts dzejnieks — liels, skaists cilvēks, paties kā bērns. Viņš bija aizvests no Latvijas kā pusaudzis 14 gadu vecumā, bet līdz tam mācījies Rīgā, skolā, kas atradās Atgāzenes ielā, kādus 50 metrus no mūsu mājas. Nevaru aizmirst, kā reiz ap četriem no rīta, aizsēdējies pie mums ciemos, viņš atpakaļceļā pēkšņi ieraudzīja un atcerējās savu dzimto skolu un tūliņ turpat uz ielas izpildīja kādu improvizētu deju, kas sevī savienoja lāča smagnējību un neiedomājamu grāciju... Tāpat kā Freibergu laulātais pāris, arī O. Stumbrs bija viens no pirmajiem ārzemju latviešu pārstāvjiem, kuri iedrošinājās veidot kādu saikni ar dzimteni. Cik es tagad noprotu, šeit katram viņu solim sekoja “mākslas zinātnieki civilā” un pirmo cilvēcisko kontaktu veidošanas sarežģīja savstarpēja neuzticēšanās un bailes. Arī emigrācijā uzradās savi “poļitruki”, kas bija gatavi pasludināt par latviešu tautas ienaidnieku ikvienu, kurš iedrošinājās braukt uz Rīgu. Cietokšņu vaļņi, kuri atdalīja divas pasaules, centīgi tika nostiprināti no abām pusēm, un ikvienam, kurš mēģināja pārvarēt šo robežu, bija nepieciešama liela drosme.

Toreiz mēs runājām diezgan ilgi, arī par Raini... Atceros, ka Viķi-Freibergu nez kāpēc uzjautrināja krievu vārds “parikmaher” — no kurienes tāds radies? Es ieminējos, ka vārds radies Pētera I reformu laikos, kad cars pašrocīgi nogrieza bajāriem bārdas un tā vietā noskūtajiem galminiņiem nācās meistarot sapūderētas parūkas pēc to laiku rietumu paražām un līdz ar to gan pašas parūkas, gan to izgatavotāji — “maheri” pēkšņi kļuva ļoti pieprasīti. Kopš tā laika es tā arī neesmu ielūkojies etimoloģijas vārdnīcā, taču domāju, ka diez vai es būtu kļūdījies. Kopš tās tikšanās es vairs nepalaidu garām nevienu V. Viķes-Freibergas publikāciju, kas nonāca manā redzeslokā.

es izlasīju divas Vairas Viķes-Freibergas grāmatas no triloģijas "Trejādās saules". Mani nepārsteidza erudīcija, dziļa priekšmeta pārzināšana, patstāvība un drosme zinātniskajos spriedumos: neko citu es arī nebiju gaidījis. Bet, lūk, iekšējā brīvība, tēlainība un valodas precizitāte, un, pats galvenais, humors — neuzspiests un caurvi-jošs — tie mani izbrīnīja un iepriecināja. Lasot šīs grāmatas, es pat (saku to pirmo reizi) kādu brīdi nodomāju: vai nemest visu pie malas un nepārtulkot šīs grāmatas krievu valodā? Bet tūdaļ sapratu, ka šis uzdevums nav īstenojams: pārtulkotā daina zaudē tos vienīgos vār- dus un sakarības, kuri lielā mērā ir bijuši šo pētījumu objekts.

Man bija iespēja uzdāvināt grāmatu "Rainis un viņa brāļi" lat- viešu tulkojumā Vairai Viķei-Freibergai tad, kad viņa jau bija ievēlēta par Latvijas prezidenti. Atceros, kā dāvinājuma ierakstā minēju, ka viņas ienākšana prezidenta pilī zināmā mērā ir arī mana varoņa pat- milīgā sapņa īstenojums (kā zināms, Rainis ļoti gribēja un zināmos apstākļos pat varēja kļūt par 20. gadsimta 20. gadu Latvijas presi- dentu). Katrā ziņā, neviens cits prezidents Latvijas vēsturē nav bijis tik tuvu tam cilvēka un politiķa tipam, kuru pārstāvēja Rainis, un arī jaunākajā Eiropas vēsturē tādi gadījumi ir tikai retumis.

Cik es noprotu, tad Latvijas prezidentes stāvoklis nav no viegla-jiem. Viņai nākas izjust milzīgu to politisko spēku spiedienu, kuri vēlē- tos redzēt Vairu Viķi-Freibergu tikai un vienīgi kā "latviskās Latvijas" vadītāju, kura pārstāvētu un ievērotu tikai etnisko latviešu intereses un nekādas citas. Tanī pašā laikā valsts galva pēc savas būtības ir vienojoša figūra, un neievērot kādas daļas Latvijas iedzīvotāju intere- ses nozīmētu zaudēt šo daļu. Nozīmīgajā Viķes-Freibergas uzrunā no Rīgas radionama balkona daudzi sadzirdēja skaidru signālu — Latvijai ir vajadzīgi visi tie, kuri ir gatavi strādāt un dzīvot tās nā- kotnei.

Ja runājam par multinacionālo, daudzvalodīgo Latviju, tad pati doma par tās iespējamību saduras ar visai sīvu pretestību. Dažreiz pat liekas, ka divu savstarpēji izslēdzošu ideju pretstāvēšana un cīņa notiek arī prezidentes pilī, pašā prezidentē. Šī dramatiskā, ja ne pat traģiskā sadursme var kļūt par Latvijas jaunāko laiku vēstures virzītāju, bet var arī kļūt par nepārvaramu šķērslī tās ceļā. Ja tā būtu manā ziņā, es pie

ieejas prezidentes pilī, tāpat kā pie katras ielas ikvienā pilsētā izkārtu dvieli ar Kristus vārdiem: “Un, ja kāda valsts savā starpā sanāk naidā, tad tā valsts nevar pastāvēt.” (Marka evaņģ., 3,24)

Vispirms — Vaira Viķe-Freiberga ir kultūras cilvēks. Spilgts latviešu nacionālās kultūras pārstāvis un tikpat arī Rietumu, pat ne tik daudz eiropeskās, kaut arī pārsvarā eiropeskās kultūras iemiesojums. Kā politiķe viņa piesaistīja un piesaista cilvēkus ar savu neangažētību, ar neatkarību no grupu un partiju interesēm. Valsts prezidentam tā ir neapstrīdama vērtība, pie kam viena no izšķirošajām. Prezidentes domāšana, viņas intelektuālais tvēriens lielā mērā ir veidojies viņas zinātniskajā darbībā; īstena zinātnie savā būtībā ir bezkompromisu un gandrīz vienmēr tā ir dramatisks patiesības meklējums.

Vaira Viķe-Freiberga ir iesācēja politikā, un tajā ir arī savas labās puses un savi draudi. Bezkompromisu stāja, no kuras neatkāpjas, aizstāvot savus zinātniskos un dzīves uzskatus, ne vienmēr ir noderīga politikā. Drosme un tiešums, kuri ir tik apsveicami personīgajā dzīvē, diplomātam dažkārt dod pretēju efektu. Bet tik augsta ranga politiķis nevar nebūt diplomāts.

Vaira Viķe-Freiberga ir sievišķīga, un tas ir brīnišķīgi. Prezidente ir uzticīga savām draudzībām, cilvēciskajiem sakariem, ciena savas pieķeršanās, un tas izraisa simpātijas. Taču valsts līmeņa cilvēka dzīvē ūdensšķirtnei starp privāto dzīvi un amatu jābūt absolūtai. Nenodarot kaitējumu (pēc iespējas) ne vienai, ne otrai. Prezidente nav zaudējusi humora izjūtu. To arī nekādā gadījumā nedrīkst zaudēt. Prezidente ir cilvēks, kas ir sev uzticīga. Šī “rietumnieciskā” pašpārliecība, kura dažkārt ietver sevī dažus pat netveramus pašreklāmas elementus, ir nedaudz nepierasta Austrumeiropai un šajā gadījumā arī nevajadzīga. Prezidente prot mācīties — apskaužama, taču arī vitāli nepieciešama īpašība. Prezidentei līdz šim nav izdevies savākt ap sevi cilvēkus, kuri katrs savā nozarē būtu gudrāki un kompetentāki par viņu.

Vissekmīgāk Vaira Viķe-Freiberga darbojusies ārējās politikas laukā. Viņas vizītes Francijā, Vācijā, Ukrainā es pat nosauktu par triumfālām. Arī visneveiksmīgākā veidā viņa ir darbojusies ārpolitikā, un te es domāju attiecības ar Krieviju. Latvijai nevajadzētu ne pamācīt, ne audzināt, ne arī nosodīt Krieviju vai arī jebkuru citu

valsti, tādējādi kaitējot savām interesēm. Piezīmēsim, ka publiski to neatļaujas ne ASV, ne Vācija, ne Lielbritānija. Nedrīkst būt vienādi kompetents visā. Es uzskatu, ka šajā gadījumā visa vaina gulstas uz prezidentes padomniekiem ārpolitikā. Esmu pārliecināts, ka Vairas Viķes-Freibergas vizīte Krievijā varētu kļūt par vēsturisku pagrieziena punktu divu kaimiņvalstu attiecībās un nevienam citam šis uzdevums nav pa spēkam.

Nobeigumā Roalds Dobrovenskis piebilst: “Manis teiktais var šķist netaktisks, bet es jau nerunāju ar Viķes-Freibergas kundzi, es uzticos jums un visā tiešumā atbildu uz jūsu jautājumiem.” Es savukārt nolēmu uzticēties lasītājam. Sākot sarunu, Roalds Dobrovenskis, tāpat visi pārējie, kas neliedza dalīties savās pārdomās par prezidentu, domīgi (bet ne aizdomīgi) mani nolūkojās, un kāds no viņiem piebilda, ka rakstīt par dzīvu cilvēku esot ļoti grūti. Neapšaubāmi, Vaira Viķe-Feiberga ir ļoti dzīvs cilvēks, turklāt visdažādākajās un daudzveidīgākajās izpausmēs.

Šīs sarunas par prezidentu ar ievērojamākajiem tagadnes Latvijas kultūras cilvēkiem, šī mirkļa redzējums man likās ļoti būtisks. Tās neatklāja nekādu Ameriku, bet runāja par šobrīd tik acīmredzamo un tīri cilvēciski pašsaprotamo, ka tur nebūtu ne ko pielikt, ne atņemt. Bet šajā virtuālās realitātes laikā, kad visapkārt ir tik daudz pielikt un atņemt gribētāju, man gribējās satvert kaut ko no šī acīmredzamā manā un to cilvēku redzējumā, kas Vairu Viķi-Freibergu uzlūko ne tikai šī brīža politiskās konjunktūras īslaicīgumā, bet arī plašākos kontekstos un kopsakarībās.

Tāpat būtisks man likās konteksts — vide, laiks un noskaņa, kādā šīs sarunas noritēja. Ko domā un jūt, kādas attiecības ar jauno Latvijas realitāti veido redzamākie prezidentes gadagājuma Latvijas kultūras cilvēki, pieminot bijušo un domājot par mūsu kopējo tagadni un nākamību? Jo, dodoties šajā izlūkgājienā, mani tomēr drusku māca bažas par to, vai Vairas Viķes-Freibergas jaunais statuss, prezidentes tēls un varbūt pārmērīgs respekts pret laicīgo varu kā liels mākonis nebūs aizgājis saulītei priekšā un kādā veidā apēnojis skatu uz šo dzīvi un pasauli un paralizējis domu. Bet nē, tās bija

ikdienas steigai atkarotas brīvas un nepiespiestas tikšanās, un sarunas ritēja brīvi, nepiespiesti. Atsevišķas sarunu un pārdomu epizodes es esmu atļāvusies komentēt (teksta paškomentēšanās mūsdienu pieredzē nav nekas neparasts), tomēr Imanta Ziedoņa, Džemmas Skulmes, Viktora Hausmaņa, Knuta Skujenieka un Roalda Dobrovenska teiktais iezīmē ievērojami plašāku domas telpu un sniedz ievērojami bagātāku vielu pārdomām, un tālab ir pamats cerēt, ka tas rosinās lasītājus katram pašam salikt savus akcentus un šīs pārdomas turpināt.

Aizskart Vairas Viķes-Freibergas dzīves pavedienus nozīmē pieskarties daudzām citām dzīvēm gan Latvijā, gan svešumā. Katram ir sava stāsts par Vairu, bet visos tajos ir kāds būtiski vienojošs elements, kas neļautu šo dzīvi sajaukt ar nevienu citu. Uzsākot privātsarunu par Vairu, tā vienmēr pārvērtās divsarunā par Vairu un Imantu jeb par Freibergu pāri. Divskaitlis īstenībā ir neizbēgams, runājot arī par viņas darba dzīvi, jo bez tehniskas palīdzības (un ne tikai), nebūtu iespējama Vairas Viķes-Freibergas fundamentālā dainu pētniecība. Saruna par Vairu un Imantu vienmēr bija arī saruna par Latviju, par to Latviju, kas ir bijusi mūsos pašos neatkarīgi no dotajiem sadzīves apstākļiem un politiskās konjunktūras šai un viņpus okeāna.

Kā apstiprina šīs sarunas un, protams, arī Vairas Viķes-Freibergas raksti, runas un grāmatas, viņas padarītais darbs vienmēr ir bijis iedvesmojošs. Tas ir licis meklēt, domāt un darīt, un, ja arī ne visiem radošiem impulsiem ir bijis lemts uzreiz piepildīties, tie nekad nav izgaisuši bez pēdām, neatstājot kādus būtiskus domu pavedienus — pieturas punktus nākamībai. Tā lieliem darbiem nebūt ne viegli iekustināmais Roalds Dobrovenskis atzīstas, ka pēc triloģijas "Trejādās saules" divu pirmo daļu izlasīšanas viņš ir aizrāvis ar domu par triloģijas tulkošanu krievu valodā. Šajās sarunās es pārlicinājos arī par to, ka ar cilvēkiem ir tāpat kā ar daiļliteratūru. Kā teicis Latīņamerikas rakstnieks Gabriels Garsija Markess — mēs grāmatas lasām nevis tāpēc, lai uzzinātu ko jaunu, bet lai pārlicinātos par to, ko mēs zinām. Visa pamatu pamats ir cilvēciskais kapitāls, ko negarantē nekādi grādi un tituli, ne smalka izcelšanās.

Cilvēciskais kapitāls nevairojas uz citu cilvēku rēķina. Kāpēc un kādā veidā vienam tas ir dots, bet citam ne? Tas laikam ir paša Dieva Tā Kunga ziņā.

* * *

Atcerēsimies, ka tūlīt uz karstām pēdām pēc prezidentes ievēšanas kāds Gustavs Andrejs Grīnbergs savā vēstulē "Dienai" (1999. gada 6. jūlijā) bija pavēstījis, ka tauta jau prezidenti mitoloģizē, un arī viņš pats Vairas Viķes-Freibergas parādīšanos uz Latvijas politiskās skatuves bija mēģinājis izteikt mīta kategorijās. Kur pāris nedēļu laikā pēc ievēšanas tauta būtu ņēmusi vielu šai mītradišanai, ja līdz tam Latvija prezidenti nemaz nepazīna, nav saprotams. Kā un kādēļ dzimst mīti, kā un kādēļ notiek vai nenotiek to "tautiskošanās" un vai lielas personības mītiskošana laika gaitā ir neizbēgams process, tie nav viennozīmīgi atbildami jautājumi. Bet mēs zinām, kā cilvēka seju pārvērš laiks — līdz nepazīšanai. Mēs zinām, ka arī cilvēka domas un vērojumi, pārvēršoties atmiņās, maina savu asumu, krāsu un formu. Tādēļ arī cilvēki un notikumi ap viņiem laika gaitā nereti pārvēršas (vai arī apzināti tiek pārvērsti) līdz nepazīšanai, sevišķi, ja runa ir par izcilām politiskajā dzīvē iesaistītām personībām. Piemēram, padomju ideoloģiski estētiskais mīts par Raini, kura atmitiskošanai ir veltīts Roalda Dobrovenska romāns. Tas, ka Vaira Viķe-Freiberga ir personība, liela ar savu darbu jau pirms stāšanās prezidenta amatā un tālab viņa vairs nebūtu jāmitoloģizē, lai sabiedrības acīs iegūtu kādus prezidenta tēlam atbilstošus papildkomponentus, ir skaidrs.

Mītus, sevišķi ideoloģiskos mītus, tomēr rada un uztur inteliģence, nevis tauta (ja mēs atļaujamies lietot šo ērti iegājušos inteliģences un tautas pretstatu, kas neiztur kritiku). Šī doma man nesen pielēca (burtiski: pielēca), iepērkoties Lielvārdes kafejnīcā. Lielvārde, tas ir novads, kur dažam labam inteliģentam, kā smejiem, šovasar visapkārt rādījās Spīdolas viedums un Lāčplēša ausis. Ieejot vietējā kafejnīcā, tur vitrīnā ieraudzīju svaigi smaržojošus konditorejas izstrādājumus, ko Latvijā izsenis sauc par austiņām.

Bet Lielvārdes konditorejā tās bija padevušās tik neparasti lielas, ka par austiņām nenosauksi. Gribēdama pakoķetēt ar pārdevēju, es bildu — man, lūdzu, tās Lāčplēša ausis! Bet viņai mans viedums neko neizteica, un uz letes viņa uzlika Lāčplēša alu! Pārklusijusies? Vai varbūt pat neieklausijusies? Kas gan cits normālam cilvēkam, veikalā iepērkoties, aiz Lāčplēša vārda šodien varētu sekot, ja ne alus.

Tauta izrādās uzticīgāka nevis mītam, bet realitātei. Tas mani mudināja padiskutēt ar daiļās svešinieces Vairas Viķes-Freibergas mītu, svešinieces, kas tur ārzemēs ar putna pienu vien ir barojusies un tāpēc no mūsu dzīves nekā nesaprot. Un tāpēc lai labāk nejaucas Latvijas iekšējās lietās, jo viņa no tām tikpat neko nesapratis. Viņas vieta un loma ir ārlietas.

“Prezidente, ar kuru varētu lepoties katra lielvalsts.” Ko darīs Latvija?

Iekšpolitiskā darba rezultāti ir grūtāk pierādāmi un augļus nes vēlāk. Varbūt arī tāpēc šobrīd vairāk tiek uzsvērts nenoliedzami nozīmīgais prezidentes ieguldījums ārpolitikā, nesot Latvijas vārdu pasaulē. Kā zināms, viņas vizītes laikā Francijā par Vairu Viķi-Freibergu Francijas prezidents Žaks Širaks ir teicis: “Prezidente, ar kuru varētu lepoties katra lielvalsts.”

Neticīgajiem ir vēl kāds atkāpšanās ceļš — pravieti savā zemē neciena. Bet tie, kas tā rīkojas, ir īpašs ļaužu gājums. Tās ir bailes no personības. Vaira Viķe-Freiberga ir personība, bet padomju cilvēks ar personības vārdu ir iebaidīts — viņa zemapziņā tas ir ierakstīts kopā ar vārdu savienojumu “personības kults”. Tas nekas, ka patiesībā tas bija nevis personības kults, bet totalitārisma un diktatora kults, kam ar personību ir visai attāls sakars. Šis kults centās iedvest, ka vara un personība ir viens. Lai nekristu acīs, personības tika nobendētas uz vietas vai izsūtītas uz Sibīriju, tādējādi nostiprinot priekšstatu, ka par personību ir saucams cilvēks, kas nesodīti var rotaļāties ar cilvēku likteņiem un staigāt pa citu galvām. Un tā vēl

šodien dažam liekas, ka viņš ir par daudz tīrs un balts, lai piedalītos demokrātijas procesos.

Tāda bija padomju ideoloģijas būtība — likt cilvēkiem domāt binārās opozīcijās un piešķirt tām pretējas nozīmes — okupāciju nosaukt par atbrīvošanu, reālās dzīves izskaistināšanu, kam atbilstoši loģikai pienāktos sociālistiskā romantisma apzīmējums, — par sociālistisko reālismu, varmāku — par personību. Kults un kultūra ir vienas saknes vārdi, un, iespējams — ja latviešu kultūrā kāda no kultiem ir pietrūcis, tas ir personības kults, bet ne jau Staļina personības kulta izpratnē.

Viens no galvenajiem prezidenta darbarīkiem ir viņa teiktais vārds. Būdama diezgan asa un tieša savos izteikumos, Vaira Viķe-Freiberga pamatoti ir iemantojusi tautas uzticību, jo viņas teiktais vienmēr ir bijis radošās domas, kritiskā prāta un sociālā taisnīguma principu pusē. Mēdz teikt, ka politiķis no valstsvīra atšķiras ar to, ka plīks politiķis valsti iegulda savā labā, bet valstsvīrs — sevi valsts labā. Vaira Viķe Freiberga ir gatava turpināt to valstsvīru darbu, kas sevi ir ieguldījuši valsts labā.

PĒCVĀRDS

Šī dzīve ir neaptverama. Nemaz nerunājot par Latvijas prezidenti Vairu Viķi-Freibergu, tā varētu teikt par katru dzīvotu dzīvi, jo cilvēka dzīves pasaule vienmēr ir par plašu un daudzveidīgu, lai to izsmeltu tekstā, vienalga, kāda apjoma un kādā žanrā tas būtu rakstīts. Žanra paraugu, kas vēstītu par Latvijas Valsts prezidentu un valstsvīru dzīvē, latviešu rakstniecībā un vēstures studijās nav daudz. Domājot par Latvijas prezidentu, es pārlapāju Edgara Dunsdorfa fundamentālo monogrāfiju "Kārļa Ulmaņa dzīve: ceļinieks, politiķis, diktators, mocekļis" (1978), kas nāca klajā vairāk nekā trīs gadu desmitus pēc prezidenta aiziešanas mūžībā. Tās uzmanības centrā ir Kārļa Ulmaņa mūža darba izvērtējums tā laika Latvijas politiskās situācijas kontekstā, iekšpolitiku un ārpolitiku kopā ņemot. Šāda grāmata par Vairu Viķi-Freibergu ir nākotnes jautājums.

Man bija pieticīgāki nolūki — dalīties atmiņās un iespaidos ar aculieciniekiem par mūsu neseno vakardienu un atskatīties uz Vairas Viķes-Freibergas prezidentūras pirmo gadu, kas neizbēgami viņu ir attālinājis no ierastās akadēmiskās vides un darba. Lai kas Vaira Viķe-Freiberga vai jebkurš cits Latvijas prezidents būtu bijis pirms stāšanās augstajā amatā, jaunās esamības žilbinošajā gaismā viņu iepriekšējā dzīve it kā atkāpjas otrā plānā un pagaist skatienam.

Katrs dzīves stāsts, arī prezidenta, ir tautas likteņstāsta neatņemama sastāvdaļa, un Vairas Viķes-Freibergas dzīve un darbs ietiecas arī Latvijas zinātnes, politiskās un kultūras vēstures jomā un ir kādas bagātas un vēl neapgūtas daļas — Latvijas humanitāro un sociālo zinātņu trimdā — piensums. Mēs neesam tik bagāti ar mūsdienīgiem pētījumiem šajās jomās, lai uz Vairas Viķes-

Freibergas politiskās dzīves altāra šodien noliktu un līdz ar to varbūt piemirstu viņas pētniecisko darbu folkloristikā, psiholoģijā un lingvistiskajā poētikā. Par to lai atgādina grāmatas noslēgumā pievienotā nozīmīgāko publikāciju bibliogrāfija, un jācer, ka atrašanās augstajā amatā nebūs šķērslis viņas humanitāro pētījumu bezaizspriedumu aprītei tagadnes Latvijas zinātnē, kā arī tautā.

Daudzi cilvēki Vairas Viķes-Freibergas ievēlēšanu Valsts prezidenta amatā ir izjutuši kā vienu no priecīgākajiem notikumiem Latvijas visjaunāko laiku vēsturē, ciktāl mūsu kā aculiecinieku acīm tā ir skatīta un pārdzīvota, bet ne mazums ir bijis arī to, kam šis notikums izsauca pavisam citus pārdzīvojumus. Kad šis vasaras domas par manu Prezidenti bija izdomātas un postmodernisma patriotiskajā žanrā tapušais teksts tuvojās nobeigumam, radās grāmatas virsraksts "Ne varas, bet brīvības vārdā". Par to ieminējos lietpratējiem un saņēmu atbildi, ka saiklis "bet" nosaukumos neesot īsti piemērots. Pēc gramatikas likumiem tas tā varētu būt, jo pēc savas definīcijas "bet" ir pretstatījuma saiklis, kas norāda uz kādu nesaķaņu jeb disonansi. Bet vai tad par to nav šis stāsts? Par kādu gaišu, acīmredzamu disonansi. Par garīgi brīvu cilvēku varas apsēsto vidū, kas ir nācis kalpot Latvijai nevis varas, bet brīvības vārdā. Tad lai tā tas būtu arī ierakstīts, — Brīvības vārdā — šodienai un mūžībai.

PATEICĪBA

Es pateicos apgādam "Jumava" un personiski Zigrīdai Krauzes kundzei, kas man piedāvāja un iedrošināja rakstīt monogrāfiju par Vairu Viķi-Freibergu, iesaistoties atklātā sarunā par dzīvi, vērtībām un laiku, kurā mēs dzīvojam, un izcilākajiem cilvēkiem mums līdzās.

Es pateicos visiem tiem Vairas Viķes-Freibergas tuvcilvēkiem, kurus es uzrunāju grāmatas tapšanas periodā un kuri man atvēlēja savu laiku, lai dalītos atmiņās un pārdomās par viņas dzīves gājumu un pirmajiem soļiem Latvijas Valsts prezidentūrā. Es ceru uz jūsu sapratni situācijās, ja jūsu teiktais visā pilnībā nebūs radis vietu manā vēstījuma struktūrā un līdz ar to palicis ārpus šīs grāmatas lappusēm.

Es izsaku vislielāko pateicību Vairai Viķes-Freibergas kundzei par viņas cilvēcisko pretimnākšanu un uzticēšanos laikā un situācijā, kad katram viņas teiktajam vārdam neizbēgami līdzī nāk un to reizē ceļ un gremdē Prezidentes vārda īpatsvars.

Es izsaku vislielāko pateicību Imantam Freiberga kungam, bez kura nesavtīgās palīdzības šīs grāmatas tapšana nebūtu iespējama. Paldies par atļauju ieskatīties jūsu ģimenes fotoarhīvā un iespēju izvēlēties grāmatas vizuālajam ietērpam nepieciešamās fotogrāfijas. Paldies par jūsu labvēlīgo klātbūtni sarunās ar Prezidenti, gatavību atbildēt uz jautājumiem un ieskatīšanos manuskriptā, lai precizētu mazāk zināmus faktus un notikumus Vairas Viķes-Freibergas dzīves stāstā.

BIBLIOGRĀFIJA

I. FOLKLORA, POĒTIKA, LITERATŪRA

Grāmatas

- Viķe-Freiberga Vaira. Trejādās saules: II. Hronoloģiskā saule. — Rīga: Karogs, 1999. — 296 lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Trejādās saules: I. Kosmoloģiskā saule. — Rīga: Karogs, 1997. — 240 lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Pret straumi. — Rīga: Karogs, 1995. — 256 lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Dzintara kalnā. — Rīga: Zvaigzne, 1993. — 179 lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Pret straumi. — Montreal: Helios, 1993. — 256 lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira & Freibergs Imants. Saules dainas. — Rīga: Grāmata, 1991. — 266 lpp.
- Viķis-Freibergs Vaira (Ed.). Linguistics and Poetics of Latvian Folk Songs. Montreal & Kingston: McGill-Queen's University Press, 1989. — p. 371.
- Viķe-Freiberga Vaira. Dzintara kalnā. — Montreal: Helios, 1989. — 193 lpp.
- Viķis-Freibergs Vaira & Freibergs Imants. Saules dainas / Latvian Sun Songs. Montreal: Helios. 1988. — 266 lpp.

Grāmatas sagatavošanas procesā

- Viķe-Freiberga Vaira. Trejādās saules: III. Meteoroloģiskā saule. — Rīga: Karogs.
- Viķe-Freiberga Vaira. Par kultūru. — Rīga: Karogs.
- Viķis-Freibergs Vaira. The logic of poetry. On structure and function in the Latvian dainas.

- Vīķis-Freibergs Vaira. The Threefold Sun. English version of selected chapters from *Trejādās saules*.
- Vīķis-Freibergs Vaira. Latvian Sun-song melodies [With original texts and their English translation].

Grāmatu nodaļas un raksti

- Vīķis-Freibergs Vaira (accepted). The resplendent maiden crown in Latvian folksongs // In: Helga Stein (Ed.), *Proceedings of the 28th International Ballad Conference, Hildesheim, Germany*.
- Vīķis-Freibergs Vaira (accepted). The Poppy Blossom from my Native Land: The married woman as exile in Latvian folk poetry // In: Luisa Del Giudice and Gerald Porter (Eds.), *Imagined States*. University of California Press.
- Vīķis-Freibergs Vaira (in press). On golden-winged fish and black-eyed rivers: the *bahuvrihi* epithet in the Latvian dainas // In: Jochen D. Range (Ed.), *Aspekte baltistischer Forschung*. Essen, Germany: Verlag Blaue Eule. Schriften des Instituts für Baltistik (SIB). Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald, Bd. 1. 1998.
- Vīķis-Freibergs Vaira (in press). La chanson populaire dans les Pays Baltes // In: Donatien Laurent et Fanch Postic (Eds.), *La Bretagne et la découverte de la littérature orale en Europe*. Mellac, France: Centre de Recherche Bretonne et Celtique, Université de Bretagne Occidentale.
- Vīķis-Freibergs Vaira (in press). Similarity and contrast in Latvian folksongs // In: Donatien Laurent et Fanch Postic (Eds.), *25e Conférence sur les ballades/ 25th International Ballad Conference*. Mellac, France: Centre de Recherche Bretonne et Celtique, Université de Bretagne Occidentale.
- Vīķis-Freibergs Vaira. Par maizi, pienu un izdzīvošanu // *Ziedonis I. Raksti*, 7. sēj. Rīga: Nordik, 1997. — 374.–389. lpp.
- Vīķis-Freibergs Vaira. Amberland: From mythical country of song to a romantic symbol for modern Latvia // In: Eythun Andreassen (Ed.) *Visions & Identities* (pp. 18–41). Tórshavn, Faroe Islands: Tungulist, 1996.
- Vīķis-Freibergs Vaira. Never on Sunday: A structural analysis of the “days of the week” cluster of Latvian folk songs // In: Bengt R. Jonsson (Ed.) *The Stockholm Ballad Conference 1991* (pp. 181–203). Stockholm: Svenskt Visarkiv, 1993.

- Vīķe-Freiberga Vaira. Saderības daudzīnājums // Anta Rudzīte (red.). Latviešu tautas dzīvesziņa, 4.sēj. — Rīga: Zvaigzne, 1993. — 330.–337. lpp.
- Vīķis-Freibergs Vaira. The major gods and goddesses of ancient Latvian mythology // In B. M. Kangere & H.D. Rinholm (Eds), Symposium Balticum: A Festschrift to honour Professor Velta Rūķe-Draviņa (pp. 1–20). Hamburg: Helmut Buske, 1990.
- Vīķis-Freibergs Vaira. Oral tradition as cultural history in the lyrical world of the Latvian dainas // In V. Vīķis-Freibergs (Ed.), Linguistics and Poetics of Latvian Folk Songs (pp. 3–13). Montreal and Kingston: McGill-Queen's University Press, 1989.
- Vīķis-Freibergs Vaira. Text variants in the Latvian folk song corpus: Theoretical and practical problems // In V. Vīķis-Freibergs (Ed.), Linguistics and Poetics of Latvian Folk Songs (pp. 49–72). Montreal and Kingston: McGill-Queen's University Press, 1989.
- Vīķis-Freibergs Vaira. The major gods and goddesses of ancient Latvian mythology // In V. Vīķis-Freibergs (Ed.), Linguistics and Poetics of Latvian Folk Songs (pp. 91–112). Montreal and Kingston: McGill-Queen's University Press, 1989.
- Vīķis-Freibergs Vaira. The Boyar's beautiful daughters: A structural analysis of stanza sequence in Latvian folk songs // In V. Vīķis-Freibergs (Ed.), Linguistics and Poetics of Latvian Folk Songs (pp. 312–341). Montreal and Kingston: McGill-Queen's University Press, 1989.
- Vīķis-Freibergs Vaira. Echos de la révolution française dans le soulèvement des "Kaugurieši" et le roman du même nom de K. Zariņš. In Colloques Langues'o, Echos lointains de la révolution française (pp. 55–69). Paris: Institut national des langues et civilisations orientales, 1988.
- Vīķis-Freibergs Vaira. A. Pumpurs' Bearslayer: Folk epic or romantic literary creation // In A. Loit & B. Kangere-Metuzāle (Eds), National movements in the Baltic countries during the 19th century (pp. 523–536). Stockholm: Studia Baltica Stockholmiensia 2, 1985.
- Vīķis-Freibergs Vaira. Creativity and tradition in oral folklore, or the balance of innovation and repetition in the oral poet's art // In W.R. Crozier and A.J. Chapman (Eds), Cognitive processes in the perception of art (pp. 325–343). Amsterdam: North Holland, 1984.
- Vīķis-Freibergs Vaira. The Devil in Latvian folktales: An analysis of character in relation to plot. In E.V. Ūygas and P.Voorheis (Eds), Folklorica: Festschrift for Felix J. Oinas. (Indiana University Uralic and Altaic Series, Vol. 14.) (pp. 291–305). Bloomington: Indiana University Press, 1982.

- Vikis-Freibergs Vaira. Daina (Latvian) // Entry in Harry B. Weber (Ed.), *The modern encyclopedia of Russian and Soviet literature* (Vol. 5, pp. 41–49). Gulf Breeze, FL: Academic International Press, 1981.
- Vikis-Freibergs Vaira. Introduction to A. Brigadere's play "Maija and Paija" // In A. Straumanis (Ed.), *The Golden Steed: Seven Baltic Plays* (pp. 115–122). Prospect Heights: Waveland Press, 1979.
- Vikis-Freibergs Vaira. Myth and metaphor in Latvian dainas. // In A. Ziedonis, Jr., J. Puhvel, R. Šilbajoris, & M. Valgema (Eds.), *Baltic Literature and Linguistics* (pp. 127–134). Columbus: Association for the Advancement of Baltic Studies, 1973.
- Vikis-Freibergs Vaira. The poetic imagination of the Latvian dainas // *Proceedings of the Second Conference on Baltic Studies in Scandinavia*. Vol. 2. Literature and Linguistics (pp. 31–43). Stockholm: Baltiska Institutet, 1973.
- Vikis Vaira. Surprise de Noël [Short story]. *Acta Victoriana*, 1956, Dec., Vol. 81, No 2, pp. 19–21.

Raksti periodikā

- Viķe-Freiberga Vaira. Jāņi // *Karogs*, 1998, 6. nr., 176.–199. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Spožā saule un meitas vainags dainās. *Jaunā Gaita*, (Hamiltona, Ontario) 1998, 213, 26.–33. lpp.
- Viķis-Freibergs Vaira. Sink or swim: On associative structuring in longer Latvian folksongs. *Oral Tradition*, 1997, 12 (2).
- Viķe-Freiberga Vaira. Saderība ar Visumu un Dieva meklējumi // *Labietis*, 1997, 93. nr., 3347.–3353. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Saule un nesaule: mākoņi, migla // *Karogs*, 1996, 9. nr., 203.–219. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Saulīt' silta, māmiņ' jauka // *Skola un ģimene*, 1996, 5. nr. (389), 12.–14. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Šī saule un viņa saule // *Jaunā Gaita*, 1996, 203. nr., 21.–36. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Maģiskā Saule: Buršana un buramie vārdi par sauli // *Karogs*, 1995, 6. nr., 126.–147. lpp.
- Viķis-Freibergs Vaira. The negative parallel or negative simile // *In Latvian folk poetry Journal of Baltic Studies*, 1995, 26 (1), pp. 3–22.
- Viķe-Freiberga Vaira. Sinonīmais un analogais paralēlisms dainās un cit-tautu folklorā // *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. 1995, 9./10. nr., 1.–10. lpp.

- Viķe-Freiberga Vaira. Saule, pasaule, viņsaule. Ievadraksts starptautiskā folkloras festivāla Baltica-94 (Rīga, 1994. g. 12.–16. jūlijs) programmas bukletā. Latvijas Kultūras ministrija, 1994, 5 lpp.
- Viķis-Freibergs Vaira. The sun in Latvian folklore [English version of the above]. BALTICA-94. Riga: Latvian Ministry of Culture. 1994, 5 p.
- Viķis-Freibergs Vaira. Never on Sunday: A structural analysis of the "days of the week" cluster of Latvian folk songs. ARV Scandinavian Yearbook of Folklore, 1994, 48, pp. 181–203.
- Viķe-Freiberga Vaira. Teksta vienības, to mainība, formuliskā uzbūve un kombinatorika latvju dainās // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. 1992, 9. nr. (542), 7.–17. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Stebuklinga saule ir saules mitai. Liaudies kultūra (Lithuania), 1991, 18 (3), 16.–21.
- Vikis-Freibergs Vaira. La logique de la poésie. Mémoires de la Société royale du Canada. 1991, N° 44, 115–130.
- Viķis-Freibergs Vaira. Narrative structures, meanings and life histories in the historical novel "Kaugurieši" // Journal of Narrative and Life History, 1991, 1 (4), pp. 343–362.
- Viķe-Freiberga Vaira. Family feasts and rituals in Latvian folklore. Introductory thematic statement, programme and souvenir booklet for the International Festival of Folklore Baltica-91, Riga, Latvia, July 7–14, 1991, published by the Latvian Ministry of Culture. 3 pp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Ģimene un ģimenes godi latviešu tradīcijās. Baltica-91. Rīga, 1991, 3. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Ģimene un ģimenes godi latviešu tautas tradīcijās. [Pārpublicējums no Baltica-91] // Daugavpils Vēstnesis, 1991, 20. jūl., 5. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Seno latviešu dievi un kultī // Dabas un vēstures kalendārs 1991. — Rīga: Zinātne, 1991, 215.–223. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Par lugas "Zelta zirgs" simboliku // Literatūra un Māksla, 1990 g. 13. septembrī, 10.–11. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Kas Rainī liels un kam tas pieder? // Karogs, 1990, 12. nr., 178.–179. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Teiksmainā Saule un Saules mīts // Karogs, 1990, 10. nr., 119.–126. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Pelnrušķīte nāciju ballē jeb latviešu kultūra Eiropas kontekstā // Karogs, 1990, 9. nr., 168.–171. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Tautas dzīvei un tautas nākotnei // Literatūra un Māksla, 1989, 9. nr., 6.–7. lpp.

- Viķe-Freiberga Vaira. Senā latviešu dievestība // Padomju Jaunatne, 1989, 25. marts, 58. nr. (11647), 4.–5. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Par dainu tēvu un dainu pasauli // Literatūra un Māksla, 1987, 50. nr., 10.–11. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Senā latviešu mītoloģija // Tauriķis (Adelaide), 1987, 1. janv. 8.–13. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. O sviecie lotewskich dain i ich "ocju" [Par latvju dainām un viņu tēvu] // Literatura ludowa (Warsaw, Poland), 1986, 30, 47–60.
- Vikis-Freibergs Vaira. Krisjanis Barons och den lettiska folkdikten [Krisjanis Barons and Latvian folk poetry]. Artes (Stockholm, Sweden), 1986, 12 (5), 45–54.
- Viķe-Freiberga Vaira. Senā latviešu dievestība // MLB Ziņotājs (Montreal), 1986, 37, 3 nr. (444), 15.–17. lpp. ; 37, 4. nr. (445), 8.–12. lpp.
- Viķis-Freibergs Vaira. The lyrical and the epical in Latvian and Finnish folk poetry. Journal of Baltic Studies, 1986, 17, pp. 98–107.
- Viķis-Freibergs Vaira. Amber in Latvian mythology and folklore. Journal of Baltic Studies, 1985, 16, pp. 320–340.
- Viķe-Freiberga Vaira. Starptautiskais K. Barona simpozijs. Universitas (Ņujorka), 1985, 55, pp. 74.–76.
- Viķe-Freiberga Vaira. Dzejskā iztēle latvju dainās // Jaunā Gaita. 127. nr., 7.–11. lpp.; 128. nr. (turpinājums), 1980, 15.–18. lpp.
- Viķis-Freibergs Vaira. A structural analysis of lexical and contextual semantics — Latvian Balts 'white' in Sun-songs // Journal of Baltic Studies, 1980, 11, pp. 215–230.
- Viķis-Freibergs Vaira. The orphan in Latvian Sun-songs: An analysis of the semantic links between two concepts // Journal of Baltic Studies, 1980, 11, pp. 49–61.
- Viķe-Freiberga Vaira. Loģiskā struktūra un tēlainība buramo vārdu un māņticību dainās // Universitas, 1979, 43. nr., 13.–17. lpp.
- Vikis-Freibergs Vaira & Freibergs Imants. Formulaic analysis of the computer-accessible corpus of Latvian Sun-songs // Computers and the Humanities, 1978, No 12, pp. 329–339.
- Viķis-Freibergs Vaira & Freibergs Imants. The Sun-songs of Latvian folklore: A computer-accessible corpus // Journal of Baltic Studies, 1978, No 9, pp. 20–31.
- Vikis-Freibergs Vaira. Linear and cyclic time in traditional and modern Latvian poetry // World Literature Today [formerly Books Abroad], 1977, No 51, pp. 538–543.

- Viķe-Freiberga Vaira. Prāta un gara gaismas simboli latviešu folklorā un literatūrā // Universitas, 1977, 40. nr., 4.–6. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Dainu atbalsis mūsdienu Latvijas dzejā // Jaunā Gaita, 1975, 102. nr., 3.–8. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Dziesma un tauta // Jaunā Gaita. 1976, 110. nr., 3.–12. lpp.
— pārpublicējums: Latvija Amerikā (Toronto), 1976. g. 24. jūlijā., 6. lpp.
— pārpublicējums: MLV Ziņotājs (Montreal), 1976. g. augusts, 1.–3. lpp.
- Viķis-Freibergs Vaira. Echoes of the dainas and the search for identity in contemporary Latvian poetry // Journal of Baltic Studies, 1975, No 6, pp. 17–29.
- Vikis-Freibergs Vaira. The poetic imagination of the Latvian dainas // Mosaic, 1973, No 6 (4), pp. 209–221.
- Freibergs Vaira. Logical structure and sensory imagery of Latvian dainas dealing with sorcery and magic // Bulletin of Baltic Studies, 1971, No 5, pp. 20–29.

II. KOGNITĪVĀ UN EKSPERIMENTĀLĀ PSIHOLOĢIJA

Grāmatas un grāmatu nodaļas

- Vikis-Freibergs Vaira. La fréquence lexicale au Québec. Montréal: Presses de l'Université de Montréal, 1974.
- Vikis-Freibergs Vaira. Psycholinguistique expérimentale // In: Marc N. Richelle, Jean Requin, and Michèle Robert (Eds.) *Traité de psychologie expérimentale* (vol. 2, pp. 333–387). Paris: Presses Universitaires de France, 1994.

Augstskolu mācību līdzekļi

- Vikis-Freibergs Vaira. Introduction à la psycholinguistique. Département de psychologie, Université de Montréal. 1997, 243 p.
- Vikis-Freibergs Vaira. Introduction à la psychopharmacologie. Département de psychologie, Université de Montréal. 1996, 176 p.

Raksti periodikā

- Joyal. C. C., Lalonde Robert, Vikis-Freibergs Vaira, et Botez, M. I. Are age-related behavioral disorders improved by folate administration? // *Experimental Aging Research*, 1993, No 9, pp. 367–376.

- Vīķe-Freiberga Vaira. *Scientia et sapientia // Atklājums*, 1991, 1. nr. (2), 14.-21. lpp.
- Gamsa Ann & Vikis-Freibergs Vaira. Psychological events are both risk factors in, and consequences of, chronic pain // *Pain*, 1991, No 44, pp. 271-277.
- Vīķis-Freibergs Vaira. On sustainable growth in the future of psychology // *Psychologie canadienne*, 1990, No 31 (3), pp. 285-288.
- Lalonde Robert & Vikis-Freibergs Vaira. Manipulations of 5-HT activity and memory in the rat // *Pharmacology, Biochemistry and Behavior*, 1985, No 22 (3), pp. 377-382.
- Freibergs Imants & Vikis-Freibergs Vaira. Reliability of associative response diversity as a characteristic of stimulus words // *Psychological Reports*, 1983, No 52, pp. 635-655.
- Vīķis-Freibergs Vaira. Mnemonics: science or charlatanism? // *Contemporary Psychology*, 1982, No 27, p. 659.
- Lalonde Robert & Vikis-Freibergs Vaira. The effects of chlorpromazine and lithium on discrimination learning in the rat // *Psychopharmacology*, 1982, No. 76, pp. 218-221.
- Vīķis-Freibergs Vaira. Expressing the inexpressible and measuring the incommensurable: On language, literature and psychology // *Psychologie canadienne*, 1982, No 23, pp. 1-10.
- Vīķis-Freibergs Vaira. A psychological approach to semantics // *Contemporary Psychology*, 1980, No 25, pp. 834.
- Frigon Jean-Yves & Vikis-Freibergs Vaira. Mnemonic retrieval strategies in serial to paired-associate transfer // *Psychological Reports*, 1978, No 42, pp. 199-206.
- Vīķis-Freibergs Vaira. Apprentissage et mémoire chez l'homme // *Contemporary Psychology*, 1977, No 22, p. 133.
- Vīķis-Freibergs Vaira & Freibergs Imants. Free association norms in French and English: Inter-linguistic and intra-linguistic comparisons // *Canadian Journal of Psychology*, 1976, No 30, pp. 123-133.
- Vīķis-Freibergs Vaira. Abstractness and emotionality values for 398 French words // *Canadian Journal of Psychology*, 1976, No 30, pp. 22-30.
- Telner John, Vikis-Freibergs Vaira & Lepore Franco. Effects of low and moderate doses of chlorpromazine on discrimination learning in the rat // *Psychopharmacology*, 1976, No 47, pp. 205-208.
- Lepore Franco, Ptito Maurice, Freibergs Vaira, & Guillemot Jean-Pierre. Effects of low doses of chlorpromazine on a conditioned emo-

- tional response in the rat // *Psychological Reports*, 1974, No 34, pp. 231–237.
- Vikis-Freibergs Vaira. La capacité d'appréhension verbale // *Psychologie canadienne*, 1973, No 14, p. 370.
- Vikis-Freibergs Vaira. A stochastic model for free association response hierarchies? // *Psychological Review*, 1972, No 79, pp. 268–274.
- Dutta S., Kanungo R.N. & Freibergs V. Retention of affective material: Effects of intensity of affect on retrieval // *Journal of Personality and Social Psychology*, 1972, No 23, pp. 64–80.
- Leclerc Claude, & Freibergs Vaira. L'influence d'indices subliminaux perceptifs et symboliques sur la formation d'un concept // *Revue canadienne de psychologie*, 1971, No 25, pp. 292–301.
- Freibergs Vaira & Douglas Virginia I.. Concept learning in hyperactive and normal children // *Journal of Abnormal Psychology*, 1969, No 74, pp. 388–395.
- Freibergs Vaira, Douglas Virginia I., & Weiss Gabriele. The effect of chlorpromazine on concept learning in hyperactive children under two conditions of reinforcement // *Psychopharmacologie (Berl.)*, 1968, No 13, pp. 299–310.
- Freibergs Vaira & Tulving Endel. The effect of practice on utilization of information from positive and negative instances in concept identification // *Canadian Journal of Psychology*, 1961, No 15, pp. 101–106.

III. APCERES PAR ETNISKO IDENTITĀTI UN KULTŪRU

- Viķe-Freiberga Vaira. Valoda un pašapziņa dainās // *Dabas un vēstures kalendārs*, 1999. — Rīga, 1998.
- Viķe-Freiberga Vaira. Tautas nacionālā pašapziņa — problēmas un iespējas // *Karogs*, 1997, 11. nr., 200.–215. lpp.

Pārpublicējumi:

- Brīvā Latvija, 1997. g. 20. septembrī, 1. un 8. lpp.
- Izglītība un Kultūra, 1997. g. 11. septembrī, 9.–11. lpp.
- Latvija Amerikā, 1997. g. oktobrī.
- PBLA Forums, 9 (Rīga) 1997. g. decembrī, 5.–11. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Cienīt cilvēku kā cilvēku — pats sevī un citos // *Latvijas Vēstnesis (Rīga)*, 1997, 12. septembrī, 4. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Saderība ar Visumu un Dieva meklējumi // *Labiētis (Rīga)*, 1997, 93. nr., 3347.–3353. lpp.

- Viķe-Freiberga Vaira. Gaišā un spožā saule // Spīdola! (Rīga), 1997, 4. nr., 7.–8. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Kad brīvības zvani zvanijuši: straumes un tilti; tauta dzimtenē un ārpus tās // Laiks (Ņujorka), 1995. g. 30. decembrī, 1.–8. lpp.; 1996. g. 3. janvārī, 8. lpp.; 1996. g. 6. janvārī, 6. lpp.; 1996. g. 13. janvārī, 8. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Tādi nu mēs esam, un tur nekā nevar darīt // [Pārstrādāts] // Neatkarīgā Cīņa. Turpinājumos, sākot ar 1995. g. 4. jūliju, 3.–4. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Cirtisim ceļu caur ledus sienu // Brīvā Latvija, 1995, 19. nr., 15.–20. maijā, 1. un 14. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Tādi nu mēs esam, un tur nekā nevar darīt // Laiks, 1995, 19. novembrī, 1., 2., 6. lpp.
- Pārpublicēts:
- Nacionālā Neatkarība (Rīga), 1994. g. 28. decembrī, 5.–7. lpp.
  - Labrīt [Fragmenti] (Rīga), 1994. g. 5. decembrī, 10. lpp.
  - Lauku Avīze (Rīga), 1995. g. janvārī.
  - Izglītības Mēnešraksts (Rīga), Latvijas izglītības ministrija, 1995. g. februārī.
- Viķe-Freiberga Vaira. Savai tautai // Neatkarīgā Cīņa, 1993, 5. jūlijā, 1. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Jāņos // Laiks, 1993, 23. jūnijā, 1. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Jāņos // Diena, 1993, 22. jūnijā, 1. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Garīgā spēka avoti // Latvju mūzika, 1993, 22. nr., 2452.–2455. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Kultūras latviskums un īpatnība // Karogs, 1992, 7./8. nr., 188.–201. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Latviskā kultūra vēsturiskā skatījumā // Literatūra un Māksla, 1991, 6. septembrī, 14.–15. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Dziesmu svētki — garīgā spēka avoti. The Song Festival — Our spiritual well-spring (angļu un latviešu versija) // Vadonis (Toronto): 9th Latvian Song Festival in Canada — 1991, 3.–5. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Trimdas psiholoģija // Skola un ģimene, 1990, 8. nr., 6.–7. lpp.; 9. nr. (turpinājums).
- Viķe-Freiberga Vaira. Saderības daudzīnājums // Staburags (Rīga), 1990, janvāris–februāris, 33.–39. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Latvijas liktens griežos // Montreālas latviešu biedrības Ziņotājs, 1989, 11. nr. (488), 2.–6. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Dziesma tālumā dzimteni sveic // Dziesmu Svētku Vadonis (Losandželosa), 1989, 33.–35. lpp.

- Viķe-Freiberga Vaira. Brīvība un latviskā dzīves ziņa // Brīvība (Stokholma), 1986, aug., 6. nr., 3.-5. lpp; 7. nr. (turpinājums).
- Viķe-Freiberga Vaira. Brīvība un latviskā dzīves ziņa // Jaunā Gaita, 1986, 31., 159. nr., 3.-8. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Kultūra un sabiedrība // Jaunā Gaita, 1985, 30, 155. nr., 10.-19. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Jaunatne un sabiedrība: paaudžu maiņa latviešu trimdas apstākļos // Jaunā Gaita, 1982, 27, 138./139. nr., 3.-12. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. On liberty and humanism. Russian translation, Facts and thoughts. Russian equivalent (New York), 1979, Feb., No 6, pp. 3-10.
- Viķe-Freiberga Vaira. Par brīvību un humānisma vērtībām // Jaunā Gaita, 1979, 24, 122. nr., 3.-9. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Par brīvību // Jaunā Gaita, 1978, 23, 117. nr., 3.-9. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Trimdas psiholoģija // Jaunā Gaita, 1977, 22, 112. nr., 49.-52. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Par saderību // Labietis, 1976, 52. nr., 1414.-1416. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Kad saule ieiet auna zīmē // Laiks, 1976, 16. martā, 3. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Latviskā identitāte trimdā // Jaunā Gaita, 1974, 100. nr., 15.-18. lpp.; 101. nr., 15.-17., 23. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Latvijas valsts laiku maiņās // Universitas (Ņujorka), 1971, 28. nr., 76.-79. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Dažas psiholoģisku konfliktu situācijas trimdas nacionālā audzināšanā // Trimdas skola (Toronto), 1961, 20. nr., 773.-775. lpp.
- Viķe Vaira. Zeme, kur Latviju nepazīst. Divas Marokas. Vēstule Latvijai no Kasablankas // Latvija, 1953, 7. martā, 4.,5. lpp.

IV. GRĀMATU APSKATI UN KRITISKI RAKSTI

- Viķe-Freiberga Vaira. Sieviete dzintarā [Par Agates Nesaules romānu] // Laiks, 1996, 23. martā, 3. un 6. lpp.
- Vikis-Freibergs Vaira. Paliekamdziesma: Krišjānim Baronam 150. // World Literature Today, Winter issue. 1989
- Vikis-Freibergs Vaira. Review of two books honouring Kr. Barons // Jahrbuch für Volksliedforschung, 1987, No 32, pp. 217-219.

- Viķis-Freibergs Vaira. I. Dunkele's "Zur Struktur der lettischen Volkslieder "Pūt vējiņi"" // *Journal of Baltic Studies*, 1986, No 17, pp. 159–161.
- Viķis-Freibergs Vaira. Review of K. Arājs' "Krišjānis Barons un "Latvju dainas"" // *Journal of Baltic Studies*, 1986, No 17, pp. 157–159.
- Viķis-Freibergs Vaira. K. Arājs' "Krišjānis Barons" // *Journal of Baltic Studies*, 1986, No 17, pp. 156–157.
- Viķis-Freibergs Vaira. Heroic epic and saga: An introduction to the world's great folk epics // *Journal of Baltic Studies*, 1982, No 13, pp. 159–160.
- Viķis-Freibergs Vaira. Latvian literature under the Soviets: 1940–1975 // *Slavic and East European Journal*, 1980, No 24 (2), pp. 187–189.
- Viķis-Freibergs Vaira. Tales of farmers and hunters: Mordwin and South Ostyak folklore in German translation: A review article // *Journal of Baltic Studies*, 1979, No 10, pp. 162–169.
- Viķe-Freiberga Vaira. Negaidīta sastapšanās: Latviešu vīru koris dzied Grieķijas galvaspilsētā // *Laiks*, 1979, 8. decembrī., 3. un 4. lpp.
- Viķe-Freiberga Vaira. Saules teiksma latvju dainās // *Jaunā Gaita*, 1979, 24, 125. nr., 3.–6. lpp.
- Viķis-Freibergs Vaira. The liberated female: Life, work and sex in socialist Hungary // *Journal of Baltic Studies*, 1977, No 10, pp. 173–174.
- Viķis-Freibergs Vaira. The Study of Russian Folklore by F. Oinas and S. Soudakoff (Eds): A review article // *Journal of Baltic Studies*, 1979, 8, No 2, pp. 172–176.
- Viķis-Freibergs Vaira. Nekrievu literatūras Padomju Savienībā [Par «Discordant voices: The Non-Russian Soviet literatures», George S.N. Luckyj, Ed.] // *Jaunā Gaita*, 1977, 116. nr., 61.–63. lpp.
- Viķis-Freibergs Vaira. Slavens parapsichologs Montreālā // *Montrealas latviešu biedrības Ziņotājs*, 1977, aprīlī, 9.–10. lpp.
- Viķis-Freibergs Vaira. Apceres vācu valodā par latviešu folkloru un literatūru // *Jaunā Gaita*, 1976, 107. nr., 54.–56. lpp.
- Viķis-Freibergs Vaira. Senlatviešu reliģija sinkretisma gaismā // *Jaunā Gaita*, 1975, 104. nr., 16.–20. lpp.
- Viķis-Freibergs Vaira. (with Stephen C. Reynolds). A recent study in Latvian mythology: A review article // *Journal of Baltic Studies*, 1974, 5, No 3, pp. 226–236.
- Viķis-Freibergs Vaira. Latviešu pasakas angļu valodā // *Jaunā Gaita*, 1972, 90. nr., 56.–58. lpp.

PERSONU RĀDĪTĀJS

- Adamkus Valdis 158
Ahtisāri Marti 171
Aitmatovs Čingizs 215
Aleksandere Brenda 85
Alunāns Juris 159
Andersons Edgars 70
Apinis Pēteris 174
Arājs Kārlis 108
Aspazija 110, 113, 139, 167, 194,
207
Auseklis 200
Auziņš Imants 110
Azarova Ludmila 165
Ābele Anna 106
Ābols Ojārs 207
Āpše Edīte 55
Āpše Vilnis 55
- Balabkins Nikolajs 106
Balodis Agnis 25
Bankovskis Pēteris 147, 175
Barbara Agata 156
Barons Krišjānis 78, 82, 83, 107,
108, 213
Beatrikse 156
Bels Alberts 24
Belševica Vizma 139
- Bergmanis Gustavs 163
Bergmans Ingmārs 204
Bērziņš Andris 171, 184
Bērziņš Juris 181
Bērziņš Māris 150
Bērziņš Valdis 80
Birkavs Valdis 151, 157
Blinkena Aina 64
Bojārs Juris 157
Brastiņš Arvīds 56
Brigadere Anna 33, 139
Buceniece Ella 166
Buiķis Andris 150
- Cimdiņš Pēteris 110, 150
Čaklais Māris 108, 109, 110, 146,
216
Čakste Jānis 154–156, 194–198
- Diamels Žoržs 15
Dimants Ainārs 169, 170
Disnejs Valts 73
Dobrovenskis Roalds 108,
214–221
Dostojevskis Fjodors 192
Dreifelds Juris 70
Dreimanis Aleksis 106

- Dūmiņš Jānis 200
 Dunsdorfs Edgars 224
 Dzene Lilija 64, 110
- Eikburns Alans 209
 Einšteins Alberts 199
 Eisule Valentina 215
 Elksne Ārija 139
 Epnars Ansis 24
 Ezergailis Andrievs 180
 Ēlerte Sarmīte 144, 156, 196, 201
 Ērgle Zenta 34
 Ērenštreits Jānis 110
 Ērmanis Pēteris 38, 41, 42
- Finbogadotira Vigdisa 156
 Feldhūns Ābrams 117
 Freiberga Indra Karoline 45, 59, 85, 97
 Freibergs Imants 14, 22, 45, 50–52, 54–56, 60, 71, 78–82, 85–92, 94, 97, 104, 106–108, 112, 165, 186, 197, 207, 209, 210, 212, 216, 220
 Freibergs Kārlis Roberts 45, 75, 85, 97, 160, 209
- Gaigulis Jānis 70
 Gaile Zaiga 147
 Galante Inese 110
 Gailītis Guntis 185
 Galenieks Pauls 173
 Gavrilovs Vitālijs 165
 Goldoni Karlo 209
 Gorbunovs Anatolijs 111, 143–146, 157, 161
- Graudonis Jānis 117
 Grēns Elmārs 118
 Grīnuma Gundega 110
 Grīnbergs Gustavs Andrejs 161, 221
 Gulēna Brigita 55
 Gulēns Voldemārs 55, 150
 Guļevska Lia 131
- Halonena Tarju 156
 Hausmanis Viktors 110, 208–211, 220
 Hāznars Vilis 56
 Hermanoviča Annemarija (dzim. Raņķe) 9, 11, 13, 17, 23–25, 27, 34, 37, 39, 46, 49, 101
 Hermanovičs Edgars 12, 16, 22, 23, 25, 27, 34, 39, 46, 49, 101
 Hermanis Alvis 117
- Ikstena Nora 54, 56
 Inkēns Edvīns 111
 Īvāns Dainis 110
- Kadaša Lilita 72
 Kalniete Sandra 155
 Kalniņš Arnis 145
 Kalniņš Jānis 110
 Kalniņš Ojārs 97, 147
 Kaltiņa Velta 108
 Kaminskis Valters 96
 Kangere Baiba 80
 Kantāne Ausma 110, 204
 Karlsons Juris 147
 Kaudzīte Matiss 185

- Kaudzīte Reinis 185
 Kaugare Liene 55
 Kaugars Ģirts 55
 Kārklīņa Rasma 148
 Kirhenšteins Augusts 154
 Klīve Ādolfs 56
 Kļaviņa Rūta 48
 Kļaviņš Jānis 106
 Klotiņš Arnolds 148, 209
 Kokareviča Dace 190
 Korčaks Janošs 19
 Kokars Gido 94
 Kokars Imants 94, 95, 150, 200
 Kostņecka Marina 147
 Krauze Zigrīda 226
 Kreituse Ilga 195
 Krieviņš Juris 113
 Krištopans Vilis 157, 165, 170
 Kroders Oļģerts 150
 Krustiņš Voldemārs 190
 Krūmiņa Olga 181
 Kuple Dina 150
 Kursīte Janīna 84
 Kuzmane Dzīdra 185
 Kūle Maija 150
 Kviessis Alberts 154, 155
 Ņeniņš-Kings Gundars 70, 150,
 · 190
 Ņirsons Gunārs 184
 Ņiķauka Tāivaldis 86
 Ņimele Māra 117

 Lagzdiņa Irēna 78
 Lazovskis Ilmārs 150
 Lancmanis Imants 164

 Lācis Ivars 106, 107
 Legzdiņš Alberts 94
 Lejiņš Pēteris 70
 Lešinska Ieva 189, 193
 Levits Egils 147
 Lielmežs Jānis 58
 Liepiņš Edgars 86
 Lice Anda 151
 Ločmele Nellija 171, 186, 187
 Ludmila (Ludmila Bulikina) 147
 Lūsiņa Inese 95
 Lūsis Arnolds 50, 56

 Mackova Jolanta 85
 Makelisa Mērija 156
 Malta Nikolajs
 Margarēte II 156
 Markess Gabriels Garsija 220
 Matisa Vita 119, 147
 Mednis Haralds 200
 Meierovics Gunārs 110
 Meri Lenarts 171
 Miezīte Solveiga 59
 Mugurevičs Ēvalds 117
 Muižniece Lalita 59
 Muižnieks Nils 147
 Muktupāvels Valdis 86

 Nesaule Agate 30, 31
 Nitiņa Daina 72
 Nolendorfs Valters 70

 Ozoliņš Aivars 144, 156, 196,
 201
 Orcehovska Olga 181

- Padegs Andris 106
Paegle Vaira 145, 146
Pauls Raimonds 88, 90, 92, 93,
108, 146, 161
Peipiņa Anna 25, 26, 162
Peniķis Jānis 147
Peters Jānis 24, 106, 110
Pētersons Ingus 110
Pētersons Pēteris 110
Plakans Andrejs 70
Plaude Ilze 55
Plaudis Pēteris 55
Podnieks Juris 110
Postaža Lilita 202
Priedite Aija 170
Priedkalns Jānis 146
Pumpurs Andrejs 33
Putniņš Pauls 150

Rainis 32, 60, 61, 110, 113, 207,
210, 212, 216, 217, 221
Račevskis Edgars 150, 200
Rākins Imants 117
Raņķe Annemarija skat.
Hermanoviča Annemarija
Repše Einars 53
Repše Gundega 117, 118
Rijnieks Juris 118
Rimševics Ilmārs 53
Rivža Baiba 150
Robinsone Mērija 156
Rokpelnis Jānis 147
Roze Astra 63, 69
Rozentāls Bruno 181
Rožukalne Anda 25, 26, 162

Rubenis Juris 147
Rubesa Baņuta 110
Rubesa Baiba 131
Rubesa Biruta 50
Rubess Bruno Reinholds 50,
53–56, 150
Ruķis Roberts 185
Ruņģe Valija 11
Ruperte Līga 59
Rūķe-Draviņa Velta 80, 210

Samsons Vilis 103, 107, 211
Seleckis Ivars 110
Senkēviča Biruta 101, 102
Siliņš Egils 110
Siliņš Klāvs 10
Sirmais Māris 150
Skalbe Kārlis 14, 33
Skrastiņš Imants 88–93, 131, 162
Skuja Māris 112
Skujeniēks Knuts 108, 211–214, 220
Skujiņš Zigmunds 150
Skulme Džemma 110, 113, 150,
205, 206, 220
Solžņicins Aleksandrs 31
Spekke Arnolds 56
Staško Aivars 55
Staško Dagnija 55
Steiks Jānis 200
Stepermanis Marģers 57
Stranga Aivars 147, 195
Straume Jānis 189
Strenga Juris 110, 150
Stradiņš Jānis 104, 116, 118, 155,
156

- Strods Henriks 209
Stumbrs Olafs 216
Stūls Makss, van der 168
Škapars Jānis 150
Šķēle Andris 170, 171, 186
Širaks Žaks 186, 222
- Tečere Mārgareta 192, 193
Tirzmaliete 200
Tisenkopfs Tālis 148, 174
Toma Velta 100, 206
Tormiss Veljo 96
Trapāns Jānis 59
- Ulmane Liva 204
Ulmanis Guntis 76, 154, 158, 161,
163, 170, 188–190
Ulmanis Kārlis 154, 155, 194, 224
Umblija Ramona 82, 117
Ūdre Ingrīda 151
- Valnere Rita 113
Valdmanis Gundars 192
Vanags Jānis 180
- Vārsbergs Vilis 150
Veigners Ilgvars 28, 29, 32, 49
Veselis Jānis 11
Vējš Jānis 167
Viese Saulcerīte 111
Viķis Kārlis 9, 11–13
Viķis Vilis 12
Vitols Jāzeps 200
Vizentāls Simons 180
- Zandbergs Laimonis 77
Zanders Ojārs Jānis 170
Zariņš Marģeris 96
Zariņš Viesturs 56
Zālite Māra 79, 106, 110, 112, 139,
143, 144, 150
Zemgals Gustavs 154
Zemzaris Imants 150
Zeps Valdis 83, 84
Ziedonis Imants 108, 150, 198,
201–204, 206, 220
Zirnis Egils 190
Zirnītis Pēteris 111
Žili Antonio 110

SATURS

I. TĀLĀS GAITAS SĀKUMS 9

Latvijā

Pasaulē nākšana	9
Rīgas trotuāru smarža pēc lietus	15
Lai pilsētas bērns laukos atkopjas	16
Mīlās omammas un skarbie opapi	19
Dievs, tava zeme deg	22

Vācijā

Ceļā uz Libeku	25
Mīlestības nezūdamības likums	29
Dubultredze	32

Marokā

“Kad ieraugu palmas, sirds uzreiz atsilst”	34
Divas Marokas	38

II. DZĪVE UN AKADĒMISKĀ KARJERA KANĀDĀ 45

Un sākas viss no gala	45
Viena pagale nedeg	53
Latviskais reizrēķins: 2 x 2, 3 x 3	55
Globālās spidolas	60
Amati, grādi un tituli, arī prezidentes gods	66
Tautsdziesmu zinātne un saikne ar realitāti	73
Monreāla — padomju avioliņiju <i>Aeroflot</i> galapunkts	86
“Trīs asaras, par kurām es nekaunos”	88
Ko dziedāt, ko ne?	93

III. MĀJUPCEĻŠ	97
Ne tālāk par Rīgu	99
Pirmie pieturas punkti, cilvēki un institūcijas	103
Iedvesmošanās	106
Tango Lugāno pirms Neatkarības deklarācijas	109
Akadēmiski — tas nozīmē neinteresanti?	113
Izrunāšanās: tādi nu mēs esam. Un tur nekā nevar darīt?	116
Tautas pašapziņa	130
Liepu laipas pār bezdibeņiem	139

IV. PREZIDENTES LAIKS	143
Kandidātu birums, “viņu” divas Vairas un citi	143
Priekšvēlēšanu kampaņa, kuras nebija	147
Prezidents sākas ar ievēlēšanu	151
Kas bija prezidentes rokassomiņā?	152
No 17. jūnija līdz zvērestam	153
Kāpēc Latvijas politiķi viņu “nepazīst”?	156
Zvērests	162
Balle pili	164
Pirmā gada gājums	168
Jaunās prezidentes tēls un tā atspulgi	191
Mūsu pazišanās zīmes	198
“Prezidente, ar kuru varētu lepoties katra lielvalsts.”	
Ko darīs Latvija?	222
Pēcvārds	224
Pateicība	226
Bibliogrāfija	227
Personu rādītājs	239

SATURS

III. MENTIONS
I. TABLE

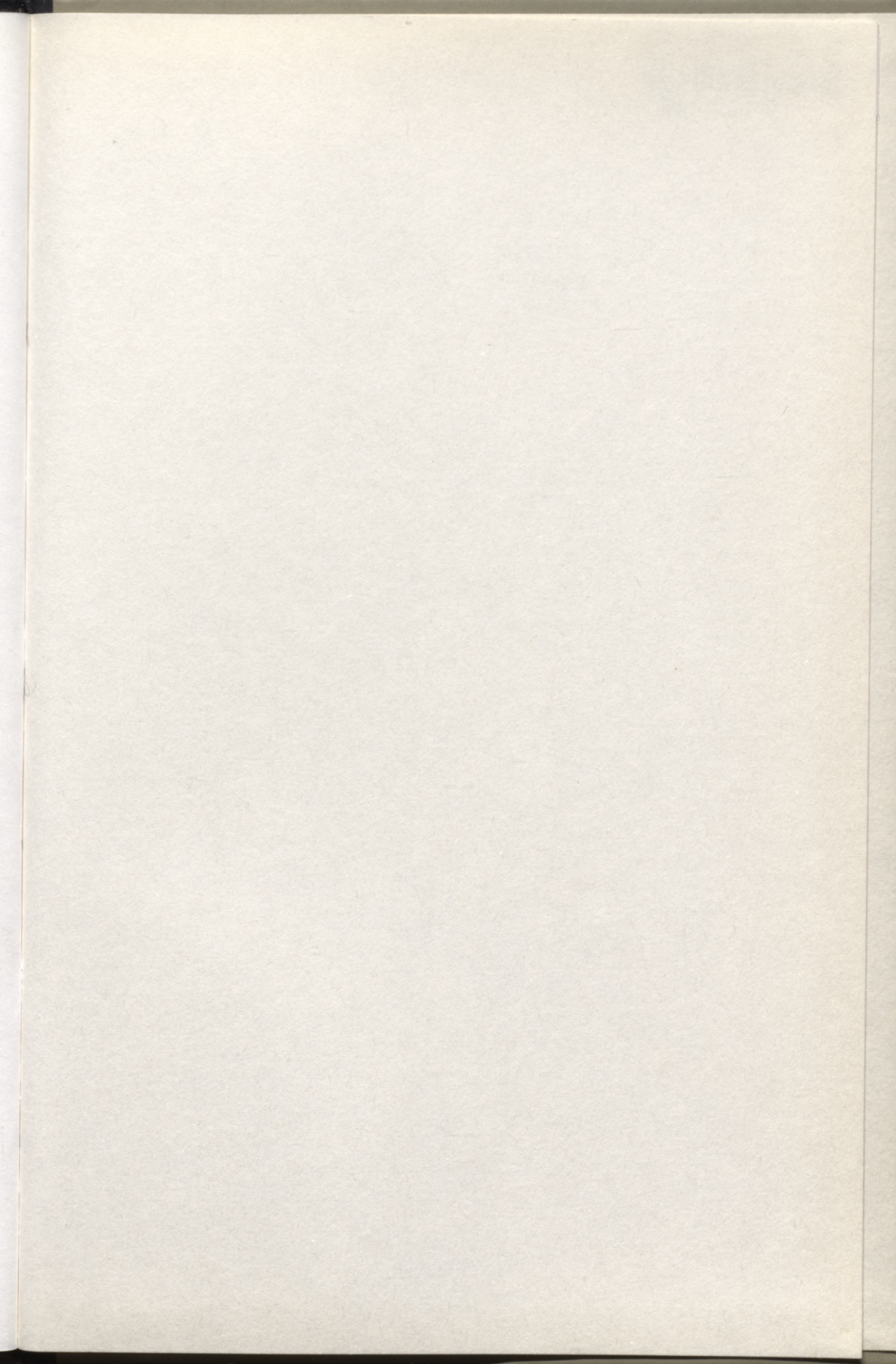
101 Me fait par l'ign
102 L'amic parvum quod, civis in institutio
103 Iohannem
104 Longo l'ignis p'ime N'ed'aribus delictis
105 Iohannem
106 Iohannem
107 Iohannem
108 Iohannem
109 Iohannem
110 Iohannem
111 Iohannem
112 Iohannem
113 Iohannem
114 Iohannem
115 Iohannem
116 Iohannem
117 Iohannem
118 Iohannem
119 Iohannem
120 Iohannem
121 Iohannem
122 Iohannem
123 Iohannem
124 Iohannem
125 Iohannem
126 Iohannem
127 Iohannem
128 Iohannem
129 Iohannem
130 Iohannem
131 Iohannem
132 Iohannem
133 Iohannem
134 Iohannem
135 Iohannem
136 Iohannem
137 Iohannem
138 Iohannem
139 Iohannem
140 Iohannem
141 Iohannem
142 Iohannem
143 Iohannem
144 Iohannem
145 Iohannem
146 Iohannem
147 Iohannem
148 Iohannem
149 Iohannem
150 Iohannem
151 Iohannem
152 Iohannem
153 Iohannem
154 Iohannem
155 Iohannem
156 Iohannem
157 Iohannem
158 Iohannem
159 Iohannem
160 Iohannem
161 Iohannem
162 Iohannem
163 Iohannem
164 Iohannem
165 Iohannem
166 Iohannem
167 Iohannem
168 Iohannem
169 Iohannem
170 Iohannem
171 Iohannem
172 Iohannem
173 Iohannem
174 Iohannem
175 Iohannem
176 Iohannem
177 Iohannem
178 Iohannem
179 Iohannem
180 Iohannem
181 Iohannem
182 Iohannem
183 Iohannem
184 Iohannem
185 Iohannem
186 Iohannem
187 Iohannem
188 Iohannem
189 Iohannem
190 Iohannem
191 Iohannem
192 Iohannem
193 Iohannem
194 Iohannem
195 Iohannem
196 Iohannem
197 Iohannem
198 Iohannem
199 Iohannem
200 Iohannem

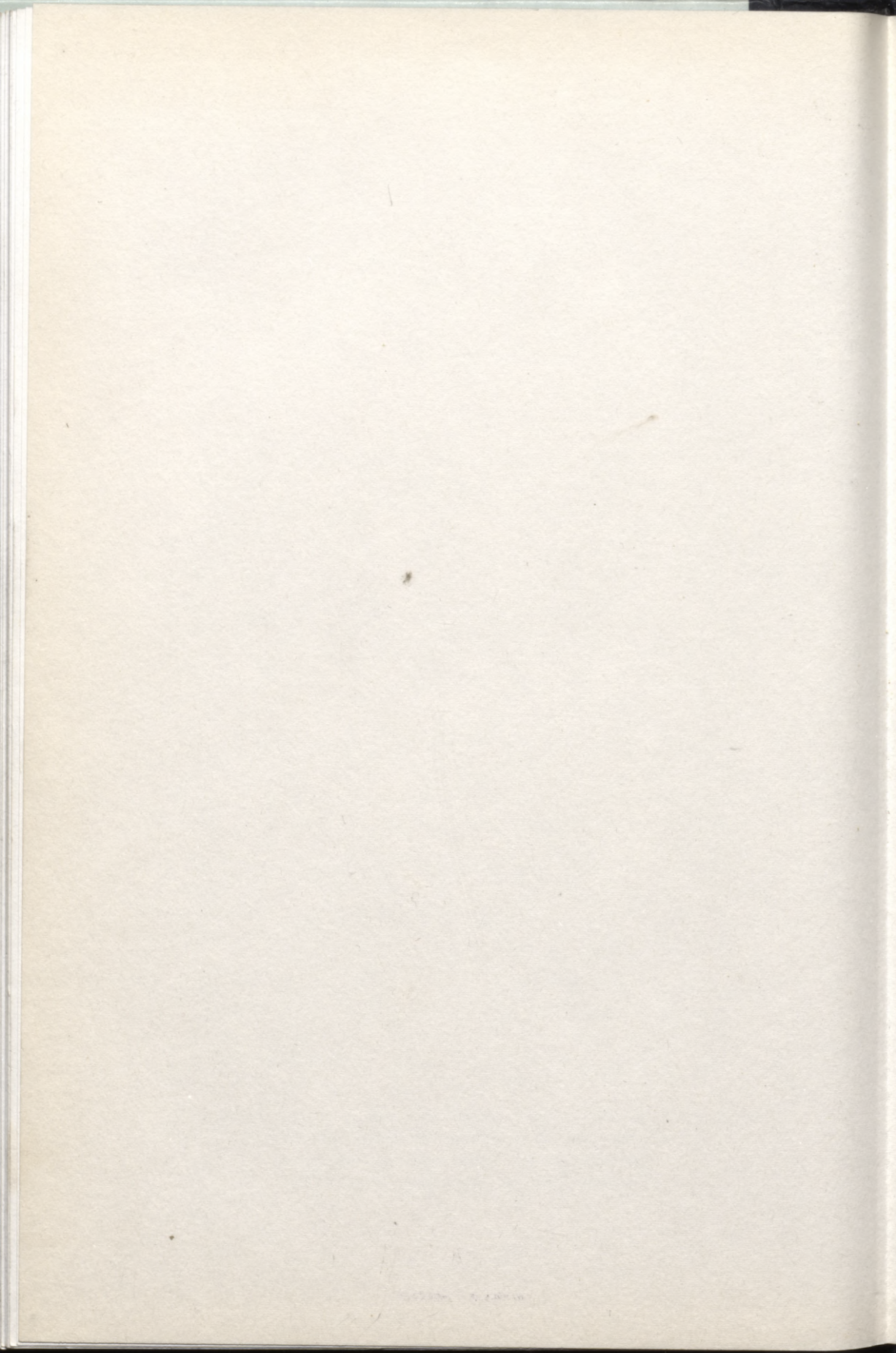

Izdevējs — SIA «J.L.V.», Dzirnau ielā 73-10, Rīgā LV 1011.

Iespiests un iesiets a/s «Prese nams» poligrāfijas grupas
«Jāņa sēta» tipogrāfijā, Balasta dambī 3, Rīgā LV 1081.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

LĀTVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0301025440

**OBLIGĀTAIS
EKSEMPĻĀRS**

3.50

L 2001-5
63

Par ko ir šis stāsts? Par kādu gaišu, acīmredzamu disonansi. Par garīgi brīvu cilvēku varas apsēsto vidū, kas ir nācis kalpot Latvijai nevis varas, bet brīvības vārdā. Tad lai tā tas būtu arī ierakstīts, šodienai un mūžībai.

Ausma Cimdiņa

Pirms Vairas atnākšanas bij sajūta, ka jānāk kādam harmonizētājam notikumam, jānāk kādai personībai un tai jābūt sievietei. Liktenis mums nu ir piešķīris šo personību, ar reizi mēs esam pacelti citā līmenī, un mums jāprot to novērtēt.

Džemma Skulme

Prezidentūra ir savas tautas deleģēts misijas laiks, un lai Dievs dod, ka viņu šai laikā pavadītu visu labo garu un tautas gribas klātbūtne.

Imants Ziedonis

Es turu par viņu ikšķi. Viņa ir mana Prezidente.

Knuts Skujenieks

JUMAVA

ISBN 9984-05-375-X

9 789984 053752